

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГНАТЮК МИРОСЛАВА ВАСИЛІВНА

УДК 81'282/'342(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКІ ГОВІРКИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ:
ФОНОЛОГО-ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.В. Гнатюк

Науковий керівник: **Асіїв Любослава Василівна**, кандидат філологічних наук, доцент

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Гнатюк М.В. Північнолемківські говірки переселенців: фонолого-фонетичні особливості. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2021.

Дисертацію присвячено вивченню фонолого-фонетичного рівня північнолемківських говірок, діалектоносіїв яких внаслідок переформатування політичної карти Європи було свідомо розселено в різних регіонах України, зокрема у Львівську, Тернопільську та Івано-Франківську області.

У дисертаційній роботі вперше цілісно досліджено звукову систему сучасних говірок та особливості їх функціонування в умовах некомпактного проживання носіїв у західноукраїнському ареалі (здебільшого в наддністрянському діалектному континуумі) наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. на зібраному упродовж 1998–2019 рр. матеріалі унікальних записів зв'язного мовлення різних вікових груп. Уніфіковано характеристику звукових полів голосних і приголосних фонем та випрацювано практичні засади специфіки їхнього опису з погляду діалектології.

Актуальність теми зумовлена потребою комплексної фіксації та фахового опрацювання на синхронному зрізі особливого українського говору (лемківського) в діалектному просторі України. Відповідно надважливим завданням перед дослідниками постає пошук інформантів, кількість яких щороку зменшується. Діалектоносіїв умовно об'єднано в такі три групи: 1) респонденти, у яких *досі послідовно збережено* говіркові риси; 2) респонденти, у яких *розхитується* говіркова система; 3) респонденти, які *втратили здатність послуговуватися* рідною говіркою. Представники першої групи – особи найстаршого віку (народжені в першій половині ХХ ст.), які опанували говірку ще до переселення або відразу після нього і мали можливість вільно нею послуговуватися, перебуваючи вже в новому мовному оточенні. До цієї групи зараховано й окремих осіб, які свідомо вивчили говірку. До другої групи належать особи середнього (народжені в 50–

60-их рр.), молодшого (народжені в 70–90-их рр.) і наймолодшого (народжені в ХХІ ст.) поколінь, які відповідно до здобутої освіти, своєї професійної діяльності, фактичного проживання в місті чи селі свідомо розмежовують у певній комунікативній ситуації діалектне мовлення і літературний стандарт – респонденти можуть перемикаєти *код / субкод*. У третій групі – особи різного віку, які ідентифікують себе лемками, але не володіють говіркою внаслідок різних лінгвальних і позалінгвальних чинників (у радянській час т. зв. політика “непрестижного” діалекту, ЗМІ, умов навчання чи праці тощо).

У дисертації використано теорію перемикаєння *коду / субкоду*. Зокрема *код* кваліфіковано як певну мову, а *субкод* – як соціально-стилістичні варіанти цієї мови (напр., територіальні діалекти). Унаслідок перемикаєння коду / субкоду в умовах монолінгвізму звукові риси в окремих респондентів поступово піддаються інтерференції.

У роботі застосовано *описово-аналітичний* та *зіставний* методи, відповідно до яких узагальнено спостереження аналізованого діалектного матеріалу, зокрема описано інвентар фонем та їх звукові поля в північнолемківських переселенських говірках. *Структурний* метод сприяв систематизації фонемного складу досліджуваних говірок. Для висвітлення історіографії питання використано прийом аналітико-синтетичного опрацювання джерел. З метою порівняння діахронних і зафіксованих синхронних діалектних звуковиявів в північнолемківських переселенських говірках застосовано *порівняльно-історичний* метод, який дав підстави до виявлення збереження чи занепаду диференційних говіркових особливостей.

Діалектний матеріал зібрано *експедиційно-польовим* методом, застосовуючи методикку *безпосереднього спостереження* (прослуховування й записування живого розмовного мовлення, утвореного в процесі розмови) із залученням прийому “*включеного спостереження*” (дослідника перетворено на учасника мовленнєвої ситуації, зводячи до мінімуму певні незручності, які відчуває мовець у присутності діалектолога). Застосовано *аналіз документальних джерел*: рукописних, друкованих, а також усних у формі записів на диктофон.

У роботі узагальнено етапи вивчення лемківського говору в лінгвістичних працях кінця XIX – початку XXI ст. та окреслено стан сучасного розселення лемків в західноукраїнському ареалі. Схарактеризовано специфіку звукової системи досліджуваних переселенських говірок, ґрунтуючись на сучасних теоретичних підходах. Створено карту обстежених населених пунктів, у яких досі проживають лемки. Окремим ресурсом для подальшого діалектологічного опрацювання північнолемківських говірок сьогодення стануть власна унікальна фонотека й упорядкована текстотека, вибірка текстів із якої репрезентована у додатках пропонованого дослідження.

Сформовано новий підхід до інтерпретації звукових діалектних рис респондентів: структуровано опис фонем на тлі подання обширного ілюстративного матеріалу, який згруповано за частиномовною належністю. Простежено в межах різних вікових груп стійкість вживання парокситонічного наголосу (до переселення – це західний тип наголошування), специфічних звуків [ы] та [л̣], дорсально-палатальної вимови [з'], [ц'], [с'].

Встановлено, що однією з найважливіших і найстійкіше збережених особливостей лемківського говору є розміщення фіксованого наголосу на другому від кінця слова складі у дво-, три- та більшескладових словах; у граматичних формах; у складі фонетичного слова, що поєднує повнозначне слово і т.зв. проклітики (у препозиції) та енклітики (у постпозиції) (прийменники, сполучники, частки, допоміжні дієслова, займенники тощо), які прилягають до слова з наголосом та утворюють із ним акцентну єдність. Проаналізоване зв'язне мовлення дало підстави виокремити діалектоносіїв, які послідовно зберігають парокситонезу; які розхитують таку систему наголошування слів і які повністю втратили здатність наголошувати слова на передостанньому складі. Виявлено, що лише частина респондентів послідовно зберігає ініціальний наголос, однак кількість таких носіїв щороку зменшується, а молодші покоління цю специфічну говіркову рису втрачають.

Аналіз системи вокалізму північнолемківських переселенських говірок дав підстави стверджувати, що для лемків-переселенців у досліджуваному

західноукраїнському регіоні властиві семифонемна (/i/ – /и/ – /e/ – /a/ – /o/ – /ы/ – /у/) або шестифонемна (/i/ – /и/ – /e/ – /a/ – /o/ – /у/) системи вокалізму. Консонантизм складається із 32 фонем, 22 з яких – тверді: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /ж/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /щ/, /г/, /к/, /х/, /г/ і 10 – м'які: /д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /ж'/, /л'/, /н'/, /р'/, /й/. Найпоширенішим способом вияву фонемних протиставлень є добір мінімальних пар – слів з різним значенням, що відрізняються в своєму звуковому складі тільки одним звуком. Найвиразніше протиставлення голосних фонем виявлено в позиції між приголосними: *кым – кім – кум – ком*, *лед* ‘лід’ – *лад* – *люд*, *ліс* – *лис* – *льос* ‘талант’, *лен* ‘льон’ – *лін* ‘лінь’ – *лин* – *лан*, *нич* ‘нічого’ – *ніч*, *пас* ‘ремінь’ – *пес*, *пех* ‘невдача’ – *пух* – *пах* ‘запах’, *пестка* ‘кісточка’ – *пустка*, *пуст* ‘пусти’ – *піст*, *рик* ‘рік’ – *рык* ‘рев’ – *рак* – *рок* – *рук* – *рюк* ‘говорив’, *рыж* ‘рис’ – *ріж* – *руж*, *тыж* ‘теж’ – *тож* ‘також’, *фосы* ‘мн. рів’ – *фусы* ‘осад; кавова гуща’, *цюк* ‘недопалок’ – *цок* – *цик*, *чын* – *чан*.

У доборі мінімальних пар в північнолемківських переселенських говірках важливою стала фіксація фонемного розрізнення /ы/ та /и/, яка засвідчила збереження семифонемної системи вокалізму: *быти* ‘бути’ – *бити* ‘бити’; *лыжка* ‘ложка’ – *лишка* ‘лисиця’.

Фонематичність приголосних губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, передньоязикових твердих /д/, /т/, /н/, /л/, /з/, /с/, /ц/, /ж/, /ч/, /ш/, /р/, а також задньоязикових /г/, /к/, /х/ та гортанної /г/ встановлено такими рядами слів: *быти* – *выти* – *мыти* – *жыти* – *шыти*, *село* – *зело* – *чело*, *бодак* ‘чортополох’ – *родак* ‘родич’, *фоса* ‘рів’ – *коса* – *роса*, *гача* ‘лоша’ – *кача* ‘каченя’ – *дача* – *гачі* ‘підштанники’, *лен* ‘льон’ – *лем* ‘лише’ – *лед* ‘лід’ – *лев* – *лес* ‘ліс’, *мухы* – *духы* – *рухы*, *місто* – *кісто* ‘тісто’ – *чісто* ‘чисто’, *пайка* ‘частка’ – *файка* ‘люлька’ – *майка* – *шайка* ‘ємність на воду’ – *чайка*, *куля* – *гуля* ‘опуклість’ та ін.

М'які приголосні /д'/, /т'/, /н'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /ж'/, /л'/, /н'/, /р'/ протиставлені відповідним твердим, напр.: *та* ‘ж.р. до той’ – *тя* ‘тебе’, *лапа* – *ляпа* ‘базіка’, *зарадити* ‘порадити’ – *зарядити* ‘організувати (про захід)’, *раса* – *ряса*, *цюкати* ‘докоряти’ – *цукати*, *лахы* ‘одяг’ – *ляхы* ‘поляки’ тощо.

Актуалізовано проблематику впливу екстра- та інтралінгвальних чинників на мовлення говірконосіїв, яка дала підстави ввести в роботу поняття *престижу* говору. До чинників, які впливають на престиж говору, належать: 1) кількість осіб, які ним послуговуються; 2) багатоплановість і повнота інформації, яку говір фіксує та передає; 3) сфери суспільного життя, які він обслуговує. Престиж діалекту не є самозалежним, а безпосередньо впливає від самосвідомості його представників, їхнього патріотизму. Саме тому функціонування лемківського говору залежить від свідомого опанування діалектних рис, популяризації своїх говірок та ідентифікації себе як лемків – носіїв одного із архаїчних говорів української мови.

Збережені звукові риси аналізованих північнолемківських говірок переселенців дали підстави стверджувати, що найбільш стійким до змін і надалі залишається фонолого-фонетичний рівень.

Застосування виробленої методики вивчення фонолого-фонетичного рівня північнолемківських говірок переселенців, а також створення унікальної фоно- й текстотеки зумовлює можливості дослідження в такому аспекті всього діалектного простору України.

Ключові слова: північнолемківські говірки переселенців, фонема, звуковий вияв, дистрибуція фонем, позиційний вияв фонем, комбінаторний вияв фонем, парокситонічний наголос, асиміляція, дисиміляція, епентеза, протеза. престиж говору, код / субкод.

SUMMARY

Hnatyuk M. V. North Lemkian immigrants' dialects: phonological-phonetic features. – Qualification scientific work as the manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology: speciality 10.02.01. – Ukrainian language. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2021.

Thesis is devoted to the study of the phonological and phonetic level of North Lemkivski dialects, the dialects which, due to the reformatting the political map of Europe,

were deliberately settled in different regions of Ukraine, in particular, in Lviv, Ternopil and Ivano-Frankivsk regions.

For the first time the sound system of modern dialects and features of their functioning in the conditions of non-compact living of native speakers in the western Ukrainian area (mostly in Transdnistrianskyi dialect continuum) at the end of the XX – the beginning of the XXI century on the material of unique records of coherent speech of different age groups, collected during 1998–2019, is integrally investigated in thesis. The characteristic of sound fields of vowels and consonant phonemes is unified and practical bases of specificity of their description from the point of view of dialectology are developed.

The urgency of the topic is due to the need for comprehensive fixation and professional processing on a synchronous section of a special Ukrainian dialect (Lemkivskyi) in the dialect space of Ukraine. Accordingly, the most important task for researchers is to find informants, the number of which is decreasing every year. Dialect speakers are conditionally combined into the following three groups: 1) respondents, who still consistently retain speech features; 2) respondents, who have a shaky speech system; 3) respondents, who have lost the ability to use their nativespeech. Representatives of the first group are the oldestpersons (born in the first half of the XX century), who mastered the dialect before or immediately after the resettlement and had the opportunity to use it freely, being in a new language environment. This group also includes individuals who have consciously learned the dialect. The second group includes individuals of the middle (born in the 50's–60's) and the youngest (born in the 70's–90's) generations, who in accordance with the education, their professional activities, actual residence in the city or villages deliberately distinguish between dialectal speech and literary standard in a certain communicative situation – respondents can switch code/subcode. In the third group are situated people of different ages who identify themselves as Lemky, but do not speak due to various linguistic and non-linguistic factors (in Soviet times, the so-called policy of “unprestigious” dialect, media, studying or working conditions, etc.).

The theory of code/subcode switching is used in thesis. In particular, the code is qualified as a specific language, and the subcode – as socio-stylistic variants of this

language (e.g., territorial dialects). Due to the switching of the code/subcode in the conditions of monolingualism, the sound features of individual respondents are gradually subject to interference.

Descriptive-analytical and comparative methods are used in the work, according to which the observation of the analyzed dialect material is generalized, in particular the inventory of phonemes and their sound fields in North Lemkian migration dialects are described. The structural method contributed to the systematization the phonemic composition of the studied dialects. To cover the historiography of the issue, the method of analytical-synthetic elaboration of sources was used. In order to compare diachronic and recorded synchronous dialectal sound manifestations in the North Lemkian migratory dialects, a comparative-historical method was used, which gave grounds for identifying the preservation or decline of differential dialectal features.

Dialect material is collected by the expedition-field method, using the method of direct observation (listening and recording live spoken speech formed during the conversation) with the use of "included observation" (the researcher is transformed into a participant in a speech situation, minimizing certain inconveniences presence of a dialectologist). The analysis of documentary sources is applied: handwritten, printed, and also oral in the form of recordings on a dictaphone.

Thesis summarizes the stages of studying the Lemkian dialect in the linguistic works of the late XIX – early XXI centuries and outlines the state of modern Lemkian settlement in the western Ukrainian area. The specifics of the sound system of the studied migratory dialects is characterized, based on modern theoretical approaches. A map of the surveyed Lemkos settlements has been created. A separate resource for further dialectological elaboration of today North Lemkian dialects will be its own unique library and organized text library, a selection of texts from which is represented in the appendices of the proposed study.

A new approach to the interpretation of sound dialectal features of the respondents is formed: the description of phonemes is structured against the background of presenting extensive illustrative material, which is grouped by partial linguistic affiliation. The stability of the use of paroxytonic accent (before resettlement it is a western type of

accent), specific sounds [ы] and [л'], dorsal-palatal pronunciation [з'], [ц'], [с'] was observed within different age groups.

It is established that one of the most important and most persistent feature of Lemkian speech is the placement of a fixed stress on the second syllable from the end of the word in two-, three- and more-syllable words; in grammatical forms; as a part of a phonetic word that combines a full word and the so-called proclitic (in the preposition) and enclitic (in the postposition) (prepositions, conjunctions, particles, auxiliary verbs, pronouns, etc.), which adjoin the word with an accent and form an accent unity with it. The analyzed coherent speech gave the grounds to single out dialect carriers that consistently preserve paroxytonesis; which shake a system of stressing words and have completely lost the ability to emphasize words in the penultimate syllable. It was found that only a part of the respondents consistently retains the initial emphasis, but the number of such speakers decreases every year, and the younger generations lose this specific speech trait.

The analysis of the vocal system of North Lemkian immigrants' dialects gave grounds to assert that Lemkian immigrants in the studied western Ukrainian region are characterized by semiphonemic (/i/ – /и/ – /e/ – /a/ – /o/ – /ы/ – /y/) or six-phoneme (/i/ – /и/ – /e/ – /a/ – /o/ – /y/) vocal system. Consonantism consists of 32 phonemes, 22 of which are solid: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /џ/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /ѝ/, /г/, /к/, /х/, /г/ and 10 – soft: /д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /џ'/, /л'/, /н'/, /р'/, /й/. The most common way to detect phonemic oppositions is the selection of minimal pairs – words with different meanings, differing in their sound composition by only one sound. The most pronounced opposition of vowel phonemes is the position between consonants: кым – кім – кум – ком , лед 'ice' – лад – люд, ліс – лис – льос 'talent', лен 'linen' – лін 'laziness' – лин – лан, нич 'nothing' – ніч, пас 'strap' – пес, пех 'fail' – пух – пах 'scent', пестка 'stone' – пустка, пуст 'let go' – піст, рик 'year' – рык 'roar' – рак – рок – рук – рюк 'I spoke', рыж 'rice' – ріж – руж, тыж 'теж' – тож 'also', фосы 'ditches' – фусы 'precipitate; coffee grounds', цюк 'cigarette butt' – цок – цик, чын – чан.

The selection of minimal pairs in the North Lemkian migration dialects, the fixation of the phonemic distinction / ы / and / и / became important, which showed conservation of the semiphonemic vocalism system: ¹быти ‘to be’ – ¹бити ‘beat’; ¹лыжка ‘spoon’ – ¹лишка ‘fox’.

Phonemicity of consonants labial /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, prelingual solid /д/, /т/, /н/, /л/, /з/, /с/, /ц/, /ж/, /ч/, /ш/, /р/, as well as posterior /г/, /к/, /х/ and laryngeal /г/ are established by the following groups of words: ¹быти – ¹выти – ¹мыти – ¹жыти – ¹шыти, село – зело – чело, бодак ‘thistle’ – родак ‘relative’, фоса ‘ditch’ – коса – роса, гача ‘foal’ – кача ‘duckling’ – дача – гачі ‘underpants’, лен ‘linen’ – лем ‘only’ – лед ‘ice’ – лев – лес ‘ліс’, мухы – духы – рухы, місто – кісто ‘dough’ – чісто ‘cleanly’, пайка ‘portion’ – файка ‘pipe’ – майка – шайка ‘water tank’ – чайка, куля – гуля etc.

Soft consonants /д'/, /т'/, /н'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /ж'/, /л'/, /н'/, /р'/ opposed to the corresponding solid, e.g.: та ‘feminine to that’ – тя ‘you’, лапа – ляпа ‘babbling’, зарадити ‘advise’ – зарядити ‘organize an event’, раса – ряса, цюкати ‘upbraid’ – цукати, лахы ‘clothes’ – ляхы ‘poles’ etc.

The issue of the influence of extra- and intralingual factors on the speech of speakers is actualized, which gave the grounds to introduce the concept of the prestige of dialect. Factors that affect the prestige of dialect include: 1) the number of people who use it; 2) versatility and completeness of information that dialect captures and transmits; 3) the spheres of public life that it serves. The prestige of the dialect is not self-dependent, but directly follows from the self-consciousness of its representatives, their patriotism. That is why the functioning of the Lemkian dialect depends on the conscious mastery of dialectal features, popularization of their dialects and identification of themselves as Lemkos – speakers, one of the archaic dialects of Ukrainian language.

Preserved sound features of the analyzed North Lemkian immigrants’ dialects gave grounds to assert that the phonological-phonetic level remains the most resistant to changes.

The application of the developed methodology of studying the phonological and phonetic level North Lemkian immigrants’ dialects, as well as the creation of a unique

phono- and text library determines the possibilities of research in this aspect of the entire dialect space of Ukraine.

Key words: North Lemkian immigrants' dialects, phoneme, sound expression, phoneme distribution, positional phoneme expression, combinatorial phoneme expression, paroxytonic stress, assimilation, dissimilation, epenthesis, prosthesis, prestige speech, code/subcode.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гнатюк М. Лемківські говірки у працях І.Зілинського. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 30. Львів, 2003. С. 107–112.

2. Гнатюк М. Вплив мовного середовища на говіркове мовлення переселених лемків (на матеріалі записів із Львівщини). *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Донецьк, 2004. Вип. 12. С. 379–383.

3. Гнатюк М. Лексичні особливості північнолемківських говірок переселенців. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 147–153.

4. Гнатюк М. Лексикографічне опрацювання лемківського говору. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. пр. Ужгород, 2005. Вип. 8: Збірник пам'яті професора Василя Добоша. С. 47–52.

5. Гнатюк М. Реалізація фонем /ы/ в північнолемківських переселенських говірках. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. Studia methodologica* / укл. Панцьо С.Є., Свистун Н.О. Тернопіль, 2009. Вип. 27. С. 66–70.

6. Гнатюк М. Терміни на позначення фонетичних процесів: теоретичний і практичний аспекти (на матеріалі північнолемківських переселенських говірок). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія "Проблеми української термінології"*. Львів, 2012. № 733. С. 166–173.

7. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: асиміляція приголосних за твердістю / м'якістю в контексті граматик С. Смаль-Стоцького й

Ф. Гартнера. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2015. Вип. 26. С. 34–39.

8. Гнатюк М. В. Дорсально-палатальний вияв фонем /з'/, /с'/, /ц'/ у північнолемківських переселенських говірках. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 64. Ч. II. Львів, 2017. С. 215–221.

9. Гнатюк М. Динаміка акцентної системи українських північнолемківських переселенських говірок. *Ukrajiništika – minulost, přítomnost a budoucnost III: jazyk (Україністика: минуле, сучасне, майбутнє III: мова)* / ed. Н. Myronova, O. Čmelíková. *Kolektivní monografie věnovaná 20. výročí zahájení výuky ukrajinštiny jako studijního oboru na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. Brno, 2015. С. 151–158.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Гнатюк М. Сучасний стан говірки переселених лемків. *Vivat Academia: матеріали I Всеукр. наук.конф. молодих учених-філологів (м. Львів, 25–26 квітня 2001 р.)*. Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 183–185.

11. Гнатюк М. Повноголосся в північнолемківських переселенських говірках. *У силовому полі мови. Інні Петрівні Ченізі. Серія “Не все спливає рікою часу...”* (м. Київ, 26 травня 2009 р.) / Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ, 2011. С. 71–75.

12. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: особливості наголошування. *Zbiór raportów naukowych. “Trendy współczesnej nauki”*. (Gdańsk, 29–31.08.2013). Gdańsk: Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2013. Część 5. S. 65–68.

13. Hnatyuk M. Prevailing tendencies of North Lemkian resettled dialects in Western Ukraine: phonetic aspect. *Humanities & Social Science: Proceedings of the 4th International Conference of Young Scientists. HNS-2013* (м. Львів, 21–23 листопада 2001 р.). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2013. Electronic edition on CD-ROM. P. 78–79.

14. Гнатюк М. В. Північнолемківські говірки крізь призму українсько-польських фонетичних студій. *IX Міжнародний конгрес україністів*.

Мовознавство: зб. наук. статей (До 100-річчя Національної академії наук України) (м. Київ, 25–27 червня 2018 р.) / НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ, 2018. С. 293–304.

15. Гнатюк М. Кореляція за дзвінкістю/глухістю в північнолемківських говірках. *Мовне й культурне явище в діалектному просторі*: тези стендових доп. Семінару (м. Львів, 26–27 квітня 2007 р.). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. С. 5–6.

16. Гнатюк М. Записи лемківських пісень до практичного заняття № 15 про лемківський (західнокарпатський) говір. *Практичні завдання з української діалектології (для студентів філологічного факультету)* / уклал. Н. М. Глібчук. Львів: ЛДУ, 1998. С. 27–28.

17. Гнатюк М. Записи від представників лемківських говірок (с. Шкляри Сяноцького повіту (тепер РП)). *Говірки південно-західного наріччя української мови*: зб. текстів / упоряд. Н. М. Глібчук. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. С. 132–148.

18. Денисюк В., Гнатюк М. Матеріали до бібліографії лемківських говірок. *Діалектологічні студії*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. № 7: Традиції і модерн. С. 301–322 (1,53 д.а.) (*Особистий внесок здобувач: укладання бібліографії дослідження лемківського говору (0,75 д.а.)*)

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. Гнатюк М. Реалізація фонем /л/ у північнолемківських переселенських говірках. *Українська історична та діалектна лексика*: зб. наук. пр. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 5. С. 534–551.

20. Гнатюк М. “Сандгі” в північнолемківських переселенських говірках. *Діалектологічні студії*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. № 7. С. 115–122.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. СТАН ТА ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІВНІЧНО-ЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРОК	30
1.1. Український діалектний простір: визначення ареалу північнолемківських говірок у до- та післядепортаційний періоди.....	30
1.2. Північнолемківські говірки як об'єкт лінгвістичних досліджень.....	36
1.2.1. Стан дослідження північнолемківських говірок.....	37
1.2.2. Загальна характеристика досліджуваних говірок.....	48
1.3. Фонетика та фонологія північнолемківських говірок у діалектологічних студіях.....	56
1.4. Основні методи дослідження фонетики та фонології північнолемківських говірок.....	59
Висновки до Розділу 1.....	62
РОЗДІЛ 2. ВОКАЛІЗМ ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРОК ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ.....	65
2.1. Акцентуаційні особливості.....	66
2.2. Інвентар голосних і виявлення фонемних опозицій.....	73
2.3. Дистрибуція голосних фонем.....	76
2.3.1. Фонема /i/.....	77
2.3.2. Фонема /и/.....	81
2.3.3. Фонема /e/.....	83
2.3.4. Фонема /ы/.....	91
2.3.5. Фонема /y/.....	99
2.3.6. Фонема /o/.....	103
2.3.7. Фонема /a/.....	107
2.3.8. Фонема /ÿ/.....	112
Висновки до Розділу 2	113

РОЗДІЛ 3. КОНСОНАНТИЗМ ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРОК ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	114
3.1. Загальна характеристика консонантних фонем	114
3.2. Дистрибуція приголосних фонем	116
3.2.1. Реалізація губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/.....	117
3.2.2. Реалізація передньоязикових проривних /д/, /д'/, /т/, /т'/.....	120
3.2.3. Реалізація передньоязикових фрикативних /з/, /з'/, /с/, /с'/	122
3.2.4. Реалізація передньоязикових щілинних шиплячих /ж/, /ш/.....	129
3.2.5. Реалізація передньоязикових африкат /џ/, /ч/, /ѝ/, /ѝ'/, /ц/, /ц'/.....	131
3.2.6. Реалізація передньоязикових сонорних /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/, /р'/.....	134
3.2.7. Реалізація середньоязикової /й/.....	150
3.2.8. Реалізація задньоязикових приголосних /т/, /к/, /х/ і фарингальної /г/...152	
Висновки до Розділу 3	155
 РОЗДІЛ 4. ЗМІНИ ЗВУКІВ У ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЯ.....	156
4.1. Позиційні звукові зміни	157
4.2. Комбінаторні звукові зміни.....	158
4.2.1. Акомодация.....	161
4.2.2. Асиміляція голосних і приголосних.....	162
4.2.3. Дисиміляція.....	175
4.2.4. Епентеза.....	176
4.2.5. Протеза.....	177
4.2.6. Метатеза.....	179
Висновки до Розділу 4.....	180
 ВИСНОВКИ	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
ДОДАТКИ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Список умовних скорочень

б.н.пп. – більшість населених пунктів	М.в. – місцевий відмінок
бойк. – бойківський	майб.ч. – майбутній час
бук. – буковинський	мин.ч. – минулий час
відм. – відміна	мн. – множина
вол. – волинський	наддністр. – наддністрянський
вол.-поділ. – волинсько-подільський	Н.в. – називний відмінок
в.н.пп. – всі населені пункти	надсян. – надсянський
гуц. – гуцульський	напр. – наприклад
див. – дивись	н.п. – населений пункт
див. дет. – дивись детальніше	н.пп. – населені пункти
діал. – діалектне	О.в. – орудний відмінок
Д.в. – давальний відмінок	одн. – однина
ДО – диференційна ознака	ос. – особа
ДТ – діалектні тексти	перев. – переважно
ж.р. – жіночий рід	пдкарп. – південнокарпатський
ЗА – записи автора	пдлемк. – південнолемківський
закарп. – закарпатський	пнбуков. – північнобуковинський
заст. – застаріле	пнлемк. – північнолемківський
З.в. – знахідний відмінок	пнкарп. – північнокарпатський
зхбуков. – західнобуковинський	покут.-буков. – покутсько- буковинський
зхвол. – західноволинський	поділ. – подільський
зхкарпат. – західнокарпатський	пол. – польський
зхподіл. – західноподільський	пор. – порівняй
к. – карта	псл. – праслов'янське
літ. – літературний	Р.в. – родовий відмінок
лемк. – лемківський	

слц. – словацький

с.р. – середній рід

срзакарп. – середньозакарпатський

схкарп. – східнокарпатський

т.ін. – та інші

тс. – те саме (значення)

теп.ч. – теперішній час

цит. за – цитовано за

ч.р. – чоловічий рід

Список обстежених населених пунктів

Говірки, поширені на території Львівської області:

м. Борислав

м. Винники

м. Дрогобич

м. Львів

м. Моршин Стрийського р-ну

м. Пустомити

м. Рудки Самбірського р-ну

м. Самбір

м. Свірж Перемишлянського р-ну

м. Трускавець Львівської області

с. Басівка Пустомитівського р-ну

с. Воля-Баранецька Самбірського р-ну

с. Дунаїв Перемишлянського р-ну

с. Зимна Вода Пустомитівського р-ну

с. Куликів Жовківського р-ну

с. Липники Пустомитівського р-ну

с. Новосілки Золочівського р-ну

с. Оброшине Пустомитівського р-ну

с. Рудне Пустомитівського р-ну

с. Соکیلники Пустомитівського р-ну

с. Струтин Золочівського р-ну

смт. Красне Буського р-ну
с. Чишки Пустомитівського р-ну.

Говірки, поширені на території Тернопільської області:

м. Бучач
м. Монастирська
м. Теремовля
м. Тернопіль
м. Чортків
с. Доброводи Монастирського р-ну
с. Копиченці Чортківського р-ну
с. Лучка Теремовлянського р-ну
с. Микулинці Теремовлянського р-ну
с. Нова Гута Монастирського р-ну
с. Підгороднє Тернопільського р-ну

Говірки, поширені на території Івано-Франківської області:

м. Долина
м. Івано-Франківськ
м. Калуш
с. Сівка Калуська Калуського р-ну

Назви населених пунктів та їх скорочень, звідки було депортовано лемків

Балт. – Балутянка (*Bałucianka*), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
Барв. – Барвінок (*Barwinek*), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
Бог. – Богуша (*Boguzsa*), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
Бос. – Босько (*Besko*), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
Брт. – Бортне (*Bartne*), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
Верх. – Верхомля (*Wierchomla*), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство

Висл. – Вислічок (Wisłoczek), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Вис. – Висова (Wysowa), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
 ВоВ. – Воля Вишня (Wola Wyżna), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 ВоН. – Воля Нижня (Wola Niżna), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 ВоЦ. – Воля Цеклинська (Wola Cieklińska), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство
 Ворб. – Вороблик (Wróblík Szlachecki), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Ганч. – Ганчова (Hanczowa), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
 Гир. – Гирова (Hugowa), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Глад. – Гладишів (Gładyszów), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
 Грб. – Граб (Grab), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство
 Горл. – Горлиці (Gorlice), Малопольське воєводство
 Дал. – Дальова (Daliowa), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Жд. – Ждиня (Żdynia), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
 Жег. – Жегестів (Żegiestów), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
 ЗРим. – Завадка Риманівська (Zawadka), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Зинд. – Зиндранова (Zyndranowa), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Злоц. – Злоцьке (Złockie), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
 Кам. – Кам'янка (Kamienka Wielka), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Карл. – Карликів (Karlików), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
 Ком. – Команьча (Komańcza), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
 КВол. – Королик Волоський (Królik Wołoski), повіт Кросно, Підкарпатське
 воєводство
 Крс. – Красна (Krasna), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
 Крап. – Крамна (Kramna), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство
 Крин. – Криниця (Krynica), Малопольське воєводство
 Лаб. – Лабова (Łabowa), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
 Мал. – Маластів (Malastów), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
 МВел. – Мацина Велика (Męcina), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
 Мик. – Миків (Muków), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
 Мисц. – Мисцова (Myscowa), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство

- Міл. – Мілик (Milik), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
- Муш. – Мушинка (Muszynka), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
- НоВ. – Нова Весь (Nowa Wies), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
- Од. – Одрехова (Odrzechowa), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Пан. – Пантна (Pętna), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
- ПоМ. – Поляни Мисцівські (Polany), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство
- ПоС. – Поляни Суровичні (Polany Surowiczne), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
- ПоЯ. – Посада Яслиська (Posada Górna), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
- Пр. – Прелуки (Prełuki), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Пс. – Прусік (Prusiek), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Рад. – Радоцина (Radocyna), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
- Реп. – Реп'ядь (Rzepedź), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Рим. – Риманів (Rymanów), Підкарпатське воєводство
- СвіР. – Свіржова Руська (Świerzowa), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство
- Сквір. – Сквіртне (Skwirtne), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
- См. – Смільник (Smolnik), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Сол. – Солотвини (Słotwiny), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
- Сян. – Сянічок (Sanoczek), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Тич. – Тилич (Tylicz), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
- Тил. – Тилява (Tyława), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
- Тих. – Тиханя (Ciechanie), повіт Ясло, Підкарпатське воєводство
- Тур. – Туринське (Turzańsk), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- УРус. – Устя Руське (Uście Gorlickie (Ruskie)), повіт Горлиці, Малопольське воєводство
- Чорн. – Чорноріки (Czarnorzeki), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
- Фл. – Фльоринка (Florynka), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство
- Шк. – Шкляри (Szklary), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство
- Щвн. – Щавне (Szczawne), повіт Сянок, Підкарпатське воєводство
- Щвк. – Щавник (Szczawnik), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство

Ясл. – Яслиська (Jaśliska), повіт Кросно, Підкарпатське воєводство

Ястр. – Ястрябик (Jastriabik), повіт Новий Санч, Малопольське воєводство

ВСТУП

Ареал Північної Лемківщини, який до 1945 р. частково охоплював територію Польщі й України, зазнав у середині ХХ ст. незворотних територіальних змін. У повоєнні роки лемків свідомо позбавлено права цілісно проживати на рідній землі, зберігати та розвивати свої культурні традиції і мову. Носіїв говору некомпактно розселено по українських і польських теренах. В Україні ж на сьогодні найбільше лемків проживає у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. Лемківський говір втратив свою цілісність, опинився в розпорошенні поміж інших діалектів. Адаптація лемків до нового мовного середовища (місцевих говірок і літературної норми), не могла не вплинути на різну міру засвоєння його рис. Відомо, що найбільш консервативною, стійкою до трансформацій є фонетична система, але в тих умовах, що склалися для переселенців, і вона зазнала відчутних перетворень.

Ґрунтовне вивчення звукового складу говорів української мови започатковано ще в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. і триває до сьогодні: “Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи” О. Потебні (1871), “Нарѣчїя, поднарѣчїя и говоры Южной Росїи въ связи съ нарѣчїями Галичины” К. Михальчука (1877), “Очеркъ звуковой исторїи малорусскаго нарѣчїя” П. Житецького (1876), “Opus fonetyczny języka ukraińskiego” І. Зілінського (1932), “Конспект лекцій з курсу української діалектології. Фонетика” Й. Дзендзелівського (1965), “Українська діалектологія” С. Бевзенка (1980), “Українська мова і її говори” І. Матвіяса (1990) тощо дали поштовх до опрацювання фонетичних особливостей українського діалектного масиву, що зумовило появу низки вагомих праць із фонетики конкретних говорів. Зокрема, фонологічну та звукову системи середньонаддніпрянських говірок опрацювала Г. Мартинова, східностепових – Л. Фроляк, східнослобожанських – К. Глуховцева, запорізького Надазов’я – В. Пачева, західнополіських – С. Чемеркін, говорів південно-західного наріччя – А. Залеський, Г. Шило, К. Дейна, подільських – П. Гриценко, бойківських – Я. Рудницький, С. Рабій-Карпинська, надсянських говірок – М. Пшеп’юрська-Овчаренко, гуцульсько-покутських – М. Лесюк, північнобуковинських – К. Герман,

Н. Руснак, закарпатських – І. Панькевич, П. Чучка, лемківських додепортаційного періоду – І. Зілинський, З. Штібер. У студіях цих дослідників визначено різні підходи до опрацювання звукового складу діалекту: від опису звуків в етимологічній площині (З. Штібер), фонетики і фонології в історичному та лінгвогеографічному аспектах (К. Герман), виявленні динаміки у фонології і фонетиці (К. Глуховцева) до аналізу структурної організації фонологічної і фонетичної систем говору (Г. Мартинова) чи говірки одного села (М. Лесюк).

Вивчення північнолемківських говірок у різний період репрезентовано низкою фундаментальних праць українських та польських лінгвістів (І. Верхратський, І. Зілинський, Й. Шемлей, З. Штібер, М. Лесів, Я. Рігер, С. Панцьо, Є. Турчин та ін.). Однак через історичні передумови на початку ХХІ ст. дослідники мають змогу аналізувати тільки ідіолектний зріз говірок, тобто сукупність діалектних особливостей, що характеризують мовлення окремих респондентів.

Обґрунтування вибору теми полягає у відсутності комплексної роботи, присвяченої описові фонологічно-фонетичного рівня північнолемківських говірок переселенців на синхронному зрізі. Вплив сусідніх діалектних систем і літературної мови на респондентів різних вікових груп, відповідно інтенсифікація асимілятивних змін, а особливо щорічне зменшення кількості типових носіїв говірок підсилює нагальну потребу фахово аналізувати зафіксоване в сучасних умовах говіркове мовлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка в межах комплексної наукової теми “Структура української мови в синхронії та діахронії” (номер державної реєстрації ДР 0119U002398). Тему дисертації затверджено на засіданні Наукової ради з проблем “Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності” в Інституті мовознавства Національної академії наук України (витяг із протоколу № 4 від 16 грудня 2003 р.) та уточнено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 86/7 від 3 липня 2020 р.).

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз фонолого-фонетичних рис північнолемківських говірок переселенців та дослідити особливості їхнього функціонування в умовах некомпактного проживання наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Визначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- описати етапи вивчення лемківського говору в лінгвістичних працях кінця ХІХ – початку ХХІ ст.;
- окреслити стан сучасного розселення лемків у західноукраїнському ареалі;
- виокремити діалектні риси говірок північнолемківського ареалу та схарактеризувати специфіку звукової системи досліджуваних говірок переселенців, ґрунтуючись на сучасних теоретичних підходах;
- простежити особливості вживання парокситонези в аналізованих говірках;
- схарактеризувати системи вокалізму та консонантизму, а також виявити позиційні та комбінаторні звукові зміни в північнолемківських говірках переселенців;
- з’ясувати ступінь збереження звукової системи північнолемківських говірок переселенців різних вікових груп в іншому мовному середовищі (передусім наддністрянському), а також зміни під впливом української літературної мови.

Об’єкт дослідження – сучасне мовлення лемків, переселених унаслідок підписаної “Угоди про взаємний обмін населенням у прикордонних районах” (1944 р.) з автохтонних земель (тепер Польща) в західноукраїнський регіон (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська обл.), а також їхніх нащадків.

Предмет дослідження – звукові вияви голосних і приголосних фонем та акцентуаційні особливості північнолемківських говірок переселенців.

Джерельною базою дисертації слугували експедиційні записи автора – тексти і відповіді на запитання, зібрані впродовж 1998–2019 років. Мережу дослідження сформували населені пункти Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської обл. (38 н.п.) [Додаток Б, Рис. Б.2 (карта)], у яких вдалося відшукати носіїв північнолемківських говірок (59 інформаторів) [Додаток Г]. Респондентів умовно об’єднано в групи за віковим критерієм: найстаршого віку – особи, народжені в першій половині ХХ ст., середнього віку – народжені в 50–60-их рр., молодшого

віку – народжені в 70–90-их рр., наймолодшого віку – народжені в ХХІ ст. Усі матеріали записано на електронні носії та збережено в авторській фонотеці (понад 65 годин). Суттєво поповнила ілюстративну базу передана для наукового опрацювання приватна фонотека-колекція В. Максимовича (mp3-записи від понад 20 інформаторів, відеозаписи, які є у вільному доступі на YouTube¹). Добірку текстів говіркового мовлення лемків подано у фонетичній транскрипції в додатку [Додаток Д]. Залучено словники лемківських говірок П. Пиртея, Є. Турчин, С. Панцьо, Н. Лісняк, Г. Ступінської, О. Гойсака, І. Дуди, записи текстів за ред. Н. Глібчук. Для порівняння використано монографії та статті про додепортаційний період північнолемківських говірок І. Верхратського, І. Зілинського, З. Штібера. Для аналізу діалектних рис використано матеріали загальномовних та регіональних атласів, зокрема “Атласу української мови” (том 2), “Атласу українських говорів Східної Словаччини” В. Латти, “Загальнослов’янського лінгвістичного атласу”, “Загальнокарпатського діалектологічного атласу”.

Методи дослідження. У роботі застосовано *описово-аналітичний* та *зіставний* методи, відповідно до яких узагальнено спостереження аналізованого діалектного матеріалу, зокрема описано інвентар фонем та їхні звукові поля в північнолемківських говірках переселенців. *Структурний* метод сприяв систематизації фонемного складу досліджуваних говірок. Для висвітлення історіографії питання використано прийом *аналітико-синтетичного опрацювання джерел*. Із метою порівняння діахронних і зафіксованих синхронних діалектних звуковиявів у північнолемківських переселенських говірках застосовано *порівняльно-історичний* метод, який дав підстави виявити збереження чи занепад диференційних говіркових особливостей.

Діалектний матеріал зібрано *експедиційно-польовим* методом, практиковано методика *безпосереднього спостереження* (прослуховування й запис живого розмовного мовлення) із залученням прийому “*включеного спостереження*” (дослідника перетворено на учасника мовленнєвої ситуації, що зводить до мінімуму певні незручності, які відчуває мовець у присутності діалектолога). Застосовано

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=mplVyx2S-ug>; <https://www.youtube.com/watch?v=XqpKnKKAAnI>

аналіз документальних джерел: рукописних, друкованих, а також усних джерел – текстів, записаних на диктофон.

Наукова новизна отриманих результатів.

Уперше в українському мовознавстві:

- залучено до наукового обігу унікальні експедиційні записи зв'язного мовлення носіїв північнолемківських говірок, зроблені впродовж 1998–2019 рр.;
- здійснено опис звукової системи сучасних говірок в умовах некомпактного проживання в західноукраїнському регіоні;
- уніфіковано опис звукових полів фонем на діалектному матеріалі.

Удосконалено теоретичні та практичні засади дослідження фонолого-фонетичного рівня лемківського говору.

Набуло подальшого розвитку дослідження впливу нового мовного середовища на говіркове мовлення лемків різних вікових груп в умовах їхнього некомпактного проживання.

Наукову новизну отриманих результатів репрезентовано в **положеннях, які подаємо на захист**, а саме:

1. Системи вокалізму (7 фонем: /i/, /u/, /e/, /ы/, /o/, /y/, /a/) і консонантизму (32 фонемі – 22 тверді: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /џ/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /ѝ/, /г/, /к/, /х/, /г/ і 10 м'яких: /д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /ѝ'/, /л'/, /н'/, /р'/, /й/) північнолемківських говірок переселенців та особливості звукових реалізацій фонем у сильній і слабкій позиціях, встановлені на основі цілісного фонолого-фонетичного аналізу із залученням обширного говіркового матеріалу, згрупованого за частиномовною належністю, засвідчують, що фонолого-фонетичний рівень, попри інтенсифікацію впливів мовного середовища на інформантів різних вікових груп, залишається найбільш стійким до змін. Збережені архаїчні форми в північнолемківських говірках переселенців репрезентують специфічні, властиві лише досліджуваним говіркам особливості, а також виявляють риси, притаманні карпатській групі говорів чи всьому південно-західному ареалові. Засвідчені фонетичні релікти також можуть слугувати підставою для пояснень походження мовних явищ на синхронному зрізі.

2. Унікальність авторської фонотеки й текстотеки зв'язного мовлення переселенців, матеріали якої відтворюють лемківську духовну та матеріальну культуру, зумовлена щорічним зменшенням кількості типових носіїв говірок в умовах іншодіалектного комунікування, а також інтенсивним впливом літературної мови, і є об'єктивним джерелом вивчення діалектних рис говору.

3. Ступінь збереження / занепаду диференційних звукових рис у межах різних вікових груп представників північнолемківських говірок, виявлена шляхом зіставлення праць додепортаційного періоду з авторською фонотекою, є тісно пов'язаною зі здатністю переселенців перемикати *код* (кваліфіковано як літературна мова) / *субкод* (територіальний діалект) у певних комунікативних ситуаціях.

4. Вплив екстра- та інтралінгвальних чинників на мовлення говірконосіїв дає підстави схарактеризувати поняття *престижу* говору. До чинників, які впливають на престиж говору, належать: 1) кількість осіб, які ним послуговуються; 2) багатоплановість та повнота інформації, яку говір фіксує і передає; 3) сфери суспільного життя, які він обслуговує. Престиж діалекту не є самозалежним, а безпосередньо впливає із самосвідомости його представників, їхнього патріотизму. Саме тому функціонування лемківського говору залежить від свідомого опанування діалектних рис, популяризації своїх говірок та ідентифікації себе як лемків – носіїв одного з архаїчних говорів української мови.

Теоретичне значення роботи. Отримані результати можна використати для комплексного вивчення діалектної фонетики і фонології південно-західного наріччя, для зіставлення звукових рис у загальноукраїнському контексті. Вони доповнять теоретичні відомості з діалектології та лінгвогеографії щодо сучасного функціонування говірок в умовах некомпактного розселення діалектоносіїв. Висновки й узагальнення можна застосувати в мовознавчих дослідженнях західно- та східнослов'янського ареалів у порівняльному аспекті.

Практичне значення роботи. Матеріали поповнять фонди записів діалектного мовлення, фоно- й текстотеку говорів південно-західного наріччя; слугуватимуть ілюстративною базою для укладання “Ортоепічного словника північнолемківських говірок переселенців”; для написання відповідного розділу з

фонетики та фонології в методичних посібниках з діалектології, а також для створення лекційних і практичних курсів, підготовки спецкурсу з лінгвогеографії.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації наукові результати одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів дослідження. Положення й результати дисертації обговорено на наукових семінарах, засіданнях катедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2002–2005 рр.), на семінарах Міжнародної школи гуманітарних наук Центральної та Східної Європи “Українсько-польські мовні контакти” (Варшава, Польща, 2004, 2006). Основні положення та результати роботи викладено в доповідях на Всеукраїнській науковій конференції “Л. Гумецька – незабутні імена української науки” (Львів, 8–9 лют. 2001); Діалектологічних семінарах “Актуальні проблеми сучасної діалектології” (*Засідання 7: “З історії діалектології: школи, постаті, проблеми”*) (Львів, 1–2 трав. 2003); *Засідання 8: “Фонетика, морфологія, словотвір”* (Львів, 14–15 трав. 2004); *Засідання 10: “Мовне й культурне явище в діалектному просторі”* (Львів, 26–27 квіт. 2007); *Засідання 11: “Говори південно-західного наріччя у слов’янському контексті”* (Львів, 15–16 трав. 2008); *Засідання 14: “Традиції та новаторство в сучасних діалектологічних студіях”* (Львів, 4–5 жовт. 2012); *Засідання 16: “Книжки про слова. Історична та діалектна лексикографія”* (Львів, 14–15 верес. 2017); *Засідання 17: “Актуальні проблеми діалектології”* (Львів, 10–11 жовт. 2019)); Читаннях, присвячених 80-річчю з дня народження професора В. І. Добоша (Ужгород, 28–29 жовт. 2004); Міжнародній науковій конференції “Українська мова в часі і просторі” (Львів, 11–12 листоп. 2004); Всеукраїнській науковій конференції “Діалектне суміжжя як об’єкт мовознавчих досліджень” (Умань, 24–25 жовт. 2007); IV Міжнародній науковій конференції “Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір” (Ужгород, 3–5 травня 2008); Міжнародній науковій конференції “Постать С. Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби” (Чернівці, 19–21 лют. 2009); Міжнародній діалектологічній конференції “Лемківський

діалект у загальноукраїнському контексті” (Тернопіль, 2–3 квіт. 2009); Наукових читаннях, присвячених пам’яті І. П. Чепіги (Київ, 26 трав. 2009); Міжнародній науковій конференції “Українська мова поза межами України” (Люблін, Польща, 8–9 груд. 2011; 24–25 жовт. 2013; 22–23 жовт. 2015); VII Міжнародній конференції для студентів, аспірантів та кандидатів наук “Україна протягом століть. Карпатський регіон: історія, мова, культура” (Горлице, Польща, 10–11 трав. 2012); XII Міжнародній науковій конференції “Проблеми української термінології СловоСвіт 2012” (Львів, 27–29 верес. 2012); Міжнародній науково-практичній конференції “Тенденції сучасної науки” (Гданськ, Польща, 29–31 серп. 2013); IV Міжнародній конференції молодих вчених HSS-2013: Гуманітарні та соціальні науки (Львів, 21–23 листоп. 2013); Міжнародній науковій конференції “Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов’янський контекст” (Київ, 31 берез. – 1 квіт. 2014); Міжнародній науковій конференції “Україністика – минуле, сучасне, майбутнє” (Брно, Чехія, 26–27 трав. 2015); Міжнародній науковій конференції “Походження й розвиток української мови та її говорів” (Житомир, 12–14 листоп. 2015); Міжнародній науковій конференції “Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології. До 30-річчя Чорнобильської трагедії” (Київ, 10–13 квіт. 2016); Всеукраїнській науковій конференції “І. Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми (присвячена 110-ій річниці від дня народження проф. І. Ковалика)” (Львів, 26–27 жовт. 2017); IX Міжнародному конгресі україністів “Національна академія наук України за 100 років: здобутки, втрати, перспективи розвитку” (Київ, 25–27 черв. 2018); на засіданні Мовознавчої комісії НТШ (Львів, 28 берез. 2019).

Публікації. Основні теоретичні положення, проблематику, практичні результати й висновки дисертації висвітлено в 20 публікаціях, 8 з яких опубліковано у фахових виданнях України, 1 – розділ в іноземній колективній монографії.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (270 позицій) та 5 додатків, що містять рисунки, карти, індекс аналізованих слів та вибірку мікротекстів зв’язного мовлення лемків-переселенців. Загальний обсяг дисертації становить 286 с., основний текст викладено на 162 с., додатки – на 80 с.

РОЗДІЛ 1

СТАН ТА ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРОК

1.1. Український діалектний простір: визначення ареалу північнолемківських говірок у до- та післядепортаційний періоди

Карпатську групу говорів, до якого належить лемківський діалект, виокремлено в класифікаціях українського діалектного континууму передусім на фонетичній основі. Першим, хто звернув увагу на наявність в українській мові трьох наріч (галицького, київського, карпатського), був І. Вагилевич. У польськомовній праці “Grammatyka języka małopolskiego w Galicyi” (1845) дослідник виокремив характерні риси цієї групи діалектів (напр., серед фонетичних ознак назвав наявність розрізнення *u – y*) [18]. Хоч І. Вагилевич і не виділив лемківського говору як окрему одиницю, проте наведені діалектні особливості безпосередньо стосувалися лемківського ареалу.

“Знавець мовних та етнографічних відносин по обох боках Карпат” Я. Головацький у “Розправі о язиці южнорускім і его нарічіях” (1848) поділив українську діалектну територію на такі три “наріччя”: (волинсько-подільське (українське), галицьке (наддністрянське) та гірське (карпаторуське)). Учений вважав, що галицьке і гірське наріччя за давністю співвідносні з іншими слов’янськими мовами [152, с. 356–357; 127, с. 23; 133, с. 21–22]. Я. Головацький також виявив низку ознак, характерних для всіх карпатських, зокрема й лемківських, говірок [див.: 138, с. 11–12].

У фундаментальній праці “Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарѣчїями Галичины” (1877) основоположник української діалектології К. Михальчук виділив три наріччя (українське, поліське, червоноруське (русинське)), окреслив їхні межі та внутрішній поділ на менші мовно-територіальні утворення [136, с. 469]. Мовознавець подав понад 20 притаманних карпатському обширові фонетичних та морфологічних рис [див. відгук на класифікацію К. Михальчука у кн.: 152, с. 357–359]. Діалектне членування українського ареалу

К. Михальчук здійснив на порівняно незначній джерельній базі (матеріали з 59 н.п., записані за спеціальною програмою), та все ж пізніші поділи мовознавців ґрунтуються на його дослідженні.

Первісно І. Зілинський поділяв українську мовну територію на південно-західну та південно-східну [88]. Автор “Проби упорядкування українських говорів” (1914) обґрунтував цей поділ, зважаючи на артикуляційну базу мовців кожної групи [88, с. 362]. Однак В. Ганцов звернув увагу на недостатню визначеність критеріїв І. Зілинського [24, с. 5–7]. Він зауважив, що упорядник українських говорів надто велику кількість діалектів зарахував до перехідних, чим унеможливив узагалі чітко визначити якісь діалектні межі [24, с. 5]. Мовознавець стверджував, що І. Зілинський допустив велику помилку, об’єднавши північні й карпатські групи говорів, оскільки під час діалектологічної класифікації слід брати до уваги фонетичні та морфологічні риси, які можуть характеризувати суцільну територію, а не траплятися на географічно некомпактних теренах [24, с. 7]. З уваги на це діалектний поділ саме В. Ганцова має принципове значення. У “Діалектологічній класифікації українських говорів (з картою)” (1923) усю українську мовну територію дослідник поділив на дві головні групи: північну й південну, виокремивши старожитні південно-західні говори (зокрема і карпатські). Що ж до південно-східної групи, то В. Ганцов обґрунтовано вважав її пізнішим утворенням кін. XV–поч. XVI ст., що виникло на південно-західній основі [24, с. 63].

І. Зілинський класифікував говори, врахувавши критичні зауваження на його “Пробу упорядкування українських говорів” (1914), як також і думку проф. Т. Лер-Сплавінського, висловлену в рецензії на працю С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [149, с. 6]. Щодо поділу українських, і зокрема карпатських говорів, то бере за основу теорію В. Ганцова [149, с. 6]. Наочним прикладом переосмислення наукових поглядів І. Зілинського стала “Карта українських говорів” [84].

У пізніших класифікаціях (А. Москаленка у “Конспекті лекцій з української діалектології” (1940); Ф. Жилка в “Нарисі з діалектології української мови” (1966); С. Бевзенка в “Українській діалектології” (1980); в “Атласі української мови” (1984, 1988, 2001)) простежуємо послідовне виділення трьох наріч: північного, південно-

східного і південно-західного; в межах карпатської групи систематично виокремлювано лемківський говір [71, с. 14; 133, с. 29–31].

Отже, діалектному членуванню українського мовного обширу приділено увагу ще від XIX століття. Практично всі перші спроби класифікації ґрунтувалися на порівняно обмеженому фактичному матеріалі. І лише розвиток лінгвогеографічних досліджень, а також зібраний значний фактичний матеріал дали змогу глибше усвідомити особливості поділу українського діалектного простору. Дослідники наголошували на старожитності говорів північного і більшості південно-західного нарічч, натомість діалекти південно-східного наріччя прийнято кваліфікувати як утворення пізнішого часу [71; 9; 51, с. 287].

Безпосередньо про діалектні межі Північної Лемківщини (землі, що тепер входять до складу Польщі) вперше згадав Й. Левицький у “Grammatik der Ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien” (“Граматиці руської або малоруської мови в Галичині”) (1831) [219, с. IV–V]. Його основні міркування з цього приводу подав в перекладі з німецької І.Зілінський: “в округах Ясельській і Сандецькій у гірських околицях говорить цим наріччям (галицькоруським) з малими відмінами в тоні і закінченнях та з деякими подібними до словацької мови висловами більше як 121939 мешканців (лемків)” [86, с. А 78–79].

У фундаментальній праці про Лемківщину за редакцією Б. Струмінського констатовано, що в 30-х роках XIX століття назвою “лемки” в Галичині охоплено тільки тих українців, що поселилися на Бескидських схилах. Згадка про різницю “тону”, мабуть, означає, що тоді типово лемківський наголос відрізнявся від польського і східнославацького (на передостанньому складі) і характеризував саме ту “заясельську Русь” [117, с. 25].

Над визначенням території розселення лемків працював Д. Зубрицький, який дослідив мовну межу з півдня на північ до ріки Вислоки і зарахував до лемківських окремі села: Шляхтову, Явірки, Чорну та Білу Води [86, с. А 79].

Я. Головацький, який, в основному, підтримав Д. Зубрицького, зауважив, що “лемками прозивають мешканців гір у Сяницькій і Ясельській окрузі”. У розвідці “Карпатська Русь” (1878) учений подав межі розселення лемків та інших

карпатських українців з уваги на їхні мовні риси, перелічив лемківські села по галицькому боці аж до р. Сян [45, с. 728–739]. Східну межу до р. Сян провів й І. Вагилевич, який так відмежував бойків від лемків: “граничними селами лемків з бойками вважають: Смільник, Дверник, Дидьову над Сяном” [18, с. 77]. Автор студії про лемків О. Торонський також маркував східну межу Лемківщини до р. Сян, проте визнав, що типова Лемківщина тільки до р. Вислоки, а далі поступово на схід лемківські риси втрачаються [190, с. 391]. І. Верхратський у монографії “Про говор галицьких лемків” (1902) окреслював територію їхнього проживання так: “заселяють они повіти Ліський, Сяніцький, Короснянський, Горлицький, Грибівський, Ясільський і Новосандецький а числять до 160.000 душ” [252, с. 1]. Подібно до І. Верхратського подав розселення галицьких лемків у часі їхнього компактного проживання і В. Кубійович: “південні частини повітів: Новосандецького, Горлицького, Ясельського, Короснянського, Сяніцького, південно-західного Ліського і 4 села Новоторзького – разом близько 3500 км² і 160 000 лемків..., які жили в близько 300 селах” [111, с. 1275].

Щоб точніше визначити лемківський ареал, дослідники почали працювати над питанням розмежування лемківських і бойк. говірок [150, с. 170–171]. Зважаючи на мовні особливості, західну межу Бойківщини проводили С. Рабіївна [222, с. 15–29], З. Штібер [243, с. 247]. Найповніше висвітлення цієї проблеми знаходимо в І. Зілинського [86; 83]. У розвідці “Питання про лемківсько-бойківську мовну границю” (1938) мовознавець ствердив, що східну межу лемківського обширу “майже кожний з дотеперішніх дослідників Лемківщини означає в інший спосіб” [86, с. А 77]. У “Пробі упорядкування українських говорів” (1914) І. Зілинський подав р. Ославу як приблизну східну лінію “властивого (типового) лемківського говору по галицькім боці..., беручи під увагу переважно сталий наголос за головний критерій поділу карпатських говорів на дві групи: а) говори західні з наголосом нерухомим (лемки з т.зв. замішанцями); б) говори східні з рухомим наголосом (бойки й гуцули)” [88, с. 344, 365]. Східну межу галицьких лемків діалектолог визначив на основі “безвіймкового сталого наголосу..., що веде з Риманова до Яслиськ, здовж якого лежать села Дошно, Кролик Волоський, Дальова” (їх 50 років

раніше І. Коперницький визначав як останні східні села правдивої Лемківщини), Тилява, Зиндранова і Барвінок [86, с. А 92]. У статті І. Зілинського “Питання про лемківсько-бойківську мовну границю” (1938) для сучасних дослідників лемківського ареалу цінним є перелік 320 сіл, здебільшого з галицької Лемківщини [86, с. А 92].

Північнолемківський ареал у додепортаційний період дослідники окреслювали так: західну межу проведено умовно по лінії н. пп. Королева Руська – Матвієва – Розтока Мала – Верхомля – Жегестів – Андріївка, включно із 4 острівними селами Шляхова, Явірки, Біла та Чорна Вода, що розташовані на західному боці від р. Попрад. Південна межа збігається із державним польсько-словацьким кордоном; північну ж проводять по лінії н. пп. Королева Руська – Білянка – Розділля – Воля Цеклинська – Березова – Гирова – Вілька – Босько – Костарівці – Грабівка – Дубне – Лішна – Ропенка із говорами т.зв. “замішанців” (напр., сс. Близенька та Гвоздянка Ряшівського повіту, Опарівка Ясельського повіту, Коростенька, Бонарівка, Красна, Ріпник, Петруша Воля, Вілька Братківська, Ванівка, Чорноріки, Яблониця Польська Кроснянського повіту). А далі на схід між р. Ославою і р. Солинкою йде смуга перехідних лемківсько-бойківських говірок [223].

Унаслідок історичних і політичних обставин 1944–47 років ареал північнолемківських говірок значно змінився. У зверненні Світової федерації українських лемківських об’єднань та Всеукраїнського товариства “Лемківщина” до українського уряду слушно було вказано, що “розселення людей в незвичних умовах і окремими групами створює обставини, які не сприяють розвитку цієї групи населення. Знищене етнографічне коріння самотньої гілки українського народу – лемків. Зруйновано... пам’ятки їх духовної і матеріальної культури” [59; 1; 49].

У Державному архіві Львівської області зберігається “Інструкція по здійсненню угоди між урядом УРСР і Польським Комітетом Національного Визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР” (1944) [113, с. 92–96]. Згідно з цим документом за короткий термін українців із Польщі депортували до Одеської, Дніпропетровської, Херсонської, Запорізької, Миколаївської, Рівненської, Волинської, Львівської, Станіславської

(тепер Івано-Франківської) і Тернопільської областей України [113, с. 93]. Кількість переселенців до Львівської області станом на 10 жовтня 1946 року сягала 59 918 осіб, причому 3 райони Львівщини були густо заселені – це Винниківський (10932 особи), Сокольніцький (8809 осіб) та Львівський сільський (7050 осіб) [113, с. 96]. На Тернопільщині осіли 41 105 родин, або 173 360 осіб [258, с. 6].

Загалом упродовж 1944–46 рр. на підставі “Угоди між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного Відродження про евакуацію українського населення з території Польщі до УРСР і польських громадян з території УРСР до Польщі” (від 9.09.1944 р.) в Україну було депортовано 483 808 осіб і розсіяно майже по всіх областях. Лемки, котрих розселено на сході України, упродовж 1946–47 рр. в будь-який спосіб прагнули поселитися в Галичині, щоб бути якнайближче до рідних Карпат [V з’їзд лемків <http://lemky.com/history/273-v-zyizd-lemkiv-ukrayini.html>].

За першої хвилі депортацій 1944–1946 рр. більшість лемків опинилась на території сучасних західних областей України. Усім тим, кому вдалося залишитися на рідних землях (140 577 осіб), довелося розділити долю своїх побратимів вже у квітні-серпні 1947 року. Через організовану польською владою операцію “Вісла” як спроби остаточного розв’язання “українського питання” близько 150 тисяч українців південно-східної Польщі було депортовано на т.зв. “землі одзискане” (західні землі сучасної Польщі – колишні німецькі території). Частина лемків повернулася на прабатьківські землі за часів “хрущовської відлиги” в середині 50-их рр. і зараз проживає в Сяноцькому, Ліському, Кроснянському, Ясельському повітах (Підкарпатське воєводство) та Горлицькому і Новосанчському повітах (Малопольське воєводство) Польщі [258, с. 6; 212, с. 77].

Отже, на сьогодні можна стверджувати, що північнолемківські говірки – це говірки із трагічною долею, носії яких стали жертвами політичного переформатування карти Європи; “говір без території, розсіяний між іншими говорами і навіть мовами” [212, с. 77]. Сьогодні в Україні досить складно окреслити територію проживання депортованих із Північної Лемківщини українців. Розселені окремими групами (некомпактно), лемки були змушені адаптуватися до нового

мовного оточення, яке по-різному накладало відбиток на їхнє говіркове мовлення. Як свідчать джерела, найбільша кількість переселенців є на заході України, попри їх наявність у Луганській, Донецькій, Рівненській, Кіровоградській, Миколаївській та інших областях [4; 28; 212, с. 77]. Загалом в Україні лемків проживає близько 450 тисяч, а у світі – понад мільйон [134].

На початку ХХІ століття записувати зв'язне мовлення респондентів, що вільно володіють говіркою своїх прабатьків, стає щоразу складніше. Першочерговим аспектом опрацювання північнолемківських переселенських говірок є аналіз їх функціонування за умов некомпактного проживання діалектоносіїв різних вікових груп. У лемків-переселенців досліджуваного західноукраїнського регіону відчутними є впливи, в основному, наддністрянського говору та української літературної мови.

1.2. Північнолемківські говірки як об'єкт лінгвістичних досліджень

Одна із самобутніх етнографічних гілок українського населення Карпат – лемки – привертала увагу багатьох учених ще із другої третини ХІХ століття. У часі їхнього компактного проживання мовознавцям й етнографам вдалося зібрати значний фольклорний матеріал [140], виявити властиві цим говіркам діалектні риси [85, с. А178–А212; 235] й записати вживані в мовленні лексеми [234]. Цей найдалі висунений на захід говір українського діалектного обширу зацікавлював також і просто аматорів – осіб, які охоче записували лемківські діалектизми й намагалися подавати таку інформацію ширшому колові людей, що не мали змоги чути “говорящего Лемка, дати хотя малое понятие о бесѣдѣ Русиновъ, жиющихъ въ горахъ Бескидскихъ” [175, с. 121]. У першій половині ХХ століття було опубліковано (в періодичних виданнях, наукових збірниках або як додатки до окремих праць з діалектології) низку різних за обсягом діалектних словників, у яких зафіксовано лексичне багатство лемківського говору. До прикладу, в бібліографічному покажчику Т. Кульчицької їх подано понад 20 позицій [112, с. 34–42]. Риси лемківського говору наявні і в писемних пам'ятках різних жанрів, починаючи з ХVІ століття, – ділових документах, оригінальних і перекладних конфесійних

текстах, художній літературі, записах фольклору [51, с. 288; 94]. М. Лесів та Н. Вархол здійснили обстеження чотирьох сіл з Лемківщини (тепер Республіка Польща), які увійшли у сітку населених пунктів другому тому “Атласу української мови”: н.п.664 – Верховля і н.п.665 – Бортне (Новосанчське воєводство) та н.п.666 – Крамна і н.п.667 – Команьча (Кроснянське воєводство) [251].

1.2.1. Стан дослідження північнолемківських говірок. Одне із перших спеціальних досліджень про лемків збережено в рукописі “Łemki – mieszkańcy zachodniego wzgórza Karpat” (1841) І. Вагилевича (український переклад та підготування до друку зі вступними зауваженнями здійснив І. Красовський [18, с. 76–80]). У п’ятому розділі цієї праці з назвою “Наріччя” вміщено невеликий словничок лемківських лексем, який хоч і не претендує на повну характеристику лемківського діалекту, однак може знадобитися дослідникам під час вивчення змін у говірках лемків та простеженні розвитку діалектного мовлення. До реєстрових слів (41 позиція), розташованих без дотримання абетки, подано тільки їхню семантику, не проставлено наголосу [18, с. 79]. Зазначмо, у коротких передмовах до своїх праць кожен із дослідників звертає увагу на специфіку лемківського наголошування, т.зв. парокситенезу ([18, с. 79; 161, с. 450; 11, с. 139]), проте, як вдалося з’ясувати, тільки в поодиноких лексикографічних виданнях у реєстрових словах проставлено наголос [пор. напр. 18, с. 79; 161, с. 448].

У розвідці Русина-Лемка “Нѣкоторыи слова уживаны въ щоденной Лемковской Бесѣдѣ” (1872) подано 65 лемківських діалектизмів і їхні значення, названо прокляття лемків, наведено характерні риси цього говору [175, с. 121–122]. Автор зауважив, що весь опис, який запропоновано широкому колові читачів, ще є недостатнім, щоб вивчити мовлення лемків, а для детального пізнання цього говору треба “конче чути бесѣдующого Лемка и съ нимъ долшій часъ жити” [175, с. 122].

Отже, лише наприкінці ХІХ ст. започатковано спеціальні дослідження лемківського говору, зокрема північнолемківських говірок. Знаний у лемківському середовищі професор М. Лесів поділяє історіографію вивчення лемківського діалекту на три “нерівні історичні відрізки часу”: 1) до Першої світової війни;

2) міжвоєнний період; 3) після Другої світової війни [127, с. 6]. Проте, на нашу думку, дослідження з аналізованої тематики варто на сьогодні розглядати у двох часових вимірах з уваги на історико-політичні події 1944–1947 рр., що назавжди переформатували частину української етнографічної території. Відповідно об'єднуємо їх у такі групи: 1) праці додепортаційного періоду (час компактного проживання лемків на споконвічних українських теренах); 2) праці післядепортаційного періоду (час, коли безповоротно втрачено суцільно заселений лемківський ареал і щоразу складніше стає спілкуватися рідною говіркою в іншому мовному оточенні).

Перший опис фонетики північнолемківського діалекту знаходимо в працях І.Верхратського [20, с. 15–210; 252, с. 15–210; 21]. Вагомою для сучасних досліджень є монографія “Про говор галицьких лемків”, де вміщено розділ “До звучні”, у якому, послуговуючись відомими в той час лінгвістичними термінами, автор описує наявні в обстежуваних говірках голосні (голосівки) [252, с. 23–55] та приголосні (суголоски) [252, с. 58–90]; виокремлює явище повноголосся [252, с. 54–55]; характеризує звукові зміни в мовленнєвому процесі, зокрема виділяє словоформи із протезою (*приставні*), синкопою (*стягнення*), апокопою (*відкидання звука в кінці слова*), метатезою (*переставляння*) та асиміляціями (голосних, приголосних за дзвінкістю/ глухістю); звертає увагу на лемківську особливість наголошувати на передостанньому складі [252, с. 55–58]. Ґрунтовному вивченню фонетики безсумнівно сприяють і зібрані в аналізованій праці І.Верхратського діалектні тексти (*ДТ*) (“Взорці бесіди галицьких лемків”) [252, с. 164–224], і словникова частина (“Словарець”) (3084 лексем) [252, с. 388–489].

Доповнює мовознавче опрацювання північнолемківського ареалу ще одна розвідка І.Верхратського “Про говор замішанців” (замішанцями називають мешканців 10 н.п. (сс. Близенька, Гвоздянка, Коростенька, Бонарівка, Опарівка, Ріпник, Петроша Воля, Вілька Братківська, Ванівка, Чорноріки) Ряшівського, Ясельського та Кроснянського повітів (РП), розташованих за 30 км від українських етнографічних теренів Лемківщини; опинившись острівцем в польському середовищі, виявляють, в основному, лемківські риси – *М.Г.*) [20]. У зазначеній

праці подано докладний опис фонетики замішанців [20, с. 153–172]; репрезентовано зібраний словник [20, с. 188–210]. На підставі опрацьованого матеріалу І. Верхратський зробив висновок, що замішанецькі говірки є “одміною (підговором) говора лемківського” [20, с. 156], а це на сьогодні є ще одним цінним джерелом для подальшого вивчення північнолемківських переселенських говірок.

Ю. Шевельов уважав, що “численні діалектологічні праці І.Верхратського є “дилетанськи-безпорадними описами” [207, с. 72]. Однак О. Микитюк зауважує, що “науковим підґрунтям його [І.Верхратського – М.Г.] роботи є великий фактаж та численні зразки народної бесіди” [135, с. 138]. Досконало обізнаний із працями І. Верхратського польський фонетист З. Штібер також стверджував, що, попри цінність зібраного в них діалектного матеріалу, “форма написання монографій є досить недосконалою, дає лише загальне розуміння про вимову говірок, локалізація ж явищ є дуже несистематичною, а часом і хибною” [235, с. 7]. Зважаючи на інновації в діалектологічних дослідженнях упродовж ХХ ст., Е. Вольніч-Павловська стверджує, що перші фахові студії не мають тієї повноти сучасного викладу, у них наявна певна кількість недоліків і методологічних помилок, які частково спотворюють загальну картину бачення рис говору [246, с. 50–51]. Попри наявні через десятки років критичні зауваження до праць І.Верхратського, їхня вартісність на сьогодні є незаперечною.

Без сумніву, ключовими під час вивчення північнолемківських говірок незалежно від сучасного розселення їхніх носіїв стали праці І. Зілинського. Свій науковий шлях учений починав від вивчення говіркового мовлення одного села [249; 85], а згодом залучив значну кількість говірок з північнолемківського ареалу при визначенні меж лемківського говору [248; 247]. Мовознавець неодноразово наголошував на необхідності глибшого пізнання лемківського говору як перехідної ланки між східно- та західнослов'янськими мовами [250]. Так, у праці про “Так зване “sandhi” в українській мові” (1927) І. Зілинський висловив свої міркування щодо специфіки лемківського говору [89]. На основі матеріалів із 64 сіл 25 повітів в Галичині та із кількох сіл Буковини й Закарпаття учений визнав, що “далеко йдуче “sandhi”, котре зрештою не всюди виступає цілком послідовно й місцями або не раз і

в індивідуальній вимові виказує різні хитання, обіймає, загально беручи, говори закарпатських і галицьких Лемків, Замішанців і т.зв. долівський говір в долині р. Сяну” [89, с. 308].

Згодом учений разом із колегами-однодумцями К. Нітшем та М. Малецьким збирає матеріали для “Atlasu językowy polskiego Podkarpacia” (“Мовного атласу польського Підкарпаття”), до мережі якого залучають два лемківські н.п. (Явірки і Королик Волоський) [220]. Результатом експедиції стає розвідка І. Зілинського “Лемківська говірка села Явірок” (1938), у якій докладно описано говіркові риси (фонетичні й морфологічні) [85, с. А178–А212]. У частині “Фонетика” репрезентовано вокалізм, консонантизм та звукові зміни (палаталізацію і диспалаталізацію, асиміляції та дисиміляції), що наявні в говірці с. Явірки. І. Зілинський зауважує, що “явірська говірка відрізняється значно відмінною структурою своєї звукової (особливо вокальної) системи не тільки від українського т. зв. “культурного” діалекту, а той від усіх українських т.зв. “ікаючих говорів” і почасти навіть від загальнолемківського говору” [85, с. А186]. Тому дослідник виокремлює найважливіші прикмети (31 позицію, серед них 21 – фонетична), які її споріднюють із загальнолемківським говором та іншими “былацькими” говорами (надсян., бойк.) або її від них відрізняють [85, с. А187–А190]. “Опис говірки цього села, – як наголошує М. Лесів, – особливо важливий, бо Явірки належать до чотирьох українських сіл на захід від р. Попраду, творячи невеликий український півострів, окружений з трьох сторін польськими селами, а з галицькими лемками, що живуть на схід від р. Попраду не мають вищезгадані 4 запопрудські села (Явірки, Білавода, Чорнавода, Шляхтова) ніякої лучности, бо є від них відтяти неприступним пасмом Сандецького Бескиду” [118, с. 35].

Прикметно, що на початку ХХІ ст. молода дослідниця А. Хуснутдінов використовує “Лемківські говірки села Явірок” І. Зілинського, описуючи зміни вокалічної системи переселенської говірки с. Шляхтова, носії якого мешкають в м. Хоростків Гусятинського р-ну Тернопільської області [179]. Таке порівняння сучасного та колишнього стану говірки необхідне для узагальнень про

найважливіші процеси в динаміці вокалічної системи, їх екстра- та інтралінгвальних чинників [179, с. 49].

Український мовознавець, член лемківської діалектологічної групи під керівництвом І. Зілинського, Й. Шемлей видає 1934 року науковий нарис “Z badań nad gwarą łemkowską” (“З досліджень лемківського говору”) про носові голосні, сонанти та сполучення з ерами [245]. Учений, зібравши матеріал у 158 населених пунктах Лемківщини та залучивши до аналізу й мовлення замішанців, описує окремі фонетичні північнолемківські говіркові риси з погляду історії мови. Дослідник поділяє рефлексії колишніх носових у лемківському говорі на три типи: 1) *a* замість *o*: *кады*, *тады*; 2) *e* замість *ę*: *шест'а*, *месо*; 3) рефлексії *ам*, *ан*, *он*, *ен*: *бр'ам'чати*, *пант'лиц'а*, *хомонт*, *венгор* [245, с. 167]. Й. Шемлей указав на взаємопов'язаність говірок лемківського ареалу із сусідніми польськими та словацькими, що, однак, не заважає лемкам визнавати свою мову за правдиво українську і, як доказ, наводить слова однієї лемкині: “Ви бесідуєте з пільська, ваша бесіда планна, лем наша лемковска єст правдіво руска” [245, с. 175].

На сторінках щомісячного українського науково-популярного журналу “Рідна мова”, особливо в 1933–34 роках, опубліковано невеличкі за обсягом лексикографічні матеріали з Північної Лемківщини о. І. Бутери [13; 12; 11], Ф. Коковського [98; 99; 97], М. Приймака [161; 162] та Ф. Тихого [189]. У статті про “Цікаві лемківські слова” (1933) о. І. Бутера зауважив, що “в лемківському діалекті є багато дуже гарних слів, що могли б збагатити нашу літературну мову” [13, с. 153].

Основоположними для вивчення фонетики північнолемківських говірок є студії польського славіста З. Штібера [235; 244; 234; 240; 239]. У 1934–1936 рр. дослідник працював над збиранням матеріалу з фонетики та фонології лемків, але його розвідка через початок Другої світової війни так і не вийшла друком. Зрозуміло, що в повоєнний час З. Штібер оперував унікальними даними, оскільки зібрана джерельна база репрезентувала говірки додепортаційного періоду. Саме тому згодом автор публікує “Atlas językowy dawnej łemkowszczyzny” (“Мовний атлас давньої Лемківщини”), у якому вміщено 1250 одиниць на 416 картах [234]. М. Лесів називає цей атлас “єдиним свого роду... неоціненним джерелом пізнання

понад 1100 різних слів та системних явищ з їх територіяльним розподілом, чого вже майже неможливо встановити тепер, після виселення більшої частини населення Лемківщини на схід, захід і північ в 1945–1947 рр.” [118, с. 30–31].

Польська дослідниця Е. Вольніч-Павловська наголошує, що наукові зацікавлення З. Штібера на Лемківщині передусім стосувалися фонетики та фонології, хоч складений питальник охоплював й окремі морфологічні та лексичні явища [246, с. 52]. Написану ще 1939 року фундаментальну монографію “Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia” (“Діалект лемків. Фонетика і фонологія”) З. Штібера опубліковано аж по смерті автора 1982 року [235]. Польський фонетист трактував свою працю, як своєрідний коментар до “Мовного атласу...”, що водночас слугує і його узагальненням [235, с. 10]. Скрупульозний опис звукового складу говірок Північної Лемківщини репрезентовано у двох розділах. Перший розділ “Вокалізм” містить детальну характеристику лемківського наголосу [235, с. 14–15], реалізацію праслов’янських голосних [235, с. 16–58]. У другому – “Консонантизм” – репрезентовано аналіз дзвінких приголосних у кінці слова, губних, реалізацію праслов’янських приголосних [235, с. 64–96]. До кожного із розділів подано виявлені системи вокалізму та консонантизму лемківських говорів [235, с. 59–63, с. 96–102].

Отож, наукові праці польського мовознавця, окрім питань фонетики [235; 244] й акцентуації [236], висвітлюють ще й ономастику [241] та морфологію [4, с. 489–490] лемківського говору. Варто звернути увагу на розвідку “Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków” (1974), у якій З. Штібер виокремив такі впливи на лемківський говір: 1) польсько-словацькі (а) сталий наголос; б) палатальність з, с: ¹ш’іно, ¹ж’іл’а; в) м’якість [к] перед голосним [е]: ¹так’е, ¹к’ел’о; г) закінчення -ю в місцевому відмінку однини іменників м’яких основ чоловічого і середнього роду: на ¹кон’у, на ¹камен’у; г) закінчення -ам у 1 особі однини теперішнього часу: мам, знам; д) суфікс -иско замість -ище, поширений від р. Ослави на захід; д) тип ш’тос’і, х’тос’і, ¹дес’і тощо); 2) польські (а) ствердіння приголосних ч, дж лише в північній частині лемківського говору; б) закінчення орудного відмінка однини іменників, прикметників і займенників жіночого роду на -ом: том ¹руком та деякі інші);

З) словацькі (а) групу *tyrt*, хоча при цьому допускає можливість самостійного явища: ¹хырбет, ¹бырви, ¹гырмит; б) неповноголосі форми в деяких словах, запозичених у словаків; в) закінчення *-ыма*, *-іма* в орудному відмінку множини прикметникового типу відмінювання: ¹тыма, доб¹рыма; г) закінчення дієслів 1 особи множини теперішнього часу *-ме* замість *-мо*, яке поширене на Закарпатті: ро¹биме, пи¹шеме, чита¹йеме. Із словотворчих явищ З. Штібер зараховує до словацьких впливів типи: 1) хо¹з'акы, хоц¹коли; 2) да¹коли, ¹дашто, ¹дахто замість *деколи*, *децо*, *дехто*). Зазначмо, що найбільший вплив польської та словацької мов З. Штібер вбачав на словниковому складі лемківських говорів [236; 150, с. 169–170; 216].

Для глибшого вивчення лемківських говірок науковий доробок польського лінгвіста З. Штібера на сьогодні становить незаперечну визначальну наукову вартість.

У післявоєнний час в Україні фонологічно-фонетичний аналіз говіркового мовлення лемків репрезентовано в поодиноких вузькоспеціальних студіях [4; 94; 80; 28] або як складова: а) характеристики особливостей лемківського говору у дослідженнях, що вивчають інші його аспекти [268, с. 7–8; 267, с. 7–8; 266, с. 11–12]; б) опису характерних лемківських говіркових рис у дескриптивних працях із української діалектології [63; 71; 9]; в) ілюстративного матеріалу для трактування історичної фонетики української мови [207].

Одним із перших почав вивчати мовлення лемків після їхнього переселення Д. Бандрівський у 60-их рр. ХХ ст. Зокрема, у статті “Деякі особливості говірки лемківських переселенців у с. Липівці на Дрогобиччині” (1961) мовознавець зауважив, що “люди старшого віку (неписьменні) здебільшого ще зберігають істотні риси говірки галицьких лемків, а переселенці середнього покоління, переважно чоловіки, ...відходять від цих рис під впливом нового діалектного середовища, а також літературної мови, ...зате на вимові м'олоді (передусім шкільної), що виросла в новому діалектному оточенні, позначається вже сильний вплив наддністрянських говірок і літературної мови” [4, с. 94]. Учений наголосив, що зрушення відбуваються передусім у фонетиці та лексиці; описав найхарактерніші фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості лемківської говірки переселенців.

Зауважмо, що під час подання фонетичних особливостей говірки Д. Бандрівський уперше застосував термін *фонема*, який не зафіксовано у жодній розвідці 60-их рр. ХХ ст., присвяченій лемківській тематиці [4, с. 94–96].

Аналіз фонетичних та морфологічних особливостей мови в'їтівських книг XVI–XVII ст. села Одрехови порівняно із сучасними лемківськими говірками здійснив І. Керницький (1961). Дослідник наголосив, що маловідомі для наукового кола пам'ятки, писані тоді в громадській канцелярії села Сяноцького повіту, мають вагоме значення для вивчення історії української мови, а також для розуміння часу формування лемківського говору, адже “він яскравіше, ніж інші пам'ятки цього часу, виявляють особливості живої народної мови XVI–XVII ст.” [94, с. 83]. І. Керницький стверджував, що діалект, сформувавшись вже наприкінці XV ст., послідовно зберігає не лише східнослов'янський, а й український характер і до середини ХХ ст. [94].

В. Лавер у “Фраземіці українських діалектів карпатського регіону” (1992) репрезентував перший у славістиці фразеологічний атлас карпатських діалектів [114]. Над цілісним описом фразеології лемківського говору працювала Г. Ступінська, яка охарактеризувала властиві риси лемківських фразеологізмів як номінативних та комунікативних одиниць мови, простежила семантико-граматичні особливості фразеологізмів, уклала тлумачний словник малозрозумілих компонентів окремих фразеологічних одиниць [184; 183; 185; 267].

Український мовознавець С. Панцьо працювала над вивченням лемківського говору в різних аспектах, а саме: словотвору [144; 148; 264, с. 75–83], граматики [146; 148], антропонімії [143]. У “Матеріалах до словника лемківських говірок” (1997, 2009) дослідниця зафіксувала дієслівну лексику говірок галицьких лемків-переселенців Тернопільщини (понад 600 – у першому і понад 800 реєстрових дієслів у другому виданні) [145; 264]. С.Панцьо також уклала із Н.Лісняк “Словник прикметникового лексикону лемківських говірок” [266]. У Львові з'явився “Словник села Тилич на Лемківщині” (2011) Є. Турчин, у якому репрезентовано типову лемківську говірку станом на другу половину ХІХ ст. – середину ХХ ст.

[268]. Ця лексикографічна праця про говірку одного села поповнює джерельну базу для вивчення північнолемківських переселенських говірок.

Над сучасною антропонімією переселених на Тернопільщину лемків працювала також Г. Бачинська [7; 6; 5]. Г. Шумицька зосередила увагу на словотвірному аналізі апелювативних похідних іменників [209; 210]. Особливості функціонування звертання в лемківських народних піснях репрезентовано в розвідці О. Кровицької [109, с. 83–86].

За останні роки в Україні надруковано низку діалектних словників, авторами яких є дослідники-нефілологи, але жоден із них не можемо кваліфікувати як повний словник лемківського говору [262; 265; 257; 69; 48; 163]. Цікавою видається ідея І. Дуди про створення словника, у якому до українських літературних слів можна знаходити лемківські діалектні відповідники, адже щороку кількість осіб, що забувають чи не знають, а хочуть володіти говіркою свої прабатьків, зростає [258].

Усі згадані вище різні за обсягом лексикографічні праці є неоціненною джерельною базою для створення повного словника лемківського говору.

Унікальною в силу сьогоденних воєнних дій на Сході України стає розвідка К. Глуховцевої про мовний портрет депортованих лемків с. Переможне Лутугинського району Луганської області (переважно – це переселенці зі с. Чарна Краківського воєводства, вихідців Західної Лемківщини [28, с. 4–5]). З частини “Фонетичні риси лемківської говірки” черпаємо зібрані відомості про збереження / занепад системи вокалізму й консонантизму; про використання усталеного для лемків наголосу на передостанньому складі, який тепер вживається непослідовно “при переході на літературну українську мову чи мову суміжних українських говірок” [28, с. 16–19].

Підготовлену в Україні до друку у 80-их рр. ХХ ст. граматику лемківського говору П. Пиртея “Лемківські говірки. Фонетика і морфологія” опубліковано в Польщі лише по смерті автора [154]. У ній дослідник “намагається систематизувати дані про лемківські говірки та описує фонетичну і морфологічну системи діалекту, творить основні норми лемківського правопису”, які характеризували лемківський діалект додепортаційного періоду [154, с. 13]. Щоправда, як зауважує сама

упорядниці його монографії В. Гойсак, ця праця “має деякі недоліки, наприклад, не зовсім науковий опис, адже Автор граматики не був професійним мовознавцем-діалектологом” [154, с. 14]. Проте вважаємо, що дослідження П.Пиртея заслуговує на увагу діалектологів при вивченні північнолемківських говірок загалом та фонетики зокрема.

У післядепортаційний період над дослідженням лемківських говірок у Польщі працював україніст із Любліна М. Лесів [127]. Досі займаються вивченням цієї проблематики Я. Рігер – учень і послідовник З. Штібера у Варшаві, а також молоді науковці під керівництвом Я. Рігера [218, с. 183–200; 221, с. 201–206; 233, с. 473–483]. Над кодифікацією лемківського говору працюють Г. Фонтанський та М. Хом’як [195].

Детальні відомості про лемківський говір в контексті інших українських діалектів можна почерпнути з монографії М. Лесева “Українські говірки в Польщі” (1997) [127, с. 9–82; 120]. Він систематично покликається на дослідження З. Штібера [235]. Лемківська тематика відображена в інших напрацюваннях цього вченого, у яких: а) подано історіографію дослідження лемківського говору [120; 217; 127]; б) проаналізовано мову лемківського весільного репертуару [126]; в) простежено використання лемківського говору в художній літературі [121]. М. Лесів – багаторічний дописувач мовознавчих розвідок до “Лемківської сторінки” періодичного видання “Наше Слово” (Варшава) [125; 126; 123]. Увесь науковий доробок професора на лемківську тематику поповнює джерельну базу для подальших діалектологічних досліджень.

Статті й монографії польського славіста Я. Рігера присвячено лексиці [229; 227; 226; 232], ономастиці [231], визначенню лемківсько-бойківської мовної межі [228; 223]. Принагідно польського славіста цікавлять і деякі лемківські історичні й сучасні фонетичні явища, до прикладу, м’якість/твердість кінцевого *ч* в українських говорах [224], хронологія переходу *-нн-* в *-лн-* тощо [230]. У “Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne” Я. Рігер у передмові звертає увагу на говіркові зміни, вказуючи на неповноту зафіксованих фонетичних варіантів, оскільки “іноді самі інформатори виправляються, тобто видно вплив часу й сучасних мовних умов” [270;

163]. Заслуговує на опрацювання “Словник лемківської говірки с. Висова” О. Гойсака (2018), укладачами якого є Я. Рігер та М. Алексеєва, оскільки тут розміщено матеріали, які не зафіксовані в інших лемківських словниках” [269, с. 8]. Усі згадані лексикографічні праці не мають на меті подавати матеріал у фонетичному аспекті, проте є беззаперечним ілюстративним матеріалом для фонетистів.

За останні роки в Польщі почали з’являтися особливо актуальні на сьогодні студії. Зокрема, мовну ситуацію переселенців зі с. Терка Ліського повіту в західнопольські села поблизу м. Старград Щециньського воєводства досліджує У. Левицька [218, с. 183–200], а зі с. Репедь Сяноцького повіту – М. Онишканич-Ковальська [221, с. 201–206]. На нашу думку, фонологічно-фонетичні дослідження початку ХХІ сторіччя неможливі без застосування соціолінгвістичного опрацювання говіркового матеріалу.

Значні напрацювання українських і польських діалектологів у царині вивчення лемківського говору на різних історичних зрізах дали підстави до укладання бібліографії, яку щороку поповнюють нові імена науковців, що у різних аспектах досліджують лемківські говірки унікального українськомовного ареалу [57, с. 301–322].

Отже, північнолемківські говірки в часі компактного розміщення лемків репрезентовані низкою фундаментальних праць українських та польських лінгвістів. Структурні рівні лемківського говору відбито в описових працях мовознавців ХХ ст., зокрема І. Верхратського (1902), І. Зілинського (1927, 1932), Й. Шемлея (1934), З. Штібера (1982), Я. Рігера (1995), М. Лесева (1997) та ін. Особливості досліджуваних говірок репрезентовано в лінгвістичних атласах та різних за обсягом діалектних словниках. Проте, без сумніву, для діалектологів надалі залишається актуальним завданням різноаспектне фіксування північнолемківських говірок (адже щороку зменшується кількість діалектоносіїв) й поглиблений аналіз мовлення тих лемків, які, опинившись у розпорошенні по обидва боки українсько-польського кордону, досі зуміли зберегти мову своїх прабатьків.

Усі різнопланові дослідження говірок мешканців Північної Лемківщини об'єднано в 4 групи за хронологією, зокрема:

- 1) II половина XIX ст. – початок XX ст. (у спробах класифікації українського мовного простору; в діалектних словничках; у працях І.Вагилевича і Русина-Лемка);
- 2) поч. XX ст. – 1944–47 рр., тобто до часу виселення із споконвічних лемківських теренів (у дослідженнях І. Верхратського, І. Зілинського, Й. Шемля);
- 3) II половина XX ст. – 1991 р. (в АУМі, наукових студіях Д. Бандрівського, З. Штібера, М. Лесева та ін.);
- 4) 1991 р. – до сьогодні (в діалектологічних дослідженнях С. Панцьо, Г. Ступінської, К. Глуховцевої, О. Кровицької; Я. Рігера, М. Лесева та ін. мовознавців в Україні й поза її межами).

Північнолемківські переселенські говірки можуть слугувати основою пояснень походження того чи іншого мовного явища на синхронному зрізі, оскільки у них усе ще зберігаються архаїчні риси.

1.2.2. Загальна характеристика досліджуваних говірок.

Лемківський говір вирізняється з-поміж інших говорів української мови своєю архаїчністю. Найбільшу спорідненість виявляє з надсянським і бойківським говорами південно-західного наріччя [80, с. 69]. І. Зілинський, схарактеризовуючи ареал Північної Лемківщини, констатував: “Там живе людність, здебільша ще й тепер, своїм власним життям, у тяжко доступних околицях, де поодинокі села, а то й цілі групи сіл, нераз майже цілком повідтинані від світу. Через те там збереглося багато стародавніх слів, форм і звуків, які на долах уже давно позагибали, і там витворилося чимало місцевих говірок і цілий ряд більших говорів, що належать до т.зв. архаїчних, стародавніх діалектів” [82, с. 342]. Окрім географічного положення Лемківщини на околиці основної української етнічної території з її мовотворчими ядрами, специфіку лемківського говору зумовили ще й впливи польсько-словацького оточення. Найвиразніше лемківські говірки виявляють свої особливі риси на фонологічно-фонетичному та лексичному рівнях. На підставі опрацьованих

мовознавчих досліджень та власних експедиційних записів можна виділити прикметні риси північнолемківських говірок на таких мовних рівнях:

а) акцентуаційному і фонетичному:

1) фіксований наголос на передостанньому складі (т.зв. парокситонеза): *де'рево* 'дерево', *ка'пел'ух* 'капелюх', *'перо* 'перо', *пи'рогы* 'вареники'; *апты'карск'ій* 'аптекарський', *марину'ваний* 'маринований', *презна'чений* 'призначений'; *'росне* 'З ос.одн. від рости', *посер'бати* 'посьорбати', *прова'дити* 'супроводжувати', *с'тискат* 'З ос.одн. від стискати', *тра'тити* 'загубити';

2) ствердіння м'яких приголосних у позиції кінця слова: *г'іст* 'гість', *'кам'ін* 'камінь', *о'желед* 'ожеледь', *'палец* 'палець', *'рад'іст* 'радість', *т'ін* 'тінь', *в'і'делец* 'виделка', *за'калец* 'глевкий шар хліба тощо', *'жолуд* 'жолудь';

3) ствердіння суфіксальних *з, ц, с* перед *к*: *бо'гацк'ій* 'багацький', *ку'пецк'ій* 'купецький', *науци'тел'ск'ій* 'учителський', *'сел'ск'і* 'сільський', *'уз'ко* 'вузько';

4) наявність альвеолярного приголосного [л]: *да'л'еко* 'далеко', *ка'вал'ец* 'шматок', *'л'едв'і* 'ледве', *л'ем* 'лише', *'л'емкы* 'мн. від лемко', *л'ен* 'льон', *'пал'ец* 'палець', *с'мал'ец* 'смалець';

5) реалізація твердого *н* в позиції перед *к* як задньоязикового *п*: *бо'деп'ка* 'дерев'яна посудина, в якій роблять масло', *бо'жеп'кати* 'бідкатися, зітхати до Бога', *боп'к* 'тедзь', *йаб'л'іп'ка* 'яблунька', *кожу'шап'ка* 'кожух без рукавів', *кукуру'риз'ап'ка* 'кукурудзяне бадилля', *м'і'шап'ка* 'різнотрав'я', *па'л'іп'ка* 'горілка', *п'ід'пеп'ка* 'опеньок', *сту'деп'ка* 'джерело', *ва'н'еп'ка* 'ванна';

б) наявність, в основному, оформлення слів без протетичних приголосних: *'астр'аб* 'яструб', *'Осип* 'Йосип' (але *'Йеўка* 'Єва'), *он* 'він', *'она* 'вона', *'ор'і'х* 'горіх', *'осмій* 'восьмий' (*осем'нац'ет* 'вісімнадцять', *осем'дес'ат* 'вісімдемсят', *осем'сто* 'вісімсот'), *'острій* 'гострий' (*выост'рениі* 'вигострений' – навіть при збігові голосних), *'уц'а*, *'уц'а* 'вівця', *'угел'* 'вуглина дерева', *'угол* 'ріг будівлі, куток приміщення', *'уд'ка* 'вудка', *уж* 'вуж', *уз'дечка* 'вездечка', *'узко* 'вузько', *уз'ликы* 'мн. від вузлик', *'уїко* 'дядько', *уї'чына* 'дружина материного брата', *'улий* 'вулик', *у'лиц'а* 'вулиця', *'ухо* 'вухо', *'уш* 'воша' та ін.;

7) перехід початкового приголосного *в* у *з* (перед дзвінким приголосним) і в *х* (перед глухим приголосним): *з'д'івець* 'вдівець', *з'ласний* 'власний', *з'митис'а* 'вмитися', *з'мерти* 'вмерти', *з'ночи* 'вночі', *хто'пити* 'втопити', *х'чити* 'вчити'; *з бо'лот'і* 'в болоті', *з 'вод'і* 'в воді', *з 'дырвах* 'в дровах', *з 'зимл'і* 'в землі', *з 'л'іт'і* 'влітку', *з 'м'іс'т'і* 'в місті', *з не''д'іл'у* 'в неділю', *з о'зер'і* 'в озері', *х 'пол'у* 'в полі', *х ко'мор'і* 'в коморі', *х 'соб'і* 'в собі', *х т'і 'хиж'і* 'в тій хаті';

8) наявність у міжслівній фонетиці **сандгі дзвінкого типу** (глухий приголосний (позиція кінця слова) перед наступним дзвінким, сонорним приголосними або голосним (позиція початок наступного слова) реалізується як дзвінкий): *'йаг'дуб* 'як дуб', *'лыж бы* 'лише б', *н'і'ж'буде* 'ніч буде'; *'болид н'а го'лова* 'болить мене голова', *'йаг виво'з'или* 'як вивозили', *'йаг йем с''н'іваў* 'як я співав', *наж'нар'ід* 'наш народ', *р'із 'вел'кыі* 'ріс великий', *п'риімуд в ш'колу* 'приймуть в школу', *таг'мусит 'быти* 'так мусить бути', *тиг 'л'удеі* 'тих людей'; *в л'із 'ідут* 'в ліс ідуть', *'йаг'оген* 'як вогонь', *таг'у нас 'было* 'так у нас було', *ход'Андр'і'ї'н'іде* 'хоча б Андрій піде'.

Серед особливостей північнолемківських говірок, які властиві й іншим карпатським говорам, можна назвати:

1) збереження розрізнення *и* (переднього ряду високо-середнього підняття) – *ы* (заднього ряду високо-середнього підняття): *'бити* 'бити' і *'быти* 'бути'; *'вити* (напр., *вити гніздо*) і *'выти* (напр., *вити вовком*); *'лишка* 'лисиця' і *'лыжка* 'ложка'; *'даі ми* 'дай мені', *з'робиў ти* 'зробив тобі' і *мы, ты* (ми, ти – особовий займенник);

2) наявність африкати *ж* (звук твориться в момент подолання повітряним струменем зімкнення, яке не руйнується цілком, а поступово переходить у щілину [1, с. 26]) на місці **dj*: *дой'ж*, *дож'ж* 'дощ', *дож'ж'ї'ўка* 'дощова вода', *'ме'жа* 'межа', *'чу'ж'ий* 'чужий', *по'ме'же* 'поміж', *п'р'а'жа* 'пряжа', *п'р'а'ж'ин'а* 'прядиння', *р'жа* 'іржа', *'са'жа* 'сажа', *ви'ж'ин'а* 'бачення'.

Також носії північнолемківських говірок послідовно зберігають (підтримані наявністю і в інших південно-західних говорах української мови) ще такі риси:

1) дорсально-палатальну вимову (дуже м'яка вимова з призвучком шиплячого) звуків *з, ц, с* як *з'', ц'', с''*: *з''іл'а* 'зілля', *з''ів'ялиї* 'зів'ялий', *з''в'ізда* 'зірка'; *ц''вак* 'цвях', *ц''в'іркун* 'зоолог. коник', *ц''в'іток* 'квітка'; *баб'ратис'а* 'бовтатися руками в чому-небудь рідкому', *м'і'с''ачок* 'пестлива форма до місяць', *моло'д'іс''і* 'пестлива форма до молодий', *с''ц'ус* 'штабель, рівно складений ряд дров', *с''і'дити* 'сидіти', *т''іс''н'ава* 'тіснота', *ш'чес''т'а* 'щастя', *с''вато* 'свято', *й'ас''н'ітис''а* 'ясніти, сяти';

2) реалізацію *д, т* як *г, к* у деяких формах: *г'і'ўка* 'дівчина', *к'іс'ни* 'тісний', *к'іс''н'ава* 'тіснява', *к'істо* 'тісто';

3) відсутність подвоєних приголосних в іменниках середнього роду на **іје*: *ж'ит'а* 'життя', *з'адан'а* 'завдання', *з''іл'а* 'зілля', *су'шын'а* 'сушіння', *чи'тан'а* 'читання'.

б) граматичному (морфологічному і синтаксичному):

1) закінчення *-ом* в орудному відмінку однини іменників жіночого роду та узгоджених з ними прикметників, займенників (прикметникового типу): *д'ім н'ід* *б'л'ахом* 'дім, покритий бляхою', *д'обром* *ж'оном* 'доброю дружиною', *руком* 'рукою', *зо мном* 'зі мною', *собом* 'собою'. Варто наголосити, що таке закінчення є домінуючим на території Північної Лемківщини, проте в південно-східних і південних говірках наявне також і закінчення *-оў*: *зо с''в'ічкоў* 'зі свічкою', *ба'нуїу* *за'мамоў* 'сумую за матір'ю';

2) стягнена форма із закінченням *-ой* в родовому відмінку однини прикметників та займенників (прикметникового типу) жіночого роду: *д'оброї*, *з'вел'кої х'мары* 'з великої хмари', *з'жыл'ної к'ровы* 'з венозної крові', *вы'сокої ш(ч)колы* 'вищої школи', *мойої сестры* 'моєї сестри', *нашої води* 'нашої води', *слаўної*;

3) закінчення *-ы(и)* в називному відмінку множини прикметників та займенників (прикметникового типу) у всіх родах: *б'ілы*, *д'обры*, *ж'адны* 'жодні; ані одні', *зд'орovy*, *т'верды*;

4) уживання прийменника **през, пред** ‘через’, а також префікса **пре-**: *ба'вилис''а през 'ц'или ден, през 'зиму не 'было ро'боти, 'ішоў през л'іс*; зі значенням причини: *з'гинуў през 'него; провер'тати* ‘перевертати’, *предви'д{жати* ‘передбачати’, *пред'м'іс''ц'а* ‘передмістя’, *предов'шиткым* ‘передусім’;

5) уживання словотворчої частки **да** замість **де**: *'дахто, 'дашто, да'кому, да'коли, 'дагде*.

Серед граматичних рис північнолемківських говірок, властивих й іншим карпатським говорам, можна назвати такі:

1) закінчення **-и** (<*и) з чергуванням [Г], [к], [х] // [з], [ц], [с] в називному відмінку множини іменників чоловічого роду: *во'йаццi, 'волццi, на'р'і''бццi, пас'тусцi, н'тасцi, рус'наццi, с'луццi, хро'бццi*;

2) закінчення **-а** в орудному відмінку однини прикметників, займенників (прикметникового типу): *б'і'лыма, кот'рыма, мо'йіма, 'німа, твер'дыма, 'тыма*;

3) наявність енклітичних форм особових, зворотного займенників в родовому і знахідному відмінках: *(м)(н)'а* ‘мене’, *т'а* ‘тебе’, *го* ‘його’, *н'у* ‘її (неї)’, *с'а* ‘себе’ ; в давальному: *ми* ‘мені’, *му* ‘йому’, *ти* ‘тобі’, *си* ‘собі’;

4) наявність редуплікованих форм вказівних займенників: *тот* ‘той’, *'тота* ‘та’, *'тоте* ‘те’, *'тоты* ‘ті’, *сес /'сесий* ‘цей’, *се'сого* ‘цього’;

5) закінчення **-ам** в 1 особі однини дієслів теперішнього часу: *з'берам* ‘збираю’, *знам* ‘знаю’, *с''п'івам* ‘співаю’, *'чытам* ‘читаю’;

6) закінчення **-еме** в 1 особі множини дієслів теперішнього часу: *бес''іду'йеме* ‘розмовляємо’, *рыхту'йеме* ‘готуємо’, *смот'рime* ‘дивимося’, *спотка'мес''а* ‘зустрічаємося’, *ф'іўка'йеме* ‘свистимо’, *шал'у'йеме* ‘обшиваємо дошками’. У деяких північнолемківських говірках, що межують із надсянськими, зафіксовано форми із закінченням **-емо** (властиві й українській літературній нормі);

7) обставини причини виражені конструкціями з прийменником **про**: *не 'годні 'істи про 'мухы*.

У північнолемківських говірках послідовно збережено риси, що підтримані їх наявністю і в інших південно-західних говорах української мови, а саме:

1) закінчення **-ом** в орудному відмінку однини іменників чоловічого та середнього родів м'якої і шиплячої груп: *Ва¹сил'ом* 'Василем', *кон'ом*, *до(й)шч(щ)ом* / 'дощем', *пред¹мужом* 'перед чоловіком';

2) відсутність епентетичного **л** (збережене поєднання *губний приголосний+[й]*): *выс¹таўйам* 'виставляю', *купйу* 'куплю', *л'убйат* 'люблять', *л'убйу* 'люблю', *робйат* 'роблять', *сп'раўйат* 'зроблять', *сп'раўйу* 'зроблю', *с'хонйат* 'схоплять', *с'хонйу* 'схоплю', *спйу* 'сплю', *терпйу* 'терплю';

3) складені форми дієслів майбутнього часу здебільшого утворено від дієслова *бути* і колишнього дієприкметника минулого часу на **-ль**: *буду¹ сид'іў*, *буду¹ писаў*, *буде¹ме читал'і*. Такі форми характерні для більшості західних і центральних північнолемківських говірок, а в східних говірках північної Лемківщини, як також у Словаччині, переважали форми, утворені від дієслова *бути* й інфінітива: *буде¹ме с'п'івати*, *буде¹те слухати*;

4) наявність твердого кінцевого **т** в 3 ос. однини і множини дієслів теперішнього часу: *б'іцикл'уїют* 'їздять на велосипеді', *виц'уркат* 'виллється; витече', *з'вар'ат* 'говорять', *кос'ат*, *нап'авайют* 'напувають (про корову)', *слухайют*, *ход'ат*;

5) утворення минулого часу дієслова за допомогою колишнього дієприкметника мин.ч. на **-ль**: *робил*, *сид'іл*, *слухал*; у частині говірок кінцевий ***въ** вимовляється як [ў]: *сид'іў*, *робиў*, *слухаў*;

6) форма майбутнього часу недоконаного виду складається з допоміжного дієслова *бути* (в особових формах) і дієприкметника минулого часу на **-ль**, **-ла**, **-ло**: *буду т'а п'росив*, *буде с'а з'н'іваў*, *йуж буду ішоў*;

7) наявність форм 2-ої ос. однини наказового способу з утраченим особовим закінченням: *бер*, *воз*, *нес*, *роб*, *ход*;

8) наявність довільної позиції частки **ся**: *буде с'а з'н'іваў*, *спод'іваме с'а*, *с'а ми'нуло*;

9) поширені прийменник **к** та його варіанти *ік*, *т*, *іт*, *ку*, *ту* 'до' з давальним відмінком іменника: *к л'ісу*, *ту нам*;

10) конструкції місцевого відмінка з прийменником **о (об)** при дієсловах-присудках *говорити, казати, думати, гадати* та ін., а також з іменником у знахідному відмінку зі значенням часу та з іменником у місцевому відмінку вживають для вираження ознаки: *'о н'ім не з'нала, з'варит о з'рошах, ста'ратис"а о 'д'ім'ох, 'не] хце о н'ім ани 'чути; о 'тыжден, о 'два дны; к'ін о ш'тырйоx 'ногах, пес о к'ривих 'лабах, 'ходить о па'лицы;*

в) лексико-семантичному:

Спеціальне дослідження лемківського говору започаткував І. Верхратський, який подав понад 3000 слів, що вживали носії лемківського говору [252, с. 388–489]. Найхарактерніші лексеми вміщено також у “Мовному атласі давньої Лемківщини”, у якому З. Штібер зафіксував словниковий склад північнолемківських говірок до додепортаційних подій [234]. Підраховуючи специфічнолемківські лексеми, вміщені в цьому Атласі, Б. Струмінський відзначив, що найбільшу групу серед них становлять слова східнославацького походження [182, с. 841; 23].

Над проблемами діалектної взаємодії в цьому регіоні працювали І. Верхратський [252], І. Зілінський [81], З. Штібер [236], І. Панькевич [150], Й. Дзендзелівський [60] та інші.

І. Панькевич підтримав думку Л. Булаховського про те, що польсько-славацьке нашарування різної доби створили мішаний тип діалекту, що ми його сьогодні називаємо лемківським [150, с. 197]. У цих говірках функціонує багато слів давнього походження, що зберігаються і в інших діалектах української мови [70, с. 223; 47, с. 1281–1282]. Окрім того, дослідники вказали також на певну кількість запозичень з неслов'янських мов, як-от: латинської (*прові'денция, 'бестыя*), німецької (*ф'раір, 'кермеш, 'файка*), французької (*па'рада, ре'мунда*), угорської (*'газда, 'сейка*) та румунської (*'ватра, ме'риндя, чир, я'фыри*) [252, с. 19].

Й. Дзендзелівський зауважив, що при вивченні взаємодії таких близькоспоріднених мов, як слов'янські, не можна обмежуватися лише встановленням запозичень з однієї мови в іншу, бо внаслідок багатовікового інтенсивного контактування виникло чимало спільних міжмовних (міждіалектних) утворень [60, с. 28; 64].

Зібраний матеріал дозволив виділити 9 лексико-семантичних груп. У межах кожної з них наводимо найхарактерніші діалектизми, які ще до сьогодні використовують мовці різного віку: лексика на позначення назв будівель, сільськогосподарських споруд, їхніх частин та пов'язаних з ними предметів (брад'рура 'піч для випікання', ¹ватра 'підлога в печі, де пекли хліб', о'бістя 'садиба, двір', під 'горище', р¹ночок 'подвір'я', ¹хыжа 'хата'); лексика на позначення назв різних предметів господарсько-побутового вжитку, знарядь праці (бе'саги 'дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече', гуз 'вузол на мотузку, шнурку, нитці', же'ліско 'праска', ¹кантар 'вуздечка', ¹куферок 'скриня', ¹ріжджя 'хмиз'); лексика на позначення назв тварин та рослин (бан'дурка 'картопля', ¹боцян 'лелека', ви'вірка 'білка', к'васок 'щавель', му'рянкa 'мурашка'); лексика на позначення назв одягу та взуття (¹кирці 'постоли', ко'шуля 'сорочка', ¹сердак 'верхній короткий (чоловічий або жіночий) одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками'); лексика на позначення осіб за родом їхньої діяльності чи заняття (¹гуда 'музикант, скрипаль', д'ритяр 'мандрівний ремісник, який скріплює дротом глиняні горшки', ¹рубай 'дроворуб'); лексика на позначення членів сім'ї, родини, сімейних зв'язків (газ'диня 'господиня', ¹няньо 'батько' [ЗКДА, вип. 3, с. 120]); лексика на позначення зовнішнього вигляду людини, певних рис характеру, частин людського тіла (ба'юси 'вуса', бри'дота 'гидота, погань'; ка'рияк 'незграбний'); лексика на позначення різних процесів, дій, станів тощо (бану'вати 'сумувати, тужити', гля'дати 'шукати', галю'пово 'раптово', тваўту'вати 'сильно кричати', дри'ляти 'штовхати'); лексика на позначення календарно-обрядових назв (ве'чыркы 'вечорниці', Ве'ля 'Святвечір', ¹кeрмеш 'празник', Ру'саля 'Трійця, Зелені свята').

Отже, аналіз акцентуаційних і фонетичних, граматичних і лексичних особливостей досліджуваних говірок дав підстави об'єднати їх в три групи, а саме:

- риси, характерні лише для північнолемківських говірок;
- риси, властиві іншим карпатським говорам;
- риси, наявні в багатьох південно-західних говорах української мови.

Встановлено, що основа словникового складу північнолемківських говірок містить загальноукраїнський лексичний фонд, а також запозичення переважно з польської, словацької, угорської, румунської та німецької мов [81; 130].

1.3. Фонетика та фонологія північнолемківських говірок в діалектологічних студіях

Грунтовне вивчення звукового складу говорів української мови започатковано ще в кін. XIX – на поч. XX ст. і триває до сьогодні. Праці О. Потебні [160], К. Михальчука [136], П. Житецького [72], І. Зілинського [248], Й. Дзендзелівського [63], С. Бевзенка [9], І. Матвіяса [133] та ін. дали поштовх до опрацювання фонетики окремих діалектів української мови. Відтоді з'явилася низка вагомих діалектологічних студій, що репрезентувала фонетику певного говору українського мовного обширу як окреме дослідження або як розділ комплексного опису, напр.: докладний аналіз фонології та фонетики середньонаддніпряньського діалекту належить Г. Мартиновій [131], східнослобожанських говірок – К. Глуховцевій [26], говірок запорізького Надазов'я – В. Пачевій [153], східностепових говірок – Л. Фроляк [197], західнополіських говірок – С. Чемеркіну [203], південно-західних говорів – А. Залеському [77], Г. Шилу [208], К. Дейні [215], зокрема надсянського говору – М. Пшеп'юрській-Овчаренко [170], подільського говору – П. Гриценку [53], бойківського говору – С. Рабій-Карпинській [222; 171], Я. Рудницькому [174], закарпатського говору – І. Панькевичу [151], П. Чучці [205; 206; 204], Г. Кобирині [95], О. Пискач [155], буковинського – К. Герману [25], Н. Руснак [176]; говірки гуцульсько-покутського порубіжжя – М. Лесюку [129]. Північнолемківського говору за часу компактного проживання його носіїв – І. Верхратському [252], І. Зілинському [87], З. Штіберу [235] та ін. Ці студії мають різні підходи до опрацювання звукового складу діалекту: від опису звуків в етимологічному аспекті до характеристики їхньої реалізації в різних позиціях у слові [пор., напр., 235 і 131]. Сучасна діалектна фонетика вимагає від дослідника поєднувати методи аналізу звукового фонду говорів і описувати систему вокалізму та консонантизму,

спираючись на корпус термінів і стиль викладу, вироблений у мовознавстві за останні десятиріччя [8; 187, с. 194–241].

Залежно від базових теоретичних засад питання про фонемний склад, дистрибуцію фонем, взаємозв'язки і опозиції в українських діалектах можна трактувати по-різному. У нашому дослідженні дотримуємося таких теоретичних позицій:

– *фонема* – це найменша звукова мовна одиниця, що реалізується у певних звуках, її конкретних варіантах (*алофонах*), які не маючи самостійного значення, є засобом розрізнення морфем і слів [9, с. 37; 75, с. 699];

– *звукове поле*, або звуковий ряд фонем, – це всі можливі звуки, що репрезентують окрему фонему;

– *фонологічна опозиція* – це одиниця структурної організації системи фонем; її наявність визначається за *диференційними ознаками (ДО)* фонем, за якими вони протиставлені одна одній у парах (або й рядах) слів. Два слова, які розрізняються лише однією фонемою при тотожності всіх інших, називають *мінімальною парою*. Відповідно розрізняють *головний* вияв фонем (коли всі ДО фонем зберігаються, виявляються звичайно в сильній позиції, тобто незалежній від розташування в слові чи від сусідніх звуків) та *додаткові* вияви фонем (коли деякі з ДО втрачаються і можуть бути *позиційними* (залежні від позиції фонем у слові), *комбінаторними* (залежні від звукового оточення фонем) та *факультативними* (взаємозамінники головного варіанта фонем в незалежній позиції) [75, с. 699; 2, с. 24]);

– звукове поле окремих фонем у їх слабкому вияві здатне перехрещуватися частково, а інколи й повністю збігатися. Проте і в такому випадку нейтралізації кваліфікуємо як різні фонем, оскільки основний вияв кожної з цих фонем у сильній позиції реалізується різними звуками і їхній звуковий ряд (реалізація фонем в усіх її позиціях) ніколи повністю не є ідентичним.

У контексті вивчення ареального функціонування говірок на сучасному етапі особливу увагу заслуговують північнолемківські переселенські говірки, які втратили свою компактність поширення. Сучасні експедиційні дослідження цих говірок в західноукраїнському діалектному континуумі дають підстави стверджувати, що

відбувається звуження сфер застосування говору. Визначальними чинниками цього стали депортація діалектоносіїв з автохтонних земель, розпорошене проживання в іншодіалектному середовищі (вплив переважно наддністрянського говору), а також української літературної мови, та в окремих випадках російсько-українського суржику.

Одним із важливих мовознавчих завдань, на думку О. Костів, стало “виявлення мовних рис усіх структурних рівнів, які перебувають у русі під дією екстра- та інтралінгвальних чинників. Вивчення мовних елементів з погляду динаміки на синхронному зрізі (де вони, прагнучи до рівноваги та симетрії, усе ж не досягають абсолютної стабільності) дає змогу виявити процеси занепаду старих та формування нових явищ” [102, с. 280]. Ключовими ж під час вивчення динамічних процесів стали “зв’язки, взаємозв’язки й взаємозумовленість елементів у межах цілісної системи, що має здатність до саморозвитку” [26, с. 11]. К. Глуховцева слушно наголошувала, що “системотворчі та інтегруючі чинники зумовлюють цілісність і взаємозв’язки елементів системи, забезпечують стійкість і водночас саморозвиток мови. Тому актуальним залишається вияв цих чинників у говірках на різних часових зрізах” [26, с. 11].

Отже, наявні джерела, що репрезентують північнолемківські говірки, дають підстави для їхнього дослідження в синхронії та діахронії (на сучасному етапі – це зафіксоване “живе” діалектне мовлення; в історичному контексті – матеріали зі студій до- і післядепортаційного часу; лінгвістичні атласи; різнопланові фольклорні та етнографічні праці). Зокрема, до найвагоміших джерел вивчення фонологічно-фонетичних динамічних процесів у північнолемківських переселенських говірках зараховуємо такі дослідження:

– додепортаційного періоду (монографії І. Верхратського [20, 252], різні за обсягом публікації І. Зілинського [89, 85], нарис Й. Шемлея [245], а також фундаментальний доробок З. Штібера [236; 240; 239; 235]);

– післядепортаційного часу, що об’єднано у дві групи:

1) українські – проводять у повоєнний час і дотепер в Україні, фіксують мовлення лемків, переселених на західноукраїнські (Д. Бандрівський [4], с. Панцьо

[145; 264], Г. Ступінська [267], Н. Лісняк [266], А. Хуснутдінов [179]) та східноукраїнські терени (К. Глуховцева [28]);

2) *польські* – обстежують населені пункти Лемківщини з польського боку (Я. Рігер [232], М. Лесів [125; 124] та ін).

Отже, у межах кожної групи з огляду на територіальну особливість, мовне середовище, нівеляційні процеси перед українсько-польськими діалектологами поставлені не завжди тотожні завдання, специфіку яких диктують неоднозначні лінгвальні й позалінгвальні чинники. Усі дотеперішні студії з вивчення цього унікального карпатського говору є неоціненним порівняльним підґрунтям для сучасних фонологічно-фонетичних розвідок північнолемківського ареалу, що, внаслідок польсько-радянського повоєнного вирівнювання кордонів, втратив свою компактність.

1.4. Основні методи дослідження фонетики та фонології північнолемківських говірок

Дослідження з діалектології, діалектної фонетики зокрема, ґрунтуються як на загальнонаукових, так і на спеціальних методах. Через відсутність одностайного погляду на методи і прийоми аналізу діалектного мовлення дослідники, “комбінуючи різноманітні методик запису та методи аналізу матеріалу, дбають про виваженість, надійність і багатство фактичного матеріалу, що є запорукою об’єктивності наукових висновків” [27, с. 11].

Традиційно прийнято зараховувати до найдавніших і найпоширеніших методів дослідження діалектного матеріалу *описовий*, або *монографічний*, і метод *лінгвістичного картографування*, а методами збирання діалектного матеріалу – *анкетний* та *експедиційний* [9, с. 24]. Уже понад півстоліття тому Ф. Жилко наголошував, що “монографічне дослідження говорів – основна форма вивчення діалектів на всіх етапах розвитку діалектології певної мови” [71]. Варто зауважити, що монографічне діалектологічне дослідження можна здійснювати в синхронному і діахронному (порівняльно-історичному) планах з такими послідовними етапами:

виділення одиниць аналізу; членування виділених одиниць тощо; класифікація та інтерпретація виділених одиниць [178, с. 55].

Серед методик збору діалектного матеріалу виділяють *безпосереднє спостереження* (полягає в прослуховуванні й записуванні живого розмовного мовлення, утвореного в процесі розмови) часто із залученням прийому “*включеного спостереження*” (тут для зведення до мінімуму певних незручностей, які може відчувати мовець за присутності діалектолога, дослідника перетворено в учасника мовленнєвої ситуації, процесу комунікації) [27, с. 7].

Одним із давніх прийомів отримання наукової інформації є *аналіз документальних джерел* (рукописних, друкованих, як також усних у формі записів на диктофон тощо) [27, с. 7]. Серед придатних для вивчення говорів джерел свідчень виділяють: фіксацію “живого” діалектного мовлення; найвагоміші праці попереднього періоду; лінгвістичні атласи; різноманітні етнографічні та фольклорні матеріали. П. Гриценко наголошує, що “джерела кожного типу мають свої особливості щодо інформаційного діапазону, надійності та частоти залучення до наукових студій” і що “опора на давніші етнографічні студії задля з’ясування динаміки говірок... виявилася вельми результативною і переконливою” [54, с. 145–146]. Щодо наявних діалектних записів, то особливо слід звертати увагу на їхню цінність з огляду на ступінь опрацювання говіркового матеріалу [54, с. 146].

Слід звернути увагу і на прийом *експерименту*, що “дозволяє інтенсифікувати збір потрібного матеріалу, адже дослідник свідомо варіює ті чи інші чинники, які впливають на вибір мовного варіанта...увести окремі контексти й запропонувати продовжити їх тощо” [27, с. 7–8].

На підставі вироблених в українському мовознавстві методологічних засад для дослідження фонології і фонетики північнолемківських переселенських говірок застосовано *експедиційно-польовий, описово-аналітичний, зіставний, структурний та порівняльно-історичний* методи.

На емпіричному рівні діалектологічного дослідження найсуттєвішим є принцип *достовірності й повноти джерельної бази*. Діалектні записи, що становлять основу джерельної бази дисертації, зібрано за *експедиційною*

методикою, яка є значно ефективнішою від *анкетної*, адже “забезпечує найбільш можливу точність діалектних свідчень” [9, с. 24].

Через повоєнне переформатування політичної карти Європи (результат значних депортаційних процесів після Другої світової війни) носіїв північнолемківських говірок некомпактно розселили в різні області України. Тому для проведення польових діалектологічних експедицій застосовано *маршрутний* спосіб. У мережу досліджених населених пунктів в західноукраїнському регіоні входили міста і села Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей (див.: Додаток Б, рис. Б.2).

До низки аспектів сучасного вивчення діалектів повноцінно став належати і *соціолінгвістичний*, напр., обов’язковими в інтерв’юванні стали запитання соціологічного характеру (про вік, стать, дату і місце народження, тривалість проживання в конкретному населеному пункті, освітньо-кваліфікаційні дані респондента, час виселення із території Північної Лемківщини тощо). На основі отриманої діалектної джерельної бази можна говорити про неоднаковий ступінь збереження північнолемківських говірок, на що впливає низка позалінгвальних чинників (місце проживання (місто/село), соціальне середовище, ступінь освіченості). Неабияким фактором асимілятивних процесів в аналізованих переселенських говірках слугує і українська літературна мова, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людини (державні та громадські установи, школу й виші, телебачення та пресу тощо). Звичайно, найкраще особливості говору збережені в місцях компактного проживання переселенців. Наприклад, в селах Доброводи і Нова Гута Монастириського району Тернопільської області мешкає значна кількість лемківських родин, які, перебуваючи в наддністрянському оточенні, досі використовують рідне говіркове мовлення. Розпорошене проживання носіїв досліджуваного говору стає причиною незворотних асимілятивних змін, внаслідок яких поступово занепадає один із найдавніших західноукраїнських діалектів. Власне тому на початку XXI ст. перед дослідниками постають нові перспективи аналізу діалектного матеріалу: дедалі частіше зважаємо

на ідіолектний зріз говірок, тобто набирає актуальності запис й опрацювання мовлення окремих респондентів [196, с. 206–210; 138, с. 58–59].

Тому варто наголосити, що в діалектології наявні чітко окреслені принципи добору інформаторів для запису якісного діалектного матеріалу: 1) вибір типового носія говірки, такого, який довго не залишав свій населений пункт, корінний житель певного н.п.; 2) апробація практики запису матеріалу від представників різних вікових груп [27, с. 8].

Основним методом нашого дослідження є *описово-аналітичний*, за допомогою якого узагальнено спостереження аналізованого діалектного матеріалу, зокрема описано інвентар фонем і звуків північнолемківських переселенських говірок, встановлено дистрибуцію фонем та їхні позиційні чергування. *Описово-аналітичний* метод дав змогу встановити правила їх сполучуваності, залежності реалізації фонем від конкретної позиції в слові чи фразі. Для систематизації фонемного складу досліджуваних говірок застосовано *структурний* метод, а саме визначено звукові поля голосних і приголосних фонем.

Дослідження фонології і фонетики північнолемківських переселенських говірок здійснено в синхронному аспекті, проте аналіз окремих звукових виявів передбачає застосування *порівняльно-історичного* методу. Описана в цих працях діалектна система формувалась упродовж декількох сторіч на суцільно заселеній території, що свідчить про наявність нерозривної традиції розвитку говору. Саме вона і є основою для порівняння говіркових рис на сучасному етапі вивчення.

Висновки до Розділу 1

1. Встановлено, що відтворення говіркових особливостей українців Північної Лемківщини на суцільно заселеній території в наявних лексикографічних й описових працях кінця XIX – середини XX ст. є єдиним свідченням функціонування лемківського говору в додепортаційний період. Дослідження післядепортаційного періоду передбачають інший підхід до аналізу переселенських говірок. Утрата компактного проживання лемків, перебування в іншому для них діалектному оточенні зумовили врахування соціальних чинників (віку, освіти, місця

проживання), які неможливо оминати на сучасному етапі вивчення говіркового мовлення переселенців. Зокрема, відбувається зменшення кількості діалектоносіїв, які вільно володіють говіркою своїх прабатьків, фіксуємо свідоме опанування говірки особами молодшого та середнього поколінь, а також спостерігаємо в респондентів асимілятивні зміни, спричинені впливом української літературної мови, а також відповідного діалектного середовища.

2. Комплексний опис північнолемківських говірок на всіх мовних рівнях дотепер є відсутнім, хоча в наукових студіях наявне різнопланове опрацювання досліджуваного ареалу. Усі лінгвістичні праці про лемківський говір об'єднано за хронологією (II половина XIX ст. – до сьогодні). Дослідження найвагоміших джерел, що стосуються вивчення фонолого-фонетичних особливостей у північнолемківських переселенських говірках окреслено двома періодами:

– додепортаційним (монографії І. Верхратського [20; 252], різні за обсягом публікації І. Зілинського [89, 85], нарис Й. Шемлея [245], а також фундаментальний доробок З. Штібера [236; 240; 239; 235]);

– післядепортаційним, до якого належать праці:

1) *українські* – проводять у повоєнний час і дотепер в Україні, фіксують мовлення лемків, переселених, в основному, на західноукраїнські землі (Д. Бандрівський [4], С. Панцьо [145; 264], Г. Ступінська [267], Н. Лісняк [266], К. Глуховцева [28], А. Хуснутдінов [179] та ін.);

2) *польські* – обстежують населені пункти Лемківщини з польського боку (Я. Рігер [232], М. Лесів [125; 124] та ін).

У межах кожної групи з огляду на територіальну особливість, мовне середовище, нівеляційні процеси перед українсько-польськими діалектологами поставлені не завжди тотожні завдання, специфіку яких диктують неоднозначні лінгвальні й позалінгвальні чинники. Усі дотеперішні студії з вивчення цього унікального карпатського говору є неоціненним порівняльним підґрунтям для сучасних фонолого-фонетичних розвідок про північнолемківський ареал, що, унаслідок польсько-радянського повоєнного вирівнювання кордонів, утратив свою компактність.

3. Фонетичні, акцентуаційні, граматичні та лексичні особливості північнолемківських говірок класифіковано відповідно до рис, що: а) притаманні лише для аналізованих говірок; б) властиві також іншим карпатським говорам; в) спільні для багатьох південно-західних говорів української мови.

4. Дослідження фонолого-фонетичного рівня передбачає використання таких основних понять: *фонема* є найменшою одиницею фонологічної системи мови, що в процесі мовлення виявляється в конкретних звуках, які власне і формують її *звукове поле*, або *звуковий ряд*. Звукове поле фонем складається з головного вияву та додаткових варіантів (*позиційного, комбінаторного й факультативного*). Фонем протиставлені одна одній у парах (або й рядах) слів на основі своїх *диференційних ознак (ДО)* – артикуляційних чи акустичних властивостей. Два слова, які розрізняються лише однією фонемою при тотожності всіх інших, називають *мінімальною парою*. Відповідно розрізняють *головний* вияв фонем (коли всі ДО фонем зберігаються, виявляються звичайно в сильній позиції, тобто незалежній від розташування в слові чи від сусідніх звуків) та *додаткові* вияви фонем (коли деякі з ДО втрачаються і можуть бути *позиційними* (залежні від позиції фонем у слові), *комбінаторними* (залежні від звукового оточення фонем) та *факультативними* (взаємозамінники головного варіанта фонем в незалежній позиції)).

5. З уваги на методи та прийоми вивчення діалектного матеріалу, розроблені в українській лінгвістиці, окреслено основні методи дослідження, застосовані для подальшого аналізу фонолого-фонетичного рівня північнолемківських переселенських говірок, а саме: *експедиційний, описово-аналітичний, структурний, порівняльно-історичний та соціолінгвістичний*. Використано під час збору діалектного матеріалу *безпосереднє спостереження* часто із залученням прийому “*включеного спостереження*”. Залучено один із давніх прийомів отримання наукової інформації – *аналіз документальних джерел*.

Результати дослідження представлено в статтях: [29; 33; 34; 35; 37; 55; 205; 213].

РОЗДІЛ 2

ВОКАЛІЗМ ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРОК ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Українські діалекти репрезентують специфічні риси на всіх структурних рівнях. Але саме з погляду фонетичної системи українські говори становлять різнопланову й цікаву в територіальному аспекті картину, яка “є живою історією мови в її просторовій проекції, а водночас і свідченням того, що на час формування української національної мови найзначніші відмінності між діалектами були власне в фонетиці” [77, с. 3.]. На цьому наголошує С. Бевзенко, який вбачає “в українській мові, як і в інших східнослов’янських, діалектні відмінності, що стосуються самої системи місцевого діалекту, самих її основ, спостерігаються лише в фонетиці [...] є дуже істотні. Вони насамперед визначають загальний характер того чи іншого діалекту, відіграючи вирішальну роль в умовах протиставлення одного місцевого діалекту іншому” [9, с. 35]. Слушно стверджує і К. Глуховцева, що стійкість звукового складу, як і звуковий розвиток під час змішування мов, треба пояснювати впливом артикуляційної бази на напрями фонетичної еволюції [26, с. 34]. Основні відмінності між найменшими звуковими одиницями в різних територіально-діалектних утвореннях і літературній мові зводяться дослідниками до відмінностей: 1) щодо інвентарю фонем, 2) правил дистрибуції фонем, 3) так званого випадкового розподілу фонем, 4) реалізації фонем в ідентичних позиціях [79, с. 15–16].

Вокалізм будь-якого говору з уваги на значні зміни кількісного складу голосних фонем стосовно початкової давньоукраїнської мовної системи зумовив специфіку і походження голосних, утворених внаслідок різних фонетичних процесів, що неоднаково відбувалися в діалектах, а також їх ареального варіювання [77, с. 3]. Ознаками, які впливають на диференціацію українських говірок, виступають, зокрема, рефлексія фонем, їх звукова реалізація, набір дистрибутивних позицій та частотність вживання. Невипадково діалектний простір української мови має суттєві відмінності щодо якісного (вимови) вияву голосних в наголошеній і ненаголошеній позиціях, а також кількісного та якісного вияву системи приголосних [26, с. 34].

2.1. Акцентуаційні особливості

Вільний наголос, нормативно закріплений для сучасної української акцентуації, по-різному виявляється в діалектах української мови. На думку Л. Коць-Григорчук, у процесі свого становлення рухомий тип наголошування із незначним збільшенням експіраторної сили наголошених складів почав домінувати і поступово витісняв інший тип – т.зв. парокситонезу (наголошування слів на передостанньому складі) – який був притаманним “у минулому значній частині українського діалектного простору, що сягала на півночі майже по Прип’ять, ... на сході охоплювала Поділля”, а на півдні і заході межу окреслювала лінія кордону українських етнічних земель [107, с. 50]. Ю. Шевельов зауважував, що через докорінне переформатування (очевидно в X ст.) просодична система української мови зазнала деяких хитань наголосу внаслідок морфологічних змін і аж ніяк істотних фонетично зумовлених [207, с. 161]. Ґрунтовний лінгвістичний аналіз дав підстави авторові “Історичної фонології української мови” назвати єдине серед українських діалектів усталення місця наголосу (*поширювалося із заходу на схід*) в лемківському говорі (включно із т.зв. замішанцями – представниками українського острівця поблизу м. Кросна в Польщі) внаслідок їхнього контактування із польськими та східнославацькими говірками [207, с. 161].

Підставою для виділення ареалу повної парокситонези прийнято уважати парокситонезу три- і більшескладових слів [107, с. 55]. В АУМі на карті № 134 зображено повну парокситонезу, послідовну парокситонезу двоскладових, парокситонезу займенників та дієслівних форм, постійну парокситонезу в деяких парадигмах іменників [251, к. № 134 (Григорчук Л.М.), с. 245], що дало можливість окреслити зону українського наголосу на передостанньому складі в діалектах, а саме: “з північного сходу сягає середньополіських говірок і східної частини волинсько-поліських, північних околиць Житомирщини, Білої Церкви – по р. Синюху. Межею зі заходу та півдня є межа української етнічної території” (сс. Верхомля, Бартне, Кремпна (Польща), Нижні Репаші, Кружльов, Нижній Комарик, Руська Поруба, Матяшка (Словаччина)) [107, с. 55]. Варто зауважити, що на діалектному суміжжі цього ареалу (сс. Малий Липник, Якуб’яни, Хмельова,

Гавай, Жатківці (Словаччина), м. Шід та с. Липовляни (Боснія)) зафіксований парокситонний наголос три- і більшескладових слів із паралельним вільним наголошуванням [107, с. 56]. Ареал парокситонічного наголосу після Другої світової війни зазнав суттєвих незворотних змін – втрачено територіальну цілісність західноукраїнського регіону через примусові депортації населення з цих земель (Лемківщини, Холмщини, Надсяння, Підляшшя) [113, с. 93].

Прийнято вважати, що однією із найважливіших і найстійкіших особливостей західнокарпатського (лемківського) говору є розміщення фіксованого наголосу на другому від кінця слова складі: *де'рево*, *'земл'а*, *зо'лото*, *кра'сота*, *ка'пел'ух*, *когу'тики*, *куче'рики* ‘кучері’, *'межа* ‘межа’, *мо'локо*, *о'зеро*, *'отец*, *'перо*, *пи'роги*, *по'вод'і*, *'сестра*, *со'нечко*, *хус'точка*; *апты'карск'ій*, *во'д'аній*, *марину'ваній*; *'она* ‘вона’, *да'котриі* ‘декотрий’; *'йеден* ‘один’, *ш'іст'дес'ат* ‘шістдесят’; *'болит*, *'горит*, ⁽ⁱⁱ⁾*із'дити*, *'могти*, *од'прова'дити*, *'прин'ус* ‘мин.ч. до принести’, *стра'шити* ‘лякати’, *тра'тити*. Більшість дослідників вважає, що такий наголос закріпився під впливом парокситонези в польській мові [151, с. 63–64; 242, с. 476; 124, с. 16]. З. Штібер констатував, що з усіх українських діалектів сталий наголос властивий лише лемківським говіркам, тоді як жоден інший український говір (напр., наддністрянський чи надсянський), який зазнавав польських впливів, такого типу наголошення не засвоїв; руйнування східнослов'янського типу наголошування був можливий тільки при цілковитій полонізації української говірки [237, с. 17]. І. Панькевич також стверджував про закріплення парокситонного наголосу в лемківських говірках внаслідок усталення такого наголосу в польській мові в XIV–XV ст.: найперше впливу зазнали північнолемківські, а згодом і південнолемківські говірки [151, с. 63–64]. Автор “Нарису історії українських закарпатських говорів” зауважував, що найперші впливи можна спостерігати на наказових формах дієслів (відбувалося вирівнювання форм, що мали наголос на закінченнях *-и*, *-ім*, *-ить* із такими формами, яким не властиве було наголошення на закінченні – □, *-мо*, *-те*): у XVI ст. зафіксовано в північнолемківських пам'ятках, і аж у XVII ст. – у південнолемківських, на зразок *'berte*, *'верн'мыс'а*, *ид* ‘йди’, *не з'р'иште* [151, с. 64].

Отже, в діалектологічному середовищі беззастережно усталилася думка, що лемківська парокситоне́за є наслідком тривалих контактів українського населення Північної Лемківщини із носіями польської мови. Однак на підставі карти АУМу про українську діалектну парокситоне́зу [251, к. № 134 (Григорчук Л.М.), с. 245] проф. Л. Коць-Григорчук піддала сумніву таке твердження, оскільки вважає, що постійний наголос на другому від кінця слова складі в українській мові міг з'явитися “закономірно спонтанно, незалежно від іншомовних впливів або тільки підтриманий ними, бо на надто великій українській мовній території виявляються факти парокситонування окремих слів, їх груп та граматичних форм [...] чим далі на південний захід, тим більше трапляється таких слів” [107, с. 56]. Як продовження дискусії відомий лінгвогеограф припускає: якщо умовно взяти XVI ст. за період уже сформованого парокситонічного наголосу в лемківських говірках, то в часовому вимірі він збігається з аналогічним періодом в утвердженні польської парокситоне́зи. Тому в такому випадку швидше доречно говорити про “співдію у формуванні цього явища, ніж про польський вплив на його розвиток у говірках лемків” [107, с. 57]. Проф. Л. Коць-Григорчук також заперечує і визначальну роль словацьких говірок в усталенні парокситоне́зи в говірках Лемківщини, ставлячи фіксований український наголос на передостанньому складі “скоріше в рівнорядне, ніж у підпорядковане становище супроти такого ж наголосу словацьких і чеських говірок” [107, с. 58]. Автор “Лінгвістично-географічного дослідження українського діалектного простору” (2002) припускає наявність у чехів, словаків та українців у далекому минулому спільної тенденції до фіксування наголосу на передостанньому складі, яка в процесі розвитку мов неоднаково реалізувалася в західнослов'янському середовищі [107, с. 60].

Не всім лемківським говіркам був притаманний сталий наголос. Це дало підстави польський ученому З. Штіберу поділити ареал Лемківщини на дві частини: західну (з польським типом наголосу на другому від кінця слова складі) і східну (з українським рухомим типом наголошування) [235, с. 6–7]. На польському боці ареал різномісного наголосу окреслюють на схід села Лупків – Ославиця – Радощиці – Довжиця – Чистогорб – Явірник – Репедь – Полонна – Морохів – Височани – Мокре

– Загутинь – Сторожі – Сянічок – Чертіж – Костарвіці; сталий парокситонічний наголос починається на захід від сіл Вислік Верхній – Карликів – Белхівка – Збоїська – Прусик – Новосільці [235, с. 14]. З. Штібер зафіксував в північнолемківських говірках західного типу наявність поодиноких форм з відсутнім наголосом на передостанньому складі (напр., *загата*, *заголовок* (Карликів); *бри'ви*, *кри'ви* – Р.в. від *кров* (Босько); *та'ке*, *ход'и'ю* (Черемха, Воля Нижня); *ку'пи'ю*, *в'і'д'и'ю* (Барвінок), *д'руг'і раз* (Крампа); *и'ду*, *те'че*, *ко'вал'*, *чоло'в'ік* (Воля Вижня, Вислік Вижній, Вислік Верхній, Петрова Воля, Прусик, Карликів, рідше Барвінок, Черемха, Воля Нижня, Босько)), що свідчить про збереження акцентуаційних форм східного типу [235, с. 15].

Сучасні північнолемківські говори за умов переселення їх носіїв на західні терени України піддаються впливові літературної української мови та її діалектів (наддністрянського зокрема). До аналізу залучено говіркове мовлення лемків лише з тих населених пунктів, які до переселення, за поділом З. Штібера, належали до західного типу наголошування, оскільки тільки такий матеріал дасть підстави охарактеризувати збереження / занепад парокситонічного типу наголошування на сучасному етапі функціювання північнолемківських переселенських говірок в умовах некомпактного проживання їх діалектоносіїв.

Із проаналізованих аудіотекстів щодо вивчення парокситонічного типу наголошування в говірковому лемківському мовленні діалектоносіїв умовно можна об'єднати в такі групи: 1) респонденти, у яких досі послідовно збережено наголошування слів на передостанньому складі; 2) респонденти, у яких розхитується система наголошування слів на передостанньому складі; 3) респонденти, які втратили здатність наголошувати слова на передостанньому складі.

Представники першої групи – особи, зрозуміло, найстаршого віку, які вільно оволоділи говіркою ще до переселення або відразу після депортації, жили в лемківському діалектному оточенні в селах, відповідно не так інтенсивно піддавалися контактуванню з українською літературною мовою та її діалектами: *там на Стал'інску ка'зали / же при^(і)ї'хали дикы л'уде / же дикы л'уде з л'іс"і'ю / а йаг л'ми с"а поўби^ералі і до с'войіх ўб'ран'і'ю / та аж хо'дилис"а ди'вити і ка'залі і /*

на_мене ца'р'їуна // же ца'р'їуна йа д'їучина 'была / 'така мо'лода // йаг_йем с''а
 ўб'рала до_горсета / 'до_тої тибетової с'п'їд'ниц'ї / 'таку виши'вану бл'уску / то
 му'с'їла_м да'вати 'пот'їм тим д'їучат'їм // там поўби'рали_с''а т'рошкы //
 пол'їтала / пол'їтала 'соб'ї і зноў д'ругу ўби'рала / бо 'они 'таке 'ани не_ви'д'їли там
 // ' была 'б'їда 'така ст'рашне [Міл.]; йаг_д'їучата / то_от чет'верга п'лели
 ко'с''їчкы / бо 'мали 'волоз 'доўгїй / ко'с''їчкы п'лели / 'жебы быў куче'р'авїй 'волос //
 то т'реба 'было 'кожну ди'тину т'її 'мам'ї по'мыти / поче'сати / зап'лести / а_йаг
 'была 'сестра с'тарша / то ўже п'лела 'їедна д'руг'їй / але то 'было 'таке 'жит'а // а
 'мали нап'рим'їр два'дцет п'їат 'морг'їу 'пол'а / і поп'робуї / і зо_шіст ко'роў три
 'рази дн'а видо'їти т'її 'мам'ї і 'п'їти на 'поле / і зроби'ти 'чого там 'їе //
 ф_коли'санкы б'рали ди'тину с:о'бойу от са'мого 'малку на 'поле / к'лалї 'до_тої
 коли'санкы // чи 'оно пла'кало / чи н'їт / 'она 'мала 'т'їл'кы 'того 'часу / 'штоби 'його
 накор'мити / а 'решту 'оно йуж 'мало 'само 'наїти йа'кысу 'соб'ї за'баўку // і 'тому
 'нашим 'л'уд'ам не_было 'таг аж 'лехко / але 'р'їуно_ж тим пор'їу'н'ати з 'нашим
 по'в'їтрам і с тим 'шыткым / то 'зараз пор'їу'н'ан'а 'не_їе // 'можже 'было 'само
 ф'їзично 'т'ашче / але кул'тура 'была ў нас // на 'кажде с''в'(')ато схо'дилис''а //
 'л'уди нап'рим'їр 'перед каж'дима р'їзд'в'анима с''ватами схо'дилис''а / 'были
 ве'ч'їркы // 'каждий 'веч'їр 'їшли д'їучата / х'лопц'ї / 'тота п'лела / 'тота вишы'вала
 'дашто / 'кажда 'мала ро'боту / си'д'їли на 'тотых ве'ч'їрках і ф'с'акы ан'їг'доты
 пов'їдали / йаг_з'викла 'молод' // [Сол.]; йа 'мала 'сестру / тато'вого б'рата /
 'то_ўсе на 'Паску 'она пи'санкы 'такы ф'шиткы і 'файни ро'была / што с'лавы 'было
 на 'цале 'село [Дал.]; 'терас 'л'уди 'не''їе 'такы / 'йаг 'были / 'они ф'шитко с'вое
 згаїну'вали [По.Я.]; 'тот'ї мо'лод'ї гу'дакы так ра'у'чали / што го'лови бо'л'їли [Тих.];
 йуж''' ўтра'тила_м 'памн'ат' / де 'треба 'т'ати [Во.Н.]; к'ед х'цеш / то побе'ремес''а
 / а 'ні / то 'пов'їч 'якщо хочеш, то одружимося, а ні – то скажи' [Ганч.]; през 'село
 прохо'дила фрон'това 'лен'їа 'через село проходила лінія фронту' [Ганч.]; 'лемкы на
 за'р'їб''кы і'хали до Гаме'риky [Вис]; по'чекаї / 'ти ішче 'познаш / 'што то 'быти
 мо'лодим [Шк.].

До цієї групи можемо зарахувати й окремих представників середнього та молодшого покоління, які свідомо опанували говірку своїх батьків: **кажуть, що**

лемки довго живуть? – таґ'їєст / бо 'їа_мам 'ц'оу'у / йїй на т'нешні ден
 деўїа'дес"ат'семїй р'їк і 'їа_вам'пов'їм / 'она йаґ'їеде / зо'заду / 'то_би не_пов'їу /
 же йїй с'"т'їл'кы 'рок'їу / таґ'їеде / не'їеде йак с'тара л'у'дина / а 'їїе'де 'так барз
 р'їу'н'їц'ко /о'так'ходить // 'їедно 'б'їда / же не'чуйе / не'чуйе 'б'їдна / а так'шытко
 'хоче з'нати / 'шытко пам'їатат / што 'было з'моло'дости // йак п'рїїдеи / то 'буде
 пов'ї'дала годи'нами / 'она 'шытко пам'їатат / деўїа'дес"ат'семїй р'їк // [ВоЦ.];
 'р'їжны гу'з'їкы 'тепер мо'жемо напот'кати [Ворб.]; а'парат быў 'фаїній/
 наро'били_з_мо з'нимок [КВол.].

До другої групи належать особи середнього, молодшого і наймолодшого покоління, які здобули середню та вищу освіту, є представниками села чи міста. Щоб розмежувати відповідно до мовленнєвої ситуації діалектні особливості і літературний стандарт, респонденти можуть перемикаєть код / субкод (кодом називають певну мову, а субкодом – соціально-стилістичні варіанти цієї мови (напр., територіальні діалекти) [10, с. 238]). Усе ж внаслідок перемикання коду / субкоду в умовах монологізму наголос піддається інтерференції: відбувається процес сплутування під час вибору доречного варіанта, з'являються паралельні форми – діалектна і літературна: *голо'ва* і *го'лова*, *гор'н'а* і *горн'а*, *зи'ма* і *зима*, *моло'ко* і *мо'локо*, *'озеро* і *о'зеро*, *сирд'та* і *си'рота*, *се'ло* і *село*; *доро'гий* і *до'рогий*, *поче'каї* і *по'чекаї*. Можна констатувати, що через розхитування акцентуаційної норми в обстежених говірках парокситонеза найбільш стійка у вимові присвійних займенників: *'моїа*, *с'вого*, *т'воїа*, *т'вого*, менше – дієслів та іменників: *'болит*, *'была*, *ў'з'ала*, *їз'дити* 'їздити', *'лечу*, *'пишу*, *с'тойу*; *елект'рика*, *'коса*, *'м'їшок*, *'роса*, *'чут'а* 'інтуїція'. Без сумніву, таке збереження в наголошуванні займенників та дієслів підтримується поширенням парокситонези в говірках усього південно-західного наріччя, а от іменники значно менше зберігають наголос на передостанньому складі, тому, що таке наголошування майже не властиве наддністрянським говіркам [АУМ, к. № 134 (Григорчук Л.М.), с. 245].

До третьої групи належать особи, які за етнічною належністю називають себе представниками північнолемківських говірок, але цілковито втратили навички діалектного наголошування внаслідок різних лінгвальних і позалінгвальних чинників (у радянський час т. зв. політика "непрестижного" діалекту, ЗМІ, умов

навчання чи праці тощо). Аналізована група викликає найбільшу тривогу дослідників, оскільки виросло те покоління лемків, що не володіє прадідівською говіркою. Відповідно така ситуація за декілька десятиріч може сприяти частковому або цілковитому зникненню одного із архаїчних говорів українського діалектного простору.

Аналізована джерельна база дає підстави до таких висновків – у межах першої та частково другої груп парокситонезу збережено в таких випадках:

1. у дво-, три- та більшескладових словах **в іменниках**: *атак*² ‘серцевий напад’, *бал'кон*, *бедро*, *бе'с'іда*, *б'іда*, *бурачок*, *вода*, *голова*, *грызота*, *де'рево*, *зап'л'ін'а* *тарла* ‘мед. ангіна’, *одз'нака* ‘значок’, *ка'мера*, *ка'пелуш* ‘капелюх’, *ка'пус'н'ак*, *ко'баса*, *л'ін'ух*, *нога*, *отец*, *полотно*, *родиче* ‘мн. родичі’, *рос'іл*, *рука*, *с'вин'а*, *сто'рона*, *йа'года*; **прикметниках**: *апты'карск'ій* ‘аптечний’, *база'ровий ден* ‘базарний день’, *выка'паний* *отец* ‘вилитий батько’, *горск'ій* ‘гірський’, *к'васний*, *пра'жене* *молоко* ‘варене молоко’, *пустий*; **дієсловах**: *бах'кати*, *выба'вити* ‘виняньчити; порятувати кого-небудь’, *выздоров'ити* ‘видужати’, *выруб'ати*, *вышмар'йати* ‘викидати’, *меш'кати*, *ни'шчыти*; *выз'наний*, *выко'шений*, *зав'ішений*; **числівниках**: *йеден* ‘один’, *двадце'теро* ‘двадцятьтеро’, *дев'ат'дес'ат* ‘дев'яносто’; **прислівниках**: *до'горы* ‘вгору’, *на'конец* ‘нарешті’, *напо'темкы* ‘в пітьмі’;

2. у граматичних формах **іменників**: *йав'ір* – *йа'вору*, *лижв'ар* – *лиж'вар'а*, *мат'ір* – *ма'тери*, *оген* – *огн'а*; *нога* – *ногом*, *на'ноз'і*; *чело* – *на'чел'і* ‘на чолі’; *с'в'іжы* *овочы*; **прикметників**: *лысий* – *лы'сого*, *зелений* – *зеле'ного*; **займенників**: *зо'собом* ‘зі собою’, *мене*, *мого* / *мо'його*, *мому* / *мо'йому*, *моє*, *моім*, *на'мому*; *т'вого* / *тво'його*, *т'вому* / *тво'йому*, *т'воє*, *т'воє*, *т'воім*, *на'т'воім*; *с'вого* / *сво'його*, *с'вому* / *сво'йому*, *с'воє*, *с'воє*, *с'воім*, *сво'їма*; *каждий*, *кажд'ого*, *кажд'ому*; **числівників**: *йед'ного*, *йедны*, *йедных*, *йедным*, *йед'ныма*, *йедна*, *йедної*, *йедно*, *п'ат'дес'ат*, *двадце'теро*; **дієслів**: *ба'нуу* ‘сумую’, *буду* *бес'і'дуваў* ‘розмовлятиму’, *болит*, *дайу*, *вы'рубам*, *дока'зуйу*, *жыйу*, *жыйеши*, *жыйе*, *жыйут*, *ішли*, *ко'семе*, *ко'сите*, *лечу*, *летиши*, *летит*, *махам*, *махаши*, *махат*, *несу* *зо'собом*

² Тут і надалі: якщо форма слова трапляється в більшості носіїв говірок, то назви нп. не зазначено; якщо спорадично, або в окремих діалектоносіїв, тоді вказуємо нп., з якого здійснено запис.

‘несу зі собою’, *она|р'уїу* ‘обшпарювати’, *по|с"ідит* ‘посидить’, *по|чекаї*, *рукы с'вербл"ат*;

3. у складі фонетичного слова, що поєднує повнозначне слово і т.зв. клітики (у препозиції – проклітики, у постпозиції – енклітики), які прилягають до слова з наголосом, утворюючи з ним акцентну єдність. До інвентарю *проклітиків* та *енклітиків* належать короткі слова, в основному, це прийменники, сполучники, частки, допоміжні дієслова, займенники тощо: *'не_з^мчуї_с"а* / *їаг_в'лет'її* до *_с'тайн'ї*; *їуж^м_їтра'тила_м* *'памн'ат* / *де* *'треба* *'т'ати* [ВоЦ.]; *їагбы* *'соб'ї* *барз_довго* *при'зерал* [Шк.]; *про'читаї_ми* *'тоту* *к'нишку* [ВоВ.]; *к'воку* *зарубали* *на_рос'їл* [ВоН.]; *л'їп'шого* *приспособл'їн'а_му* *ї* *не_т'реба* *'было* [Дал.]; *п'росто* *'маї_їем* / *ї* *'їшчы_мам* / *'м'їцну* *'пам'ат* *ї* *до_г'неска* *па'м'атам* *в'шытко* // *'тото_м'ї* *'с"ідит* *барз_глу'боко* *од_часу* *д'їтин'ства* [СВ.]; *в'тоїды* *лем_будеш* *'собом* *ї* *шанувати* *т'а_будут* *'л'уде* [ВоН.].

На сучасному етапі буття в досліджуваних говірках виявлено розхитування нормативного діалектного наголошування: частина респондентів все ще послідовно зберігає ініціальний наголос, але, на жаль, змушені констатувати, що кількість таких носіїв щороку зменшується, а наступні покоління втрачають цю специфічну діалектну рису, як і здатність вільно розмовляти своєю говіркою загалом.

2.2. Інвентар голосних фонем і виявлення фонемних опозицій

Сучасні записи зв'язного мовлення свідчать, що вокалізм північнолемківських переселенських говірок можна виділити та об'єднати в такі групи:

1) і	и	ы	у	2) і	у	3) і(и)	ї	у
е	о			и	о	е	ы(и)	
				е			о	
а				а			а	

На своєрідність системи вокалізму карпатських говорів, “до яких прилягають надсянські говірки” звертали увагу лінгвісти ще з першої половини ХХ ст. [89; 63, с. 13–14; 71, с. 219–220; 9, с. 38; 235, с. 60–63]. Дослідники виділяли в наголошеній і

ненаголошеній позиціях семифонемний (/i/ – /и/ – /e/ – /a/ – /o/ – /ы/ – /y/), а в деяких середньозакарпатських говірках і восьмифонемний склад (/i/ – /ÿ/ – /и/ – /e/ – /a/ – /o/ – /ы/ – /y/) [63, с. 13–14; 9, с. 38; 51, с. 287], “причому відмінності між цими говорами і рештою південно-західних полягають не лише в кількісному складі фонем, а й у їхній навантаженості, частотності (останнє здебільшого стосується фонем /i/, /и/, /ÿ/ та ін.)” [9, с. 38].

У лемківських говірках, як і закарпатських, вокалізм “в основному тотожний, але найновіші дослідження цих говорів щораз частіше фіксують виявлення і в цій групі говорів дії південноукраїнської тенденції (вона, до речі, поступово починає охоплювати й вокалізм північних говорів) – звужувати в ненаголошеній позиції артикуляцію виявів голосних фонем середнього підняття в напрямі злиття їх з найближчими артикуляційно й акустично сусідами – голосними високо-обниженого й рідше високого підняття – *и* та *у*” [78, с. 65].

Із опублікованих праць про північнолемківські говірки в додепортаційний період дізнаємося, що колись наголошений вокалізм виражався чотирма системами (за З. Штібером) [240, с. 464–468]:

1) і ы у	2) і и ы у	3) і(и) ÿ у	4) і ы у
е о	е о	е ы (w)	и у ^o
		о	е о
а	а	а	а

Визначенням системи вокалізму лемківського говору займалися не лише польські, а й українські вчені. Наводимо найпоширеніші системи наголошеного вокалізму за Ф. Жилком [71, с. 219–220]:

1) і/ы у	2) і ы у	3) і ÿ ы у
е о	и	и
а	е о	е о
	а	а

Суттєві узагальнення цієї проблематики знаходимо в праці С. Бевзенка, який назвав дві можливі в карпатських говорах системи вокалізму (наголошеного і ненаголошеного), а саме: семифонемну (/i/, /и/, /e/, /a/, /o/, /ы/, /y/) і властиву деяким середньозакарпатським говіркам восьмифонемну (/i/, /ÿ/, /и/, /e/, /a/, /o/, /ы/, /y/). Діалектолог зауважив, що “відмінності між цими говорами і рештою південно-

західних полягають не лише в кількісному складі фонем, а й у їхній навантаженості, частотності (останнє здебільшого стосується фонем /i/, /и/, /ÿ/) та ін.” [9, с. 38].

Дослідження системи вокалізму в північнолемківських переселенських говірках дає можливість ствердити, що а) діалектоносії, яким колись була властива семифонемна система, під впливом іншого діалектного (наддністрянського) оточення або поступово її стирають, або, як наслідок капсулювання, послідовно її зберігають (виявлено в мовців різних вікових груп двома способами артикуляції тих самих слів); б) носії, у яких система вокалізму є шестифонемна, безперешкодно і послідовно її зберігають (таку ж кількість фонем налічує система вокалізму наддністрянських говірок, а також української літературної мови); в) виявлено поодинокі інформаторів, яким притаманна вимова слів із ÿ, непослідовно все ще зберігають таку систему вокалізму, що була колись для них властивою на суцільно заселеному обширі; г) фонему /y^o/ як окремої, що її виявив З. Штібер у системі 4), нам зафіксувати не вдалося.

Уважаємо, що вивчення систем наголошеного і ненаголошеного вокалізму в північнолемківських переселенських говірках потребує подальшого належного опрацювання.

Найпоширенішим способом, який дає змогу встановити фонемні протиставлення є метод квазіомонімів, або добір мінімальних пар – слів із різним значенням, що відрізняються за своїм звуковим складом тільки одним звуком. У разі відсутності мінімальної пари щодо якоїсь опозиції використовується протиставлення фонем у складі різних слів з дотриманням тотожності чи подібності фонетичних умов [187, с. 224].

У досліджуваних говірках найвиразніше протиставлення голосних фонем виступає в позиції між приголосними: *кым – кім – кум – ком*, *лед* ‘лід’ – *лад* – *люд*, *ліс* – *лис* – *льос* ‘талант’, *лен* ‘льон’ – *лін* ‘лінь’ – *лин* – *лан*, *нич* ‘нічого’ – *ніч*, *пас* ‘ремінь’ – *пес*, *пех* ‘невдача’ – *пух* – *пах* ‘запах’, *пестка* ‘кісточка’ – *пустка*, *пуст* ‘пусти’ – *піст*, *рик* ‘рік’ – *рык* ‘рев’ – *рак* – *рок* – *рук* – *рюк* ‘говорив’, *рыж* ‘рис’ – *ріж* – *руж*, *тыж* ‘теж’ – *тож* ‘також’, *фосы* ‘мн. рів’ – *фусы* ‘осад; кавова гуща’, *цук* ‘недопалок’ – *цок* – *цик*, *чын* – *чан*.

У доборі мінімальних пар у північнолемківських переселенських говірках важлива фіксація фонемного розрізнення /ы/ та /и/, яка засвідчила збереження семифонемної системи вокалізму: *’быти* ‘бути’ – *’бити* ‘бити’; *’вити* (напр., гніздо) – *’выти* (напр., вовком); *’лыжка* ‘ложка’ – *’лишка* ‘лисиця’; *даї ми* ‘мені’, *ти* ‘тобі’ і *мы, ты* (особовий займенник).

2.3. Дистрибуція голосних фонем

Історію голосних фонем якнайтісніше пов’язано із історією диференційних ознак (їхні артикуляційні, акустичні та інші розрізнявальні риси фонем) [192]. На думку І.Ковалика, до прикладу, “сама по собі історія звука **а** залишається фікцією, поки не показано, як зміни цього звука відбивається на об’єктивних функціях інших звуків даної системи і як зміна інших звуків змінює функцію звука **а**, хоч би цей звук, може, й не змінювався ніколи в своїй якості” [96, с. 83].

У статті “Дискусійні питання української фонології в працях Івана Ковалика” В.Пілецький наголошував, що “цю вихідну теоретичну тезу, починаючи з розпаду праслов’янської мовної спільноти, лінгвіст аргументує на прикладі чотирьох фундаментальних історичних змін у системі українського вокалізму [...]: деназалізації носових голосних, занепаді зредукованих *ь* і *ь*, появи звука *і* на місці *ѣ*, а також *о* та *е* в новозакритих складах та злиття *ы* та *и* в одному звукові *і* [158, с. 232].

Навантаженість голосних фонем, частотність вживання їхніх звуковиявів в українському діалектному континуумі істотно протиставляє українські говори один одному та літературній мові. Вагомі узагальнення репертуару голосних звуків у всіх трьох наріччях українського діалектного ареалу можна почерпнути із детального їх опису в праці О. Іщенка [91]. Фонетист з’ясував, що система вокалізму південно-західного наріччя налічує 30 голосних, 18 з яких наявні в іншому чи обох інших наріччях, а 12 є звуками, пританними лише для південно-західного наріччя [91, с. 100].

2.3.1. Фонема /i/

У досліджуваних говірках фонема /i/ належить до частовживаних. Аналіз сучасного стану функціонування говірок лемків-переселенців дає підстави стверджувати, що її головний вияв – звук переднього ряду високого підняття, нелабіалізований [i], який реалізується:

1) на початку слова в **іменниках**: *ігла* ‘голка’, *ідеа*, *іди’юта* ‘ідіот’, *імен’а* / *імн’а* / *імено* ‘ім’я’, *іней*, *іст’н’ін’а* ‘існування’; **прикметниках**: *іл’н’ани* ‘лянний’, *істи* ‘істинний, справжній’; **займенниках**: *і’накиш’і* і *і’нчи(і)*; **дієсловах**: *іти* і *і’п’іти*, *іст’ніти* ‘існувати’; **прислівниках**: *із’но’ранку* ‘вранці’, *із’ве’чера* ‘увечері’, *і’начы* ‘інакше’, *ін’чыраз* ‘не тепер’, *і’шчы* ‘ще’;

2) у середині слова в **іменниках**: *бе’с’іда* ‘розмова’, *б’іда’чыско* ‘бідняк’, *д’і’вочка* ‘дівчина’, *д’і’тина*, *д’і’тин’ство*, *л’ід*, *л’его’м’іны(а)* ‘ласощі, смачна їжа’, *’мат’ір*, *’м’іхыр* ‘пухир’, *’мйахк’іст*, *’н’ічка*, *па’л’інка* ‘горілка’, *пе’ч’інка*, *с’л’ід*, *с’’м’іх*, *ф’іст* ‘хвіст’, *ц’’в’і’чын’а* ‘навчання, вишкіл’, *ц’’е’кав’іст* ‘цікавість’, *ц’’іна*, *ц’’іл’іст* ‘цілість’, *ч’в’ірка* ‘четвірка’, *че’рев’ік* ‘черевик’; **прикметниках**: *б’і’л’іц’к’і’ї* ‘біленький’, *д’і’точі’ї* ‘дитячий’, *л’ел’і’йови* ‘фіолетовий’, *шал’і’нови* ‘пошитий із тонкої вовняної тканини’, *ц’’ілі’ї* ‘цілий’; **числівниках**: *с’’ім*, *с’’ім’дес’’ат*; **дієсловах**: *з’’в’і’датис’а* ‘запитувати’, *одв’і’дати*, *(по)ц’’іл’у’вати* ‘цілувати’, *сх’існу’вати* ‘скористатися чимось’, *ц’’в’і’чыти* ‘навчати, вишколювати’; **прислівниках**: *на’к’іло* ‘наскільки’, *’нам’іст* ‘замість’;

3) у кінці слова в **іменниках** (Н.в. мн.): *чер’ниці* ‘ожина’; **прикметниках** (наявне паралельне вживання флексії **-ий** / **-і** після суфіксів **-еньк-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, **-юсіньк-**, **-юсеньк-**; в Н.в. одн. ч.р. флексії **-ый** / **-і** після суфіксів **-ск-**, **-цк-**, **-зк-**): *д’і’воцк’і* ‘дівочий’, *лем’к’іус’к’і* ‘лемківський’, *ц’’іл’⁽⁶⁾’іс’’к’і* ‘цілесенький’; **прислівниках**: *без’карн’і*, *лег’ко’мыс’’н’і* ‘легковажно’, *лед’в’іц’ко* ‘ледве-ледве’, *пор’ядн’і* ‘порядно’, *у’мыс’’н’і* ‘навмисно’, *чу’д’ерн’і* ‘чудернацько’, *’шу(ў)н’і* ‘гарно’;

4) після голосного внаслідок відсутності [й] в **іменниках**: *бо’іско*, *вака’ці’ї*, *гіс’торі’ї*, *гно’і’юка*, *до’ін’а*, *езу’їта*, *за’іды* ‘виразки в кутиках рота’, *’за’їзд* ‘двір для зупинки подорожніх’, *зв’і’чай*, *’іде’ї*, *ім’пері’ї*, *інтел’і’т’енці’ї*, *ком’і’сці’ї*, *кри’і’юка*, *ле’лі’ї* ‘від лілія’, *мел’о’дці’ї*, *на’бо’ї*, *по’мы’ї*, *призвыча’ін’а*, *розма’рці’ї*, *с’ло’їк*, *Укра’їна*,

українець, українка, традиції, фразка ‘дівчина’; **прикметниках:** розмаїтій; **займенниках:** моїма, нічьи, своїх, чьи; **дієсловах:** заїдати, заїсти, замаїти, затаїти, клеїти, пораїти ‘порадити’, проїхати; **прислівниках:** уїдливо;

5) у ролі сполучника: *она ти¹санкы та¹кы ф¹шиткы і ф¹айни ро¹била.*

Репрезентантами фонем /i/ у досліджуваних говірках виявлено також позиційні звуки [i¹], [i^н], [и], [и⁰] – обнижені і менш передні голосні, близькі до [и]: *гри¹шыты, пе¹чи¹нка, ¹поту¹м, ри¹заты, с¹тари¹ст, ст¹у¹л, си¹л¹, ши^нз¹дес¹ат, ¹ши^нстка, шист¹настка, шист¹надцет, ш¹читка, не¹да^нуйні, старо¹жытні, си⁰л¹ничка.*

Послідовно фіксуємо реалізацію фонем /i/ як [и] в суфіксі -ій-: *ав¹їйаційа, Аўст¹рійа* (попри паралельні *аўст¹ри(і)йак, аўст¹ри(і)йачка, айстри(і)йацкії, аўди¹торійа, апл¹їкаційа, г¹їндиїанин ‘їндієць’, ¹Гїндійа, декл¹а¹раційа, ізол¹а¹ційа, інтел¹їг¹енційа, інфор¹маційа, ем¹їг¹раційа, Еван¹гелійа, кате¹горійа, ма¹терійа, мел¹одійа, про¹дукційа, ре¹в¹їзійа, фа¹ме(і)лійа ‘прїзвище’ та ін.*

У говірках досліджуваного ареалу фонема /i/ є континуантом етимологічних голосних *i (їгла, їкра, їмено, їмн¹а, їне^нї ...); *ѣ (б¹їдак, б¹їлій, б¹їлїти, б¹їлток, в¹їра, г^нїздо, гр¹їх, д¹їўка, зам¹їст ‘натомїсть’, з^нв¹їзда, їедно¹лїток, л¹ївак, л¹їзти, л¹їн, л¹їс і лес, на¹стол¹ї, м¹їс¹ац, м¹їсто, м¹їх (м¹їшкы), н¹їмец, об¹їд, ор¹їх, ос¹їн, н¹їсок, н¹їшкы (на^нїшо, н^нїшы; на^нїхоту), по¹їл, р¹їчка, св¹їтити, св¹їчка, с¹їдити, с¹їно, с¹лїд, с^нїг, с^нїтїна, соб¹ї, с^нїв¹ати, т¹їло, т¹їн, тоб¹ї, хлїб, ц¹в¹їт, ц¹їл¹увати); *o, e в нових закритих складах (в¹їз, в¹їл, г¹їрка, г¹реб¹їн, дїм, кам¹їн, к¹їн, к¹їт, м¹їд ‘мед’, м¹її, н¹їж, ос¹їн, н¹їд ‘горище’, плїт, рад¹їст, рос¹її (зх.пн.лемк), с¹їм¹надцет, с¹їмсто, с^нїдник ‘нижня спїдниця’, ф¹їст та ін.).

У деяких словоформах зафіксовано і збереження етимологічних [o], [e]: *воїна, воїско, возму (возмеи, возме, воз¹меме, воз¹мете, воз¹мут); вечер, кысел (кысїл), п(ї)ец ‘пїч’, попел, в¹їсем // осем, осем¹дес¹ат, осемка тощо.*

Варто зауважити, фонема /i/ є властивою для всього українського діалектного простору, проте по-різному в ньому репрезентована з уваги на свою неоднакову генетичну основу: “найширше вона представлена в південноукраїнських діалектах (як південно-східних, так і південно-західних), найвужче – в поліських, зокрема в лівобережнополіських і правобережнополіських говірках” [9, с. 40].

Голосний [i] на місці етимологічного псл. *i в українській літературній мові функціонує лише на початку слів і як самостійна одиниця (сполучник) із заувагою про можливу вимову початкового [i] як [и] чи паралельну літературну форму із протетичним приголосним: *i'kan':a // u'kan':a // gu'kan':a* [9, с. 41]. Однак, у частині середньозакарпатських (на захід від р. Уж) і деяких західнокарпатських (лемківських) говірок дослідники фіксували збереження етимологічного [i] в кінці складу попри непослідовність вживання, який звучить як [i^u] чи [иⁱ] (*xo'dimi^u, ro'bimi^u; xo'dimiⁱ, ro'bimiⁱ*), а секундарний [i] в цих говірках пом'якшує попередній приголосний (*zn'i^u, 'bes'ida*) [9, с. 41; 198, с. 250]. Так, голосний [i] без пом'якшення попереднього приголосного в позиції після всіх консонантів, окрім шиплячих, на місці *i засвідчив І. Зілинський в лемківських говірках сіл Явірки та Шляхова: *robiti, sosnina, rodič, xwil'a, boronami, boroniti, nitky* [85, с. 191–192].

Реалізація *ѣ як [i] незалежно від наголосу властива практично для цілого українського діалектного простору, окрім частини поліських діалектів, у яких в наголошеній позиції може виступати дифтонг [ie], а в ненаголошеній зазвичай [e] або [и] [9, с. 41–42]. Зауважмо, що в деяких словах на місці [i] (<ѣ) можна зафіксувати й інші звуки, напр. в частині південно-західних говорів “внаслідок асиміляції до [y] в наступному складі переходити в [y]: *u'ul'u'vati, u'uvu'vati*” [9, с. 41].

Голосний [i] є континуантом і давніх етимологічних [o], [e] в новозакритих складах, що утворилися внаслідок занепаду зредукованих [ъ], [ь]. Варто нагадати, що однією із найсуттєвіших закономірностей фонетичної системи української мови, якою вона виразно відмінна від інших слов'янських мов, є збереження [o] та [e] у відкритих складах, що отримало назву історичне чергування [o], [e] з [i], – послідовно простежується в усіх діалектах південно-східних (як виняток, деякі лексикалізовані форми), більшості південно-західних та частині поліських, зокрема у волинсько-поліських говірках та в південнополіському ареалі. Натомість у говірках, де наявна відсутність чергування [o], [e] з [i], етимологічні [o], [e] чергуються з іншими звуками ([y], [ÿ] [и], [y_o] [ÿ_e], [y_e] [y_i]). С. Бевзенко наголошував, що “немає жодного українського говору чи говірки, де б етимологічні [o], [e] в усіх позиціях залишилися б незмінними, бо саме чергування цих [o], [e] з

іншими звуками (найчастіше з [i]) є однією з найголовніших закономірностей фонетичної системи української мови” [9, с. 43].

Лінгвіст звернув увагу і на континуанти [o], [e] в карпатських говорах. Зокрема, в марамороських (у межиріччі Ріки та Шопурки), ужанських (на захід від р. Латориці) та в східній частині західнокарпатських говірок (аж до р. Ціроки) незалежно від наголошування [o], [e] наявні чергування з [y]: *кун'*, *вул*, *'радуст'*, *муй*, *твуй*, *'тутка*, *при'нус*, *'вечур* та ін.; в одній із західнокарпатських говірок с. Завадки на місці етимологічного [o] є сполучення вставного [й] + [y] в препозиції до якого приголосний, в основному, пом'якшений: *к'юн'*, *м'юст*, *в'юл* та ін.; подібний вияв знайдено і в деяких надсянських [y] (< o, e): *муст*, *фуст*, *вун* та ін. У середньозакарпатських говірках, т.зв. боржавській групі говірок, виявлено ще звук [ÿ] ([i] лабіалізоване): *в'ÿл*, *ст'ÿл*, *в'ÿ'чар'*, *'т'ÿтка*, *при'н'ÿс*, *сп'ÿк* та ін. У деяких західнокарпатських говірках, зокрема південнолемківських та надсянських, фонему /i/ реалізовує звук [ɨ], у деяких надсянських [ɨ^o], [и]/[и^і] (відбиття етимологічного [o]): *выл*, *хвыст*, *вын*, *пыд*, *выд'дати* та ін.; *ны^oс*, *сты^oл*, *кы^oт*, *гы^oрка* та ін. [9, с. 44; 51, с. 287; 52 358].

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонему /i/ формують такі алофони: [i], [и^і], [и^и], [и], [и^o].

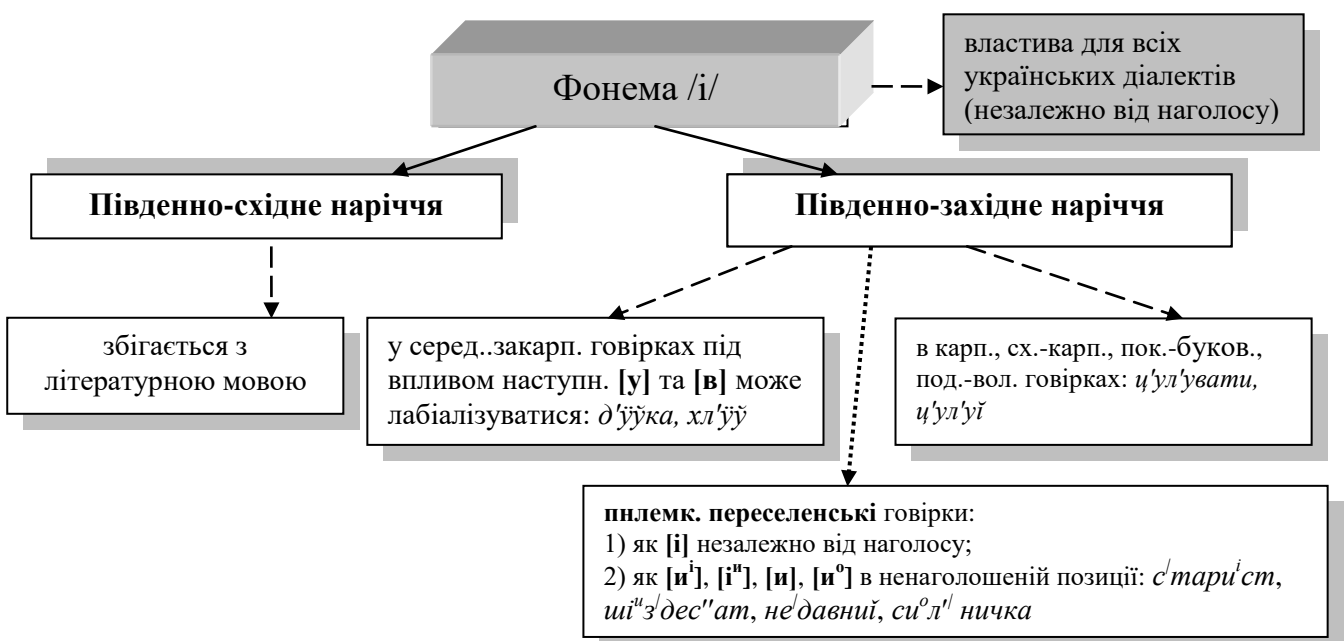

Рис. 2.1. Фонема /i/

Для унаочнення реалізації фонем в аналізованих говірках тут і далі з уваги на можливість впливу мовного середовища, в якому перебувають переселенці, подаємо в схемах певні зауваги щодо південно-східного (як основу української літературної мови) і південно-західного наріччя (як діалектну основу комунікативного оточення респондентів).

2.3.2. Фонема /и/

Аналіз сучасного стану функціонування говірок лемків-переселенців дає підстави стверджувати, що головним виявом фонемати /и/ в наголошеній і ненаголошеній позиціях є звук переднього ряду високо-середнього (за Н.Тоцькою) чи високого підняття, але дещо обнижений (за М. Жовтобрюхом) нелабіалізований [и], виступає в таких випадках:

1) на початку слів звук [и] відсутній;

2) у середині слова в **іменниках**: *ви'тан'а* ‘вітання’, *гос'тина* ‘частування з якоїсь нагоди’, *зави'ванець*, *йа'личка* ‘ялинка’, *йа'рина* ‘городина, овочі’, *йаи'ниці'а* ‘яєчня’, *'липец* ‘липень’, *'пил'ник* ‘напилок’, *пи'сатис"а* ‘мати прізвище’, *пийа'чыско* ‘згруб. до пияк’, *пиш'чаў(л)ка* ‘сопілка’, *'пишчок* ‘свисток’, *ци'зорик* ‘кишеньковий складаний ніж’, *'цирк'ел* ‘циркуль’, *цук'риці'а* ‘цукровий діабет’, *шпик* ‘кістковий мозок’, *ш'чырист* ‘щирість’; **прикметниках**: *йали'ці'ови* ‘ялинковий’, *когута'ачий* ‘півнячий’, *цименту'вани* ‘цементований’, *шпил'кови* ‘хвойний’; **числівниках**: *шти'риста* ‘чотириста’; **дієсловах**: *ви'тати* ‘вітати’, *йу'дити* ‘підбурювати’, *цук'рити* ‘цукрувати’, *шми'тати* ‘жбурляти’; **прислівник** *пи'семно*, *го'ризнач* ‘горілиць’;

3) у кінці слова в **прикметниках**: *йар'чани* ‘ячмінний’, *ка'вови* ‘бежевий’, *ка'м'ін:и* ‘керамічний’, *качу'рйави* ‘кучерявий’, *ори'хови* ‘горіховий’, *ц"в'і'чени* ‘муштрований’, *цел'тови* ‘брезентовий’, *'шуўни* ‘вродливий’, *шчес'ливи* ‘щасливий’, *'шчупл'и* ‘худорлявий’; **займенниках**: *'ка(о)жди* ‘кожний’, *ш'тоси* ‘щось’; **числівниках**: *штир'насти* ‘чотирнадцятий’; **дієсловах** (інфінітивному суфіксі *-ти*): *квит'нути* ‘квітнути’, *шпару'вати* ‘заощаджувати’; **прислівниках**: *го'сени* ‘восени’, *йа'коси* ‘якось’, *'кади* ‘куди; яким шляхом’, *ка'диси* ‘кудись’; **сполучникові**: *ци* ‘чи’.

Фонема /и/ в ненаголошеній позиції непослідовно реалізується в таких звуках [e^н] (якщо наступний склад містить голосні [e], [a]), [и^с] (якщо наступний склад містить голосні [o], [i], [y], [и]) і як [e] в сильній позиції: *ни^санка*, *пер'іг*, *не^нрогы*, *не^нниц'а* ‘погріб, льох’.

У респондентів, переселених із сіл Тилява і Дальова Кроснянського повіту (Підкарпатське воєводство) фонему /и/ репрезентує звук [i] у формах множини дієслів минулого часу: *ро^білі*, *булі*, *ка^залі*, *хо^ділі*.

У досліджуваних говірках фіксуємо /и/ як [i] замість літературного відповідника [u]: *в'іс'н'а* ‘вишня’, *тр'іібы* ‘мн. від гриб’, *т'іс'ача* ‘тисяча’.

Отже, у говірках досліджуваного ареалу фонема /и/ є континуантом етимологічних голосних *ы (...) та *і (и), *о,е, : *видно*, *ви^діти*, *випас*, *вир'іб*, *зро^била*, *пишут*, *жито*, *сп'ішити*, *такий*, *ж'інки*, *воли*, *лихо*, *п'риїде*, *брати*, *на^силу*, *син*, *кро^пива*, *по^бити*, *шумит*, *великий*, *лис'т'а*, *вог^кий*, *зр'іхи*, *хрис'тити*, *син'ії*, *дим*, *ди^хати*, *к^рила*, *йазик*, *узкы*, *ми*, *мене*, *ти*, *син*, *чисто*, *жити*, *шити*, *бик*, *миша*, *пис'мо*.

Фонему /и/ виділяють як самостійну одиницю і в сучасній українській мові, і в більшості українських діалектів, реалізується як нелабіалізований звук [и] переднього ряду високого, але обниженого, підняття язикової спинки, з невеликим відсуненням точки найвищого її підняття назад і трохи більшим розкриттям ротової порожнини порівняно із артикуляцією [i]. Сильною для /и/ є позиція під наголосом, включно із побічним наголошуванням [187, с. 243]. Проте, як слушно узагальнив С. Бевзенко, в західній частині південноволинських, наддністрянських і, особливо, гуцульських говірок навіть в своєму головному вияві фонема /и/ після губних, шиплячих, інколи сонорних ([р], [л]), а також задньоязикових набуває частково обниженої артикуляції і реалізується звуками [e], [e^н] (*зру^бела* ‘зробила’, *нешут* ‘пишуть’, *жето* ‘жито’, *та^кей* ‘такий’, *ж'інке^н* та ін.); в ліво- та правобережнополіських звуковий ряд фонему /и/ поповнюється репрезентантами більш звуженої і дещо підвищеної артикуляції [и^і], [и^н] (*ми^і*, *ти^і*, *си^н*, *чи^сто*, *ві^нроб* та ін.) [9, с. 48–49].

У слабкій позиції фонема /и/ в більшості діалектів, окрім ліво- і правобережнополіських, де наявні [и], [и^і], [и^н], звичайно реалізується звуками [и^с],

[e^н], [e]: *ми^{ел}нути, ми^{ел}не, си^{ел}д'ат', ви^{еш}нєвий, вєшнєвий* та ін. [9, с. 49]. Алофон [и] зберігає свою якість і в ненаголошених флексіях у позиції перед [ї]: *темний, гарний, ситий* і под. У інших випадках у слабкому вияві фонема /и/ репрезентована своїми позиційними варіантами [и^с] та [e^н], крім тих випадків, коли далі є склад з наголошеним [e]: *си^{ел}ди, ти^{ел}саў, хо^дити^е; се^{ул}нен'киї, те^{ул}хєн'ко* та ін. [187, с. 243].

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонему /и/ формують такі алофони: [и], [e^н], [и^с], [e], [і].

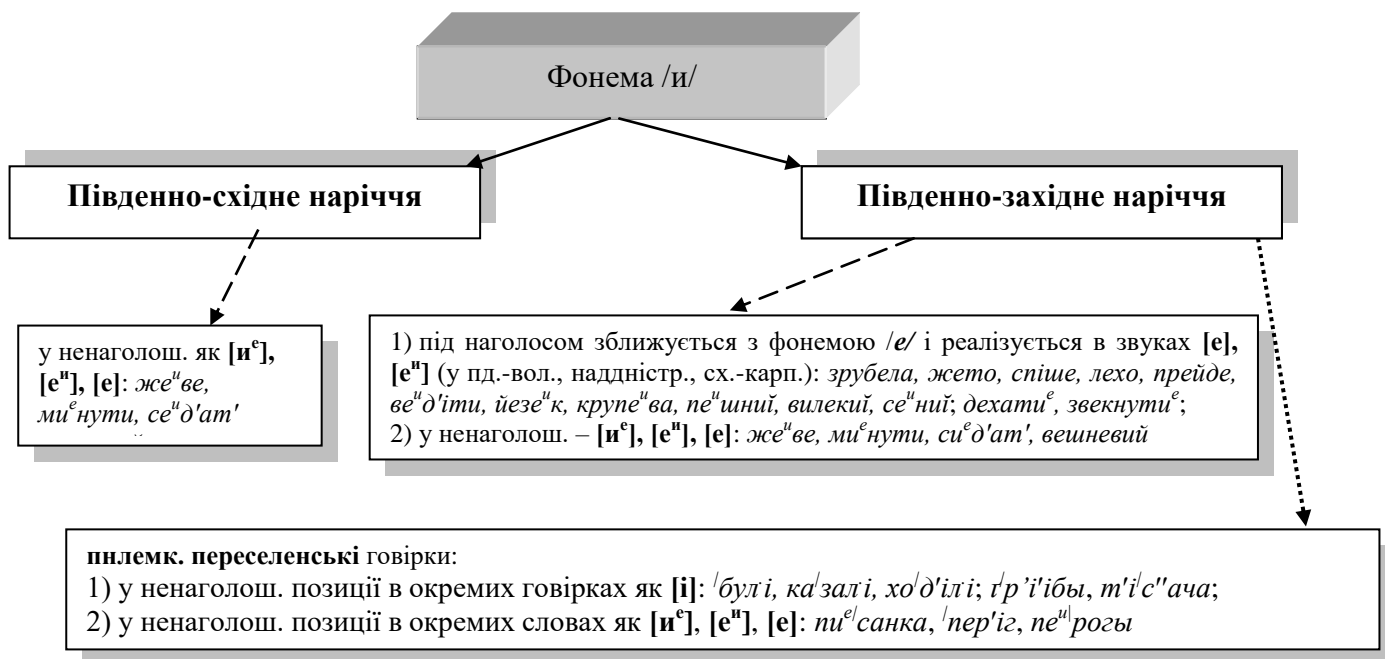

Рис. 2.2. Фонема /и/

2.3.3. Фонема /e/

Аналіз сучасного стану функціонування говірок лемків-переселенців дає підстави стверджувати, що фонема /e/ в своєму головному вияві в наголошеній та побічно наголошеній позиціях реалізується як звук переднього ряду середнього підняття нєлабіалізований [e], виступає в таких позиціях / випадках:

1) на початку слова в **іменниках** (здебільшого запозичєннях): *Ева* і *Йєвка* ‘Єва’, *єваку'ацїя* ‘євакуація’, *Євангєлїя* ‘Євангєліє’, *євангєлїста* ‘євангєліст’, *Ег'їпт* ‘Єгїпет’, *єго'їста* ‘єгоїст’, *єг'зам'їн* ‘єкзамен’, *єзу'їта* ‘єзуїт’, *єл'є'танцк'їй* ‘єлєгантний’, *єл'єкт'рика* ‘єлектрика’, *єнциклонє'дїя* ‘єнциклопєдія’, *єру'дїта* ‘єрудит’, *єтер* ‘хім. єфір’, *єти'к'єта* ‘єтикет’; **прикметниках**: *євакуа'цїїни* ‘євакуаційний’, *єван'г'єл'ск'їй* ‘євангєльський’, *євро'пєйск'їй* ‘європєйський’,

¹ег'іптск'ій 'Єгипет', енерг'ічний 'енергійний', естра¹довий 'естрадний'; **дієсловах** (**дієприкметниках**): евакуйу¹вати 'проводити евакуацію', евакуйу¹вани 'евакуйований'; **вигуків**: ¹ейже 'та невже ж?';

2) у середині слова в **іменниках**: ¹берег, блеск 'блиск', ¹бреза і ¹берест 'береза', ¹реб'ін і ¹реб'еник 'ребінь', ¹дале'чына 'далечінь', ¹днес 'сьогодні', ¹вечер, ¹жебрак, же(о)лудок 'шлунок', ¹жнец 'жнець', ¹зеле'нина 'зелень', ¹йелен 'олень', ¹кресло 'крісло', ¹кы'шен'а 'кишеня', ¹лед 'лід', ¹ле'диўка 'ожеледиця', ¹ле'доўн'а 'холодильник; мерзлота, нестерпний холод', ¹лемко, ¹медв'ід 'ведмідь', ¹перко і ¹перо 'пір'їна', ¹перс'ц'ін (Р.в. одн. перс'тен'а) 'перстень', ¹перс'т(е)ник, ¹пест'ракы 'ластовиння', ¹пец 'піч', ¹печиво 'печиво', ¹печ'инка 'печінка', ¹печарка і ¹печар'иц'а 'печериця', ¹печат 'печатка', ¹рем'ін 'ремінь', ¹рубец 'рубець', ¹смерек 'смерека', ¹стр'ілец 'стрілець', ¹угел' 'вуглина; вугілля', ¹це'бул'а 'цибуля', ¹чело 'чоло', ¹чепец 'очіпок', ¹червец 'червень', ¹церков 'церква'; **прикметниках**: ¹гречаний 'гречаний', ¹дереўл'аний 'дерев'яний', ¹ле'дови 'льодовий', ¹стр'ілек'ій 'стрілецький', ¹це'бул'овий 'цибуляний', ¹чеп'ерати 'кивоногий', ¹чер'вений 'червоний' [ЗСЛА, с. 74]; **займенниках**: ¹него 'Р.в. від він', ¹сесий 'цей'; **числівниках**: ¹девят 'дев'ять', ¹в'ісем 'вісім', ¹шестий 'шостий'; **дієсловах**: змерк'нутис'а 'сутеніти', ¹нейе 'нема', ¹поўме'рали 'повмирали', ¹петл'у'вати 'молоти і просіювати борошно дрібного помолу', ¹печы 'пекти', ¹черев'итис'а 'кришитися', ¹чесати 'чесати'; ¹креш'чений 'охрещений', ¹петл'у'вани 'просіяний – про борошно дрібного помолу'; **прислівниках**: ¹пи'семно 'письмово';

3) у кінці слова в **прикметниках** (у формі с.р.): запо¹р'іске, к¹васне 'кисле', ту¹рецьке, чер¹вене 'червоне'; (присвійні форми с.р.): н¹а¹н¹ове 'батькове' [ЗКДА, вип. 3, с. 120], учите¹л'ове 'учитилеве'; **дієсловах**: ¹выйе, доста¹виме, заве¹земе, ка¹жеме, ку¹л'аме 'шкутильгаємо', ¹пи'шеме, с'п'і'ваме, змерк'нутис'а 'сутеніти'; **прислівниках** (і ступенях порівняння у суф. -ш(е), -ійш(е)): ¹абиде, б¹ридше 'від огидно', ¹голос'н'ійше, за¹дуже, ¹заўсе, ¹онде, ¹отде; **частках**: не, ¹чейже 'адже'.

Фонема /е/ в аналізованих говірках у ненаголошеній позиції реалізується звуками [eⁿ], [e^c], [eⁱ] (а) [e_n], якщо наступний склад містить голосні [а, о, е]; б) [и_e], якщо у наступному наголошеному складі вимовляються [у], [и], [і], або після /е/ е

пом'якшеним приголосним; в) [eⁱ] або [иⁱ] між м'якими приголосними): *зайеⁱц*, *кли^eін'а* 'поклейка', *кли^eіти* 'клеїти', *л'уде^uї Р.в. від люди*), *зме^uтана* 'сметана', *не^uлехко* 'важко, складно', *ожи^eнитис''а*, *пи^eрина*, *пле^uчатиї* 'плечистий (про людину)'

У говірках лемків-переселенців фонема /e/ збереглася на місці етимологічного *e* у відкритому складі: *село*, *мене*, *веселиї*, *трет'ому* та ін.; на місці *e* (етимологічного, а також з *ь*) після здавна твердих приголосних [ж], [ж], [ш], [ч] та [й] у позиції перед твердим приголосним: *жєна*, *жєнатий*, *обчер'нити*, *чер'ниці*.

Інваріантом фонему /e/ в аналізованих говірках, як і в більшості українських діалектів, є звук переднього ряду середнього підняття, нелабіалізований [e]: *верба*, *двер'і*, *ден'*, *межа*, *перо*.

Хоча в надсянських говірках фонема /и/ навіть в наголошеній і частково в ненаголошеній позиціях після губних, сонорних, передньо- і задньоязикових, горлового та шиплячих відзначено реалізацію звуком [a]: *траба*, *далако*, *вачур*, *ж'нац'*, *цагла*, *рат'ка*; *пара'пона*, *чара'в'іки*, *чар'воний*, *жа'брак*, *рам'ін'*, *бра'хати*, *печа'рици*. Діалектологи неодноразово звертали увагу на обнижену артикуляцію звука [e] в окремих словах й інших говорів. Зокрема в гуцульських говірках в наголошеній позиції перед твердими приголосними виявлено звук [e^a]: *кле^aн*, *ове^aс*, *сто'ле^aц*, *ру'бе^aц*, *бе'ре^aза*, *о'де^aн* та ін.; у середньозакарпатських говірках (в ненаголошених складах перед шиплячими) та на Поділлі – [a]: *жалудок*, *чало*, *ча'сати*; *јау'рей*, *ја'гинет* [9, с. 50].

В українських говорах фонему /e/ репрезентовано в сильній позиції ще звуком [é] (звужений звук "з дещо підвищеною артикуляцією в напрямі до [и], що нерідко звучить як [и]"), а саме в бойк., срзакарп. та надсян. говірках: *в'ер'х*, *ч'іп'ец'*, *тип'ер'*; *от'ец'*, *т'еп'ер'*, *ч'ел'ад'*, *че^uтв'ер'* [9, с. 50].

Мовознавці звертають увагу на звуковияв [e] фонему /e/, де в позиції після шиплячих приголосних та [й] перед здавна твердими приголосними відсутня лабіалізація. Наявність такої вимови окремих слів зафіксовано в бойк., закарп., наддністрян. говірках: *шести(ы)ї*, *семи'ї*, *ду'него*, *учера*, *че'тыри*, *жє'натий*, *жє'на*, *її'го*, *її'му* [9, с. 50]. У досліджуваних говірках переселенців також фіксуємо

відсутність лабіалізації [e] у низці слів: *'шестий, шес'того, 'семий, се'мого, 'вечер, 'него, в'чера, чер'ниц'ї, же'натий, же'на, че'ло*. Вдалося зафіксувати також у цій позиції і паралельне використання [e] та [o]: *же'лудок || жо'лудок, ф'чера || у'чора, 'чело || 'чоло, 'шестий || 'шостий*. Під впливом дії різних фонетичних законів у цій позиції фонема /e/ реалізується як [o]: не виключена дія закону про зміну *e~o* після шиплячих перед здавна твердими приголосними як риса українського мовлення або наявність *o* як вияв запозичення з пол. мови *wczoraj, czolo* [259, Т.1, с. 366–367; 259, Т.6, с. 338–339].

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонем /e/ формують такі алофони: [e], [e^н], [и^е], [e^л].

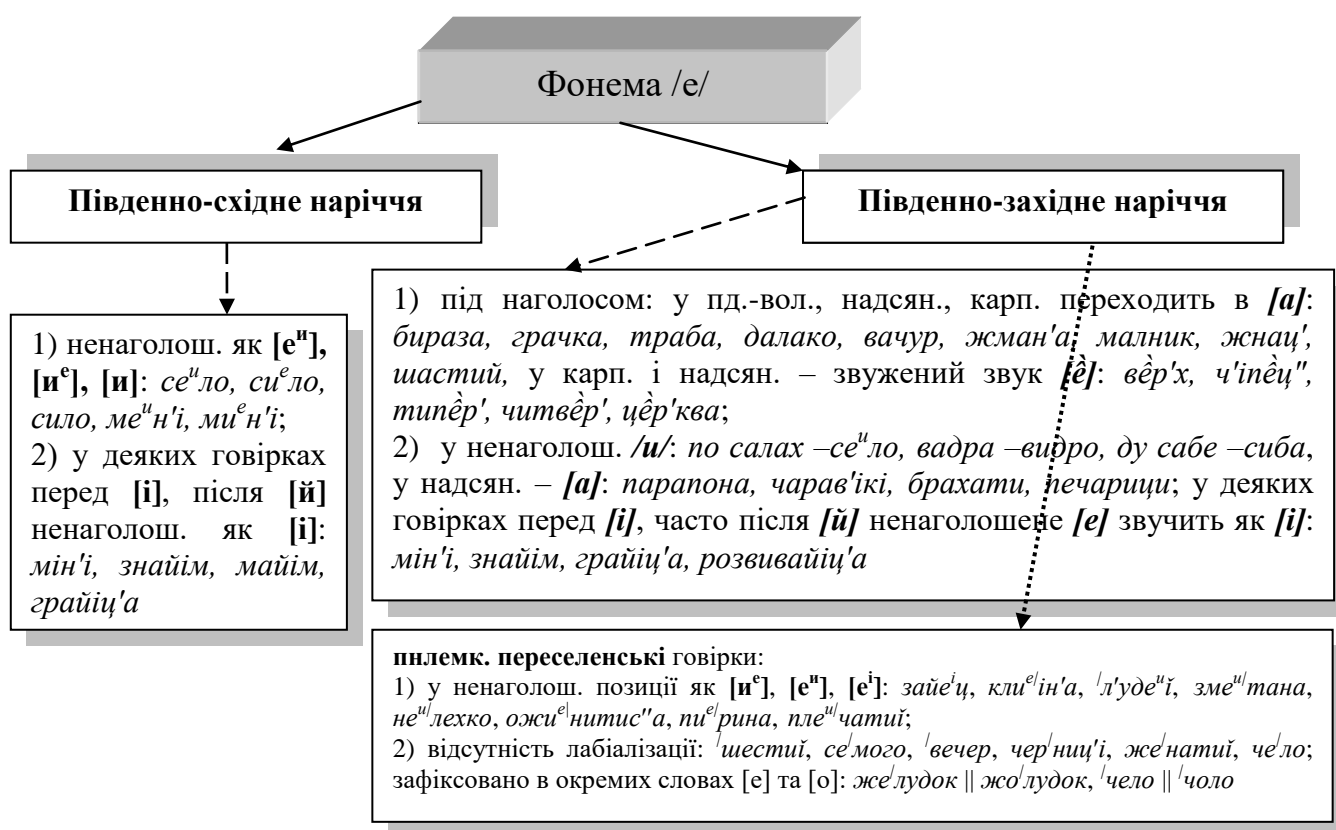

Рис. 2.3. Фонема /e/

Заслужує на особливу увагу наявність у мовленні лемків-переселенців, як в інших представників східнослов'янських мов, вживання звуків *e, o* в повноголосих сполуках. Детальний опис наявних в українській мові сполучень *-оро-, -оло-, -ере-, -еле-* на місці праслов'янських дифтонгічних сполучень *er, ol, er, el* між приголосними (на місці *tort, tolt, tert, telt*), т.зв. повноголосся, знаходимо в працях українських науковців різного часу, зокрема, О. Царука [202, с. 131], Ю. Шевельова

[207, с. 125–140], а також у лемкознавчих студіях І. Верхратського [252, с. 6], І. Зілінського [87, с. 127], В. Латти [116] та в багатьох інших загальних чи спеціальних лінгвістичних публікаціях .

Давні *tort, tolt, tert, telt* у нашій мові реалізуються повноголосними формами, які, на думку О. Царука є “маркованою рисою української мови” [202, с. 131], що дуже чітко виявляється у протиставленні до церковнослов’янських неповноголосних форм. Лише деякі сполучення засвоїлись із *-ра-, -ла-, -ре-, -ле-* на місці **tort, *tolt, *tert, *telt* на зразок: *благо, враг, глава, злато, прах* та ін. Маємо кілька запозичень із чеської: *влада, владар, власний*. Історики мови констатують, що в староукраїнській літературній мові слів із неповноголоссям було набагато більше, причому те саме слово вживалося в обох варіантах. З часом перемагав один із них, переважно з повноголоссям, а іноді зберігалися паралельно два (*голова* і *глава*) або ж мали різне стилістичне навантаження (*вражій* і *ворожій*) [180, с. 378; 181].

Ю. Шевельов у праці “Історична фонологія української мови” стверджував, що *-оро-, -ере-, -оло-, -еле-* характерне не тільки для української, а й російської та білоруської (попри наявне у вимові слів т.зв. акання) мов. А як *-ра-, -rě-, -ла-, -lě-* з подовженням голосних виявляється у словацькій та болгарській і як *-ro-, -r(z)e-, -lo-, -le-* – у пол. [207, с. 125]. Відомо, що обстежувані говірки здавна інтенсивно контактують із польською та словацькою мовами. Такі висновки відомого фонетиста щодо рефлексії *tort, tolt, tert, telt*, підтвержені значною кількістю прикладів, допомогли дослідити це явище в північнолемківських говірках переселенців, виокремити ті лексеми, що можна зарахувати до полонізмів чи словакізмів.

Під час аналізу фонетичних особливостей мови Війтівських книг XVI–XVII ст. с. Одрехови І. Керницький стверджував, що повноголосся, характерне для всіх українських пам’яток того часу, досить часто наявне в одрехівських рукописах, напр.: *боронити, в загородѣ, стороны, поло^mна, головеⁿчята* та ін. Дослідник назвав незначними відхиленнями, зумовленими польською мовою, такі слова: *на строноу, бѣдѣчи здоровым, в добры^m здрвою, с кролика* [94, с. 90]. І. Керницький звернув також увагу і на вживання прийменника *перед*, який частіше зафіксований у неповноголосній формі: *пре^d святом* [94, с. 91].

Ще на початку минулого сторіччя І. Верхратський констатував, що у галицьких лемків переважають повноголосні форми “іменно в звичайній розговорній бесіді; побіч тих лучають ся частійше, ніж у других галицкоруських говорах також форми неповноголосні, котрі тут більшою частию повстали під впливом Словаччини, рідше також і польщини” [252, с. 6]. Далі автор цієї ґрунтовної розвідки стверджував, що декотрі лексеми вживаються тільки в неповноголосній формі (*вред, влакы, влечи ся, гварити*), інші ж – лише в повноголосній (*оболона, оболонка, терезвий*). І. Верхратський простежив наявність повноголосних форм, що виступають по всьому лемківському ареалі та їхню відсутність в українській літературній мові (*челенок* ‘фаланга пальців’) [252, с. 6].

Пізніше І. Зілинський у дослідженні мовлення “Говірки с.Явірок” звернув увагу на нестачу повноголосся. Відомий фонетист зафіксував слова із неповноголоссям, що, на його думку, виникло під впливом слц. або пол.: *здрав'я, бут:е здравы, древо, ческа страна, на устран'у, слезын' доугый // селезин' здравый, влечеме смеречыну, отрыдок* ‘городик’, *дрыга* ‘дорога’, *вел'кый человек, в вел'ку середу, на посретку стойи³т* ‘на середині’, *пред роботом, пребачте, пред злози³йом, преи³хаў, тады не прейде, презуц'а, прекусок* ‘перекуска’, *през'и³радло, за пребачын'ом, пйатого врес'н'а, бом премерс, млака* ‘мочар’, *гваріті*. Зрештою зберігаються нормативні повноголосні форми: *болото, молоко, корова, череш'н'а, смерек* та ін. [85, с. А199–А200].

Про рефлексацію давніх **tort, *tolt, *tert, *telt* у північнолемківських говірках до переселення їхніх носіїв дізнаємось із студій польського лінгвіста З. Штібера [238, с. 456–463; 235, с. 52–59]. В одній із своїх фундаментальних праць дослідник детально описав вимову значної кількості таких лексем у різних лемківських селах [235, с. 52–59].

Спостереження мовознавців в основному збігаються із сучасними записами, проте натрапляємо на незафіксовані форми, що свідчить про сильніший вплив середовища, у якому опинилися лемки після депортації. До прикладу, якщо до переселення лінгвісти занотували у респондентів неповноголосні форми, то тепер

дехто із респондентів, пригадуючи, що вони колись так говорили, а тепер – ні, використовує повноголосні: *соловейко, говорити* (було *словік, гварити*). І навпаки, якщо З. Штібер зафіксував слова *волоси* або *волося, дерево* тільки із повноголоссям, то тепер ми записали і неповноголосні форми: *власи і власи, древо* [235, с. 56, 57].

Із проаналізованих авдіотекстів та опрацьованих сучасних записів (див. перелік ...) фіксуємо, що в північнолемківських переселенських говірках форми слів з давніх **tort, *tolt, *tert, *telt* можна об'єднати в такі групи:

1) тільки повноголосні лексеми:

*tort: в іменниках: *бо/рода, бо/родач, бо/розда, во/робел'* 'горобець', *воро/жил'а, во/рожка, босор/кан'а* 'чаклунка' [ЗКДА, вип. 4, с. 38], *во/рона, о/городец* 'невеликий за розміром город', *'горох, горо/х'іўка* 'гороховий суп', *доро/жызна* 'дорожнеча', *ко/рова, ко/роста, 'мороз, мо/рока, обо/рона, поро/х'іўник* 'легкий плащ', *со/рока, хо/роми, поро/х'нина, поро/х'ниц'а* 'гниле дерево', *поро/шыско* 'великий порох на дорозі'; **прикметниках:** *ко/роткый, поро/х'навий* 'гнилий', *соро/катиў* 'строкатий'; **дієсловах:** *од^тпо/роти, охоро/нити*;

*tolt і *telt: в іменниках: *бо/лото, го/лова, го/ловач* 'особа з великою головою', *'голод, 'голос, го/лосник* 'радіо', *'жолоб, ко/лотка* 'колодка', *коло/сочки, мо/локо, моло/точок, наво/локы* 'шнурівки до взуття', *оболо/чина* 'пошивка', *ожеле/дина, по/лом'ін* (*плом'ін, -мени*)і *по/лум'я* 'полум'я', *поло/тенце, по/лотно*; **прикметниках:** *голо/ватый, пеле/хатий* 'кудлатий', *со/лод^ткый*; **дієсловах:** *заполо/кати, по/лоти, пеле/нати*;

*tert: в іменниках: *'берег, бе/резн'ак* 'березовий гай', *вере/тено, дере/в'ан'ц'і* 'дерев'яні черевики', *сере/дина*; **прикметниках:** *дереу/л'аний*; **дієсловах:** *вере/шчати* 'голосно плакати, викрикнути', *збе/речы, обе/речы* 'зберегти', *тере/бити* 'очищати'.

2) тільки неповноголосні форми:

*tort: в іменниках: *'n'ішло n'рахом* 'назавжди', *поздрау/л'ін'а* 'вітання'; **прислівниках:** *здо/раво* 'розумно';

*tolt і *telt: в іменниках: *до 'плену, млака* 'калюжа', *об/лачко* 'вікно', замість *'гелма* рідко *шлем* 'шолом'; **дієсловах:** *в'лечис'а* 'волоктися, тягнутися';

*tert: в іменниках: *дровно* ‘колода, шматок дерева’, *древутн'а* ‘приміщення для дерева’; **дієслові:** *попревертати* ‘поперевертати’.

3) слова, що мають паралельні форми:

*tort: в іменниках: *березина* і *брезина* ‘березовий гай’, *ворота* і *врата*, *дорога* і *дражка* ‘невелика дорога’, *сторона* і *ст'рана*; **прикметниках:** *дорогий* і *драгий*, *здоровий* і *здравий*;

*tolt: в іменниках: *голови́ско* і *глови́ско* ‘велика голова’, *заго́ловок* і *заг'лавок* ‘подушка’, *зо́лото*, *з'лото* і *з'лато*, *слов'и́й* і *слов'ік*, *чолов'ік* і *ч'ловек*; **прикметниках:** *золотий* і *з'лотий*, *молодий* і *м'ладий*;

*tert: в іменниках *де'рево* і *др'ево*; **прикметниках:** *др'ев'яний* і *дер'ев'яний* та *дер'евл'аний*.

Зафіксовані паралельні форми *в'рата* ‘царські ворота (в церкві)’ і *во'рота* ‘будь-які’, *го'лова* і *з'лава* ‘очільник (церкви)’, безумовно, і досі зберігають різне стилістичне навантаження.

В опитаних осіб різного віку виявлено, що праслов'янські дифтонгічні сполучення передаються на східнослов'янській чи західнослов'янській лад; переважають повноголосі форми на **–оро–**: *бо'рода*, *бо'розда*, *боро'нити*, *воро'жил'а* ‘чаклун’, *го'рох*, *до'рогий*, *ко'роткый*, *ко'рова*, *мо'рос* ‘мороз’, *со'рока*; на **–оло–**: *го'лова*, *жо'лоб*, *запо'локати*, *ко'лотка* ‘колодка’, *по'лотно*, *ско'ломутити*, *со'ловейко*; на **–ере–**: *бе'рег*, *вереш'чати* ‘викрикнути, голосно плакати’, *де'рево*, *се'редина*, *тере'бити*; на **–еле–**: *пеле'нати*. Але фіксуємо і сполучення із **–ра–**, **–ла–**, **–ре–**, **–ле–**: *замро'чити*, *з'лото*, *м'лода* (західнослов'янський характер); *дра'га*, *здрав'ий*, *прах*, *в'ладар*, *мла'денец* (південнослов'янський характер). Ці т.зв. неповноголосі структури, на думку І. Верхратського, постали тут частково під впливом словацької, менше польської мов [252, с. 6].

Із наведених вище груп можемо зробити висновок, що в північнолемківських переселенських говірках, хоч і наявні і повно-, і неповноголосні форми, усе ж переважають повноголосні. Зафіксовані форми із повно- і неповноголоссям зберігаються у носіїв говірки ще й залежно від території проживання на колишніх лемківських теренах. Як стверджував В. Латта, кількість слів із неповноголоссям

зменшується від заходу на схід, тобто в силу послаблення західнослов'янського впливу [116, с. 112–113]. До прикладу, неповноголосні форми, що були колись властиві носіям говірки, до сьогодні використовують у своєму мовленні старше покоління, непослідовно – середнє і молодше, надаючи перевагу вже українським нормативним відповідникам. А те, що частину слів респонденти вимовляють в обох варіантах, свідчить про безпосередній зв'язок лемківського говору із староукраїнською літературною мовою, у якій зафіксовано часті випадки вживання одного слова у повно- і неповноголосній формах. Зауважмо, що попри близькість західнослов'янських мов у місцях компактного основного поселення лемків упродовж віків стійко зберігалися повноголосні форми, що є беззаперечним доказом належності аналізованих говірок до українських.

2.3.4. Фонема /ы/

Із проаналізованих аудіотекстів та опрацьованих матеріалів фіксуємо, що фонема /ы/ реалізується у своєму головному вияві як нелабіалізований звук середнього чи заднього ряду високого підняття [ы] в такому звуковому оточенні:

1) після губних [б], [п], [в], [м], [ф] в **іменниках**: *бык* ‘бик’, *бычыско* ‘великий бугай’, *бырвы*, *обырвы* ‘брови’, *выгода*, *выдра*, *вылогы* ‘лацкани (шевське)’, *дубы*, *йафыри* ‘чорниці’, *копылак* ‘байстриук’ [ЗКДА, вип. 3, с. 128], *копыто*, *лупы*, *мыт'а* ‘миття’, *мыш*, *помыток* ‘ганчірка’, *помы*, *рамы*, *хлопы*; **прикметниках**: *вышн'ий* ‘верхній’, *легкомысний*, *пыскатий*, *побытовий*, *попыртаний* ‘навіжений’; **займенниках**: *абышто*, *вы*, *мы*, *ты*; **порядкових числівниках** у формі множини: *осмы*; **дієсловах**: *быти* ‘бути’, *выберати*, *вызерати* ‘виглядати’, *выжмыкати* ‘випрати вручну’, *выладувати* ‘вивантажити’, *вымацкати* ‘вibrати хлібом (рештки страви)’, *выштуркати*, *забыти* ‘забути’, *мырчати* ‘бубоніти (під ніс)’, *одмыкати*, *пырскати*, *пыскувати* ‘неввічливо розмовляти’; **прислівниках**: *взыпы* ‘навпаки’; **сполучниках**: *жебы* ‘щоб; якби’;

2) після передньоязикових [д], [т], [л], [н], [з], [з], [с], [р] в **іменниках** (Н.в. однини і множини): *андруты* ‘вафлі’, *аптыка* ‘аптека’, *байусы* ‘вуса’ [ЗКДА, вип. 4, с. 58], *блыха*, *бонбоны* ‘карамель’, *брынз'а*, *брычка*, *волы* ‘мн. від віл’,

во¹лосы, ¹выдых, ¹гонты, ¹раты, ¹штахеты ‘решітка, огорожа’, дым, ¹дыкта ‘фанера’, ¹дырва, ¹дыха¹выц¹а ‘астма’, ¹заіды ‘виразки в кутиках рота’, ¹йа¹годы, ¹кал¹ісоны, ¹лыжвы ‘лижі’, ¹лыжка, ¹обры¹жын¹а ‘огида’, ¹одзыв, ¹одк¹рым¹а ‘відкриття’, ¹патык, ¹пейсы, ¹п¹лывак ‘плавець’, ¹рыба, ¹рыж, ¹рынва, ¹сын, ¹сыр, ¹стыд, ¹стрык, ¹су¹шены ¹слиўкы ‘чорнослив’, ¹торы, ¹фусы ‘осад’, ¹шыны, ¹ш¹пары; **прикметниках:** ¹апты¹карск¹іі, ¹безв¹стыдній, ¹розма¹іты ‘різні’, ¹сытий; **займенниках:** ¹жадны ‘жоден’, ¹кажды ‘кожні’, ¹оны, ¹сесы ‘ці’, ¹тоты ‘ті’; **числівниках:** ¹йедны ‘одні’, ¹чо(ш)тыр¹дес¹ат ‘сорок’, ¹ш¹тыр¹і ‘чотири’, ¹де¹в¹аты ‘дев’яті’; **дієсловах:** ¹г¹рызти, ¹дыр¹чати, ¹зды¹хати, ¹лы¹кати, ¹обзы¹р¹ати ‘перевіряти’, ¹обры¹дити ‘викликати огиду’, ¹одг¹рызти, ¹од¹дыти, ¹одк¹ры¹вати, ¹одсы¹пати, ¹рыхту¹вати, ¹стыр¹чати, ¹тырмо¹сити; **прислівниках:** ¹до¹горы ‘вгору’, ¹до¹праўды ‘дійсно’, ¹кады ‘куди’, ¹по¹кры¹йому ‘крадькома’, ¹по¹малы ‘повільно’, ¹п¹рет:ым ‘раніше’; **службових частинах мови:** ¹за¹тым ‘отже’;

3) після задньоязикових [Г], [К], [Х] в **іменниках:** ¹блыхы, ¹бу¹ракы, ¹варгы ‘губи’, ¹воўкы, ¹гыргы ‘плечі’, ¹д¹іркы, ¹кыр¹д¹іл ‘отара, гурт (овець, гусей, качок)’, ¹кыр¹тина ‘купка землі, нарита кротом’, ¹кыр¹тиц¹а ‘кріт’, ¹кы¹тайка ‘китиця, жмуток ниток і под., зв’язаних з одного кінця докупи, що є прикрасою, оздобою чого-небудь’, ¹кышкы, ¹лахы, ¹мал¹ованкы, ¹ни¹точкы, ¹обцен¹гы, ¹рукы, ¹санкы, ¹слиўкы, ¹со¹кыра, ¹хыба, ¹хырбет, ¹хыжа, ¹цукоркы; **прикметниках:** ¹кыр¹вавиї, ¹т¹ажкыї, ¹хыр¹л¹авиї ‘кволий’; **займенниках:** ¹йакым, ¹йа¹кыса, ¹такы; **дієсловах:** ¹гыўтати, ¹кы¹ватис¹а ‘гойдатися’, ¹кы¹дати, ¹кы¹п¹іти, ¹кырва¹вити ‘кривавити’, ¹кыр¹чати ‘видавати звуки кр-р-р; кричати при небезпеці (про курей)’, ¹кыр¹шыти ‘кришити’, ¹од¹хы¹лити, ¹хыбо¹тати ‘колисати’; **прислівниках:** ¹кыр¹ваво ‘криваво’, ¹по¹тихы ‘потихеньку’; **сполучниках:** ¹хыбал¹ ‘хіба; якщо тільки’;

4) після фарингального [Г] в **іменниках:** ¹гыка ‘бадилля’, ¹гыртан, ¹гыцел¹ ‘виловлювач собак’, ¹ногы, ¹рогы, ¹с¹агы ‘метрові дрова’; **прикметниках:** ¹до¹рогы; **дієсловах:** ¹гыб¹нути ‘гинути’, ¹гыр¹м¹іти;

5) після шиплячих [Ж], [Ш], [Ч], [Ж] в **іменниках:** ¹ви¹жын¹а, ¹жыто, ¹жыла, ¹запрова¹жын¹а, ¹зо¹шыти, ¹зна¹чын¹а, ¹і¹жын¹а, ¹ква¹шын¹а, ¹кыр¹шына ‘крихта’, ¹но¹жы,

обри¹жын'а, пово¹жын'а, по¹жычка 'позика', ¹шыба, ¹шыя; **прикметниках:** по¹жыточний; порядкових **числівниках** у формі множини: ¹першы; **займенниках:** ¹накшы, ¹нашым; **дієсловах:** вир'а¹чыти 'витріщити', зару¹чытис"а, ¹жыти, жы¹чыти, ¹кырчыт 'видає звуки кр-р-р; кричить при небезпеці', кыр¹шыти 'кришити', чы¹тати, ¹шыти; **прислівниках:** п'і¹шы 'пішки', предов¹шыткым 'передусім'.

За нашими спостереженнями, переселенці різного віку до сьогодні зберігають розрізнення звуків [и] та [ы]. Таку вимову практикують інформатори всіх поколінь, але в процесі мовлення подекуди сплутують – задня вимова вже інколи не зберігається – може виходити за межі поля розсіювання фонемі /ы/ і наближуватися до поля фонемі /и/: ¹бики / ¹быкы, ¹зуби / ¹зубы, ¹дуби / ¹дубы, ¹жити / ¹жыти, ¹шити / ¹шыти тощо.

Зберігається такий самий вияв фонемі /ы/ як [ы] в словах, у яких реалізуються давні звукосполуки *trьt, tьt* як *tyrt, tylt*, рідше *tryt, tlyt*: ¹бырва 'брова', ¹блыха 'блоха', *гыр¹кати* 'сердито покрикувати', *гыр¹мит* 'гримить', *гыр¹тан'* 'гортань', ¹дырва 'дрова', ¹дыргнути, кыр¹вавы, с¹лыза, ¹сыўзы 'сльози', *пыршч*. З. Штібер уважав, що група *tyrt* належить до словацьких впливів, хоча й допускав можливість самостійного явища. Сьогодні вживання цих форм є непослідовним. У мовленні старшого покоління зафіксуємо ще давню вимову: ¹дырва 'дрова', ¹бырви 'брови', *г¹рымит* 'гримить' тощо. Мовлення ж осіб середнього й молодшого віку вже свідчить про використання паралельних форм: ¹бырви і б¹рови, ¹дырва і д¹рова, що можна розцінювати як вплив української літературної мови чи наддністрянського говору.

Звук [ы] в північнолемківських говірках є на місці *ы, *i(u) після ж, ш, іноді ч (зумовлено ствердінням шиплячих); після твердих приголосних, на початку слів після [в] зокрема; у сполуках звуків *ры, лы* чи *ыр, ыл* із давніх *trьt, tьt*. У лемківських говірках збережено давні сполуки *гы, кы, хы*, ареал яких у карпатській групі говорів, як зауважив Й. Дзендзелівський, значно менший за ареал збереженого давнього *ы* [63, с. 34; 154, с. 22]. Як вдалося зафіксувати, реалізації фонемі /ы/ як [ы] у позиції початку слова не засвідчено [154, с. 22].

Фонема /ы/, що реалізується нелабіалізованим звуком середнього чи заднього ряду високого підняття [ы], є континуантом давнього /ы/. Наявність цієї фонemi вважають архаїчним діалектним явищем, що безпосередньо свідчить про давніші періоди мовного розвитку. Звуковий фонemi /ы/ зовсім відсутній в інших діалектах та й, відповідно, у літературній українській мові [9, с. 34].

Ще на поч. ХХ ст. І. Верхратський стверджував, що в галицьких лемків [ы] вимовляють після гортанних (щоправда, в одному переліку подає приклади і після губних, і сонорних): *быти, мыяти, рыба; гибати, хыжа, хырбет, сокыра і секыра* [252, с. 3].

Пізніше І. Зілінський зафіксував наявність неоднакової вимови цього звука в лемківських говірках: на місці давнього **ы** маємо цілу низку голосних, які, залежно від позиції, можуть бути голосними середнього чи заднього ряду. Тому він увів до своєї монографії з фонетики української мови знаки у^с (звук переднього ряду високо-середнього підняття), у¹ (середнього ряду високого підняття), у² (середньо-заднього ряду високого підняття), у³ (заднього ряду високого підняття) [248, с. 21]. Дослідник лемківського говору констатував, що поряд із у³ існує після губних та в групах *гы, кы, хы* ще один оригінальний звук – звук заднього ряду, наближений до середнього підняття; у наголошеній позиції відзначається низьким горловим тоном, властивим, напр., для вимови слів: *бы/кы, со/кыра, /хыжа, /мыло, /быў* [248, с. 22].

Детальний опис звукової системи лемківського говору здійснив у своїх дослідженнях з фонетики польській мовознавець З. Штібер [235, с. 30–33; 238, с. 464–468 та ін.]. Учений виділив 4 системи вокалізму, у яких фонема /ы/ реалізується такими звуками: 1. [ы] середнього, або трохи заднього, ряду високого підняття; 2. після губних [ω] заднього ряду піввисокого підняття (напр., mωdŷo) [238, с. 465–466].

Першим, хто почав аналізувати мовлення лемків після переселення в Україну, був Д. Бандрівський. Фонему /ы/ як окрему він не виділяв – розглядав у межах поля розсіювання фонemi /u/ [4, с. 95]. Минуло від часу переселення менше ніж п'ятнадцять років, а Д. Бандрівський уже тоді зауважив, що у вимові старшого покоління (переважно неписьменних людей) зберігається звук [ы] заднього ряду:

мы, до ¹купы, ш¹тобы, йа¹фыны, йа¹годы, ¹л'ісы (Н.в. мн. від ліс), ма¹лыны, ¹жыто, рыд¹жыкы, б¹рынз"у, бо¹чечкы, ка¹тул'кы, г¹нес"кы, ¹моргы, ва¹рыхы, ¹хыжу, ¹гыну, по¹рогы та ін. У вимові осіб середнього покоління після губних і передньоязикових приголосних зникає фонемне розрізнення /ы/ та /и/. Зате після задньоязикових **ы** переходить у **и**³ (реалізується звуком заднього ряду середнього підняття), причому задньоязикові у такій позиції зберігають твердість: ¹п'ішки³, ¹лемки³, ¹бойки³, ¹морги³, ¹мухи³ та ін. У вимові молоді (насамперед шкільної) звук **и** такий, як і в літературній мові та в наддністрянських говірках: ¹си¹ни, ¹йа¹фини, ¹йа¹годи, ¹жййу, т¹рошк'и, ¹морг'и^(e), ¹мух'и^(e), ¹ноги тощо. Д. Бандрівський писав і про вимову [ы] у давніх **трьт**, **тлът**: ¹хырбет, ¹пыршч, о¹бырвы, ¹сыўза // ш¹л'оза. Дослідник звернув увагу, що молодше покоління у своєму говірковому мовленні використовує вже ті форми, які притаманні для нового діалектного оточення та літературної мови: ¹хрибет, ¹пришч, ¹брови, с¹л'оза [4, с. 95].

Важливі спостереження щодо **ы** подав І. Керницький [94, с. 92–94]. Під час опрацювання “Мови вйтівських книг с. Одрехова” дослідник зафіксував, що в написанні слів зберігається розрізнення (тільки з деякими відхиленнями) **ы** та **и** в коренях та закінченнях у словах: *сынови, была, але записую ся боронити; без копи, вѣри, але сыновы, вѣчнымы часы* [94, с. 92–93]. Після шиплячих, констатував І. Керницький, більшість писарів традиційно використовували **и**. Однак було зафіксовано два записи однією рукою, де послідовно збережено написання **ы**: *положыти, оучинены^и, оуложыло, вишы^ико, межы, майучы* [94, с. 93].

Із опублікованих загальних чи спеціальних діалектологічних праць відомо, що рефlekсами давніх **ы**, **и(i)** у частині південно-західного наріччя, а саме в говірках лемківських, надсянських, закарпатських (за винятком невеликої групи говірок біля Ужгорода) і південно-західній частині бойківських зберігається колишній **ы** (на противагу російському і білоруському **ы** (середнього ряду високого підняття, що наявний після твердих приголосних і відсутній на початку слів) карпатський **ы** має більш задню вимову) та відбувається рефlekсація давнього **и(i)**, як і в українській літературній мові [63, с. 31]. Тобто наявне фонемне розрізнення /ы/ та /и/: ¹выти ¹воўком і ¹вити г¹н'іздо. В українській літературній мові звукові [ы] відповідає звук

переднього ряду високо-середнього підняття [и], в якому збіглися давні звуки [i] та [ы]. Натомість у північнолемківських, як і в бойк. та срзакарп., говірках повного злиття цих двох давніх звуків не відбулося [154, с. 22].

Дослідники карпатського ареалу до звукового репертуару фонем /ы/ залучають такі звуки: 1) [ы] заднього ряду високого підняття; 2) [ы] заднього ряду середнього підняття з різними незначними артикуляційними відтінками залежно від місцевості (притаманні говіркам східної і центральної частини Закарпаття); 3) [ы] середнього ряду високого підняття, подібний до російського [ы], але більш заднього утворення, і зафіксоване, в основному, в ненаголошеній позиції; 4) [ы^o] лабіалізований звук заднього ряду середнього підняття, який у говорах відрізняється ступенем наближення до [o] (можна зафіксувати в південно-західній частині срзакарп. говірок, окремих словоформах південно-західної частини бойк. говірок): *бы^oў*, *бы^oвало*, *вы^oсокий*, *мы^oло*, *мы^oш*, *кобы^oла*, *вы^oросла* [9, с. 52].

Отже, фонема /ы/ в північнолемківських переселенських говірках, реалізуючись відповідним звуком, надалі зберігається (здійснює фонемне розрізнення /ы/ та /и/), проте під щоразу більшим впливом нормативної мови частотність вимови [ы] у говірконосіїв є різною. Тому не залишилося поза увагою питання щодо відтворення звука [ы] на письмі. Бачимо, що існують різні погляди, і остаточного розв'язання цієї наріжної для багатьох проблеми не бачимо ще й до сьогодні. Одні вважають, що для чіткого відтворення лемківської вимови і збереження лемківського говору загалом необхідно використовувати відповідну літеру; інші ж, навпаки, стверджують, що це “російська” літера (оскільки *ы* відсутня в українській абетці), яка відриває лемків від рідного кореня. Підтвердженням таких полярних думок є різного часу публікації на “Лемківській сторінці” щотижневика “Наше слово” [100; 101; 56; 119; 110; 128; 55; 46; 159]. Поштовхом до останньої дискусії, що тривала кілька місяців, стала рецензія М. Лесева на “Збірку віршів Якова Дудри” (підготував до друку А. Ксенич). На зауважену тенденцію використовувати літеру *ы* для розрізнення вимови неоднакових за місцем творення звуків [ы] та [и] професор наголосив, що така практика наявна тільки в записах

діалектного мовлення (лемк., бойк. та закарп. говірок) і що в літ. та публіцистичних текстах немає нагальної потреби використовувати цю букву, яка ніби “деукраїнізує лемківсько-українські вірші Я. Дудри, ... уводить в атмосферу наближення їх до “общеруської” традиції”, свідомо прагне “відчужити цей правопис від українського” [119]. Після поданих ґрунтовних спростувань у статті “Одповід рецензентови и не лем йому” А. Ксеніч зробив такі висновки на користь використання букви **ы**: щоб зберегти специфіку “лемківской бесіды”, треба писати літеру **ы** там, де вимовляється звук [ы], бо в іншому випадку буде спотворено лемківську вимову, адже, прагнувши “допасувати до єдиной норми”, можемо її “ліквідувати помаленьки” [110]. Не залишилися байдужими й інші дописувачі “Нашого слова”, до прикладу, М. Гоч дуже дивувало, що деякі мовознавці прагнуть замінити букву **ы** на **и**, що в цій справі наявний “політичний підтекст”, тому авторка зробила такий висновок: коли “лемкы так чуют, так пишут, ... не одберайме ім того на силу, бо тым способом твориме непотрібный сепаратизм” – “от така маленька буква, а так дуже робит замішаня” [55]. М. Постіл-Яруга ствердив, що в лемківському середовищі були, є і будуть мовні поділи, але це не причина, щоби сваритися: “не уніфікуйме, але записуйме мовну одрубніст каждого лемківского села, записуйме їх бесіду, ...по мойому кодифікация лемківского языка єст дорогом до лемківского пекла... Од кодифікації мож дістати лем фіксації” [159]. А. Вірхнянська звернула увагу, що в лемків **ы** та **и** – це не лише окремі звуки, а й часто зовсім інше значення слова; небажання пристосовуватися до нормативної української мови зовсім не свідчить про “деукраїнізацію”, радше збереження рідної говірки лише збагачує, поповнює різноманіття української мови [22]. М. Горбаль, якому “барз не любит ся тото бріхате **ы**”, писав, що “як маєме через тото сварити ся, то пишеме як хто хоче, лем любме ся”, а поки іншого знаку не придумано, запропонував ще один вихід зі становища: оскільки існування [ы] в лемківських говірках беззаперечне, то слід увести в українську абетку ще один графічний знак з позначкою “вживається українцями в регіоні Західних Карпат” [46]. Із аргументів, які наводили дописувачі “Нашого слова”, треба згадати спостереження С. Криницького, що мова народу є

закодованою в різних формах усної народної творчості (зокрема, у піснях), а також у пам'яті людей, бо практично немає великої кількості писемних творів [108].

З усього описаного вище про дискусію стосовно відтворення [ы] на письмі можна зробити такі висновки на користь використання букви **ы** в лемківських текстах:

– літеру **ы**, яка необхідна для відтворення специфіки лемківського мовлення, безпідставно ототожнюють із буквою російської абетки (хоча місце творення укр. і рос. **ы** різне). Якщо так мислити, то можна позбутися своєї автентичності, віддати чужинцям те, що їм первісно не належало;

– відсутність букви **ы** спричинить знищення значного пласту лексем, зумовить появу цілої низки слів із спотвореним значенням. Лемки “збідовані та знедолені, так чи інакше зберегли свою сутність, свій менталітет, зберегли хоч частково і нашу мову (діалект) і нашу пісню. А тепер ми самі хочемо майже свідомо довершити нищення – обдерти свою рідну материнську мову, спотворити її” [101];

– зважаючи на щораз меншу кількість діалектоносіїв, північнолемківські говірки необхідно відтворювати графічно так, щоб можна було чітко простежити вимову того чи іншого звука; щоб кожен охочий мав можливість вивчити говірку своїх дідів-прадідів; ті, хто сьогодні ще добре розмовляють лемківською, змогли передати свої знання іншим, щоб, словами В. Колодійчика, неспотвореним “зберегти прийдешнім поколінням лемківський діалект” [101].

Отже, з аналізу звукових виявів фонemi /ы/ в північнолемківських переселенських говірках можна зробити такі висновки: 1) фонема /ы/ реалізується в наголошеній і ненаголошеній позиціях як нелабіалізований звук середньо-заднього ряду високого підняття [ы] після губних [б], [п], [в], [м], [ф], передньоязикових [д], [т], [л], [н], [з̣], [ц], [з], [с], [р], задньоязикових [г], [к], [х], гортанного [г] та шиплячих [ж], [ч], [ш], [ш̣]; 2) вимову [ы] після [ц] вдалося зафіксувати лише у слові *па/р'ібцы* ‘парубки’; 3) наявні в середнього і молодшого покоління діалектоносіїв паралельні форми з [ы] та [и], що є очевидним впливом різних екстра- та інтралінгвальних чинників.

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців фонема /ы/ реалізується як звук [ы].

Рис. 2. 4. Фонема /ы/

2.3.5. Фонема /у/

В аналізованих говірках фонема /у/, не зазнаючи модифікацій, які можна сприйняти звичайно на слух, реалізується в наголошеній і ненаголошеній позиції як [y] в таких випадках:

1) на початку слова (відсутній протетичний [в] за оказіональною наявністю паралельних про- і непротетичних форм) в **іменниках**: *уб'іч* (мн. *убочы*) 'узбіччя, схил гори', *убран'а* 'одяг', *уўц'а* і *уц'а* 'вівця', *угел'* 'вуглина; вугілля', *углуб'ін'а* 'заглиблення', *угол* 'ріг будівлі; покуття', *узел* 'вузол', *узда* 'вуздечка', *уїко* 'материн брат', *уїчина* 'дядина, дружина материного брата', *улиі* 'вулик', *улиц'а* 'вулиця', *ур'вител'* 'зірвіголова', *уроґай* 'врожай', *уферма* 'вайло, неохайний', *ухо(ушко)* 'вухо', *уц'тив'іст* 'чесність, сумлінність', *учар* 'вівчар', *учарн'а* 'вівчарня', *учынок* 'доброчинство', *уш* 'воша', *ушкоґын'а* 'пошкодження'; **прикметниках**: *узалеж'нени* 'залежний від кого-небудь', *уз'іс'і* 'везесенький', *уїчынин* 'належний дружині материного брата', *умысни* 'навмисний', *уроґайни* 'врожайний', *ухати* 'вухатий', *уц'тиви* 'чесний, сумлінний', *уци* 'овечий', *ушыви*

‘вошивий’; **дієсловах:** *у^быти* ‘убувати, зменшуватися в кількості’, *угы^натис^а* ‘ухилитися’, *углу^бйатис^а* ‘заглиблення’, *у^йтис^а* ‘зійти, минути без осуду’, *упра^шати* ‘упрошувати’, *ур^ватис^а* ‘обірватися’, *усу^нутис^а* ‘зникнути, відійти з поля зору’; **прислівниках:** *у^важн^і* ‘уважно’, *узко* ‘вузько’, *у^мыс^ні* ‘навмисно’;

2) у середині слів:

– після губних *б, п, в, м, ф* в **іменниках:** *бу^рачок*, *дре^ву(і)тн^а* ‘приміщення для дров’, *ву^чина* ‘дружина дядька по матері’, *га^мулец* ‘гальмо’, *нервус* ‘нервова людина’, *об^ірвус* ‘обідранець’, *пампух*, *пу^ларес* ‘гаманець’, *справу^ван^а* ‘поведінка’, *фу^зийа* ‘рушниця’, *фунду^ван^а* ‘пригощання за свій кошт’, *фусы* ‘осад’, *фу^терко* ‘шубка’, *фут^рина* ‘дверна чи віконна рама’, *футро* ‘хутро’, *фу^чан^а* ‘сопіння, буркотіння’, *ха^буз^а* ‘хмиз, бадилля’, *це^бул^а* ‘цибуля’, *ш^пул^{ка}* ‘котушка ниток’; **прикметниках:** *звучни* ‘дзвінкий’, *капус^цани* ‘капустяний’; **числівниках:** *йед^ному*; **дієсловах** *ал^арму^вати* ‘бити на сполох’, *вихл^апу^вати*, *заоб^серву^вати* ‘зауважити’, *зафунду^вати* ‘пригощати за свій кошт’, *змучу^ватис^а* ‘змучитися’, *справу^ватис^а* ‘вести себе пристойно’, *фу^кати* ‘дмухати’, *фурде^лити* ‘хурделити’, *фу^чати* ‘сопіти, буркотіти’; *зденерву^вани* ‘знервований’, *фарбу^вани* ‘фарбований’; **прислівниках:** *фурт* ‘постійно, безперестанку’;

– після передньоязикових *д, т, з, ц, с, л, н, р, ж, ш, ч* в **іменниках:** *жук*, *зуб*, *к^луб*, *лан^цушок* ‘ланцюжок’, *фри^зура* ‘зачіска’, *хо^ругоу* ‘корогва’, *цуг* ‘відтулина, тяга повітря димаря; протяг’, *цугл^і* ‘вудила, повіддя коня’, *цук^ер* ‘цукор’, *цук^керкы* і *цукоркы* ‘цукерки’, *цук^ер^ничка* ‘цукорниця’, *цундры* ‘розпатлане волосся’, *чубец*, *чуб^рина* ‘чуприна’, *шацу^ван^а* ‘оцінювання, визначення вартості’, *шл^уфка* ‘кільце зі шкіри чи металу, що служить для підтримування кінця ремня’, *ш^турпак* ‘погане, незручне, примітивне чи надломлене знаряддя праці’ [268, с. 349], *ш^тубак* ‘тупоголовий, який не має бажання вчитися’, *ш^руб^нка* ‘шуруп’, *шугай* ‘хлопець’, *шума* ‘піна на молоці’, *ш^уфел^{ка}* ‘совок, лопатка’; **прикметниках:** *крухый*, *францу^вати* ‘поганий, важкий, несприятливий’, *цудоуни* ‘чудовий’, *чудерни* ‘дивний’, *шууни* ‘вродливий, гарний’; **дієсловах (дієприкметниках):** *выштур^кати* ‘виштовхати’, *фасу^вати* ‘регулярно щось отримувати, напр. заробітню плату, пенсію; безкоштовно отримувати матеріальні цінності’, *фолу^вати* ‘бруднити (одяг,

білизну)', *х'існувати* 'користуватися, споживати що-небудь', *хорувати* 'хворіти', *цапнути* 'схопити, впіймати', *цифруватис"а* 'чепуритися, гарно по-святковому одягатися', *цнутис"а* 'сумувати', *цукритис"а* 'цукруватися', *цукати* 'дорікати', *чутити* 'виводити кого-небудь з непритомного стану', *шацувати* 'оцінювати, визначати вартість', *шмуглувати* 'займатися незаконним перевезенням товару за кордон і торгівля ним', *шпарувати* 'заощаджувати', *штуркнути* 'штовхнути'; *заснуваний*, *нарисуваний*, *цементувани* 'цементований'; **прислівниках:** *одс'поду* 'знизу', *цудоўні* 'чудово', *чудерні* 'чудернацько', *'чудні* 'дивно', *'шуїні* 'гарно', *шудратис"а* 'чухатися, потирати своє тіло'; **вигуків:** *шл'ус* 'годі, кінець!';

– після середньоязикового *й* в **займенниках:** *т'войу*; **дієсловах:** *пра'цуйут*, *набрыз'тайут*;

– після задньоязикових і фарингального *г* в **іменниках:** *гу'з'ікы*, *'гурма*, *ку'к'елка* 'калач', *'куфа* 'про гладку, неповоротку жінку', *ку'ферок* 'валіза з дощок чи фанери; скриня', *о'кут'а* 'обковування', *чекул'ада* 'шоколад'; **прикметниках:** *надокуч'ливий*; **дієсловах:** *фастригувати* 'наметати', *хахул'ати* 'кутати, одягати когось надто тепло', *шпйегувати* 'шпигувати, стежити'; *фастригувани* 'наметаний', *штукувани* 'зроблений зі шматків; доточений'; **прислівниках:** *'покус* 'потрохи';

3) у кінці слова в **іменниках:** *'безу* 'Д.в. від без 'бузок'', *'карку* 'Д.в. від карк 'потилиця'', *'попр'у* 'Д.в. від попер 'чорний перець'', *ш'л'іцу* 'Д.в. від шліц 'поріз, складка (кравецьке)''', *шт'руксу* 'Д.в. від штрукс 'вельвет'''; **займенниках:** *да'кому* 'Д.в. від дехто', *да'чому* 'Д.в. від дещо'; **дієсловах:** *'лон'жу* '1 ос.одн. від льондати 'пити понад міру'', *принд'суйу* '1 ос.одн. від припасувати 'підігнати під розмір'', *т'рафлу* '1 ос.одн. від трафити 'потрапити, влучити'''; **прислівниках:** *зо'заду* 'позаду', *час од^тчасу* 'періодично'.

На місці літературного [y] в окремих говіркових словоформах маємо звук [i] в словах *йаб'л'ін* 'яблуня', *йаб'л'інка* 'яблунька'.

У досліджуваних північнолемківських говірках, як і в літературній мові, основним виявом фонемі /y/ є лабіалізований звук заднього ряду високого підняття [y], який з історичного погляду є рефлексом праслов'янської та давньоукраїнської фонемі

/y/ (ухо, купеній, муха, нужда, скунитис"а), псл. носової фонемі [o] (ж) (глубок'її, дуб, замуж, зуб, рука, узк'її) та давньоукраїнського [o]: (хитрувати).

Звуковий ряд фонемі /y/ поповнює [y^o] – звук переднього ряду високого підняття з частково обниженою артикуляцією у напрямі до [o], який зафіксовано в говірках південно-західної частини Мукачівщини, в поодиноких говірках на північ від м. Хуст, у говірках північно-західного ареалу Великоберезнянського району Закарпатської області та в сусідніх говірках східної Словаччини в позиції перед твердим приголосним, у постпозиції слова незалежно від місця наголосу: муха, вухо, курка, гуо ска, фарбуо, жбнуо, цуокруо [9, с. 53].

Північнолемківські словоформи замуж, огурок, привуіс ‘привіз’, принус ‘приніс’ зберігають реалізацію фонемі /y/ як [y] на протигагу українській літературній мові, південно-східним та багатьом південно-західним говорам, у яких /y/ репрезентує [i]. Подібне спостерігаємо у вимові прикметника глубок'її, прислівника глубоко: діалектний вияв [y] – літературно-нормативний [и] [9, с. 53].

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонемі /y/ формують такі алофони: [y], [i].

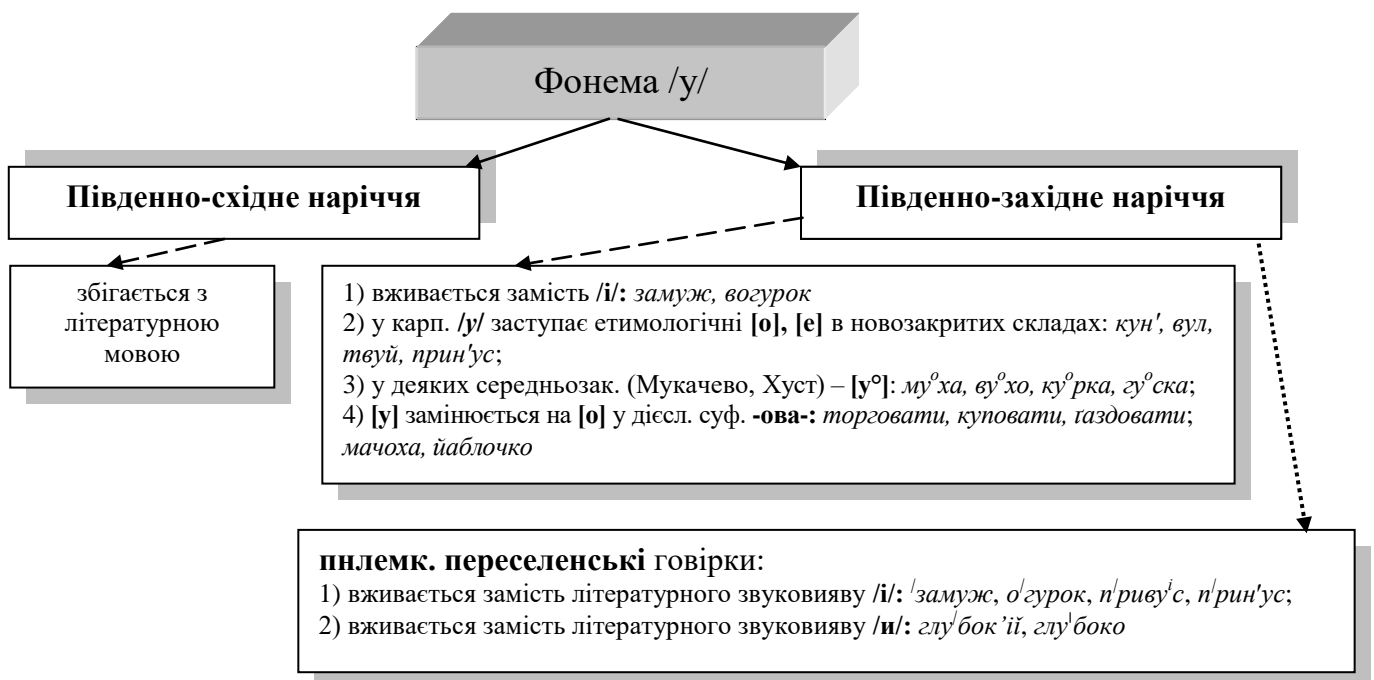

Рис. 2. 5. Фонема /y/

2.3.6. Фонема /о/

В аналізованих говірках основним виявом фонемі /о/ є звук [о] – лабіалізований звук заднього ряду середнього підняття – виступає у таких ненаголошених та наголошених позиціях:

1) на початку слова в **іменниках**: *обле^чын'а* ‘білизна’ [154, с. 205], *(о)бырвы* ‘брови’, *обрус* ‘скатертина’, *об^нцас* ‘каблук’, *од^берач* *пис'ма* ‘адресат’, *о^де(д)жа* і *зод'іж* ‘одяг’, *огр^иван'а* і *опал'ін'а* ‘опалення’, *Олена* і *Ол'га* ‘Ольга’, *ол'ій* і *олива* ‘олія’, *олувко* ‘олівець’, *Онуфер* ‘Онуфрій’, *опалачка* ‘віяло’, *онучы* ‘мн. онучі’, *Орко* ‘Орест’, *оселедец* і *слез'* ‘оселедець’, *ос'ін'* (*осени* ‘Р.в. від осінь’), *оцет* (*в'іцту* ‘Р.в. від оцет’), *очы* ‘мн. від око’; **прикметниках**: *ол'ійарск'ій* ‘олійний’; **займенниках**: *она* ‘вона’, *они* ‘вони’, *оне* ‘це, оце’ [268, с. 219]; **числівниках**: *ос'ми^ей*; **дієсловах**: *одкарм'йати* ‘відгодовувати’, *опалати* ‘віяти’, *одречы* ‘відповісти’; **прислівниках**: *одкал'* ‘звідки’, *одкал'си* ‘звідкись’, *оп'іуночы* ‘опівночі’, *он де^е* ‘ось там’;

2) у середині слів:

– після губних [б], [п], [в], [м], [ф] в **іменниках**: *амон'ачкы* ‘тістечка з додаванням амонію’, *богач*, *бодак* ‘будяк’, *бодача* ‘будяччя’, *звонар*, *проловец*, *родиче* ‘батьки’, *форн'ір* ‘дерев'яна стрічка, якою обклеюють столярні вироби’; **прикметниках**: *богатий* ‘багатий’; **дієсловах (дієприкметниках)**: *засмотритис'а* ‘задивитися’, *напол'ігати* ‘наполягати’, *напом'нати* ‘нагадувати’, *напомпувати* ‘накачати води, яка йде з-під землі по трубах’, *напоп'рити* ‘наперчити’, *напоп'рени* ‘наперчений’, *споткати* ‘зустріти’; **прислівниках**: *напохапкы* ‘похапцем’, *напочекан'у* ‘терміново, негайно відразу’, *поз'в'ірскы* ‘по-звірячому’;

– після твердих передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [м], [н], [р], [ж], [ч], [ш] в **іменниках**: *ворожыл'а* ‘чаклун, -ка’, *дашок*, *доїз'ж'іўка* ‘дощова вода’, *грызота*, *значок*, *солонина* ‘свинне сало’, *сквершчок* ‘цвіркун’, *ф'ізол'а* ‘квасоля’, *цомпел'* ‘бурулька льоду, що звисає з даху’, *шкло* ‘скло’; **прикметниках**: *ружовий*, *с'ва'точни* ‘святковий’, *шпаровити* ‘ощадливий’; **дієсловах**: *скоштовати* ‘скуштувати’; **прислівниках**: *напродаї* ‘для продажу’, *штораза* ‘щоразу’;

– після м'яких передньоязикових [d'], [m'], [z'], [c'], [ɥ'], [l'], [n'] в **іменниках**: *ʼz'opka* ‘плямка, цятка’, *ka'l'oшы*, *ʼn'an'o* ‘батько’ [ЗКДА, вип. 3, с. 120], *ʼпес''ц'ох* ‘розпещена дитина’, *ʼрул'он* ‘рулон’, *ʼсал'он* ‘салон’; **прикметниках**: *лип'ц'ови* ‘липневий’, *стич'н'ови* ‘січневий’; **числівниках**: *в'шес''т'ох* ‘вшістьох’, *тре'т'ому*; **дієсловах**: *зас'ор'бати*; **прислівниках**: *ʼжыўц''ом* ‘живцем’;

– після середньоязикового [j] в **іменниках**: *йоїк* ‘зойк’, *ра'дйіо* ‘радіо’; **прикметниках**: *кра'йовий* ‘вітчизняний’, *ма'йовий* ‘травневий’; **займенниках**: *с'войой* ‘своєї’, *чы'його*, *чы'йой* ‘чієї’; **числівниках**: *трыох* ‘трьох’, *ш'тырыох* ‘чотирьох’; **дієсловах**: *йої'чати* ‘стогнати’; *йоодо'ваній*;

– після задньоязикових [ɣ], [k], [x] і фарингального [ɣ] в **іменниках**: *го'р'ачка* ‘температура’, *ʼгорстка*, *ʼгонтар* ‘гонтар’, *ʼгорсет* ‘корсет’, *захо'ван'а* ‘поведінка’, *ʼйанго(е)л* ‘ангел’, *костурка*, *ʼл'его'м'іны* ‘ласощі, смачна їжа’ [268, с. 163], *ʼніхот* ‘ніготь’, *ʼско́ра* ‘шкіра’, *с'ход'ма* ‘зустріч’, *хо'роба*, *ʼцеркоў* ‘церква’ [ЗСЛА, с. 60]; **прикметниках**: *го'р'ачый* ‘гарячий’, *ʼйан'гол'ск'ій* ‘ангельський’, *око'пустий* ‘повний (з верхом)’, *ско'р'іани* ‘шкіряний’; **дієсловах**: *хо'вати* ‘нянчити дитину’, *ʼход* ‘іди’, *шварго'тати* ‘говорити нечітко іноземною мовою’; **прислівниках**: *нап'і'хоту* ‘пішки’;

– після голосного [a] в **іменниках**: *нао'чары* ‘окуляри’, *пра'отец* ‘прабатько’; **дієсловах** (**дієприкметниках**): *заобсерву'вати* ‘зауважити’, *наобл'і'кати* ‘понадягати багато одягу’, *наост'рити* ‘нагострити’; *наост'рени* ‘нагострений’; **прислівниках**: *на'одмаш* ‘з розмаху’, *нао'коло* ‘довкола’, *нао'мис'ні* ‘навмісне’, *на'ос'л'еп* ‘навмання’, *наос'татку* ‘наприкінці, наостанку’, *поза'очы* ‘позаочі’;

3) у кінці слова в **іменниках**: *аб'е'цадл'о* ‘абетка’, *ру'д'еро* ‘слово без певного змісту’ [268, с. 286], *ʼсало*, *ʼситко* ‘ситечко для проціджування рідини’; **числівниках**: *ʼс'імсто* ‘сімсот’; **дієсловах** на -но, -то: *напи'сано*; **прислівниках**: *ʼдужо*, *ʼмокро*, *на'м'йаг'ко* ‘рідко, некруто (про варене яйце)’, *на'н'е'б'еско* ‘блакитним кольором’, *нап'йекно* ‘геть-чисто, зовсім’, *ʼпошто* ‘навіщо’, *ру'жово* ‘рожево’, *сво'б'ідно* ‘вільно’, *ц'е'каво* ‘цікаво’.

Дистрибуція фонем /o/ послідовно зберігається в прийменнику *од(от)* (*од ʼпол'а*, *од хо'робы*) та префіксах *до-*, *од-* (*от-*), *по-* (*до'йеден* ‘кожний’, *дозе'рати*

‘доглядати’, *од’бытис’а* ‘відбутися’, *одво’диту* ‘відводити’, *одда’вати* ‘віддавати’, *одка’зати* ‘відмовити’, *одпо’чити* ‘відпочити’, *одпрова’диту*, *’от:ал’* ‘звідти’, *поз’нати* ‘впізнати’, *отпов’і’дати* ‘відповідати’).

У говірках переселенців найстаршого і середнього віку закономірною є вимова [o] в прийменникові *зо*, зумовлене такою ж артикуляцією в наддністрянських говірках [4, с. 95]: *’зо два*, *зо ’землі*, *’зо три ’лышкы*. Тому порівняно з літературною мовою спостерігаємо більшу дистрибуцію цієї фонемі в говірковому мовленні у зв’язку з її вживанням у прийменниках. Ця риса в переселенських говірках досі добре простежується.

Давній [o] зберігається в говірках у повноголосних та низці неповноголосних форм *-оро-*, *-оло*: *голо’ва*, *заго’р’ідка*, *мо’локо*, *зо’лото*, *полос’кати’е* (див. дет.: п. 2.3.3. Фонема /e/).

Рефлексація фонемі /o/ як класифікаційна ознака врахована в усіх відомих поділах української діалектної мови [9, с. 28–31]. Так, у говірках південно-західного наріччя рефлексація фонемі /o/ виокремлює групу карпатських говорів [63, с. 17–19]. Фонема /o/ в сильній позиції виступає як [o] – лабіалізований звук заднього ряду середнього підняття. До звукового ряду цієї фонемі в сильній та слабкій позиціях перед складами з [i], [y], [ǔ], а також перед м’якими приголосними залічують позиційний варіант [ô] – звук заднього ряду середнього підняття з дещо звуженою вимовою і посиленою лабіалізацією (в напрямку до у), і як наслідок вокальної гармонії впливає ще й на [o] в попередніх складах слова: *кô’рôва*, *дô’рога*, *вô’рôна*; *’вôду*, *вô’д’і*, *вô’дô’ǔ* (але: *во’да*) і ін. [9, с. 54]. Наявність звуковияву [ô] фонемі /o/ зафіксовано і в інших карпатських говорах південно-західного наріччя, і в лівобережнополіських та деяких правобережнополіських говірках північного наріччя [178, с. 12; 191, с. 124].

Фонема /o/ в слабкій позиції поповнюється звуками [oʲ] (якщо у наступному наголошеному складі вимовляються [y] або [i]), [ɔ]) у південно-західному та південно-східному наріччях, – т.зв. помірне “укання”; і звуками [y^o], [y] в говорах південно-західного наріччя, – т.зв. сильне “укання”, – насамперед у вол.-поділ. та зхбуков. говірок [178, с. 12]. З уваги на тривале перебування лемків-переселенців в

надністрянському говірковому середовищі, у досліджуваних говірках частково простежуємо реалізацію /o/ як [oʲ], [y], наближується до поля розсіювання фонем /y/ або й зовсім з ним зливається: *гоʲлубка, зоʲзул'а, коʲрова, коʲгут'а, ʼкумар, куʼмарка* ‘комаха’, *луʰпата, муʰлоко, на доʲроз'і, боʲгацкиї*, що призводить до часткової нейтралізації опозицій /o/~y/.

У досліджуваних говірках вживається фонема /o/, що історично походить, як і в літературній мові, з давньоукраїнського /o/ (*ʼслово, доʼрога*), /e/ (<е та ь після шиплячих перед наступним етимологічно твердим приголосним відбулася лабіалізація в [o]: *п'чола, ʼжоўтиї, ве'чора*). Варто звернути увагу на походження низки слів зі звуком [o], яке виникає, на думку М.Лесюка, з метою ліквідувати нагромадження приголосних і полегшити вимову у словах типу *зон'сути, зо'споду, зогр'ішити* та ін. Автор поширив трактування цього вияву, нагадавши, що у давньоукраїнській мові тут був зредукований ь у слабкій позиції, який занепав, тому [o] треба розцінювати як новий евфонічний звук [129, с. 17].

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонем /o/ формують такі алофони: [o], [oʲ], [y].

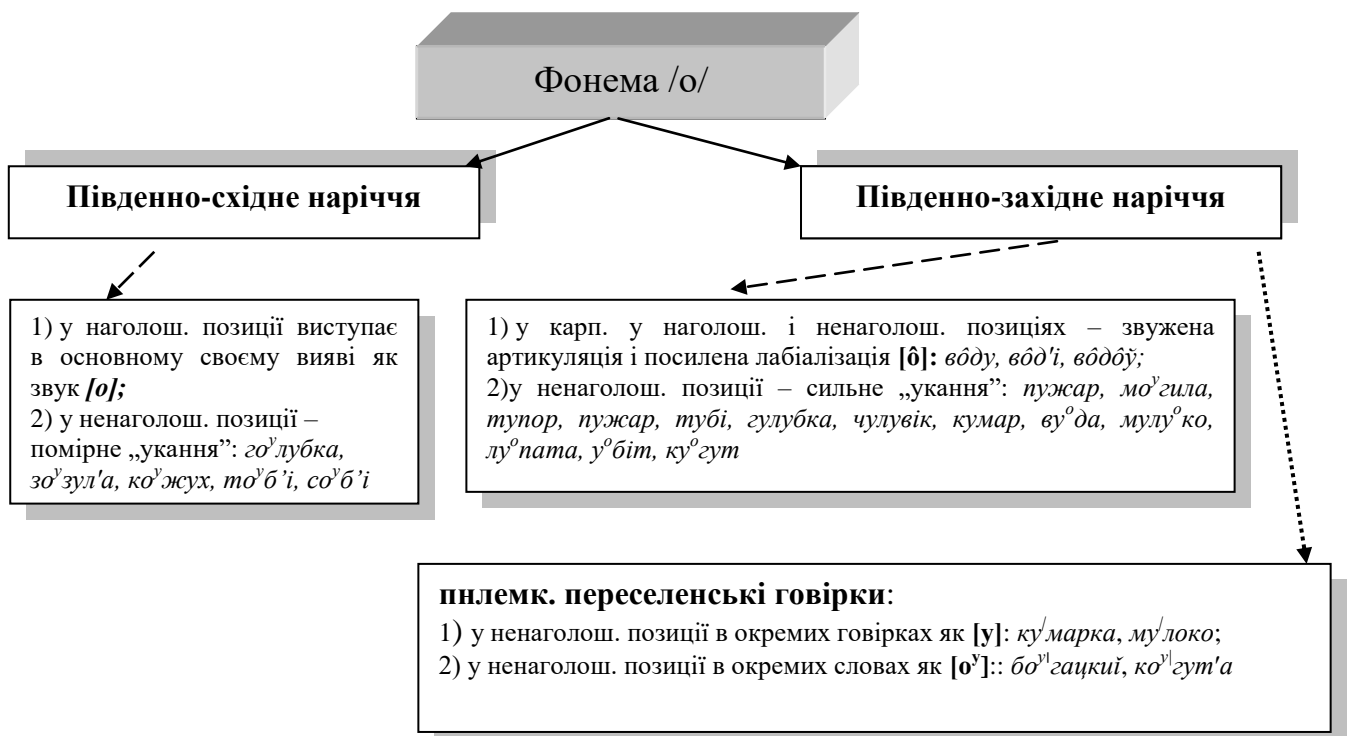

Рис. 2.6. Фонема /o/

2.3.7. Фонема /а/

Із проаналізованих аудіотекстів, ілюстрованих джерел в досліджуваних говірках фонема /а/ незалежно від наголосу реалізується як голосний заднього ряду, низького підняття, неогублений [а] у таких позиціях:

1) на початку слова в **іменниках**: *'агри^ес* 'агрус', *амо^н'ачкы* 'тістечка з додаванням амонію', *анд^руты* 'вафлі', *ап^тыка* 'аптека', *ар^тиста* 'художник, митець', *'астрийаб* 'яструб', *ат^рамент* 'чорнило', *а^фини^е* і *йа^фыры* 'чорниці'; **прикметниках**: *аўстри^йацк^{'і}* 'австрійський', *ан^гел^{'ск}'і* 'ангельський', *ан^{'г}ел^{'ск}'і* 'англійський', *ап^ты^{'карск}'і* 'аптекарьський'; **дієсловах (дієприкметниках)**: *аванцу^{'вати}* 'дати завдаток', *арешту^{'вани}* 'арештований'; **прислівниках**: *аб["]сол^{'утн}'і* 'абсолютно', *а^{'курат}* 'якраз', *акуратн^{'і}* 'акуратно', *ал^{'е}ган^{'ско}'* 'вишукано', *ани^{'зашто}* 'нізащо', *ани^{'одкал'}* 'нізвідкіля'; **частках**: *'ачеї* 'може, можливо', *а^{'йагже}* 'авжеж'; **вигуках**: *'агу* 'звертання до немовляти';

2) у середині слів

– після після губних [б], [п], [в], [м], [ф] в **іменниках**: *ба^{'дан}'а* 'медичний огляд', *'байзел'* 'шум, безлад', *ма^{'йеток}* 'майно', *па^{'л}ін'а* 'палення', *'пасок*; **прикметниках**: *ма^{'йовий}* 'травневий', *нар^{'вани}* 'запальний, невірноважений'; **дієсловах (дієприкметниках)**: *зас^{'ор}бати*, *йодо^{'ваниї}*, *напомпу^{'вати}* 'накачати води, яка йде з-під землі по трубах', *насмару^{'вани}* 'намащений', *насмару^{'вати}* 'намастити жиром, маслом', *скошто^{'вати}* 'скуштувати'; **прислівниках**: *'наспак* 'навпаки';

– після твердих передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [м], [н], [р], [ж], [ч], [ш] в **іменниках**: *'бодак* 'будяк', *бо^{'дача}* 'будяччя', *'бортак* 'дурень', *гры^{'зота}*, *'дашок*, *з^{'вонар}*, *з^{'начок}*, *ка^{'л}ендар*, *'нарид* 'народ', *'потаи* 'сода', *пр^{'а}тачка* 'прибиральниця', *ра^{'дийо}* 'радіо', *ци^{'намон}* 'кориця'; **прикметниках**: *кра^{'йовий}* 'вітчизняний'; **займенниках**: *'тамтот*; **дієсловах (дієприкметниках)**: *выва^{'зати}* 'розпрягати', *йої^{'чати}* 'стогнати', *загузд^{'ратис"а}* 'затриматися через свою неорганізованість', *засмот^{'ритис"а}* 'задивитися', *напоми^{'нати}* 'нагадувати', *напоп^{'рени}* 'наперчений', *напу^{'чыти}* 'на(з)дути (кишечник)', *нарабу^{'вати}* 'награбувати', *напоп^{'рити}* 'наперчити', *наскреп^{'тани}* 'очищений від лушпиння',

наскреп'тати ‘начистити сирі картоплі’, *настар'чити* ‘настачити’, *опере'зати*, *пора'йти* ‘порадити’, *потра'фити* ‘посміти, наважитися’; **прислівниках**: *нап'родаї* ‘для продажу’, *'нараз* ‘зараз, за одним разом’, *'штораз* ‘щоразу’;

– після м'яких передньоязикових [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'], [р'] в **іменниках**: *воро'жыл'а* ‘чаклун, -ка’, *'н'ан'о* ‘батько’, *па'л'ін'а* ‘палення’, *по'р'адок*, *р'ад*; **прикметниках**: *р'абый*, *р'асній*; **дієсловах**: *загузд'ратис''а* ‘затриматися через свою неорганізованість’, *зап'р'ажу*; **прислівниках**: *го'р'ачо*;

– після середньоязикового [й] в **іменниках**: *госпо'дар'я* ‘Р.в. господар’; **прикметниках**: *ско'р'йани* ‘шкіряний’; **дієсловах (дієприкметниках)**: *нараб'яти* ‘наробляти’, *нарозу'м'яти* ‘повчати’, *пор'ядити* ‘порядкувати’, *постр'ям'бани* ‘обторочений, обтріпаний по краях (про тканину)’; **прислівниках**: *пор'ядн'і* ‘порядно’;

– після задньоязикових [г], [к], [х] і фарингального [ґ] в **іменниках**: *'богач*, *'газда*, *ганч* ‘вада, недолік’, *'гарло* ‘горло’, *'гачы* ‘підштанники’, *дої'ж'іўка* ‘дощова вода’, *'зигар* ‘наручний годинник’, *'з'опка* ‘плямка, цятка’, *'кабат* ‘спідниця’, *ка'л'ендар*, *ка'л'ошы*, *кам'і'зел'ка* ‘жилетка’; **прикметниках**: *бо'гатий* ‘багатий’, *ц'е'кави* ‘швидкий, охочий’; **дієсловах (дієприкметниках)**: *жо'гати* ‘шпигати, колоти’, *напол'і'гати* ‘наполягати’, *нари'кати* ‘нарікати’, *потар'гани* ‘розірваний’, *пот'і'гати* ‘потягати’, *спот'кати* ‘зустріти’, *сха'л'іти* ‘змарніти’, *фу'кати* ‘дмухати’, *цвер'кати* ‘циркати, витискувати струмінь молока’, *цига'нити* ‘говорити неправду’; **прислівниках**: *напо'хапкы* ‘похапцем’, *напоче'кан'у* ‘терміново, негайно відразу’;

3) у кінці слова в **іменниках**: *бо'гачка* ‘багачка’, *бо'денка* ‘дерев'яна посудина, в якій роблять масло’, *брад'рура* ‘духовка’, *вент'роба* ‘утроба’, *ў'сына* ‘напірник для пошиття перини, подушок’, *'гал'ка* ‘нижня жіноча сорочка’, *'гача* ‘лоша’, *'геца* ‘витівки, жарти’, *'гмл'а* ‘імла, туман’, *'дыкта* ‘фанера’, *'д'іўча* ‘дівчина-наречена’, *жу'гран'а* ‘дорікання’, *'йенза* ‘вередун’, *наро'ж'ин'а* ‘народження’, *постаў'ничка* ‘підсвічник’, *по'суха* ‘засуха’, *р'жа* ‘іржа’, *'узда* ‘вездечка’, *'цера* ‘колір обличчя’, *цма* ‘пільма’, *ф'і'зол'а* ‘квасоля’; **прикметниках**: *да'лека*, *дере'ў'л'ана*, *мо'лода*; **прислівниках**: *'вера* ‘справді’, *'дидн'а* ‘вдосвіта’, *дог'неска* ‘до сьогодні’,

з'верха 'зверху', *'потл'а* 'до цього місця, досі'; **прийменниках:** *ил'а* 'для'; **частках:** *'йета* 'адже, та ж, тож' [268, с. 95].

У різних вікових групах послідовно зберігається звуковий вияв фонemi /a/ в префіксі *да-* замість нормативного в українській літературній мові префікса *де-*: *бодаї-дагде* 'будь-де', *да'йеден* 'деякий', *да'коли*, *да'кому*, *'дахто*, *'дашто*. З. Штібер зараховує такий фонемний звуковий вияв до словацьких впливів [150, с.170].

І в українській літературній мові, і в діалектному мовленні, реалізація фонemi /a/ та функціонування її звукових виявів безпосередньо пов'язують з питаннями взаємодії систем вокалізму та консонантизму, співвідношенням звукових рядів однієї фонemi на різних часових зрізах, міжрівневою взаємодією в системі говірки [200, с. 248].

Важливою в розмежуванні українських говірок є реалізація фонemi /a/ після м'якого приголосного. Як відомо, в цій позиції в українській мові виявляється звук [a] різного походження: [a] етимологічний (*'йабко*, *'йадро*); [a], що розвинувся з [ɛ] (*ім'йа*, *кол'а'да*, *'мйата*, *'ход'ат'*); [a] з [ē] (*час*, *сто'йати*), а також [a] з *ьје (*зна'н':а*, *жи'т':а*) [73, с. 293].

В українському діалектному мовленні реалізація фонemi /a/ здійснюється по-різному. Так, у більшості говірок південно-західного наріччя голосний [a] незалежно від походження, позиції в слові та наголосу не втрачає властивої йому артикуляції (*'йаблуко*, *'десат'*, *кри'чати*, *жи'т':а*) [251, Т.2, карти № 41–46 (А. Залеський)]. Отже, у частині південно-західних говорів (галицько-буковинських, схкарп., наддністрян. і надсян. із подовженням на півночі сусідніх поліських) звуковий ряд фонemi /a/ розширюють звуки [e], [e^н], [e^с], [и], [и¹], [и^н], [і] [9, с. 56–57]. Оскільки в українському діалектному обширі наявні суттєві відмінності звукової реалізації фонemi /a/ в певних позиціях, то вважаємо за необхідне зупинитися на кожній із них у досліджуваних переселенських говірках:

1) після м'яких передньоязикових та середньоязикового [й] в **іменниках:** *ве'с"іл'а*, *д'ак*, *'жыт'а*, *'земл'а*, *з"ат'*, *з'б'іж'а*, *'йаб"ко* 'яблуко', *'йагн'а*, *йа'года*, *'йадро*, *'йазык* 'язик', *'йайце*, *йа'личка* 'ялинка', *йа'л'іўка*, *'йама*, *'йас"ок* 'маленька подушечка', *'йарец* 'ячмінь', *йар'марок*, *'йармо*, *'йарок*, *йа'фыры* 'чорниці', *йаш'ниў'а*

'яєчня', ко'пиц'а, 'м'іс'ац, м'н'асо і 'м'асо, 'н'ан'о 'батько', на'с'ін'а, 'памйат і 'памн'ат, 'пац'а, п'йатка, по'р'адок, роздо'р'іж'а, с'н'ід'ниц'а, 'тел'а і быд'л'атко, у'лиц'а; **прикметниках:** запр'а'жениї, йали'ц'ови 'ялинковий', йа'ловиї 'нетільний', п'йани'ї; **займенниках:** 'дака і да'йака 'яка-небудь', йа'кыси 'якийсь'; **числівниках:** 'деўйат, 'дес'ат, д'вац:ет 'двадцять', осем'дес'ат 'вісімдесят', 'пйат; **дієсловах:** д'аку'вати, заси^е'л'ати, одга'н'ати, роз^ж'з'а'мати 'розім'яти, напр., спину', розмл'ац'кати ком'пер'і / т'рул'і / бан'дуркы 'розім'яти картоплю', стр'і'л'ати; 'вид'ат 'бачать', з'вар'ат 'говорять', 'мыс'л'ат 'думають', 'нос'ат, п'рос'ат, 'с'аду, ў'з'аў; **прислівниках:** йаг-б'уд 'як-небудь', йа'коси і да'йак 'якось', 'йако-тако 'так-сяк', 'т'аш^жко;

2) після шиплячих в **іменниках:** 'гача і 'лоша, 'держак 'ручка для інструментів (столярське)', 'д'іўча 'дівчина', 'душа, 'жаба, жал', зви'чаї, йаб'чанка 'компот із сушених яблук', кол'е'жанка 'подруга', ко'пыл'ча 'позашлюбна дитина', 'кочан 'качан', кра'шанка 'крашанка', ма'чанка 'підлива', моло'чарн'а 'молочний цех', моча'рisko 'велике болото', нао'чары 'окуляри', оп'л'іча 'жіноча сорочка до пояса', по'руча 'перила', 'ружа 'троянда, рожа', 'са'жа 'сажа', ст'р'іча 'зустріч', уро'жай 'урожай', 'учар і уў'чар 'вівчар', 'уша 'воша', 'ф'ірчак 'цвіркун', 'хыжа 'хата', час, 'шапка, 'шатн'а 'гардероб', ш'час'т'а; **прикметниках:** грат'частий 'клітчатий', шп'і'частий 'гострокінцевий (вежа, ніж)'; **дієсловах:** бе'чати 'мекати', б'ін'чати 'гудіти, бриньчати (про муху, комара)', витру'чати 'виштовхати', дыр'чати 'гуркотіти', запожы'чати 'запозичувати', кри^е'чати, ма'чати 'умочувати', стыр'чати 'виступати', чебер'чати 'брязкати'; **прислівниках:** 'начас 'вчасно'.

Лише лексема ш'ч'ес'т'а (рефлекс наголошеного ę) репрезентує реалізацію літературного вияву фонему /a/ звуком [e] в позиції після шиплячого [ч] і [а] після м'якого передньоязикового [т''] [пор. напр. 251, Т.2, к. № 43 (А. Залеський)].

Із наведених вище прикладів простежується у такій позиції варіантне вживання окремих лексем: м'н'асо і 'м'асо, 'памйат і 'памн'ат. Артикуляція із відсутністю наддністрянського переголосу послідовно зберігається у мовленні всіх трьох поколінь переселених представників Північної Лемківщини. Отже, тенденція вияву фонему /a/ в частині говірок південно-західного наріччя (гуц., наддністрян.,

надсян., буков. та покутських) в напрямі до звукових полів фонем /e/, /и/, /і/ або й злиття з ними у позиції після м'яких приголосних, колишніх м'яких (шиплячих) та *й* не вплинула на реалізацію /a/ в говірках переселенців.

У наддністрян. і надсян. говірках [a] перед [y] наближується до [o], лабіалізується, наявні звуковияви [a^o], [o^a], [o]: /зоўтра, ка'зоў, споў, к'ликоў. За нашими спостереженнями в аналізованих говірках така дистрибуція відсутня: нове діалектне середовище не вплинуло на вимову лемків-переселенців, у яких в цій позиції наявний звук [a].

Отже, в говірках переселенців з півночі Лемківщини фонема /a/ в наголошеній та ненаголошеній позиціях, зберігаючи свою якість, тим самим і досі різниться від навколишніх говірок, яким властиве обниження [a] в наголошеній позиції та істотні зміни фонемного складу у зв'язку з наявністю незалежного від наголосу переголосу.

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонем /a/ формують такі алофони: [a], [e] (*ш'ч'ес''m''a*).

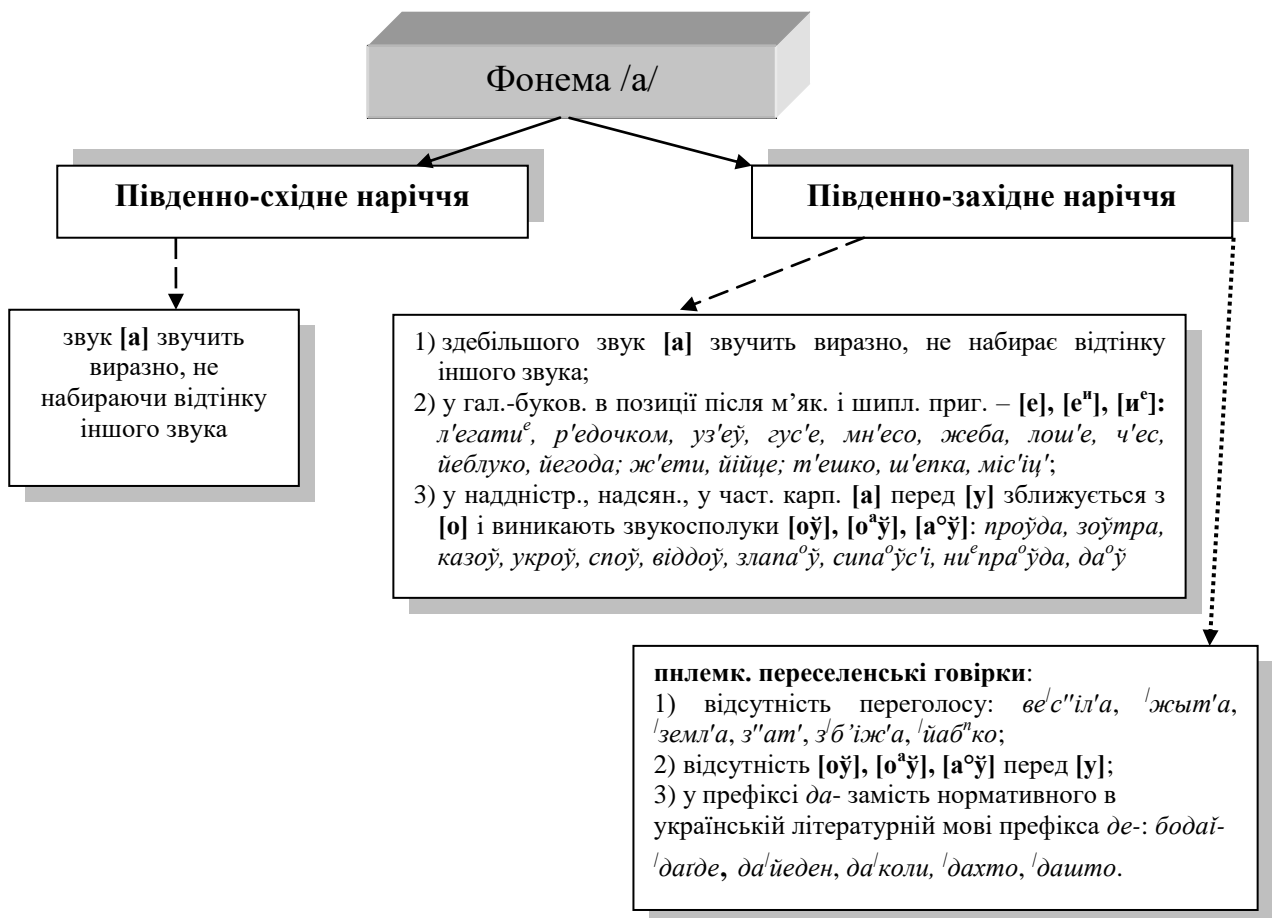

Рис. 2. 7. Фонема /a/

2.3.8. Фонема /j/

Заслуговує на окрему увагу фонема /j/, яка не має відповідників в українській літературній мові і вживається в обмеженій кількості слів незалежно від наголосу, реалізується як [j] – голосний звук переднього ряду, середнього підняття. Уважається рефлексом давніх фонем /*ē/ та /*ě/ в позиції новозакритих наголошених і ненаголошених складів. Типовий для багатьох закарпатських говірок: *рjг, плjт, при'нjс* [77, с. 74];

С. Бевзенко окреслив ареал поширення цієї фонemi в українському діалектному просторі – це середньозакарпатські, зокрема боржавська група говірок (межиріччя р. Латориці і р. Ріки), і деякі західнокарпатські говірки, в яких відповідно до етимологічного [o] виступає рефлекс [j] ([i] лабіалізований): *вjл, кjн, стjл, т'jтка, прин'jс, спjк* та ін. [9, с. 44].

У мовленні старшого покоління на місці давніх **o**, **e** в нових закритих складах подекуди фонема /j/ в основному вияві реалізується звуком [j], який за своїми акустико-фізіологічними рисами є лабіалізованим, високого піднесення: *'вечjр* ‘вечір’, *мjд, мjст* ‘міст’, *нурка / нурца / н'jрка* ‘пірнути, скочити у воду вниз головою’, *'тjтка* ‘тітка’ (як і в надсянських говірках), *вт'ук* ‘втік від втекти’, *нус* ‘нести’ (*нjс* ‘мин.ч. 3 ос.одн. від нести’: *нjс /'неjн'і / з'метер'бандур*).

У відкритому складі в наведених прикладах зберігається звук [o]: *'моста, х'воста*. Треба враховувати, що перед рефлексами з ***e** приголосні послідовно зберігають м'якість, за винятком губних, що в лемківських говірках стверділи (див. вище). А перед рефлексами з ***o** може зберігатися м'якість тільки в запозичених з пол. мови словах на зразок *па'цjрки*.

У своєму мовленні носії середнього віку також використовують такі форми, проте вони трапляються okazіонально, часто паралельно до літературно-нормативної. Молодше ж покоління застосовує, як нам вдалося занотувати, тільки літературно-нормативні відповідники.

Висновки до Розділу 2

1. Охарактеризовано систему голосних українського діалектного обширу, зважаючи на аналізовані північнолемківські говірки. Проаналізовано основні вияви фонем, особливості їх реалізації залежно від позиції у слові, впливу сусідніх приголосних, наголошеності/ненаголошеності.

2. Сучасне обстеження північнолемківських говірок переселенців свідчить, що система голосних фонем налічує 7 одиниць: /i/, /и/, /e/, /ы/, /o/, /y/, /a/. У наголошеній сильній позиції ці фонemi реалізуються у звуках [a], [o], [y], [e], [и], [ы], [i], які є головними виявами відповідних фонем. Фонема /j/, яку до переселення зафіксовувано в Північній Лемківщині, у досліджуваних говірках переселенців на сьогодні виявити не вдалося. У ненаголошеній позиції голосні фонemi виступають у різних варіантах, за винятком /a/, /y/, які в будь-якій позиції реалізуються у своєму головному вияві.

3. З'ясовано, що наукове трактування польського походження лемківської парокситонези (наслідок тривалого контактування лемків із поляками) є суперечливим. У нашому дослідженні віддано перевагу концепції Л. Коць-Григорчук, за якою кваліфіковано це явище як рівноцінну українсько-польську співдію у формуванні парокситонного наголосу в північнолемківських говірках.

4. Ареал Північної Лемківщини має два типи наголошування: західний (наголос на складі, другому від кінця слова) і східний (з українським рухомим наголосом). До аналізу залучено власне західний тип наголошування, що уможливив простежити збереження/ занепад акцентуаційних форм на передостанньому складі.

5. На синхронному зрізі виявлено і систематизовано звукові вияви голосних фонем в обстежених говірках переселенців: /i/→[i], [iⁿ], [i^l], [и], [и^o]; /и/→[и], [и^e], [eⁿ], [i]; /e/→[e], [eⁿ], [и^e], [eⁱ]; /ы/→[ы]; /y/→[y], [i]; /o/→[o], [o^y], [y]; /a/→[a].

Результати дослідження представлено в статтях [30; 38; 39; 40; 43].

РОЗДІЛ 3

КОНСОНАНТИЗМ ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРОК ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

3.1. Загальна характеристика консонантних фонем

Системі консонантизму української мови – літературної і територіальним діалектам – властива більша стабільність і однорідність, ніж вокалізмові. Зумовлено це тим, що консонантизм у своєму розвитку зазнав менше відхилень від вихідної системи, якою звичайно для говорів східнослов'янських мов прийнято вважати систему давньоукраїнського періоду. Стабільнішими загалом, порівняно з вокалізмом, виявляються в різних говорах інвентар приголосних фонем, їх дистрибуція, характер фонетичної реалізації та інші показники [79, с. 15–16].

Система приголосних фонем української літературної мови налічує 32 одиниці (22 тверді (/б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /џ/, /ц/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ш/, /џ/, /ч/, /г/, /к/, /х/, /г/) і 10 м'яких (/д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /џ'/, /ц'/, /л'/, /н'/, /р'/, /й/)), кількісне встановлення яких аргументовано найперше наявністю фонологічних опозицій, методом протиставлення фонем у рядах або парах слів [2, с. 43]. Консонантизм південно-західних говорів, як і літературної мови, практично тотожні, оскільки шлях розвитку зазнав порівняно із вокалізмом менших змін [132, с. 19]. Систему консонантизму в діалектах вивчено, в основну, з погляду окремої проблематики: кореляції твердості/ м'якості, дзвінкості/ глухості, асимілятивних явищ та ін. Для встановлення кількісного складу приголосних фонем слугують насамперед “Атлас української мови” (тут подано зведені відомості про інвентар приголосних в українських діалектах) [251], а також деякі регіональні атласи, окремі студії з цієї тематики, записи діалектних текстів [260; 261; 263; 253; 256; 115].

Вагомі узагальнення репертуару приголосних звуків в усіх трьох наріччях українського діалектного ареалу можна почерпнути із детального їх опису в праці О. Іщенка [91]. Фонетист з'ясував, що система консонантизму південно-західного наріччя охоплює 66 приголосних звуків: 13 губних звуків ([б], [п], [м], [w], [v], [ў], [ф], [б'], [п'], [м'], [w'], [v'], [ф']), 40 передньоязикових ([н], [ɲ], [н'], [л], [л'], [р], [р'],

[р'], [т], [т'], [д], [д'], [ж], [ж'], [ж'], [з], [з'], [з'ж'], [з'], [с], [с'], [с'ш'], [с'], [з], [з'], [з'ж'], [з'], [ц], [ц'], [ц'ч'], [ц'], [ч], [ч], [ч'], [ш], [ш], [ш']), 5 середньоязикових ([й], [т'], [д'], [л'], [н']), 6 задньоязикових ([л], [л'], [к], [к'], [х], [х']), 2 глоткові ([г], [г']). 55 з них зафіксовано в північному й північно-східному наріччях, 11 приголосних є унікальними, тобто таких, що не виявлено в інших наріччях [91, с. 105].

Проблемним є питання фонематичності т.зв. напівм'яких приголосних ([б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], [г'], [к'], [х'], [г'], [з'], [ч'], [ш'], [ж']), які М. Жовтобрюх і Н. Тоцька залічували до фонем периферійної підсистеми [74, с. 56; 193, с. 63]. Фонологічні опозиції будувалися на українських і запозичених лексемах, які є безпідставними, оскільки твердість / м'якість вимови приголосних в іншомовних словах зумовлена насамперед чинною орфографією, яка, як відомо, здатна в діяchronії до змін [187, с. 229]. Слушно зауважив П. Коструба, що “розв'язувати питання про фонологічну систему української мови, спираючись на факти поза її системою, взагалі неправомірно; а такими фактами є запозичені слова, що не піддалися ще фонетичному освоєнню, не повністю пристосувалися до її фонетичних норм” [106; 186, с. 240]. Тому в дослідженні дотримуємося позиції, що пом'якшені приголосні [б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], [ж'], [ч'], [ш'], [з'], [г'], [к'], [х'], [г'] напівм'якими, а отже є алофонами відповідних твердих фонем /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /ж/, /ч/, /ш/, /з/, /г/, /г/, /к/, /х/ [2, с. 36].

Особливо дискусійним залишається питання про фонематичність подовжених твердих і м'яких приголосних. Відтак аргументи, що підтверджують відсутність підстав для виділення довгих приголосних як окремих фонем сучасної української літературної мови, є більш переконливими. “З фонологічного погляду кожний довгий приголосний слід розглядати як збіг двох нормально коротких приголосних фонем” [186, с. 234; 2, с. 44].

Система приголосних досліджуваних говірок лемків-переселенців складається із 32 фонем, з них 22 твердих /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /з/, /л/, /н/, /р/, /ж/,

/ч/, /ш/, /џ/, /г/, /к/, /х/, /г/ і 10 м'яких /д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /џ'/, /л'/, /н'/, /р'/, /й/. Далі подаємо аналіз звукових полів приголосних фонем, відповідно об'єднавши їх за традиційним у фонології поділом (за місцем і способом творення, за рухом язика до твердого піднебіння) [2, с. 44–45; 187, с. 226–228; 105, с. 48; 104, с. 112–121].

Кожна фонема в потоці мовлення реалізується у своєму головному вияві або в одному зі своїх варіантів. У системі аналізованих північнолемківських говірок переселенців, до прикладу, фонemi /р, р', л', н'/ реалізуються лише у своєму головному вияві: /риба, /р'адок, л'іс, /дин'а. Фонemi /џ', ц'/ можуть виявлятися в комбінаторних варіантах [џ''], [ц''], якщо вони вимовляються перед напівм'якими приголосними: џ''в'ін, ц''в'ачок.

Найявне в північнолемківських говірках, до прикладу, ствердіння приголосних у кінці багатьох слів чи реалізація прийменника / префікса *в* як *z* або *x*, вважають за таку особливість, що витворилася тут “спонтанно, незалежно від інших мов” [80, с. 71].

3.2. Дистрибуція приголосних фонем

Для приголосних фонем сильною є їх позиція перед будь-яким голосним заднього ряду або в позиції кінця слова; у решті випадків приголосні перебувають в слабкій позиції.

Фонематичність консонантних губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, передньоязикових твердих /д/, /т/, /н/, /л/, /з/, /с/, /ц/, /ж/, /ч/, /ш/, /р/, а також задньоязикових /г/, /к/, /х/ та гортанної /г/ встановлюємо такими рядами слів: *быти* – *выти* – *мыти* – *жыти* – *шыти*, *пити* – *лити* – *рити*, *село* – *зело* – *чело*, *бодак* ‘чортополох’ – *родак* ‘родич’, *фоса* ‘рів’ – *коса* – *роса*, *гача* ‘лоша’ – *кача* ‘каченя’ – *дача* – *гачі* ‘підштанники’, *кора* – *гора*, *лен* ‘льон’ – *лем* ‘лише’ – *лед* ‘лід’ – *лев* – *лес* ‘ліс’, *мухы* – *духы* – *рухы*, *місто* – *кісто* ‘тісто’ – *чісто* ‘чисто’, *шопа* – *ропа* ‘нафта-сирець’, *пайка* ‘частка’ – *файка* ‘люлька’ – *майка* – *шайка* ‘емність на воду’ – *чайка*, *шыба* – *хыбаль* ‘хіба що’, *вата* – *хата* – *рата* ‘оплата частинами’, *куля* – *гуля* ‘випуклість’ та ін..

М'які приголосні /д'/, /т'/, /н'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /џ'/, /л'/, /н'/, /р'/ протиставлені відповідним твердим, напр.: *та* ‘ж.р. до той’ – *тя* ‘тебе’, *лапа* – *ляпа* ‘базіка’,

зарадити ‘порадити’ – *зарядити* ‘організувати (про захід)’, *раса* – *ряса*, *цукати* ‘докоряти’ – *цукати*, *лахы* ‘одяг’ – *ляхы* ‘поляки’ тощо.

Небагато протиставлень мають фонemi /ʒ/, /z/, /z'/, /й/, однак їхня фонематичність є обґрунтованою, оскільки вони виконують основні функції фонemi – будівельну (або конститутивну), розпізнавальну (ідентифікаційну) та розрізнявальну (дистинктивну): *розвожу* ‘розвозити’ – *розвожџу* ‘розчиняти’.

3.2.1. Реалізація губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/

Аналіз сучасного стану функціонування говірок лемків-переселенців дає підстави стверджувати, що фонemi /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ в сильній позиції реалізуються як звуки [б] (губно-губний, зімкнено-проривний, дзвінкий, твердий), [п] (губно-губний, зімкнено-проривний, глухий, твердий), [в] (губно-губний, щілинний, дзвінкий, твердий), [м] (губно-губний, напіввідкритий, зімкнено-носовий, дзвінкий, твердий), [ф] (губно-зубний, щілинний, глухий, твердий). Фонemi /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ у слабкій позиції перед /і/, а також перед голосними /а/, /у/ (здебільшого у словах іншомовного походження) реалізуються як напівм’які звуки [б’], [п’], [в’], [м’], [ф’]. Основні закономірності дистрибуції губних /б/, /п/, /м/, /ф/ такі:

1) на початку чи в середині слова перед голосними [и], [е], [ы], [у], [о], [а] як [б], [п], [м], [ф] в **іменниках**: *ал’бум* ‘альбом’, *аўтобу’сова ста’ция* ‘автовокзал’, *без* ‘бузок’, *во’робел’* ‘горобець’, *йа’фыри* ‘чорниці’, *куфер* ‘валіза’, *футро* ‘хутро’, *шыба* ‘скло у віконній рамі’; **прикметниках**: *безвс’тыдний* ‘безсоромний’, *бес’ідливий* ‘балакучий’, *шта’фетний* ‘естафетний’; **дієсловах**: *беречыс’а* ‘берегтися’, *бес’іду’вати* ‘говорити’, *тра’фити* ‘влучити’, *забану’вати* ‘засумувати’, *заба’витис’а* ‘забаритися’, *фурде’лити* ‘хурделити’; **сполучниках**: *ал’бо* ‘або’;

2) на початку чи в середині слова перед сонорними приголосними [в], [й], [л], [м], [н], [р] як [б], [п], [м], [ф] в **іменниках**: *ал’тебра* ‘алгебра’, *пйон* ‘висок, прилад для вимірювання вертикальності’, *чуб’рина* ‘чуприна’; **дієсловах**: *наобл’ікати* ‘понадягати’, *напоп’рити* ‘наперчити’, *направ’йати* ‘ремонтувати’; **прислівниках**: *на’мйаг’ко* ‘рідко, некруто’, *на’мйаст* ‘замість’;

3) у кінці слова як [б], [п], [м], [ф] в **іменниках**: *бискуп* ‘єпископ’, *жомб* ‘вибоїна на дорозі, заповнена водою’;

4) перед голосним [і], [а] та [у] (графічні **я, ю**) як комбінаторний вияв [б’], [п’], [м’], [ф’] в **іменниках**: *б’ібкы* і *б’іб’ачкы* ‘послід (козячий, кролячий та ін.)’, *б’ідос’а* ‘убогість’, *б’іжынец* ‘утікач із сталого місця проживання’, *з’реб’ін* ‘гребінь’, *дроб’азок* ‘дріб’язок’, *ет’зам’ін* ‘екзамен’, *об’ат’а* ‘обійми’, *об’аўл’ін’а* ‘оголошення’, *п’ігулка* ‘таблетка’, *п’ід* ‘горище’, *п’ід’биўка* ‘пасероване борошно як заправка до страви’, *п’ін’аз’і* ‘гроші’, *п’іс’тунка* ‘нянька’, *р’ем’ін* ‘ремінь’, *р’иб’ар* ‘рибалка’, *р’иб’арство* ‘риболовля’, *фар’б’арн’а* ‘фарбувальня’; **прикметниках**: *б’іл’іс’і* і *б’іл’іц’к’і* ‘білесенький’, *п’ідли* ‘підлий’; **числівниках**: *п’іўд’руга* ‘півтора’; **дієсловах**: *б’іжму’вати* ‘сварити, лаяти’, *б’ім’бати* ‘звисаючи, хитатися в різні боки (про китиці в одязі та ін.; байдикувати)’, *зара’б’ати* ‘заробляти’, *п’ідгар’тати* ‘підсипати землю стебла картоплі’, *п’ідзе’рати* ‘підглядати’, *п’ідзол’увати* ‘прибити підметки’, *п’іч’н’іти* ‘збільшуватися обсягом від насичення водою’, *с’п’і’вати*; **прислівниках**: *п’іў’перек* ‘навпоперек’.

Ширший звуковий ряд порівняно з іншими губними фонемами має /в/: [w] (губно-губний), [v] (губно-зубний факультативний варіант) в транскрипції подаємо як [в], [в’], [ў]:

1) перед голосними [и], [е], [ы], [у], [о], [а] як [w], [v] в **іменниках**: *в’ым’ір* ‘розмір’, *слизга’виц’а* ‘ожеледиця’, *фа’ховец* ‘фахівець’; **прикметниках**: *в’ел’к’ий* ‘великий’, *йедна’ковий* ‘однаковий’; **дієсловах**: *выл’а’пати* ‘розкрити таємницю’;

2) перед голосним [і], [а] та [у] (графічні **я, ю**) як [в’] в **іменниках**: *благов’іш’чын’а* ‘Благовіщення’, *м’едв’ід* ‘ведмідь’, *ц’в’ах* ‘цвях’; **числівниках**: *в’ісем* ‘вісім’; **дієсловах**: *хв’і’йати* ‘хитатися, колихати’;

3) в обмеженій кількості слів перед голосним [а] (графічна **я**) як [в’], [в’] в **іменниках**: *с’в’ато* і *с’в’ато*;

4) [ў] у випадках: а) на початку слова перед приголосним: *ў’чера*, *ў’пасти’е*, *ў’рано*; б) у середині слова перед приголосним: *воўк*, *голо’д’іўка* ‘голодомор’, *заўсе*, *ку’каўка* ‘зозуля’, *нап’іўчере’в’ікы* ‘мешти’, *шоўк*, *аўтобу’совий* ‘автобусний’, *доўг’і*, *деўйат* ‘дев’ять’; в) у кінці слова після голосного: *леў*, *даў*, *знаў*, *казаў*, *к’ричаў*,

*ходи*у; г) якщо /в/ є прийменником, що вживається перед словами з початковим приголосним звуком: *у*нашому дворі; *у*сестри.

5) на початку слова і в ролі прийменника **в** перед дзвінкими приголосними – [з] і перед глухими – [х], [ф] в **іменниках**: *з*дова 'вдова', *з*д'і(о)вец 'вдівець'; **дісловах**: *з*ви'д'іти 'побачити', *з*во'йти 'увійти', *з*да'рити, *з*'мерти, *з*'митис'а, *з*ро'дилос'а; *х*то'пити, *х*чити; **прислівниках**: *з*'вечыр 'увечері', *з*'водне 'вдень', *з*во'сени 'восени', *з*'ночы 'вночі'; *х*перед; *ф*с'ак'і, *ф*'чера / *ф*'чора, *ф*'т'ати; *з*'березн'у, *з*'болот'і, *з*'вод'і, *з*'дырвах, *з*'зимл'і, *з*'л'іт'і, *з*'м'іст'і, *з*'не'д'ілу 'в неділю', *х*'пол'у 'в полі', *х*'ка'нав'і, *х*'к'в'ітн'у, *х*'ко'мор'і, *х*'соб'і, *х*'т'і'хыж'і.

За нашими спостереженнями, паралельно в цих позиціях носії північнолемківських говірок, найчастіше представники молодшого покоління, використовують літературну норму: *з*'митис'а і *в*'митис'а; *х*ка'нав'і і *в*ка'нав'і.

Порівняно із літературною мовою та південно-східним і північним наріччями фонема /ф/ значно ширше репрезентована в говорах південно-західного наріччя, де виступає не лише як український відповідник до іншомовного [f] (*форма*, *фабрика*, *файні*, *фам'ілія*), а й “заступає собою питому звукосполюку [хв] або іноді і фонему /х/” (*фалити*, *ф'іст*, *фут'ір*) [9, с. 64–65]. В аналізованих ДТ зафіксовано такі словоформи: *ф*ал'а 'велика хвиля', *ф*'іртка, *з*у'фалий 'зухвалий', *з*у'фал'ство 'зухвальство'.

Фонеми /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ як в літературній мові, так і в усіх її говорах не мають протиставлення за ознакою твердості / м'якості, тому маємо комбінаторні алофони відповідних фонем у позиції перед /і/, а також перед голосними /а/, /у/ (здебільшого у словах іншомовного походження) – реалізуються в напівм'яких звуках: [б'], [п'], [в'], [м'], [ф']: [*в*'ітер, [*м*'істо, [*б*'ійка, [*п*'ір'я, [*ф*'ільм, а також [*б*'у]ро, [*п*'у]нітр, [*б*'а]зь [9, с. 64].

Двофонемна сполука “губний + /й/” охоплює всю українську діалектну територію, затвердившись і в літературній нормі [АУМ, к. 75 (Я. Закревська)]. У південно-західних говорах варто звернути увагу на звукосполюки [мн'], [бл'], [вл'], які частково наявні і в досліджуваних говірках: *м*'н'асо, *п*'амн'ат', *п*'олумн'а, *м*'н'ати;

голуб'л'ата, здо'роўл'а, 'л'убл'ат', 'л'іпл'ат, 'ломл'ат та ін. [див. про це та ін. звуковияви: 9, с. 66].

Отже, в досліджуваних північнолемківських говірках переселенців звуковий ряд фонем /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ формують такі алофони: [б], [п], [м], [ф], [w], [v], [ў], [z], [x], [б'], [п'], [в'], [м'], [ф'].

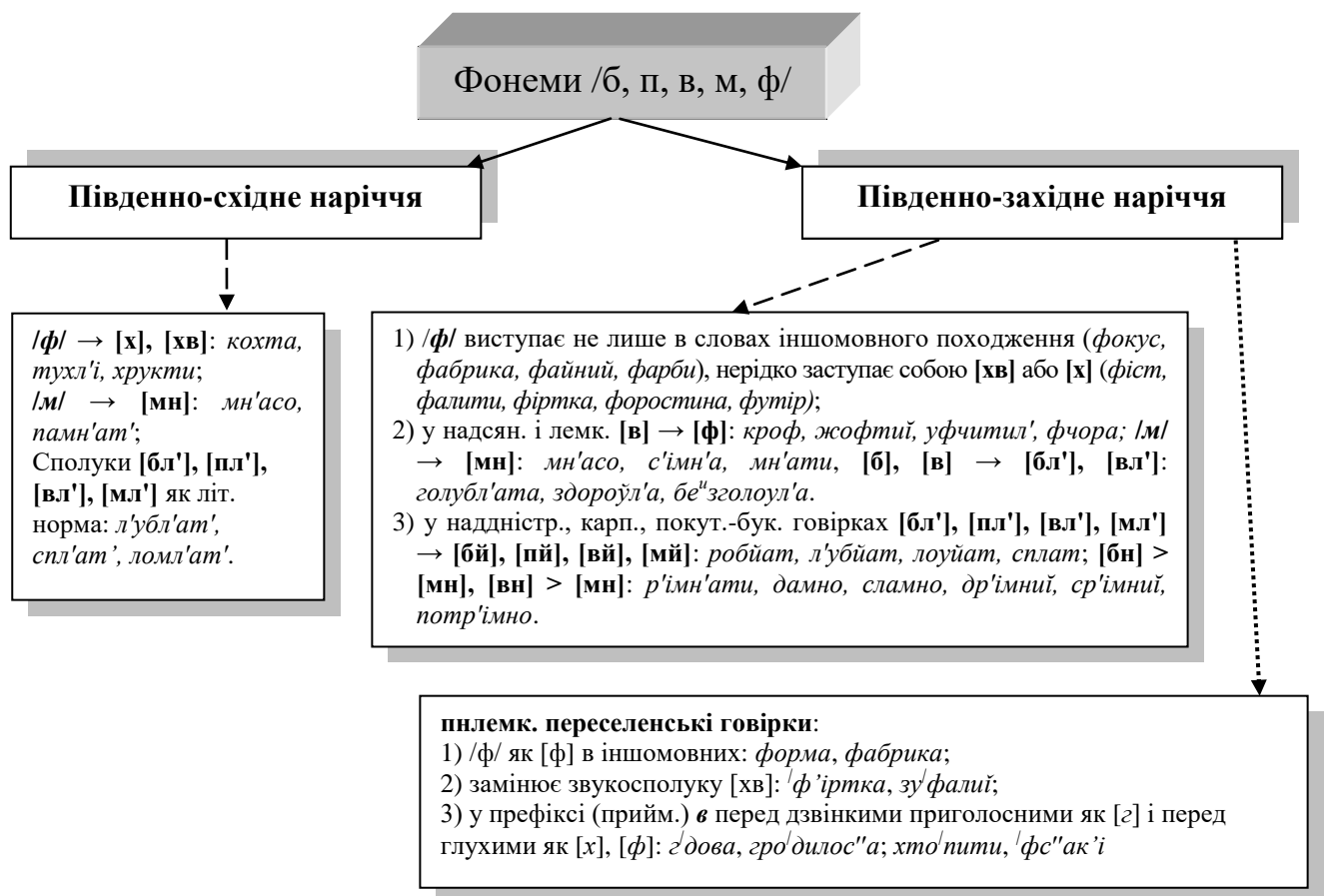

Рис. 3.1. Фонемми /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/

3.2.2. Реалізація передньоязикових проривних /д/, /д'/, /т/, /т'/

Фонемми /д/, /т/ в аналізованих ДТ реалізуються звуками [д], [т] і комбінаторними варіантами [д'], [т'], що з'являються перед [і] з колишніх [ѣ], [е], [о], та задньоязиковими [г'], [к'] із комбінаторних [д'], [т'].

Основні закономірності дистрибуції /д/, /т/ виявлено в таких позиціях:

1) на початку чи в середині слова перед голосними [и], [е], [ы], [у], [о], [а] як [д], [т] в **іменниках**: *ади'торийа, б'і'дос"а* 'убогість', *бе'с"іда* 'бесіда, розмова', *Вели'ден* 'Великдень', *т'в'ізда, дої'ж'іука* 'дошова вода', *етик'ета* 'етикет';

прикметниках: *дереу́л'аний* ‘дерев’яний’, *добрис''і* ‘добресенький’, *женатий*, *жоу́тий*; **числівниках:** *деу́йат* ‘дев’ять’; **дієсловах:** *бру́дитис''а* ‘забруднюватися’, *гро́дилос'а* ‘народилося’, *дрыл'атис''а* ‘штовхатися’, *з''істи* ‘з’їсти’; **прислівниках:** *а'биде* ‘де-небудь’, *'бодаї-дагде* ‘будь-де’, *дидн'а* ‘вдосвіта’, *допрау́ды* ‘дійсно’;

2) на початку чи в середині слова перед приголосними як [д], [т] в **іменниках:** *абе'цадл'о* ‘абетка’, *быд'л'ата* ‘худоба’, *боднар* ‘бондар’, *брадрура* ‘духовка’, *двер'і*, *істн'ін'а* ‘існування’, *м'ітла*; **прикметниках:** *естрадови́* ‘естрадний’; **числівниках:** *двадца'теро* ‘двадцятро’; **дієсловах:** *квітнути* ‘квітнути’; **прислівниках:** *ани'одкал'* ‘нізвідкіля’, *'видно, гводне* ‘вдень’;

3) у кінці слова як [д], [т] в **іменниках:** *вис'л'ід* ‘результат, наслідок (праці)’, *з'л'і(у)ст* ‘злість’, *кабат* ‘спідниця’.

Фонема /д/ може виявлятися в таких комбінаторних варіантах:

1) [д'] перед м'якими приголосними в **іменниках:** *Великод'н'а (Р.в.)*, *ганд'л'ар* ‘торгівець’, *груд'н'а (Р.в.)*, *д'н'і*, *д'н'ами*; **прийменниках:** *д'л'а*;

2) [ǰ] перед [ж], [ч], [ш]: *п'і'ǰиу́л'ати*.

Фонема /д'/ реалізується лише у звукові [д'] в **іменниках:** *буд'ак*, *гад'ука*, *газ'д'іуство* ‘господарка’, *гвоз''д'ік* ‘гвоздика’, *д'ад'ко*, *д'ірка*; **прикметниках:** *вод'аний*; **дієсловах:** *вид'іти* ‘бачити’.

Факультативним виявом фонemi /д'/ може бути [ǰ]: *бу[ǰ] же* ‘будь же’.

Фонема /т'/ виступає у варіантах: 1) [д'] перед дзвінким [б]: *бо'род'ба*; 2) [ц'] перед глухим [с']: *з'дайец':а*.

Виявляємо зникнення розрізнення дзвінкості: глухості в кінці слова в мовленні багатьох переселенців різного віку, де дзвінкий приголосний [д] оглушують: *град* ‘град’, *лет* ‘лід’, *мет* ‘мед’, *р'іх* ‘ріг’, *сат* ‘сад’.

Як і в літературній мові, носії північнолемківських говірок вимовляють звук [т] перед [і] пом'якшеним: *с''т'іна*, *'т'іуко* ‘тільки’, але в осіб старшого покоління, подібно як у наддністрянських говірках, трапляється реалізація [т'] як [к'], [д'] як [г']: *'к'істо* ‘тісто’, *'к'існий* ‘тісний’, *'г'івка*, *'с''к'іна* ‘стіна’.

М'який [т'] у кінці слів має тенденцію втрачати палатальність: *'горд'іст*, *смерт* [ЗСЛА, с. 44], *с'тар'іст* тощо. У мовців різного віку спостерігаємо, що, на

відміну від літературної норми, [m'] у кінці слів ще до сьогодні має тенденцію втрачати палатальність. У жодного із поколінь не знаходимо поряд із діалектною вимовою літературного відповідника, очевидно, тому що й наддністрянським говіркам притаманна така артикуляція.

Частина інформаторів звук [t'] вимовляють як [ц']: ¹з'їц'ми, ¹ц'агне.

Ствердіння кінцевого м'якого [m'] відбувається: 1) у дієсловах 3-ї особи однини та множини: ¹іздит, ¹робит, ¹ідут, ¹пишут, ¹читайут, ¹кажут.

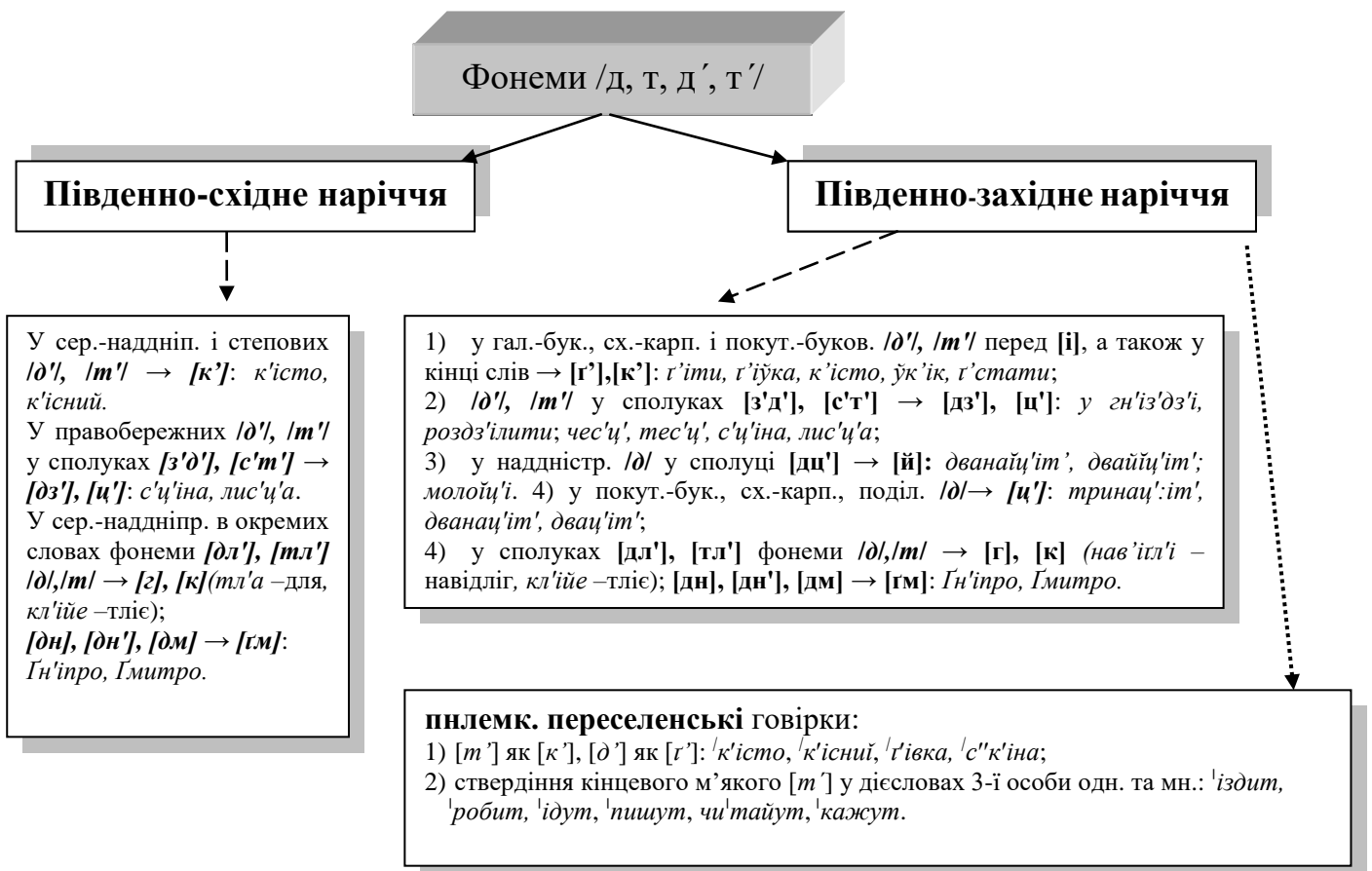

Рис. 3.2. Фонемі /d/, /m/, /d'/, /m'/

3.2.3. Реалізація передньоязикових фрикативних /з/, /з'/, /с/, /с'/

Передньоязикові фрикативні фонем /з/, /с/ реалізуються звуками та звуковими варіантами [з'], [с'] у позиції перед [і] з давнього /ѣ/, /е/ та /о/.

Фонема /з/ може реалізуватися в таких комбінаторних варіантах: 1) [з'] перед пом'якшеними приголосними [з'л'і]сть, [з'р']лий; 2) [с'] перед глухими м'якими

приголосними: [с'ц']ідити; 3) [ж] перед [ж, ч, ш, ʒ]: [ж]жувати, ро[ж]чин, [ж]джемом; 4) [ш] перед [ш] і [ч], коли прийменник (префікс з поєднується з початковим кореневим [ш] або [ч]): [ш]шити 'зшити', [ш]чісувати 'зчісувати'.

Фонема /з'/, крім головного вияву, може мати факультативний варіант [ж].

Фонема /с/ має такі варіанти: 1) [с'] перед м'якими приголосними: [с'л']ози, [с'в']ітло, [с'н']ілий; 2) [ш] перед [ш]: вирі[ш]ши 'виріши'.

Фонема /с'/ має такі варіанти: 1) [з'] перед дзвінкими приголосними: /к'із'ба 'кісьба', /п'роз'ба 'просьба'; 2) [ш] перед шиплячими – факультативний вияв: ош'шапка 'ось шапка'.

У діалектологічних працях наголошено на неоднаковій якості м'яких приголосних [з'], [с'], [ʒ'], [ц'] в українських говорах [63, с. 65–67; 71, с. 221; 9, с. 69, 71]. Й. Дзендзелівський звертає увагу на значно сильніший ступінь палатальності цих приголосних в говірках надсянських, багатьох наддністрян., частині бойк., деяких верховинських на Закарпатті, у західній частині пдлемк., у крайній південно-західній смузі поділ., як також у пнлемк., холмських та підляських [63, 67]. Якщо в літ. українській мові та частині діалектів при творенні м'яких [з'], [с'], [д{з'}], [ц'] участь бере передня частина язика, то у вище перелічених говірках – середня; відповідно такі звуки прийнято називати дорсально-палатальними [з''], [с''], [ʒ''], [ц'']. Артикуляційною особливістю таких звуків є те, що на слух їх сприймають дуже м'якими із дещо шиплячим призвуком: [з'^{жк}'], [с'^ш'], [ʒ'^ʒ'], [ц'^ц']: с'''іно, с'''віт, с'''міх, з'^{жс}іма, з'^{жс}вір, с'''ц'''іна [9: 69]. Про особливість вимови [с'] зауважено і в мовленні українців Банату (Румунія), що є представниками закарпатських говірок: “у деяких випадках спостерігається цілковита палаталізація фрикативного звука, внаслідок чого цей приголосний сприймається з додатковим, ніби “шиплячим”, відтінком [ш'']: с''ім, с''іно, с''в'іт, с''п'івати, не'' с''м'їс'а, ôс''ін', с''імн'а, с''атій 'святий', с''ідати” [142: 33]. Досліджуючи “мовний портрет” переселенців із лемківського с. Чарна Краківського воєводства на Луганщині (Східна Слобжанщина), К. Глуховцева також зауважує, що дорсальна вимова щілинних [з],

[с], [ц] “сприяє їх зближенню із шиплячими приголосними: *ш'іно, ш'п'івам, ш'л'іди; пш'ничу* (пшеницю), *пал'ич'і* (палиці), *х'вонч'і* (хлопці)” [28, с. 19].

Виникнення [з'], [с'], [ц'] К. Дейна пов'язує із польським впливом, адже “цю фонетичну інновацію, що відрізняє південно-західні діалекти від інших українських діалектів, ми вважаємо наслідком тісних і тривалих контактів українського населення з поляками, як на польсько-українському мовному прикордонні, так і на землях, де був значний процент польського населення. Не є простою випадковістю той факт, що дорсальна артикуляція закріпилась практично тільки на територіях, на яких до репатріації проживав великий відсоток польського чи в мовному плані українізованого населення” [215, с. 59–60]. Польський дослідник лемківського ареалу З. Штібер, окресливши межі поширення цієї риси (західна частина Лемківщини по обидва боки польсько-словацького кордону, з польського боку також східна Лемківщина, окрім південної частини Сяноцького повіту), зараховує [з'], [с'] до групи польсько-словацьких впливів: *с'іно, з'іл'а* [242, с. 476]. На його думку, дорсальна артикуляція поширилася від польського населення, що проживало серед українців, а далі, виявившись достатньо стійким явищем, стало природно поширюватися дещо далі на схід [237, с. 13–18]. Натомість Г. Півторак не погоджується із цілковитим ствердженням польського впливу і вважає дорсально-палатальну вимову звуків [з'], [с'] свідченням швидше спорідненості українських і польських діалектів, оскільки “факти свідчать про старожитність цієї риси, властивої говорам відповідного діалектного ареалу ще за давньоруської доби і, можливо, раніше. Зближення свистячих і шиплячих зафіксовано в давньоруських і ранніх староукраїнських пам'ятках галицько-волинського походження, починаючи з XIII ст. [...] Засвідчена фонетична риса є східнослов'янським еквівалентом польського мазуріння” [157, с. 141–142]. Звернімо увагу, на працю І. Зілинського, у якій зазначено з цього приводу, що в лемківській говірці с. Явірки “с', з' артикуються дорсально, як польські *ś, ź*” [87, с. 131]. На наш погляд, дослідник застосовує сусідню мову з порівняльною метою, зовсім не кваліфікуючи наявність цієї риси в говірковому мовленні як полонізм. Ще одним доказом, що заперечує польські впливи на поширення цього явища в частині українських діалектів, є

наявність зафіксованої вимови [з''], [с''] і в деяких південно-східних говірках (ареал Запоріжжя) [177, с. 96].

До пропонованого аналізу залучено тексти говіркового мовлення лише з тих населених пунктів, для яких ця риса була притаманною в додепортаційний період – це західна та східна частини Лемківщини з польського боку, за винятком південної частини Сяноцького повіту [235, с. 81, 91–92; 268]. Як бачимо, аналіз досліджуваного явища в північнолемківських переселенських говірках вивчаємо в межах поширення наддністрянського говору, для якого вимова [з''], [с''], [ц''] є властивою і послідовно зберігається.

Із проаналізованих аудіотекстів дорсально-палатальну вимову /з'/ як [з''] вдалося зафіксувати в мовленні респондентів усіх вікових груп в таких позиціях:

1) перед [і] в **іменниках**: *б'з''ік* ‘дивакуватість’, *'з''іл'а* ‘зілля’, *з''ім'н'акы* ‘картопля’, *п'ін'аз''і* ‘гроші’; **прикметниках**: *'коз''ій* ‘козячий’; **дієсловах (дієслівних формах)**: *бз''іку'вати* ‘дуріти, психувати’, *з''ів'ялий* ‘зів'ялий’, *з''і'мати* ‘впіймати’, *з''істи* ‘з'їсти’; **прислівниках**: *ни'з''іц'ко* ‘низенько’;

2) перед [а] (графічна **я**) в **іменниках**: *'баз''а* ‘вербова гілка’; **дієсловах**: *'воз''ат* ‘3 ос. мн. мин. часу від возити’;

3) перед [о] (графічно **ьо**) в **іменниках**: *по'з''омкы* ‘лісові суниці’;

4) в абсолютному кінці слова в **іменниках**: *п'ін'аз''* ‘монета’;

5) перед губними [в], [м], [п] в **іменниках**: *з''в'ідан'а* ‘запитання’, *з''в'ідал'ник* ‘знак питання’, *з''в'ізда* ‘зірка’, *з''в'із'дочка* ‘зірочка’ *з''в'іздар* ‘колядник’, *з''в'ір*, *з''в'ірина* ‘звір’, *з''в'іринец*, *з''в'ір'атник* ‘звіринець’; **дієсловах**: *з''в'ідатис''а* ‘спитати’;

б) перед передньоязиковими [д], [т], [ц], [л], [н] в **іменниках**: *б'лиз''ці* ‘близнята’, *г'воз''д'ік* ‘гвоздика’, *же'л'із''н'ак* ‘кухонний горщик (чавун)’, *'лаз''н'а* ‘лазня’; **прикметниках**: *'луз''ний* ‘вільний, зайвий’, *те'раз''ні* ‘теперішній, сучасний’; **прислівниках**: *з''лі* ‘зле, погано’, *'нез''лі* ‘добре, непогано’;

7) перед задньоязиковим [к] в **іменниках**: *'баз''ка* ‘вербова гілка’, *'буз''ко* ‘лелека’.

В аналізованих говірках /с'/ як [с''] наявне в таких позиціях:

1) перед [i] в іменниках: *бе^лс^тіда* ‘бесіда, розмова’, *ве^лс^тіл^а* ‘весілля’, *на^лс^тін^а* ‘насіння’, *ос^тін^а* ‘осінь’, *рис^тік* ‘грифель, крейда’, *с^тід^жын^а* ‘сидіння’, *с^тім^кіўка* ‘волейбол’, *сус^тід* ‘сусід’; **прикметниках**: *бес^тідливи* ‘говіркий, балакучий’, *бі^ліс^ті* ‘білесенький’, *доб^лрис^ті* ‘добресенький’, *дри^лбіс^ті* ‘дрібнесенький’, *коро^лт^іс^ті* ‘коротенький’, *ле^лг^іс^ті* ‘легесенький’, *ма^лл^іс^ті* ‘малесенький’, *мід^лг^іс^ті* ‘м’якенький’, *моло^лд^іс^ті* ‘пестлива форма до молодий’, *най^лве^лс^тіл^{ши}* ‘найвеселіший’, *ни^лз^іс^ті* ‘низенький’, *но^лв^іс^ті* ‘новенький’, *ос^тідли* ‘який постійно проживає на певному місці’, *ост^лрис^ті* ‘гострий, гостресенький’, *са^лм^іс^ті* ‘саменький’, *су^лх^іс^ті* ‘сухенький’, *ти^лх^іс^ті* ‘тихесенький’, *то^лн^іс^ті* ‘тонесенький’, *у^лз^іс^ті* ‘вузесенький’, *чыс^лц^іс^ті* ‘чистенький’; **числівниках**: *с^тідем* ‘сім’, *с^тім^{на}ц^{ет}* ‘сімнадцять’, *с^тім^{на}ц^{ет}еро* ‘сімнадцятеро’, *с^тім^{сто}* ‘сімсот’; **дієсловах**: *бес^тідувати* ‘розмовляти, гомоніти, балакати’, *на^лс^тічы* ‘насікти’, *од^лс^тічы* ‘відсікти’, *пос^тііяти* ‘посіяти’, *прис^тігати* ‘присягати’, *с^тідити* ‘сидіти’; **прислівниках**: *пома^ліс^ті* ‘помаленьку’, *поне^лчас^ті* ‘згодом’;

2) перед [а] (графічно **я**) в іменниках: *б^ідос^а* ‘убогість’, *гус^а* ‘пташа гуски’, *там^бус^а* ‘пестливе до *тамба* – рот, уста’, *к^іс^а* ‘держак коси’, *м^іс^ачок* ‘пестлива форма до місяць’, *с^аг* ‘метровий відрізок деревини, розділений надвоє чи начетверо’; зворотному **займенникові** *с^а* ‘себе’; **числівниках**: *осем^{дес}ат* ‘вісімдесят’, *ти^сача* ‘тисяча’, *штыр^{дес}ат* ‘сорок’; **дієсловах**: *баб^лратис^а* ‘бовтатися руками в чому-небудь рідкому’, *боры^лкатис^а* ‘боротися з кимось’, *бру^лдитис^а* ‘забруднюватися’, *ва^лдитис^а* ‘сваритися’, *век^лшатис^а* ‘збільшуватися’, *ве^лритис^а* ‘кривитися (про дошки, двері та ін. дерев’яні вироби)’, *выборы^лкатис^а* ‘виплутатися, вийти із скрутного становища’, *выпоч^лнутис^а* ‘виспатися, добре відпочити’, *вырату^лватис^а* ‘врятуватися’, *выслизгу^лватис^а* ‘вислизати’, *зата^лдатис^а* ‘задуматися’, *габо^лритис^а* ‘сваритися, жити в незгоді’, *гас^{ат}* ‘з ос. мн. від гасити’, *дры^ллатис^а* ‘штовхатися’, *йас^лнітис^а* ‘ясніти, сяяти’, *жег^лнатис^а* ‘прощатися’, *загар^лтатис^а* ‘загорнутися’, *лі^лчытис^а* ‘лікуватися’, *м^лж^луритис^а* ‘мружитися’, *мосу^лритис^а* ‘супитися, хмуритися (про людину)’, *найен^лчатис^а* ‘настогнатися’, *оба^лватис^а* ‘сумніватися’, *оба^лчытис^а* ‘схаменутися’, *обры^лпатис^а* ‘оббитися, поколупатися (про піч, стіну тощо)’;

оджыв'іятис"а ‘харчуватися’, *пода'батис"а* ‘подобатися’, *покры'шытис"а* ‘покришитися’, *прєбл'ікатис"а* ‘переодягатися’, *преко'натис"а* ‘переконатися’, *роди'натис"а* ‘родичатися’, *с"ар'чыти* ‘падати дуже дрібними краплями (про дощ)’, *с"а'чытис"а* ‘просочуватися, витікати дрібними краплями’, *с'мотр'атс"а* ‘дивляться’, *с'тоўчыс"а* ‘розбитися (про посуд)’, *стра'титис"а* ‘загубитися’, *с"ці'катис"а* ‘казитися, лютувати (про людину)’, *сцук'рытис"а* ‘зацукруватися (про мед)’, *траф'іятис"а* ‘траплятися’, *ц'нутис"а* ‘сумувати, тужити’; **прислівниках:** *ў'с"ади* і *ф'с"ади* ‘усюди, скрізь’, *зоў'с"ади* ‘звідусіль’, *с"ады-тады* ‘сюди-туди’, *с"ако-тако* ‘сяк-так’, *тады-с"ады* ‘туди-сюди’; **частці с"а** ‘ся’;

3) перед [о] (графічні бо) в **іменниках:** *Бо'з'ус"о* ‘шанобливо-пестливе до Бог’, *й'ас"ок* ‘маленька подушка; великозерниста квасоля’, *т'ес"ц'о* ‘тесть’, *т'ес"ц'ова* ‘мати дружини’; **прислівниках:** *др'иб'іс"о* ‘дрібнесенько’, *л'є'г'іс"о* ‘легенько’, *м'я'г'іс"о* ‘м’якенько’, *н'из'іс"о* ‘низенько’, *пр'ос"ц'іс"о* ‘простенько’, *су'х'іс"о* ‘сухенько’, *чыс"ц'іс"о* ‘чистенько’;

4) перед [у] (графічна ю) в **дієслові** *с"у'пати* ‘сідати (дитяче мовлення)’;

5) в абсолютному кінці слова в **іменниках:** *Б'оз'ус"* ‘шанобливо-пестливе до Бог’, *х'л'ібус"* ‘пестл. до хліб’; **прикметниках:** *др'иб'іс"* ‘дуже дрібний’, *л'є'г'іс"* ‘невідм. легенький’, *ост'рис"* ‘дуже гострий’;

б) перед губними [в], [м], [п] в **іменниках:** *с"в'ато* ‘свято’, *с"в'аче'нина* ‘свячене, великодня їжа’, *с"ва'чын'а* ‘освячення’, *с"в'і'жына* ‘дичина’, *с"в'іт* ‘світ’, *с"в'і'чын'а* ‘свідчення’, *с"м'іт'а* ‘сміття’, *с"м'іт'арка* ‘лопатка для сміття’, *с"м'іх* ‘сміх’, *с"н'і'ванка* ‘пісня’; **прикметниках:** *с"в'ати* ‘святий’, *с"в'а'точни* ‘святковий’, *с"в'а'чени* ‘свячений’, *с"в'і'жи* ‘свіжий’, *с"в'із'іс"і* ‘свіженький, свіжесенький’; **дієсловах:** *одс"в'іжу'вати* ‘відсвіжувати’, *ос"м'і'шытис"а* ‘поставити себе в смішне становище’, *прес"в'ічу'вати* ‘просвітлювати’, *прес"н'і'вати* ‘переспівати’, *прис"ва'чати* ‘присвячувати’, *с"в'і'чыти* ‘свідчити’;

7) перед передньоязиковими [т], [ц], [л], [н] в **іменниках:** *б'є'рес"ц'а* ‘Берестя – назви високих гір’, *г'ус"лі* ‘мн. скрипка’, *г'ус"тан'а* ‘гойдання на гойдалці’, *к'іс"н'ава* ‘тиснява’, *к'ос"ц'ол* ‘римо-католицький храм’, *л'ис"т'а* ‘листя’, *л'є'рс"ц'ін* ‘перстень’ [ЗСЛА, с. 28], *л'ос"ц'іл* ‘постіль’, *п'ред'м'іс"ц'а* ‘передмістя’;

прес"в'іт'л'ін'а ‘рентген’, *прос"ц'ух* ‘простак’, *старос"ц'іна* ‘найстарша свашка на весіллі’, *с"ц'ус* ‘штабель, рівно складений ряд дров’, *шчес"т'а* ‘щастя’; **прикметниках:** *вып'іс"н'а'в'ілі* ‘виснажений, неродючий (про ґрунт)’, *выс"н'і* ‘верхній’, *днес"н'і* ‘сьогоднішній’, *йе'гомос"ц'* ‘шанобливе звертання до священника’, *капус"ц'ани* ‘капустяний’, *квас"н'ави* ‘кислуватий’, *к'іс"н'ави* ‘тіснуватий (про одяг, взуття)’, *кос"ц'ани* ‘кістяний’, *прос"ц'іс"і* ‘простенький, рівний’, *чыс"ц'іс"і* ‘чистенький’; **дієсловах:** *йяс"н'ітис"а* ‘ясніти, сяяти’, *зас"ц'і'гати* ‘застібати (про гудзики)’, *квас"н'іти* ‘скисати (про молоко)’, *с"ц'і'катис"а* ‘казитися, лютувати (про людину)’; **прислівниках:** *у'чес"н'і* і *ф'чес"н'і* ‘своєчасно, вчасно’, *к'рас"н'і* ‘гарно’, *кус"ц'ок* ‘трішки’, *легко'мыс"н'і* ‘легковажно’, *на'рос"ц'іж* ‘навстіж (напр. про двері)’, *неу'мыс"н'і* ‘ненавмисне’, *покус"ц'іц'ка* ‘потрішечки’, *покус"ц'ок* ‘потрохи’, *с"м'ішн'і* ‘смішно’, *у'мыс"н'і* ‘навмисне’, *чыс"ц'іс"о* ‘чистенько’.

Приголосний [з'] перед суфіксальним [к] звичайно твердий, як і в наддністрянських говірках: *ост'розкыї*, *узкыї*, хоча зафіксовано в мовленні переселенців й спорадичне використання паралельно літературної форми, за якою звук [з] м'який: *ост'розкый* і *ост'роз'кый*, *узкый* і *уз'кый*.

М'який приголосний [с'] у кінці слів має тенденцію втрачати палатальність: *вес*, *днес* тощо. У жодного із наших інформаторів не знаходимо поряд із діалектною вимовою літературного відповідника, очевидно, тому що й наддністрянським говіркам притаманна така артикуляція.

Отже, лемки-переселенці на противагу літературній мові до сьогодні послідовно вимовляють у наведених вище словоформах звук [з''], [с'']. Збереження дорсально-палатальної артикуляції підтримане, очевидно, таким ж звуковиявом фонеми /з'/, /с'/ в наддністрянських говірках, у середовищі яких перебувають наші респонденти.

Приголосний [с] перед суфіксальним [к] звичайно твердий: *л'в'івскый*, *рускый*, *воїско*, *хлоп'чыско*, *д'ів'чыско*. Зафіксовано в мовленні переселенців й спорадичне використання паралельно літературної форми, за якою звук [с] – м'який: *л'в'івский* і *л'в'івс'кий*, *укра'їнский* і *укра'їнс'кий*.

Відбувається одзвінчення *с* у формах типу перфекта: *ро^б'ілі_змо*, *хо^д'ілі_змо*.

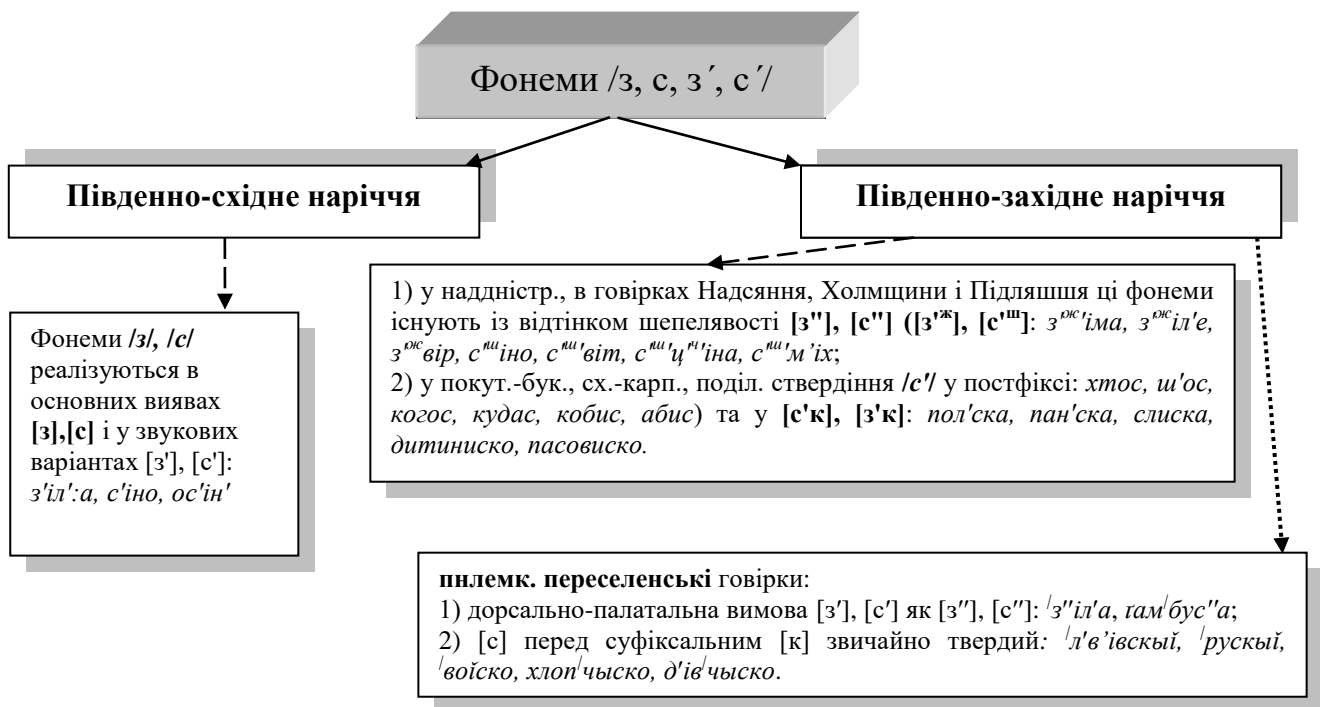

Рис. 3.3. Фонемі /з/, /с/, /з'/, /с'/

3.2.4. Реалізація передньоязикових щілинних шиплячих /ж/, /ш/

Фонемі /ж/, /ш/ реалізуються як передньоязикові щілинні шиплячі [ж], [ш] та їх напівм'які варіанти [ж'], [ш'] перед [і] з [ѣ], [е].

Фонемі /ж/, /ш/ реалізується у своєму основному вияві як [ж], [ш]:

1) перед голосними, крім [і], в **іменниках**: *жаба*, *лоша*, *миша*, *м'ішок*, *пожычка* 'позика'; **прикметниках**: *пожыточній*, *сукий* 'сухіший'; **займенниках**: *нашым*; **числівниках**: *першы*; **дієсловах (дісприкметниках)**: *ос'м'ішытис'а* 'поставити себе в смішне становище', *покрышытис'а* 'покришитися', *пра'жене* 'варене (молоко)', *престрашылас'а* 'налякалася'; **прислівниках**: *нап'ішо*, *предовшыткым* 'передусім';

2) перед іншими приголосними в **іменниках**: *ж'нива*, *лыжвы* 'лижі', *лыжка* 'ложка', *м'ішкы*, *нонашко* 'хресний батько', *нужда*, *ск'вершчок* 'цвіркун'; **прикметниках**: *с'п'ішний* 'швидкий'; **дієсловах (дісприкметниках)**: *меш'кати*,

ниш¹чыти, пороз^сшмар¹йани ‘розкиданий’, п¹риш¹уа ‘прийшла’; прислівниках: ¹п¹ішкы, ¹пошто ‘навіщо’, с¹м¹ішн¹і ‘смішно’;

3) у кінці слів в іменниках: мо¹лод¹іж ‘молодь’, н¹іж, ¹поташ ‘сода’; дієсловах: ¹поріж; прислівниках: на¹рос¹ц¹іж ‘навстіж (напр. про двері)’.

Комбінаторними алофонами /ж/ є [ж’] перед [і]: ¹ж¹інка; [з’] перед [ц’] і [с’]: у к¹низ¹ц¹і, з¹вас¹с¹а; [ж’:] я: подо¹рож¹:у.

Комбінаторними алофонами фонемі /ш/ є [ш’] перед [і]: ш¹іст; [ш’:] перед а, у (орфогр. я, ю): гу¹аш¹:у; [с’] перед [с’], [ц’]: вмив¹айес¹:а, ¹дос¹ц¹і.

Шиплячий [ж] ствердів так, що після нього на місці давнього *i* може виступати [ы]: ¹жыто, ¹жыт¹і, ¹чужы і. Таку вимову й тепер стало зберігають мовці різного віку. На їхнє говіркове мовлення не впливає орфоепічна норма української літературної мови, за якою, як відомо, шиплячі тверді або ледь пом’якшені в позиції перед [і]. Вище ми згадували також про зміни голосного [а] (з *а, юса малого) після колишніх м’яких приголосних, до яких відносяться і шиплячі. На мовлення лемків, які перебувають понад 50 років в іншодіалектному середовищі, не вплинули наддністрянські говірки з їхнім т.зв. переголосом: ¹ш¹епка, ч¹ес, ¹ж¹еба. Без сумніву, можна говорити, що цю рису носії північнолемківських говірок не піддають нівелюванню.

Вимова звука [ж] як [ж̣], яка існує в наддністрянських говірках, проте не зумовила збереження в переселених лемків давньої говіркової риси. Тільки в найстарших інформаторів сполука *d+j* реалізується як [ж̣]: ¹ме¹жа, ¹чу¹ж̣ иї, п¹р¹а¹жа, о¹де¹жа.

Шиплячий [ш] ствердів так, що після нього на місці давнього *i* може виступати [ы]: ¹кашы, ¹шыти, ¹шы¹ю, ¹б¹іл¹ши, з¹роши. Стосовно ствердіння [ж], [ш] у лемківських говірках Й.Дзендзелівський зауважує, що його не обов’язково ставити в залежність від цього явища у польській мові. Загальна тенденція до ствердіння шиплячих в українській мові виявляється здавна, і тому цю фонетичну рису лемківських та сусідніх польських говірок можна вважати проявом спільної тенденції [60, с. 8]. Таку вимову й тепер стало зберігають особи різного віку. На їхнє

говіркове мовлення не впливає інодіалектне оточення. Без сумніву, можна говорити, що цю рису носії північнолемківських говірок не піддають нівелюванню.

Звук [ш] перед наступним [к] унаслідок регресивної асиміляції вимовляється як [ч]: *ч'кода, ч'коуа*. Таку особливість вимови спостерігаємо здебільшого у мовців найстаршого віку, спорадично в середнього до паралельного літературного відповідника.

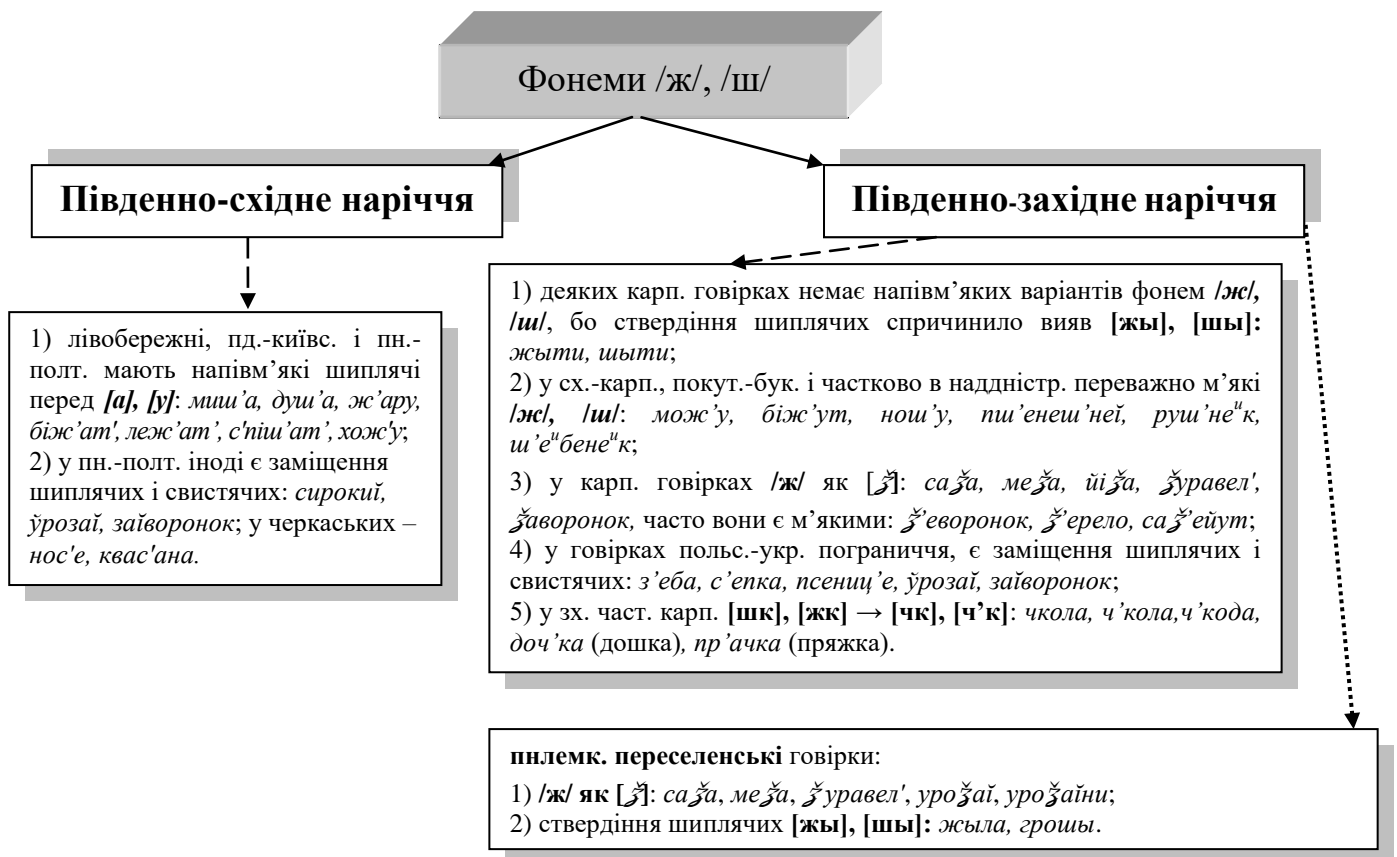

Рис. 3.4. Фонемі /ж/, /ш/

3.2.5. Реалізація передньоязикових африкат /ʃ/, /ч/, /ʒ/, /ʒ'/, /ц/, /ц'/'

Передньоязикові африкати /ʃ/, /ч/, /ʒ/, /ʒ'/, /ц/, /ц'/' мають відмінності між говорами української мови в частоті їх вживання.

Фонемі /ʃ/, /ч/ реалізуються як [ʃ], [ч] в позиції:

1) перед голосним, окрім [і], в іменниках: *ʃем, нароʃин'а* 'народження', *уچار* 'вівчар', *ушкоʃын'а* 'пошкодження', *ф'ірчак* 'цвіркун', *хлопч'іско*, *чыр'анка* 'обмін'; прикметниках: *учител'ове* 'учитилеве', *шп'ічастий* 'гострокінцевий

(вежа, ніж)'; **займенниках:** ¹чийої 'чиєї', чы¹його; **дієсловах:** ^зін¹чати 'дзижчати, гудіти', ла¹жениї 'завантажений', л'і¹чытис"а 'лікуватися', л'он¹жу '1 ос. одн. від льондати 'пити понад міру', м¹журитис"а 'мружитися', фу¹чати 'сопіти, буркотіти', чебер¹чати 'брязкати'; **прислівниках:** у¹чера, у¹чес"н'і 'своєчасно, вчасно', ¹чудн'і 'дивно';

2) перед іншими приголосними в **іменниках:** дої¹ж'іука 'дощова вода', ж¹м'іл.

У позиції перед [і] функціює в комбінаторному варіанті – напівм'якому звукові [ж]: б¹ж'ілка.

Фонема /ч/ може реалізуватися, крім головного вияву, в таких варіантах: 1) [ч'] перед [і]: ч'ін¹л'ати, кл'уч'і; 2) [ч':] між голосними: н'іч':у; 3) [ц':] перед [с'] і [ц']: у р'іц':і, не мороц'с'а; 4) [ж] перед дзвінким приголосним [б]: л'і¹жа ба, н'і¹жа_буде 'ніч буде'.

Як відомо, у лемківських говірках шиплячий [ч] також ствердів так, що інколи після нього давній *i* заступають [ы] або [и]: ¹печы, ¹чисто, ¹чуджиї, ржау¹чина. Така вимова й тепер стало збережена у трьох поколінь лемків. На їх говіркове мовлення не впливає ні орфоепічна норма української мови, ні наддністрянський говір з його т.зв. переголосом. Ми спостерігаємо, що ця риса у носіїв лемківських говірок не піддається нівелюванню.

В аналізованих говірках [з'] фіксуємо в незначній кількості слів у таких позиціях:

1) перед [і] в **іменниках:** ¹буз'ік 'будильник', ін¹ж^{жк}ін'ер 'інженер'; **дієсловах:** ^зібо¹н'іти 'мерзнути', ^зін¹чати 'дзижчати, гудіти', ^зірт¹нути 'повісити';

2) перед [о] (графічні **ьо**) в **іменниках:** ¹заз'о 'дідусь', ¹жаоб 'дзьоб', ¹жаопка 'пляма, цятка'; **дієсловах:** ^зо¹бати 'дзьобати';

3) в абсолютному кінці слова в **іменниках:** слез' 'оселедець';

4) перед губними [в] в дієсловах: *з'в'а'кати* ‘жувати’, *з'в'ан'дати* ‘набридливо буркотіти’.

М'який приголосний [ц'] у кінці слів має тенденцію втрачати палатальність: *'в'інец*, *'м'іс'ац*, *'отец*, *'палец*, *пше'ница*, *пше'ницу* та інші. У мовців різного віку не знаходимо поряд із діалектною вимовою літературного відповідника, очевидно, тому що й наддністрянським говіркам не властива така артикуляція.

Лемківським говіркам переселенців притаманна дорсально-палатальна вимова [ц']: *ц'в'ір'кати* ‘цвірінькати’, *'ц'іле*, *ц'і'дило*. Літературній нормі не властиве таке вживання, але в лемківських говірках зберігається, підтримана такою артикуляцією в наддністрянських говірках [71, с. 118].

В аналізованих говірках [ц''] наявне в таких позиціях:

1) перед [і] в іменниках: *бу'ц'і'кы* ‘черевики зі шкіри’, *знец'і'н'ін'а* ‘знецінення’, *'ц'і'пка* ‘дит. курчатко’; прислівниках: *'ц'і'лком* ‘зовсім’;

2) перед [о] (графічні **ьо**) в іменниках: *вал'ц'о'ўн'а* ‘прокатний завод’, *'Ванц'о* ‘Іван’, *М(Н)ико'л'у'нц'о* ‘Микола’, *па'ц'оркы* ‘коралі’, *'пес'ц'ох* ‘розпещена дитина’, *'Фец'о* ‘Федір’; прикметниках: *лип'ц'овий* ‘липневий (напр., про мед)’; прислівниках: *'жывц'ом* ‘живцем’, *'кус'ц'ок* ‘трішки’; частках *'тыц'о* ‘тільки, лише’;

3) перед [у] (графічні **ю**) в іменниках: *па'ц'уркы* ‘коралі’; дієсловах: *ц'у'пати* ‘цілувати’;

4) у кінці складу чи слова в іменниках: *'нец'кы* ‘ночви’; прикметниках: *ле'г'іц'кй* ‘легенький’, *ма'ц'іц'кй* ‘маленький’, *мац''* ‘дуже маленький’, *са'м'іц'кй* ‘самісінький’, *то'н'іц'кй* ‘тоненький’; прислівниках: *пома'ц'іц'кы* ‘помалу’;

5) перед губним [в] в іменниках: *ц''в'ак* ‘цвях’, *ц''в'ачок* ‘цвяшок’, *ц''в'ікла* ‘буряк’, *ц''в'іркун* ‘зоолог. коник’, *ц''в'іток* ‘квітка’, *ц''в'ітник* ‘квітник’; *ц''в'ічын'а* ‘спорт. вправа’; прикметниках: *ц''в'ітна* неділя ‘Вербна неділя’; дієсловах: *од''ц''в'істи* ‘відцвісти’, *ц''в'а'кати* ‘цямкати’, *ц''в'і'гати* ‘видавати свистячі звуки, вимахуючи батогом’, *ц''в'і'чытис'а* ‘спорт. вправлятися’, *ц''в'ір'чати* ‘цвіркати (про коника)’.

Отже, лемки-переселенці на противагу літературній мові до сьогодні послідовно зберігають у наведених вище словоформах звук [ʒ''], [ц'']. Дорсально-палатальна артикуляція підтримана, очевидно, таким ж звуковиявом фонем /ʒ'/, /ц'/ в наддністрянських говірках, у середовищі яких перебувають респонденти.

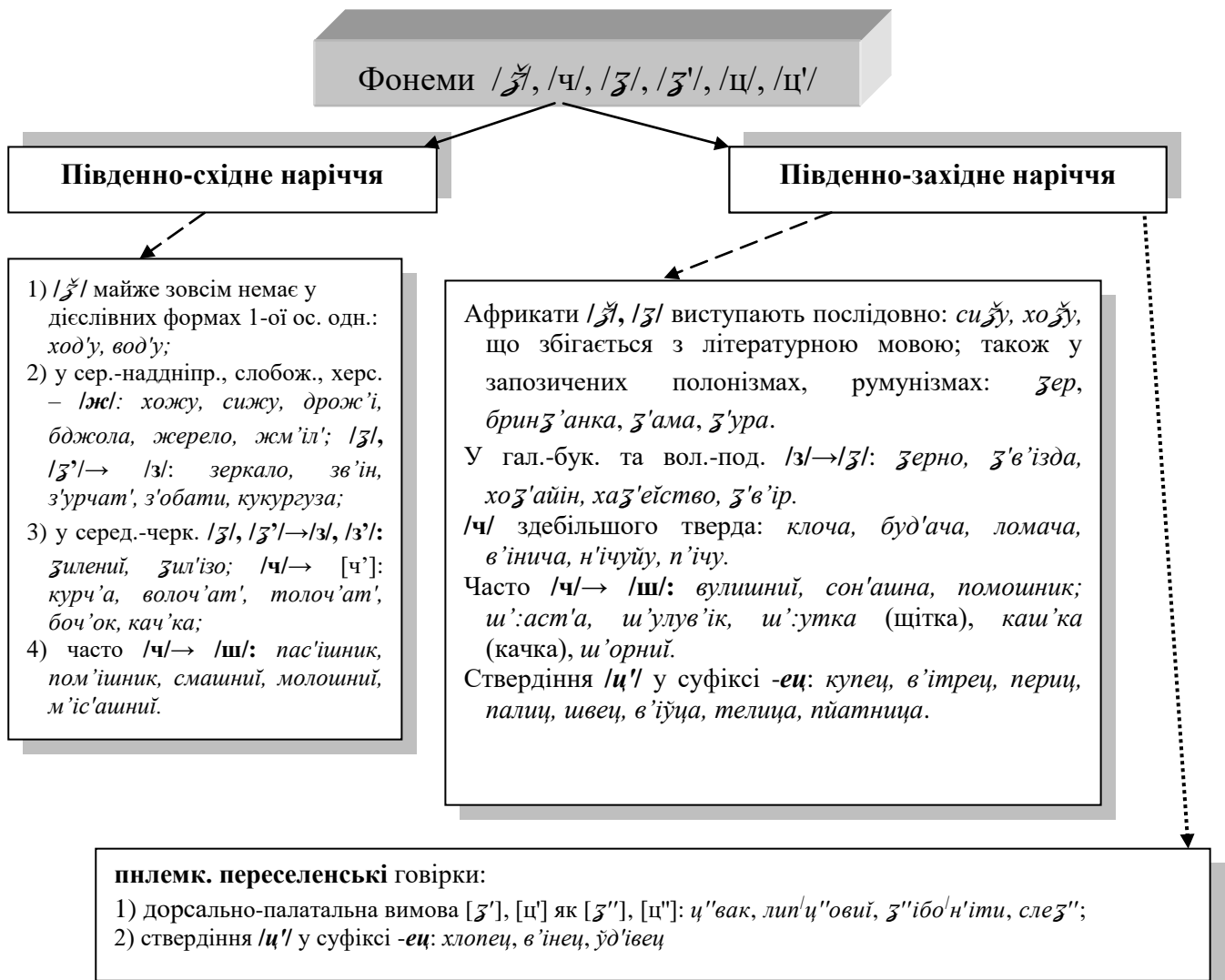

Рис. 3.5. Фонемі /ʒ'/, /ч'/, /ʒ'/, /ʒ'"/>, /ц'/, /ц'/'

3.2.6. Реалізація передньоязикових сонорних /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/, /р'/'

Дослідження звукової реалізації та дистрибуції варіантів фонемі /л/ у говорах української мови, як слушно зауважила Л. Фроляк, і досі є одним із актуальних завдань української діалектної фонології [198, с. 52]. Із опублікованих праць про північнолемківські говірки в умовах компактного проживання лемків (тобто до 1945

року) відомо, що фонема /л/ реалізувалася звуками [л], [л'], [ў] або [в(w)] [252, с. 57–59; 235, с. 84–87; 127, с. 56–57].

Ще на поч. ХХ ст. І. Верхратський підкреслював, що в галицьких лемків [л] вимовляють по-різному: 1) як передньоязиковий [л]: *ладный, лах, ло'зина, лыжка, б'лыха, орел, лука, з'варил, вид'іл*; 2) як звук [л'], т.зв. “середній (чи препалатальний, або полтавський)”: *лишка, кваліец, лан'а ‘лань’, паліец, поле, великый, бес'ідливый, забытливый, облестный, ходил'и, п'ришл'исме, ходил'исме, л'ем* [252, с. 59–60]. Пізніше Я. Рігер у своїй статті про діалектні риси, що вирізняють лемківські говірки від надсян., бойк. і наддністрян., а також з уваги на межі поширення тієї чи іншої вимови вказував, що цей препалатальний [л'] “єст одном з характерных примет бесіды мешканців (східньої части) території на полудне од Карпат, од которой тяжко ім одвыкнути” [172, с. 54].

І. Верхратський зафіксував, що [л] часто переходить на “переливний звук [ў], подібно як у Мазурів”: *ўавка, саўо, з'варіў_йем, хо'диўа_йем, хо'диўо_йем*. Усе ж в останніх [ў] наближається до зубного [л] (= ł), тимчасом як лемківський [ў] звучить майже як губно-губний [w] [252, с. 58]. Дослідник зауважував, що інколи в одному селі (але, на жаль, не зазначає, в якому саме) трапляються обидва способи вимови [л] на зразок: *масло і масўо, с'тола і с'тоўа* [252, с. 59]. І. Верхратський виявив, що в селах Радоцина, Нова Весь, Воля Нижня (Яслиська) передньоязиковий зубний [л] вимовляють як [ў] на зразок: *б'іўый, горўо, ж'р'ідўо, кро'пиўо, к'іў, ку'паўа, ўада, ўадный, ўука, ореў, паўка, поп'іў, ст'іў, ц'іўый* [252, с. 59]. У дієсловах минулого часу в третій особі однини чоловічого роду лише в Криниці, Жегестові та Ізбах зберігається л: *п'ришил, писал, пукал ‘стукав’*, а здебільшого в такій позиції є ў в усіх родах: *п'ришоў_йем, п'ришўа_йем, п'ришўо_йес* (Лабова), *зваріўа, ро'биўа, быўа, но'сиўа* (Мисцова, Поляни); *ро'биўа, ро'биўо, хо'диўа, хо'диўо* || *ро'била, ро'било, хо'дила, хо'дило* (Радоцина) [252, с. 59].

Упродовж двох місяців на сторінках щотижневика “Наше слово” триває гостра дискусія через неоднакову вимову л у різних місцевостях Лемківщини [16, с. 5; 19, с. 5; 68, с. 5]. Щоправда, ще на два роки раніше в цьому ж періодичному виданні М. Дзвінка, характеризуючи вимову л на Лемківщині, пригадував, що в його

селі був один східняк, з якого односельчани сміялися, оскільки він вимовляв: *ст'іл*, *б'ібулка* ‘тоненький папір для цигарок’ [265, с. 29]. Автор статті вважав, що така вимова *л* зовсім не є властивою для лемків, адже діє виразна тенденція *л* вимовляти як *в* у словах на зразок: *с'п'івка*, *'вавка*. Залишилось *л* в словах: *зби'рали*, *хо'дили*, але *збе'рава*, *хо'дива* (ж.р.), *хо'диво*, *зби'раво* (с.р.), а також *пе'левен* (‘приміщення, де зберігали полову [262, с. 28]’), *лен*, *ко'лесо*, після чергування: *зароб'лени* [58, с. 5].

Досить категорично висловився М. Буряк щодо вимови *в* замість *л*, уважаючи таку артикуляцію за перекручування в лемківських говірках, й оскільки “лемкы сут частинов українского народу, то по што маме писати *с'вово*, *'саво*, *мо'воко*, *го'вова* і т.д., як може быти *с'лово*, *'сало*, *мо'локо*, *го'лова* – то буде по лемківскы і по українскы” [16, с. 5]. Доречно згодом зауважив М. Лесів, що кожна лемківська говірка, окрім загальних, має ще й своєрідні, властиві тільки їй риси, тому такі прикмети “перекручуванням” аж ніяк називати не можна [121, с. 5].

Іншого дописувача “Нашого слова” В. Вадяка дивувало, що в закінченнях дієслів часто пишеться *-во*, *-ва* (*хо'дива*, *ро'бива*, *му'с'іва* та ін.) замість *-ла*. Автор стверджував, що на Сяніччині ніхто і ніде не вживає форм із *в* замість *л*, і зробив припущення, що в деяких селах Горлицьчини, напр. у с. Фльоринка (яке, щоправда, помилково вважав за горлицьке, оскільки за адміністративним поділом воно належить до Новосандецького повіту [68, с. 5]) уживано таку говірку, котра, на його думку, чомусь “непотрібно ввійшла до “Лемківської сторінки” і правду сказати разить слух як незгідна з загальноукраїнським говором” [19, с. 5]. В. Вадяк також зазначав, що говірка, властива тільки для окремих сіл Лемківщини, “не повинна узагальнюватись і бути для інших прикладовою” [19, с. 5]. Професор М. Лесів як відповідь на статтю В. Вадяка писав, що “категоричне ствердження непотрібності якоїсь мовної прикмети на сторінках “Лемківської сторінки” дуже небезпечне, бо так би ми могли не одну мовну прикмету вважати за непотрібну, і що тоді залишилось би від лемківського діалекту на “Лемківській сторінці”?” [125, с. 5].

На сумніви дописувачів про існування вимови *в* замість *л* та про доцільність написання такого *в* у дописах, що з'являються друком на “Лемківській сторінці”

“Нашого слова”, професор М. Лесів дав слушні мовознавчі коментарі: фонема /л/ у лемківських говірках має різні вияви:

1) як і в українській літературній мові виступає передньоязиковим зубним боковим (латеральним) сонорним твердим [л] – це частина лемківських говірок на схід від лінії Дукля – Тилява – Барвінок Кроснянського повіту та в цілому Сяноцькому й Ліському повітах;

2) як т.зв. середній або “полтавський” [л̣], зауваживши, що “такий спосіб вимови на лемківській мовній території важко було б точно злокалізувати” [121, с. 5]. Тільки за окремими картами “Мовного атласу давньої Лемківщини” З. Штібера [Stieber 1956–1964] можна говорити, що в околиці Команчі та ще в кількох селах на південь від польсько-словацького кордону виступає [л̣], який нагадує щось середнє між зубним твердим [л] і ясенним м’яким [лʲ] [127, с. 57].

Висловлено різні міркування щодо давності функціонування середнього [л̣] в українських говорах [198, с. 52]. Ще в 30^х рр. ХХ ст. на основі своїх спостережень І.Зілинський, наголосивши на існуванні загальної тенденції до поширення і поступової заміни [л̣] на [л] (особливо в позиції перед голосними заднього ряду та на кінці складу перед наступним приголосним), підтримав частину вчених, які за А. Кримським схильні думати, що [л̣] колись був більш поширеним, аніж тепер [248, с. 73]. Професор стверджував, що деякі відомості все ж вказують на те, що раніше препалатальний *л* був панівним (очевидно в усіх позиціях) у тих говорах, де дотепер існує [л̣] тільки перед *е, и^е, і*, причому здебільшого в мовленні жінок (як осіб більш консервативних), рідше – у дітей, і найменше зафіксовано в дорослих чоловіків (з уваги на їхню міграцію в пошуках праці тощо) [248, с. 73–74].

Зауважмо, низка дослідників припускає, що вимова [л̣] залежить від статі та віку діалектоносіїв: у частині говорів цей звук функціонує здебільшого в мовленні жінок, а в деяких говорах – тільки в жінок [63, с. 58]. І. Зілинський зафіксував у говірці с. Явірки, що жінки в усіх позиціях вимовляють [л̣]: *у_нас* ¹был^о, ¹шыл^о, ¹дул^о, *сл^ухат^і*, *ф_ш*кол^ах, *мо*л^око, *зал^атат^і*, *пл^ух*, *рос^чеп^лені^ї*, ¹пол^е, а чоловіки – велярно-зубний [л] у позиції перед [а], [о], [у], [ы], [е]: *п*л^ахта, ¹лат^ы, ^скал^ы, *ко*лотка, *бо*лото, ¹коло, *мо*лоток, *жо*лудок, *з*л^ухый, ¹луна, ¹лыста, ¹лыко,

з'молоў, ж'рыдло, лем, 'поле, 'меле. У говірці с. Явірки [л] як [ў] у вимові деяких осіб має дещо ширший обсяг, ніж у загальноукраїнській вимові, напр., к'рило, але без криў, до ш'колы || ш'коўы, 'коўо, ка'шаўкы, 'цаўый, гмла || гмўа, зо с'р'ібўа, 'Паўеў, ст'іў, 'ореў [85, с. А 202]. А в с. Красна, де в позиції перед [е], [и^е] виступає зубний [л], а перед [а], [о], [у], [ы], [і (з *о)] фонема /л/ реалізується як [ў], діти при читанні літературних текстів у школі, а також старші люди в розмові з інтелігентами замість властивого для них нескладотворчого *ў* намагаються вимовляти середній [л]: чо'л'ов'ік, 'л'аўка, по'л'удне [248, с. 73–74];

3) вимова *л* як губно-губного *w* або нескладотворчого *ў* перед голосними заднього ряду [а], [о], [у] – територія в основному на захід від лінії Дукля – Тилява – Барвінок, тобто західні терени Кроснянського, частини Новосандецького і цілого Горлицького повітів [121, с. 5]. М. Лесів цю характерну рису для більшості лемківських говірок (з деякими винятками) вважає за один із виявів впливу польської мови на лемківську фонетику [127, с. 56; 214, с. 90–91].

Редактор газети “Наше слово”, завершуючи дискусію, писав, що не надаватиме переваги одній найбільш розповсюдженій говірці, аби не спричинювати незадоволення прихильників тієї чи іншої говірки, й надалі продовжуватиме друкувати статті мовою, якою їх написано, адже кожен автор – носій певної лемківської говірки з усіма притаманними їй рисами [141, с. 5]. На це наголосив і М. Лесів: “лемки, які походять з сіл, де вживалося *в* замість *л*, мають право також писати *в* на місці загальноукраїнського *л* особливо в друкованих зразках народної творчості, але ця фонетична прикмета повинна бути показана послідовно, згідно з місцевою вимовою” [121, с. 5].

Неоднакову вимову *л* на лемківському ареалі найдокладніше дослідив у своїй праці З.Штібер [235, с. 84–86]:

а) передньоязиковий зубний [л] переважає на північному сході в селах по лінії: Лупків – Прелуки – Туринське і Щавник (інколи тут трапляється *ў*) – Полонна – Карликів – Сенькова Воля – Шкляри і далі на північ та схід (причому в с. Гічва відомий і веллярний [л̣] (задньоязиковий або піднебінний звук, який вимовляється при піднесенні задньої частини спинки язика до м'якого піднебіння), а в селах

Босько та Збоїська [ǔ] || [л]). Південний обшир обмежений населеними пунктами, в яких попри зубний [л] вимовляють також препалатальний [л̣] або велярний [л̣] у тих самих позиціях, а саме в селах: Черемха, Воля Нижня, Воля Вижня, Вислок Великий (нерідко вживані [л̣] чи [л̣]); Чистогорб ([л], [л̣], [л̣]) – частотність використання приблизно однакова), Команча (в основному [л̣], рідше зубний чи велярний л) [235, с. 84–85];

б) цілий обшар від Барвінка, Тиляви, Терстяни аж до Конечної, Устя Горлицького (Руського), Фльоринки включно має ǔ або w.

Дзвінкий w або ǔ виступає, очевидно, тільки там, де існує також тип ¹ǔука, го¹уоуа (або ¹уука і т.д), тобто по північній стороні Бескиду на захід від Гирової – у північній частині Ясельського, Горлицького і Новосандецького повітів, напр. у с. Гладішеві Ясельського повіту є *пǔит, поз¹ǔитка, ¹барǔіх* [235, с. 86];

в) далі на захід маємо знову певні вагання: у Новій Весі, Поворознику, Лелюхові, Дубному панує [ǔ]; в Мушинці, Висовій, Ганчовій в основному переважає зубний [л]; в Жегестові наявні [л] і [ǔ]; в Мохначці Вишній старші вимовляють [л], молодші – [ǔ]; у Верхомлі є повсюди знову [л], а [ǔ] мають лише деякі мешканці [235, с. 85].

Польський мовознавець стверджував, що майже на цілому досліджуваному обширі передньоязиковий л у позиції перед голосними заднього ряду має тенденцію вимовлятися як [ǔ], [л̣] чи [л̣]. А те, що тенденція переходу л в нескладотворчий ǔ існує і на сході, про це свідчать форми на зразок: о¹л̣очы ‘овочі’ (Вислік Нижній); інші цікаві форми: ¹б̣’іл̣’е по¹ǔотно (Барвінок), ¹с̣”іл̣’е мо¹ǔоко (Тилява), де ǔ з л можна вважати за гіперизм [235, с. 85]. Нові форми з [л̣] виникають на обширах, де зміна л в ǔ відбулася вже давно (напр. со¹л̣’ов’їй || со¹ǔ’ов’їй (Крампна); в¹л̣’акы (Свіржова Руська). Намагаючись говорити правильно, мешканці тих сторін хочуть вимовити л замість ǔ, однак вимова л для них є заважкою, тому задовольняються середнім звуком [л̣] або, часом, і велярним [л̣] [235, с. 85].

З. Штібер зауважив, що вимова велярного [л̣] у словах на зразок: л̣’іна (л̣’іна), дал̣’еко, стол̣’ець властива для лемків с. Лелюхова, Дубного, Мушинки (л̣’е, л̣’ї), Крампни, Тихані, Поляни, Тиляви, Барвінка, Черемхи, Вислоку Вишнього, Вислоку

Нижнього, Вислоку Великого (*л'е* || *л'е*, *л'і* || *л'и*). На схід польською стороною маємо *ле* || *л'е* || *л'е*, *ли* || *л'и*, причому в селах Морохів, Гічва, Мхава, Вовковия переважає вже *ле* || *ли*. На північному заході знову існують певні вагання, однак у деяких селах (які межують з польськими) цілком зрозуміле співіснування, напр., у с. Верховля stále *ле* поряд із *лі* || *л'і*; в Королеві Руській, Богуші та Матієвій завжди є *л'е*, *л'і*; в с. Нова Весь та Фльоринці завжди *ле*, *лі*; в Мацині Великій *л'е* || *л'е* і *л'и* || *л'і*; с. Явірки має *л* (*поле*, *лем*) поряд з *л'е* (*пол'е*) [235, с. 86]. Польський мовознавець виявив існування форм ¹*б'іл'ок* чи ¹*б'іл'ок* по одній стороні (Лелюхів, Барвінок, Вислік Нижній) і ¹*б'ілок*, ¹*б'іуок* – по другій (Фльоринка, Білянка, Свіржова Руська, Гічва, Вовковия) [235, с. 87].

Розглянемо на сучасному матеріалі з північнолемківських переселенських говірок реалізацію фонемі /л/ і функціонування її звукових виявів та спробуємо з уваги на два синхронні зрізи, а саме – дослідження мовознавців (які охарактеризовано вище) і сьогодення, простежити, чи змінилося звукове поле фонемі /л/ з уваги на розпорошене проживання носіїв північнолемківських говірок та інші чинники, що зумовлюють модифікацію фонологічної системи окремих говірок.

Із проаналізованих аудіотекстів північнолемківські переселенські говірки за основним виявом фонемі /л/ умовно можна виділити й об'єднати в такі групи:

1) говірки, у яких основним виявом фонемі /л/ є передньоязиковий зубний [л] (при утворенні якого кінчик язика притискається до верхніх зубів і прилеглої частини твердого піднебіння, а з боків (найчастіше з лівого) край язика залишає отвір для виходу повітряного струменя [93, с. 25]; при твердому [л] на різцях, іклах та початку альвеол палатограма фіксує нешироку контактну смугу, що виникає внаслідок зімкнення з ними передньої спинки язика. На рівні останніх або передостанніх зубів фіксується задній фокус – підняття задньої спинки язика до м'якого піднебіння. Біля бічних зубів з одного або обох боків язикового тіла контакт не виникає – там утворюється щілина [168, с. 169–170]).

2) говірки, у яких основним виявом фонемі /л/ виступає [ў] (піднесення задньої частини спинки язика до м'якого піднебіння при вимові [л] може

виконувати роль основної перешкоди на шляху видихуваного повітря, від чого такий звук набуває більшої сили і наближається за звучанням до [ǔ]. Перехід [л] → [ǔ] завершується лабіалізацією, тобто подовженням ротового резонатора витягнутими губами. Як наслідок веляризації є перехід [л] у [в], а лабіалізації – наявність губно-губного [w] та [ǔ] [93, с. 36]);

3) говірки, в яких головним виявом фонем /л/ виступають два звуки [л] і [ǔ], що в різних респондентів альтернуються достатньо непослідовно;

4) говірки, в яких у своєму основному вияві фонема /л/ реалізується як препалатальний [л].

До першої групи належать говірки східної частини Північної Лемківщини до лінії Терстяна – Тилява – Барвінок, а саме у селах, перелічених зі заходу на схід [117]: Завадка Риманівська, Кам'янка, Королик Волоський, Шкляри, Поляни Суровичні, Вороблик, Зиндранова, Дальова, Посада Яслиська, Вислічок, Босько, Одрехова, Карликів, Прусик, Сянічок, Куляшне, Реп'ядь, Щавне, Туринське, Прелуки, Душатин, Миків, Смільник і деякі села західних лемківських теренів: Лабова, Щавник, Милик, Ястрябик, Мушинка, Ганчова, Висова. На основі лінгвістичних досліджень Лемківщини у часі компактного проживання носіїв цього говору пересвідчуємося, що у цих селах і до переселення /л/ реалізувалася як зубний [л] [121, с. 5; 235, с. 84].

У своєму головному вияві фонема /л/ виступає в таких позиціях:

1) перед голосними переднього ряду, крім [і] **в іменниках**: *ве¹лийа* ‘Святвечір’, *г листо¹пад'і*, *йе¹лиц'а* ‘ялина’, *ки¹се¹лиц'а*, *ли¹с'іу¹кы* ‘лисички (гриби)’, *ли¹сток*, *Ли¹ники* (Рад.), *мы¹д'личка* ‘коробка для мила’ (Шк.), *м'линок* ‘кухонна машинка для мелення кави, горіхів тощо’, *п'ід'лиу¹ка*, *сли¹зга¹виц'а* ‘ожеледь, ожеледиця’ (Бог., Шк.), *та¹релик* ‘тарілка’ (Бог.), *у¹лий* ‘вулик’ (Тил.), *у¹лиц'а* ‘вулиця’ (Тич., Шк.), *фа¹мелия* ‘родина’ (Тич., Щвк.); *в'і¹делец* ‘виделка’, *за¹калец* ‘глевкий шар хліба тощо’, *ка¹валец* ‘шматок’, *лемкы*, *лен* ‘льон’, *палец* (Шк.), *с¹малец*, *то¹пелец* ‘потопельник’ (Крин., Сол.); **прикметниках і дієприкметниках**: *ве¹ликы¹*, *выбаг¹ливи¹* ‘вибагливий’, *фа¹листі¹* ‘зі складками’; *закырвау¹лений* ‘закривавлений’ (Шк.), *змы¹д'лений* ‘змилений’ (Тич.), *ма¹лен'ка к'ім'ната*, *наме¹лений*

(Бог., Шк.), *ц'іле наше жит'а; малы д'іти*; **дієсловах**: *намыдлити* ‘намилювати’ (Тич., Шк.), *шклити* ‘склити’; **прислівниках**: *далеко, по-лемк'їускы*;

2) перед голосними непереднього ряду **в іменниках**: *блыха, лыпа, лышка* ‘ложка’, *слыза* ‘сльоза’; *галушкы, голуз* ‘гілляка’ (Бог.), *жолудок* ‘шлунок’, *каблукы, лубы* ‘задня частина каблуків’, *лупы* ‘лушпиння’, *олуко* ‘олівець’, *слуп* ‘стовп’ (Крин., Сол., Шк.); *гардло* ‘горло’ (Сол., Крин.), *заголовок* ‘подушка’ (Душ., Пр., Ком., Мик., См., Кам., Тур., Реп.), *золото* (Тич., Шк., Дал.), *злото* (Ганч., Гир., ВоЦ.), *їдло* ‘їжа’, *крыло, мал'овидло* ‘косметика; малюнок’ (Бог.), *масло, молод'їж* ‘молодь’ (Бог.), *мыдло* ‘мило’ (Виш., Шк.), *молоко, село, словакы, слово, слоїк* ‘скляна банка’ (Крин., Сол.), *слота* ‘сльота’ (Тич.), *солонина, хлопч'іско, чело* ‘чоло’, *шыло, шкло* ‘скло’ (Дал., Шк., Щвк.); *бити головою до с'т'іни* ‘перебувати в розпачі’; *б'їбула* ‘промокальний папір’ (Душ., Ком., См., Кам., Реп.), *влада, колачы* ‘калачі’, *лайдак* ‘негідник, нероба’ (Тил.), *лахы, м'їтла, м'лака* ‘калюжа’, *облакы* ‘хмари’ (Душ., Ком., См., Кам., Реп.), *област, плахта, по хлоп'ї* ‘по чоловікові’, *фалат* ‘шматок, краєць’ (Душ., Пр., Ком., Мик., См., Кам., Тур., Реп.) [ЗКДА, вип. 3, с. 58], *фалд* ‘складка на одязі’ (Бг.), *ф'їзола* ‘квасоля’ (Бг., Щвк.), *члапакы* ‘завелике взуття’ (Тил.), *школа*; **прикметниках та дієприкметниках**: *б'їла сп'їдниц'а, зладка шк'їра, лажениї* ‘завантажений’, *м'лодиї* ‘молодий’ (Бог., Шк.), *п'лан:иї* ‘поганий, марний, чужий’ (Тич.), *слабиї*; **дієсловах**, а також у **третій особі однини жіночого та середнього роду минулого часу**: *злуп'їти* ‘втратити розум’ (Душ., Пр., Ком., Мик., См., Кам., Тур., Реп.), *млоїти* ‘нудити’ (Бог.), *выблагати* ‘виблагати’, *гладити* ‘вигладжувати (про льон); вирівнювати’, *гладити* ‘спіймати’ (Бог.), *ладувати* ‘вантажити’; *в'їдросла, змерла, жыла, пристрашылас'а* ‘налякалася’, *пр'їходили, ф'чила, было, вышло, закрутило, гр'їдилос'а* ‘народилося’; *в'їд'їло / што соб'ї бере* // (Шк.), *забила тоту гад'уку // ко'рова соб'ї там огрызала йакус' суху т'раву //, йа с'а не п'хала так с'кор'ї // йа ко'ровы пасла //, п'їдси'пало с'а муку на лопатку добр'ї //, лышками йїли дерев'їаними* // (Ястр.), *гоно'рово / йак шкрип'їло обут'а* // (Щвк.), *Боже вам заплат* (Тич.); **прислівниках**: *поп'лудн'ї, на б'їло*;

3) у кінці складу **іменників**: *булка, скалка, шк'елко* ‘скло від лампи’; **прикметників**: *фалдистий* ‘зі складками’ (Тич.); **дієслів**: *фалдувати* ‘збирати у складки’ (Бог., ЗРим., Тич., Ястр.); **прислівників**: *насп'ілку* ‘спільно’;

4) у кінці слова: *в'іл, М'іхал, рос'іл* ‘юшка з вареного м'яса’.

У говірках охарактеризованої групи варіантом фонему /л/ є нескладовий [ў] в тих позиціях, що і в українській літературній мові, де веляризація [л] закріпилася як альтернація [л] – [в] ([ў]) в дієсловах минулого часу: *читаў – читала, сид'іў – сид'іла*, і як історична зміна [л] → [в]: *воўк, шоўк* [93, с. 35], *жоўтий* [63, с. 58]. Подібно як у білоруській та словенській мовах [214, с. 83] у північнолемківських переселенських говірках у формах минулого часу кінцевий [л], як правило, чергується з [ў]: *даў – дала, буў – була, н'ішоў – н'ішло, воўкы, шоўковы* тощо.

До другої групи, де збережено артикуляцію /л/ як [ў] чи [w], належать говірки лемків-переселенців з центральної частини Північної Лемківщини від лінії Терстяна – Тилява – Барвінок до лінії Фльоринка – Устя Руське – Конечна (села, перелічені зі заходу на схід [117]): Фльоринка, Устя Руське, Мацина Велика, Вапенне, Маластів, Пантна, Гладишів, Ждиня, Вірхня, Крива, Ясінка, Баниця, Бортне, Боднарка, Воля Цеклинська, Воловець, Свіржова Руська, Радоцина, Вишиватка, Святкова Мала, Крамна, Тиханя, Мисцова, Поляни Мисцівські, Гирова, Тилява. У перелічених селах і до переселення за дослідженнями мовознавців головним виявом фонему /л/ був звук [ў] або [w] [121, с. 5; 235, с. 85].

Нескладовий [ў] або білабіальний [w] функціює як основний репрезентант фонему /л/, виступаючи в таких позиціях:

1) перед голосними, окрім [и], [е], в **іменниках**: *б'ўыха, йагўы, у:ка* ‘лука’, *га'wuшкы, гowуз* ‘гілляка’, *горўо, жо'wудок* ‘шлунок’, *ж'p'ідўо* ‘джерело’, *пўуг, powу'денюк, с'ўуга* ‘наймит’; *во'wосы, заго'wовок* ‘подушка’, *і'дўо* ‘їжа’, *йад'ўовец* ‘ялівець’, *ко'wотов* ‘предмет для розмішування і товчення картоплі’, *м'ыдўо* ‘мило’, *мо'woко, мото'выwo* ‘пристрій, на який намотували пряжу’, *о'пата* ‘лопата’, *пове'ресўо* ‘перевесло’, *по'ўотно, саwo* ‘сало’, *с'ўово* ‘слово’, *с'ўоік* ‘скляна банка’, *со'wонина* ‘солонина’, *у'диwo* ‘гачок для риболовлі’, *м'ыдўо* ‘мило’, *хўоп* ‘чоловік’, *хўоп'чыско* ‘хлопчина’, *чewо* ‘чоло’; *waўка* ‘лавка’, *wада* ‘велика, гарно

оброблена скриня для зберігання одягу', *ванц* 'ланцюг', *вапыско* 'велика лапа', *баваган* 'безлад', *б'уазен* 'легковажний', *выва* 'вила', *г'уас'тител'* 'власник' (Брт.), *'із'уа* 'голка', *м'уака* 'калабаня', *об'уачко* 'хмарка', *п'уахта* 'рядно', *по'вава* 'стеля', *'фават* 'шматок', *ша'вата* 'салатка' (Бан., Бод., Вір., Вап., Крив., Мал., Пан., СвіР., Ясін.), *ш'кова*; **прикметниках та дієприкметниках**: *ве'сеуї*, *з'мер'уї*, *'ц'іуї*, *йа'вова* 'ялова (про корову) – та, що не дає приплоду', *мо'води*, *м'юди*; *з'уасній*. Але пор. у словосполученнях прикметник *'мива ді'учина* з дієслівною формою *'мила п'ідлогу*; **прислівниках**: *дов'ко'уа* 'навколо', *ве'се'уо*; **дієсловах**, а також у **третій особі однини жіночого та середнього роду минулого часу**: *тва'уту'вати* 'голосно кричати'; *с'у'жыти* 'працювати, найнявшись на роботу'; *ково'тити* 'розмішувати', *тово'ч'ити* 'м'яти, топтати'; *бава'мутити* 'збивати з пантелику', *г'уа'дити* 'вигладжувати (про льон)', *г'уа'рила* 'говорила', *зг'уа'дити* 'знищити'; *ви'паво*, *зб'реск'уо* 'починає киснути молоко', *кро'пиво* 'моросило', *пона'даво*, *'боса походи'ва*, *ходи'во* 'д'і'уча; *'Боже вам 'зап'уат, зат'а'з'уас'а* 'затяглася', *п'риши'уа* 'прийшла', *ходи'ва*; *бол'і'ва го_го'вова / же 'зерно не по'вова / бо_ў 'зерн'і 'бы'ва по'вова* // (Угр.);

Цікавим є запис із села Святкова Мала, де дієслівні форми минулого часу третьої особи однини жіночого роду фіксуємо із [л] попри суцільно вживане [ў]: *'насла 'гусы, 'д'і'уча му одпо'в'і'во, 'мамка 'домої закли'кала, 'сина коли'сала, до_м'илой 'жебы м'і б'лиско вихо'ди'во, зди'бавос'а двох пас'тух'і'у на_мос'т'і, на_ви'сок'і 'гор'і т'рава с'а ко'више, йуж йем с'а за'р'і'каў / же до с'войої ми'лен'кої сво'вечко не'речу.*

2) перед [e] в середньому роді однини **прикметників та дієприкметників**: *'б'і'ве, зо'воте, 'маве, 'ми'ве, с''м'і'ве, 'ц'і'ве; за'гас'уе, с'кис'уе, с'пух'уе*. Порівняймо також прикметник *нез'уе* і прислівник *нез'ле* (= *нез''л'і*) [195, с. 22];

3) у кінці складу в поствокальній позиції **іменників**: *'ваўкы* 'мн. від лавка', *ку'кеўка* 'батон, калач', *'пуўка, пу'деўко* 'коробка' (Крин., Сол.), *с'кеўко* 'скло для лампи', *'фаўды* 'складки (про одяг)'; **прикметників**: *'т'і'уна* 'тільна (корова)';

4) на кінці слова в позиції після голосного: *'ангеу, в'іу, 'к'іу́кы* ‘мн. від кілок’, *'Михау* ‘Михайло’, *'ореу, 'под'іу, 'ноп'іу* ‘попіл’, *'рос''іу* ‘юшка з вареного м'яса’, *ст'іу*;

У говірках цієї групи позиційним варіантом фонему /л/ перед [и], [е] є передньоязиковий зубний [л]: *два великих, за'были, к'ісе'лиц'а, 'липец* ‘липень’, *лис'топад, ма'лина, м'линок; але, закрыва'лений, лем, О'лена, обле'чын'а* ‘одяг, білизна’, *опа'лений* ‘припалений вогнем’, *да'леко*. Тут може виступати як факультативний варіант і препалатальний [л]: *да'леко* || *да'л'еко, 'лис'т'а* || *'л'ис'т'а, ма'лина* || *ма'л'ина*. Підтвердження цьому знаходимо і в лемківській граматиці [195, с. 24].

Як бачимо, веляризація [л] найчастіше відбувається на кінці слова та складу перед приголосними, у превокальній позиції вона найбільш поширена перед голосними [ы], [у], [о], [а] і значно менше – перед [е].

До третього типу належать говірки лемків-переселенців із сіл (за картою зі заходу на схід [Додаток Б, рис. Б.1]): Верхомля, Богуша, Криниця, Тилич, Ганчова, Висова, Тилява, Крамна, Воля Нижня (Яслиська) (до часу депортації там зафіксовано вимову [л] і [ў] [251, к. №127; 252, с. 59; 235, с. 85–86]), а також із с. Воля Цеклинська, Радоцина, Тиханя, Мисцова, Поляни Мисцівські, у говірках яких фонему /л/ до переселення вимовляли звуком [ў] [252, с. 59; 235, с. 85–86]. Необхідно звернути також увагу на говірки переселенців, у котрих відбувається значне стирання архаїчної говіркової риси; непослідовність уживання двох варіантів фонему /л/ є очевидною: *б'рава й'єпископ'іу д'ла вис''в'а'чен'а Ки'ївскої 'Рус'і* //, *Во'линска 'област, 'село 'Йасуо, с''п'і'ванкы 'шиткы 'были ве'селы* //, *'сево 'жыло / йак 'йедна ро'дина і то 'кажде 'село / злод'ій'іу не 'быво* //, *к'с''онзи 'были ка'гебе наста'у'лени / то 'нихто 'не_мау тої теп'лоты 'до_них* // *'церква з'викл'і правос'лаўна* //, *доз б'лиско од 'нашої гра'ниці* //, *на 'воїн'і ни'кому не 'было со'ўотко, ко'лиси сто'лиц'а Лемк'іуш'чыни, 'мале лем'чатко, 'было нас т'ройе / 'шиткы поотхо'дили* //, *'ииче 'мало зроб'лено, йуж 'к'ілко л'іт пе'решуо / то с''а раху'вала ве'л'ка 'хыжа* //, *'лемк'іу 'мало там йуж 'жыіе, пол'акы 'добре бес''іду'вали по-лем'к'іу'скы, шану'валис''а л'уде / л'убили / не ворогу'вали, започатку'вали Лемко'вину*

(ВоЦ.); *сева* ¹дуже ¹мало *с*'а *о*стало / *п*раўл'ат на *с*'п'іўку *с* *п*ол'а'ками / ¹шытко *п*озарос'тало //, ¹были *г* ¹л'іс''і *г*олуб'інкы / *м*а'лини //, *в*а'рива *з* *м*о'лока / *г*а'лушкы / *т*епе'р'ішн'у ¹лапу // ¹масло *р*о'били *с*'вое //, ¹листок *с* *к*а'пусты, *с*а'ватка, *л*о'пата, ¹ваўкы 'мн. від лавка', ¹вуна, *в*уш'пайкы // *л*уш'пайкы; ¹б'іда ¹б'іду ¹нашўа, *о*дри'ваво *м*у ¹ногу *й*ак ¹земл'а *п*рева'лива, ¹шиўа *м* за ¹п'ут'оў 'йшла дорогою'; ¹в'ірна ¹жена / ¹рад'іст *м*у'жови / *з*рад'лива ¹конец *ц*'і'в'ому *д*о'мови //, ¹л'іши *х*оч *и* ¹чорні / *а* *с*в'іі *х*л'іб / *й*ак *д*а'чийа ¹б'іла ¹буўка (ПоМ.).

До четвертої групи, де основним варіантом фонемі /л/ виступає середній [л], належать говірки із переселенських сіл, що були розташовані в околиці Команчі та на південь від польсько-словацького кордону: Черемха, Воля Нижня, Воля Вишня, Чистогорб, Команча, Довжиця, Радощиці, Ославиця, Лупків, а також деякі села західного і центрального північнолемківського ареалу (напр. с. Лелюхів, Дубне, Мушинка, Сквіртне, м. Горлиці), що межують із тими населеними пунктами, де фонема /л/ реалізується або тільки як [л], або як [ў]. На поширенні й поступовій заміні [л'] на [л], особливо в позиції перед голосними заднього ряду та на кінці складу перед наступним приголосним, наголошував ще І.Зілінський. Учений вважав, що збереження в говірках препалатального *л* залежить від того, наскільки він був панівним у представників тієї чи іншої говірки [248, с. 73]. Препалатальний звук витворився, очевидно, ще й у тих діалектоносіїв, котрі, намагаючись говорити правильно (тобто з [л]), замість властивого нескладового [ў] змушені з уваги на роботу своїх органів мовлення утворювати лише середній [л]. На основі аналізу записаних аудіотекстів можемо стверджувати, що від часу переселення реалізацію фонемі /л/ як [л'] переселенці ще зберігають, хоча існує тенденція до використання окремих форм із [л].

Як основиний репрезентант фонемі /л/ препалатальний звук виступає в таких позиціях:

1) перед голосними переднього ряду, окрім [і] **в іменниках**: *в*е'ліийа 'Святвечір', *г* *л*исто'над'і, *л*і'у'сц'а, ¹ліст'а, *с*'в'іт'лі'у'а, *у*лі'у'а 'вулиця', *ф*а'мел'ийа 'родина'; *в*'і'дел'еу 'виделка', *з*а'ка'л'еу, *к*а'вал'еу, ¹лемкы, *л*ен 'льон', ¹пал'еу;

прикметниках: *в'еликый, мал'єн'к'ї в'їкна, ц'їлє село*; **дієсловах:** *зашк'літи 'засклити', чи'с'літи; зал'їти водою, захл'ам'лено*; **прислівниках:** *дал'єко, нєл'єхко*;

2) перед голосними непереднього ряду в **іменниках:** *бл'ы'ха, л'ы'па; гал'ушкы, 'дозволу, 'л'убы 'задня частина каблуків', 'л'уны 'лушпиння', зол'ото, л'опат'ам'ї, 'масл'о, мол'око, пол'овина, 'сел'о, с'л'ово, 'чел'о 'чоло'; в'лада, л'аўкы 'мн. від лавка', 'обл'аст, п'л'ани, 'фал'ат 'шматок, окраєць', 'чи'с'ля; **прикметниках:** *г'ладкый, п'лан:иї 'поганий, марний, чужий', с'лаб'иї; дієсловах, а також у третій особі однини жіночого та середнього роду минулого часу:* *пол'оскати, бл'а'гати, л'адувати 'вантажити', обл'аш'тувати, чл'апати; вил'ожу, в'їд'м'кл'адуйец':а, закрутил'о; шобы 'вода 'б'їл'а 'церквы 'бул'а; прислівниках:* *пополудн'ї, на'б'їло*;*

3) на кінці складу в поствокальній позиції **іменників:** *'бул'ка, ку'кел'ка, 'пил'ка, пудел'ко 'коробка', с'кал'ка, ш'к'ел'ко 'скло від лампи', 'фал'ды 'складки (про одяг)'; **прикметників:** *фал'дист'иї 'зі складками'; дієслів:* *фал'дувати 'збирати у складки';**

4) на кінці слова в позиції після голосного: *'дозв'їл', в'їл', 'Михал'ї.*

Дослідження реалізації фонем /л/ у північнолемківських переселенських говірках дає можливість ствердити, що носії, в яких основним репрезентантом /л/ є [л], безперешкодно (з уваги на ідентичне мовне оточення) і послідовно зберігають цю рису своєї говірки; у діалектоносіїв, яким було властиво колись вимовляти нескладовий чи білабіальний звук, під впливом мовного оточення (наддністрянських говірок, української літературної мови) відбувається стирання архаїчної риси, що виявлено в подвійній артикуляції тих самих слів; інформатори, котрим притаманна вимова препалатального [л], також непослідовно його зберігають – існує тенденція до використання окремих форм із [л], що свідчить про очевидний вплив літературної мови, інших діалектів та різних позалігвальних чинників (до прикладу статі, віку, рівня освіти, ЗМІ тощо), які ще потребують належного опрацювання.

Фонема /н/ у своєму головному вияві виступає передньоязиковим зубним носовим дзвінким твердим приголосним [н] у таких у позиціях:

1) перед голосними [а], [о], [у], [є], [и], [ы] в **іменниках**: *бу^зе^лнина* ‘вуджене м’ясо’, *но^лнашко* ‘хресний батько’ [ЗКДА, вип. 3, с. 124], *с^лерна* ‘косуля’; **прикметниках**: *ш^лу^лни* ‘вродливий, гарний’; **займенниках**: *нич* ‘нічого’; **числівниках**: *ш^лтыр^лнастий* ‘чотирнадцятий’; **дієсловах**: *бреск^лнути* ‘скиснути’;

2) перед більшістю приголосних в **іменниках**: *бран^зо^летка* ‘браслет’; **прикметниках**: *ш^лтырикан^лтови* ‘чотиригранний’; **дієсловах**: *бр^лен^лчати* ‘бряжчати’, *поп^лан^лтати* ‘сплутати’;

3) у кінці слова: *вагон* ‘вагон’, *га^лу^лган* ‘ледащо’.

Фонему /н/ перед задньоязиковими приголосними [к], [г] у досліджуваних північнолемківських говірках переселенців фіксуємо як звук [н̥] – напіввідкритий назалізований: *мас^л’л’а^лчка* ‘рідина, яку отримують після збивання сметани у вершкове масло’ [ЗКДА, вип. 3, с. 90], *су^лк’е^лчка*, *мор^лде^лца* ‘страждання, мордування’, *ф’іл’і^лжа^лчка* ‘маленьке горнятко для кави’, *ф’і^лра^лгы* ‘тюль’.

Головним виявом фонему /н/ є передньо- або середньоязиковий дзвінкий м’який носовий приголосний [н̥] і реалізується в усіх позиціях перед голосними і в середині слів: *н’ан’о* ‘батько’, *ган’ба* ‘сором’. На відміну від літературного м’якого приголосного [н̥] в позиції кінця слова у лемків-переселенців відсутня палатальність: *ден*, *к’ін*, *о^лген*, *р^лем’ін*. Не спостерігаємо поряд із діалектною вимовою літературного відповідника, очевидно. тому, що й наддністрянським говіркам притаманна така вимова.

Фонема /р/ у своєму головному вияві реалізується як передньоязиковий альвеолярний напіввідкритий дрижачий дзвінкий твердий [р] в таких позиціях:

1) перед голосними [а], [о], [у], [є], [и], [ы] в **іменниках**: : *бран^зо^летка* ‘браслет’, *б^лрыто^лу* ‘бритва’, *бри^лшыско* ‘пузо, великий живіт’, *неп^лри^лйател’* ‘ворог’, *тра^лфунок* ‘випадок’, *ш^лтрека* ‘залізнична колія’, *ф^лрас* ‘нечиста сила’; **прикметниках**: *брон^лзовий* ‘коричневий’; **дієсловах (дієприкметниках)**: *бр^лен^лчати* ‘бряжчати’, *вышма^лр^лити* ‘викинути’, *нара^лй^лити* ‘порекомендувати’, *порунту^лвати* ‘пошкодити’; *порос^лнени* ‘порослий’; **прислівниках**: *припа^лдково* ‘випадково’; **прийменниках**: *поп^лред* ‘повз’;

2) перед приголосними в **іменниках**: *серна* ‘косуля’, *порткы* ‘чоловічі штани’, *порплі* ‘лупа’, *фрайірка* ‘любка, кохана’; **дієсловах**: *брескнути* ‘скисати про молоко’; **числівниках**: *штыр’настий* ‘чотирнадцятий’; **прислівниках**: *шторца* ‘сторч’;

3) у кінці слова в **іменниках**: *бригадийер* ‘бригадир’, *ф’і’йак’ер* ‘камета, легкий екіпаж’, *ф’райір* ‘залицяльник, коханий’.

Звуковим виявом фонем */p’/* в позиції перед [a], [o], [y], [i] є передньоязиковий ясенний напіввідкритий дрижачий дзвінкий м’який приголосний [p’] [186, с. 254]. У частині південно-західних говорів після давнього м’якого *p’* перед *a*, *o*, *y* виділився *й*: *зор’йа*, *пор’йадок*, *рйад’но*, *вар’йу*. У говірках переселців із західної частини Північної Лемківщини фіксуємо вживання [pй]: *бу’рйави* ‘сіруватий, рябий’, *гор’йач* ‘дуже гарячий; спека’, *гор’йачи* ‘гарячий’, *гор’йачка* ‘жар, підвищення температури тіла’, *пор’йадн’і* ‘гарячкувати; зопалу робити що-небудь’, *порйа’дити* ‘порядкувати’, *пор’йадн’і* ‘порядно’, *рйа’дити* ‘керувати’, *рйаўк* ‘крик’, *рйаўчати* ‘кричати’, *рйох’тати* ‘хрюкати’. Ствердіння [p] І. Панькевич уважає однією із головних рис лемківського говору на півночі Карпат [152, с. 376], особливо в суфіксі -ар: *пекар*, *рыбар*, *с’купар* ‘жадібна людина’, *учар*. Натомість в непрямих відмінках у цих лексемах наявний [p’]: *пекар’а*, *рыбар’а*, *скупар’а*, *учар’а*.

Звук [p] в позиції перед [a] (графічні **я**) у більшості інформаторів м’який: *бу’р’а*, *зор’а*, *по’р’адок*, *р’адок*, *р’асній*, *ст’р’амба* ‘клаптик’, *шкр’а’бачка* ‘картоплечистка’, *чы’р’анка* ‘обмін’, *гр’аўчати* ‘кричати’, *шма’р’ати* ‘кидати’, але в певних словах (*бурак*, *бурачок*, *бура’чыско*, *бура’чаний*, *бурач’ковий*, *пора’тунок*, *рату’вати*) особи різного віку вимовляють [p] твердим.

Зафіксовано звукосполуки [ир], [ил], [ыр], [ыл], [лы] з давніх [р̣ь], [л̣ь], [р̣ь], [л̣ь]: *кырваый*, *хырбет*, *быха*, *дырва*, *гывтати* ‘ковтати’.

У позиції перед [i] у більшості лексем наявне ствердіння [p] в **іменниках**: *Андрий*, *бугал’те’рйиа* ‘бухгалтерія’, *ва’рййат* ‘божевільний’, *выриб* ‘виріб’, *гавар’йиа* ‘аварія’, *пориг* ‘поріг’, *риж’ниця’а* ‘різниця’, *ри’занка* ‘локшина’, *рий* ‘рій’, *рик* ‘рік’, *рика* ‘ріка’; **прикметниках**: *риўни* ‘рівний’, *рижни* ‘різний’; **дієсловах**:

*в*тришчыти ‘в

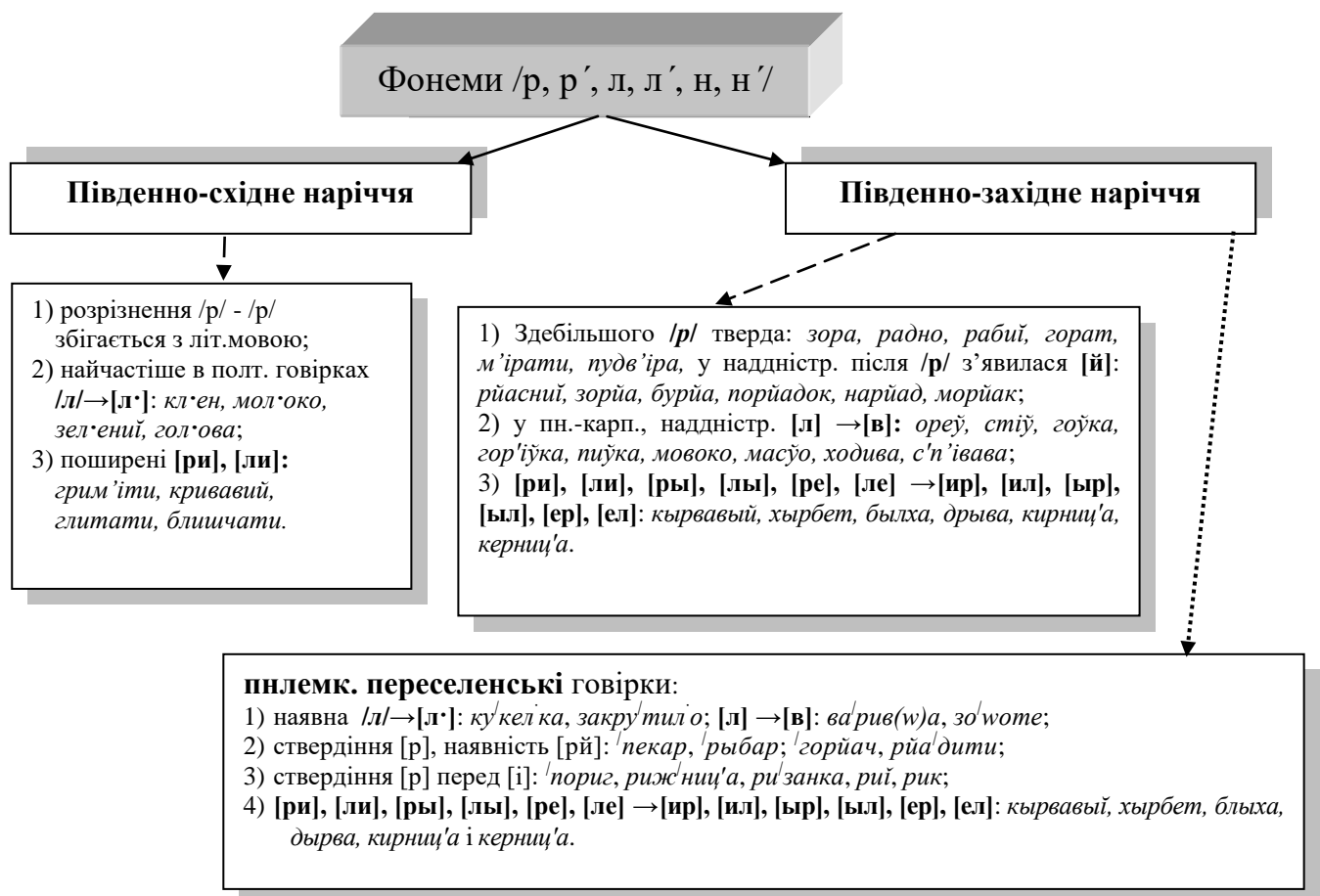

Рис. 3.6. Фонеми /р/, /р'/, /л/, /л'/, /н/, /н'/

3.2.7. Реалізація середньоязикової /й/

Фонема /й/, не маючи твердої пари, реалізується переважно у своєму головному вияві, якщо після нього вимовляється голосний звук: [йо]сип, ра[йо]н. Фонема /й/ може реалізуватися у нескладотворчому голосному [ї] в середині слова після голосного перед приголосним (*бі[їк]а, лі[їка]*) та в кінці слова після голосного (*га[ї], бі[ї]*).

Із проаналізованих аудіотекстів, ілюстрованих джерел в досліджуваних говірках фонема /й/ реалізується як середньоязиковий щілинний дзвінкий м'який звук [й] і як комбінаторний вияв нескладотворчий звук [ї] в таких позиціях:

1) на початку слова перед голосними як [й] в **іменниках**: *йа¹фыры* ‘чорниці’;

2) у середині слова перед голосними як [й] в **іменниках**: *а¹стрыаб* ‘яструб’, *ба¹йусы* ‘вуса’; **прикметниках**: *ф¹йау¹кови* ‘бузковий, світло-фіолетовий’; **займенниках**: *мо¹ю* ‘ж.р. мій’, *с¹во¹ю* ‘ж.р. свій’, *т¹во¹ю* ‘ж.р. твій’; **дієсловах (дієприкметниках)**: *обраб¹йати* ‘доробляти’, *попр¹й¹тати* ‘поприбирати’; *пороз¹шма¹р¹йани* ‘розкиданий’;

3) у середині слова після голосного перед приголосним як [ї] в **іменниках**: *г¹райцар* ‘дрібна розмінна монета в Австро-Угорщині’; **прикметниках**: *найве¹с¹ил¹ши* ‘найвеселіший’;

4) у кінці слів після голосного як [ї] в **прикметниках**: *бес¹ід¹лив¹ы* ‘говіркий’, *л¹уз¹ни* ‘вільний, зайвий’, *р¹абы*, *р¹асни*;

Серед особливостей досліджуваних говірок виявлено відсутність [й] у словах *ї¹хати* і похідних: *п¹риїзд*, *п¹риїхати*.

Частота вживання фонем /й/ в українському діалектному просторі неоднакова, оскільки в різноманітних поєднаннях звуків піддавалася діалектним змінам. Так двофонемна сполука ‘губний + /й/’ поширена на всій українськомовній території, ставши й літературно нормативною, однак в поліських наявна лише перед наголошеним [а], натомість в ненаголошеній позиції відсутня (заступлення колишнього носового ę як [є]): *п¹ят¹*, але *д¹евет¹* [9, с. 66].

У південно-західних говорах, зокрема поділ., волин., більшості карпатських, наявні сполуки звуків [мн] (*п¹амн¹ат*, *м¹н¹ата*); [бл’], [пл’], [вл’], [мл’], [фл’], особливо широко відомі в 3-ій ос.мн. теп.ч. від дієслів II дієвідміни, (*р¹обл¹ат¹*, *л¹ублат¹*, *ломл¹ат¹*), хоча в багатьох наддністр., схкарпат., покут.-буков., у частині пнкарп. і в західній частині зхкарпат. у цій позиції виступають [бй], [пй], [вй], [мй], [фй] (*р¹обйат¹*, *л¹убйат¹*, *ломйат¹*) [9, с. 66].

В аналізованих говірках простежуємо наявність форм із [бл’], [пл’], [вл’], [мл’], [фл’] та [бй], [пй], [вй], [мй], [фй]. Звукосполуки [бн], [вн] як [мн],

притаманні південно-західним діалектам, як правило, в пнлемк. говірках переселенців відсутні.

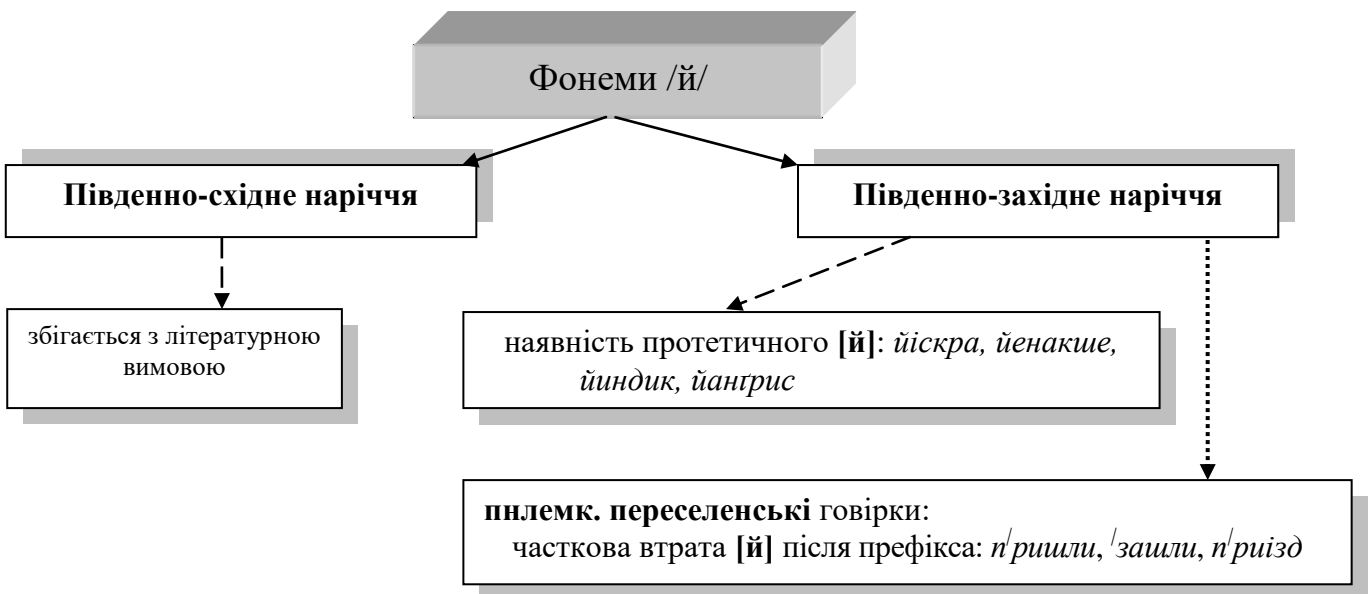

Рис. 3.7. Фонема /й/

3.2.8. Реалізація задньоязикових приголосних /г/, /к/, /х/ і фарингального /г/

У ще одну групу приголосних фонем об'єднано задньоязикові /г/, /к/, /х/, остання з яких за ДО дзвінкості/ глухості перебуває в міжфонемних зв'язках із фарингальною (гортанною) /г/. У межах цієї групи розрізнення за ДО твердості/ м'якості відсутня.

Аналіз сучасного стану функціонування говірок лемків-переселенців дає підстави стверджувати, що фонема /г/, /к/, /х/, /г/ в сильній позиції реалізуються як звуки [г] (задньоязиковий, зімкнено-проривний, дзвінкий, твердий), [к] (задньоязиковий, зімкнено-проривний, глухий, твердий), [х] (задньоязиковий, щілинний, глухий, твердий), [г] (фарингальний, щілинний, дзвінкий, твердий). У звуковій полі цих фонем зараховують також комбінаторні алофони відповідних фонем у позиції перед голосними [і] та [е] (стосується фонем /г/, /к/): [г'], [к'], [х'], [г'].

Основні закономірності дистрибуції задньоязикових /г/, /к/, /х/ і гортанного /г/ такі:

1) перед голосними [и], [е], [ы], [у], [о], [а] як [г], [к], [х], [г] в **іменниках**: *аген'ційа* ‘агентство’, *ал'гебра* ‘алгебра’, *га'дан'а* ‘говоріння’, *газ'дин'а* ‘господиня’, *газ'диўка* ‘господарка’, *га'зета* ‘газета’, *гал'а'рета* ‘желе’, *'гамба* ‘рот, губи’, *ганч* ‘вада’, *'гарло* ‘горло’, *'гачы* ‘підштанники’, *'гыргы* ‘плечі’, *'гыўт* ‘ковток’, *гонт* ‘покрівельний матеріал’, *'горсет* ‘корсетка, оздоблена бісером чи вишивкою’, *'гуз'ік* і *'гуз'ик* ‘гудзик’, *гу'макы* ‘гумові чоботи’, *гу'мел'айз* ‘гумовий клей’, *густ* ‘естетичний смак’, *гуфру'ванка* ‘гофрована спідниця’, *Еванге'лиа* ‘Євангеліє’, *еванге'листа* ‘євангеліст’, *его'їста* ‘егоїст’, *кул'агы* ‘милиці’, *мако'вина* ‘стебло маку’, *пропаган'диста* ‘агітатор’, *хе'мийа* ‘хімія’; **прикметниках**: *га'зови* ‘виготовлений з тонкої, прозорої тканини’, *гатун'кови* ‘якісний, сортовий’, *гын'гл'ави* ‘кволий’, *ел'е'ганц'ій* ‘елегантний’; **дієсловах**: *ганчу'вати* ‘критикувати’, *газду'вати* ‘господарювати’, *тва'з'ати* ‘розмазувати, розмішувати що-небудь’, *гыў'тати* ‘ковтати’, *гы'гнути* ‘вмерти’, *гол'гати* ‘булькотіти, ковтаючи, п'ючи рідину’, *гузд'ратис"а* ‘повільно робити’, *гур'битис"а* ‘морщитися’, *гуфру'вати* ‘гофрувати, збирати в складки’; **прислівниках**: *га'л'опом* ‘дуже швидко’, *ганц* ‘цілком, зовсім’; **прийменниках**: *гу* ‘до, біля’;

2) перед більшістю приголосних як [г], [к], [х], [г] в **іменниках**: *агре'сийа* ‘агресія’, *'агрест* ‘агрис’, *е'зам'ін* ‘екзамен’, *гвыч* ‘риба з великою головою’, *гл'аниц'пап'ір* ‘наждачний папір’, *г'м'іна* ‘волость’, *гнит* ‘гніт’, *г'ныра* ‘марудна, повільна людина’, *г'райцар* ‘дрібна розмінна монета в Австро-Угорщині’, *г'раната* ‘гранат’, *г'графка* ‘шпилька’, *г'речнист* ‘ввічливість’, *г'рибы* ‘білі гриби’, *г'рипа* ‘грип’, *г'рис"ік* ‘манні крупи’, *г'рошы* ‘гроші’, *грунт*, *ф'л'елма* ‘мокротиння’; **прикметниках**: *гваранту'вани* ‘гарантований’, *грана'тови* ‘темно-синій’, *грис"і'кова* *'мука* ‘питльоване борошно найвищого сорту’, *хрин* ‘хрін’; **дієсловах**: *гл'аницу'вати* ‘натирати до блиску’, *гмат'вати* ‘плутати’, *гны'рати* ‘повільно робити’, *грамо'литис"а* ‘незграбно вмощуватися’, *гратул'увати* ‘вітати’, *греўх'нути* ‘гепнути, впасти’;

3) у кінці слів як [г], [к], [х], [г]: *гр'их* ‘гріх’, *ў'перт'ух* ‘вперта людина’, *пора'тунок* ‘порятунок’, *смак*;

4) перед голосними [i] та [e] (графічна є) (стосується фонем /г/, /к/) як [г'], [к'], [х'], [Г'] в іменниках: *аг'ітац'и́йа*, *г'е́з'* 'тедзь', *Г'ен'а* 'пестл. Євгенія', *г'еомет'ри́йа*, *г'ерго'н'і́йа* 'жоржина', *г'ерок* 'чоловічий піджак', *г'естка* 'призбираний шов', *г'ешэфт*, *г'іта́зы* 'агрус', *г'імна'з'и́йа*, *г'імна'с'ти́ка*, *г'і́нс*, *Г'і́пт* 'Єгипет', *інтел'іг'ен'ци́йа*, *к'ерп'ц'і́* 'чобітки', *ле'г'е́йда* 'ледар', *папен'дек'ел'* 'картон', *тиг'ер* 'тигр', *цук'ерок* 'цукерка', *ш'ваг'ер* 'брат дружини, чоловік сестри, шурин'; **прикметниках**: *анк'е'тови* 'анкетний', *ан'г'ел'ск'і́* 'англійський';

5) /к/ як [г] перед дзвінкими приголосними і /г/ як [х] перед глухими [к], [т]: *Ве'ли́ден* 'Великдень', *ане[гд]от*, *я[гб]и*.

Сполуку [гв] нам вдалося записати лише в осіб найстаршого віку: *г'в'і́зда* (н.п.7–10, 12–15), а в інформаторів середнього і наймолодшого поколінь фіксуємо у такій позиції [зв]: *з'в'і́зда* (н.п.7–16).

Мовці всіх поколінь зберігають сполуку [кв] у вимові слів: *к'в'і́ти*, *кв'і́тувати* (про жито).

Прийменники *к (ік)*, *ку* перед наступним дзвінким приголосним й голосними переходять у *г (гу)*: *йак чорт к сух'ій верб'і*; *ити г матери*.

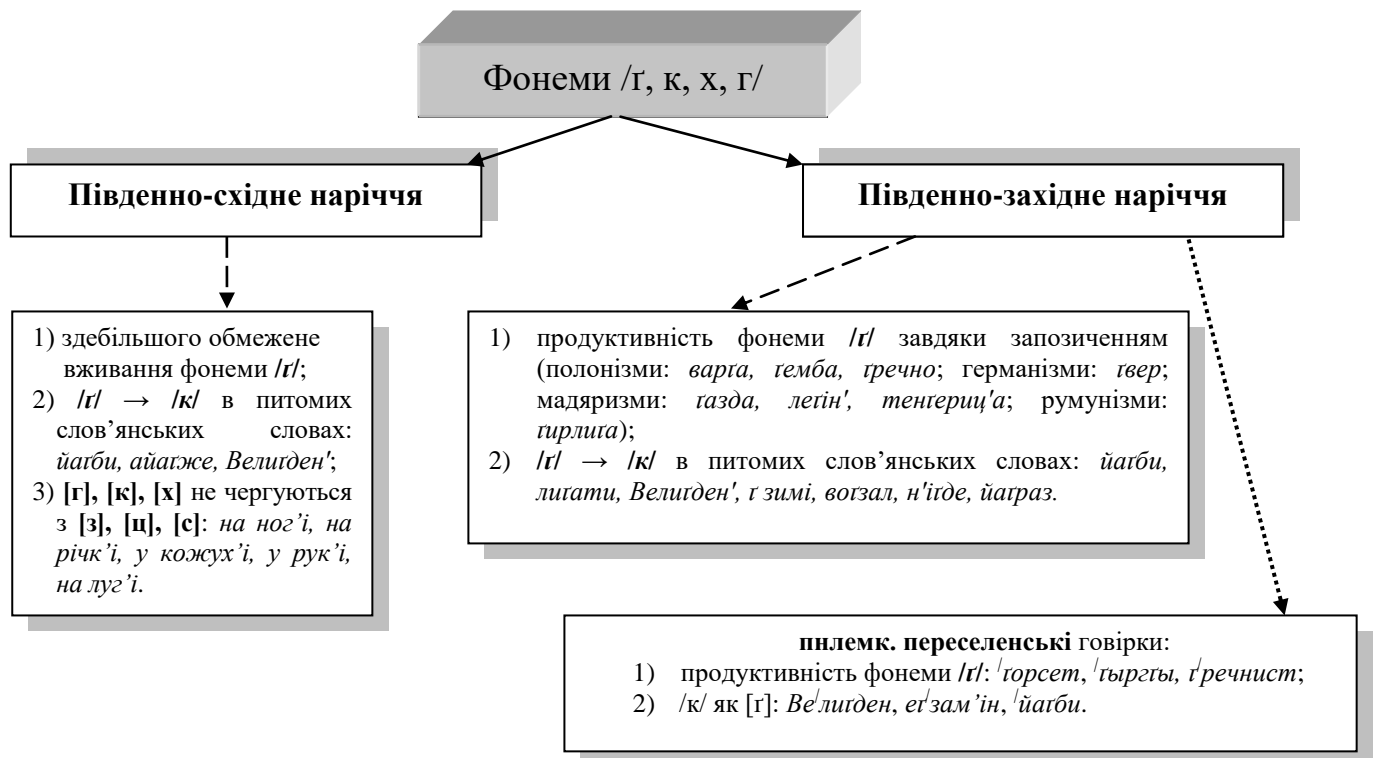

Рис. 3.8. Фонемі /г/, /к/, /х/, /Г/

Висновки до Розділу 3

1. Інтенсивність вияву м'якості звуків [ц'], [з'], [с'], [з'] є різною, тому можливі протиставлення типу [з'']: [з']: [з].
  2. М'які приголосні [т'], [н'], [с'], [ц'] у кінці слів мають тенденцію втрачати палатальність.
  3. Давній м'який приголосний [р'] у кінці слів не зазнає пом'якшення, отже, не входить до кореляції твердості: м'якості. Ствердіння [р] – одна із головних рис лемківського говору на півночі Карпат, особливо в суфіксі –ар.
  4. Шиплячі [ж], [ч], [ш] стверділи так, що після них на місці давнього *i* може виступати [ы].
  5. Давня сполука *d+j* на місці літературного [ж] виступає як [ж̣].
  6. Приголосний [в] у префіксах і прийменниках чергується перед дзвінками з [г]; перед глухими – з [х] або [ф].
  7. Звук [ɾ] відзначається досить високою частотністю вживання. На противагу літературній мові наявні сполуки [гє], [кє].
- Результати дослідження представлено в статтях [31; 41; 43].

РОЗДІЛ 4

ЗМІНИ ЗВУКІВ У ПРОЦЕСІ МОВЛЕННЯ

Передусім саме темп мовлення визначає такі фонетичні процеси, як асиміляція, акомодация різних типів, редукція, елізія тощо, якісно-кількісну характеристику сегментного складу мовлення, отже, безпосередньо заторкує артикуляційно-акустичні властивості звуків, що є визначальними для кожного з них, і водночас сприяє виявленню тих ознак, які є спільними для всіх реалізацій окремої фонемі української мови [90, с. 8–9].

Відомо, що в процесі мовлення, говіркового зокрема, звуки внаслідок загальних умов вимови або контактування між собою впливають один на одного, зазнаючи різних змін. Звуки в процесі артикуляції групуються в склади, слова, синтагми, фрази, рідше – існують ізольовано. Наявні в середині слова і часто на межі слів фонетичні зміни в мовленнєвому потоці виникають унаслідок того, що остання фаза артикуляції (*рекурсія*) попереднього звука впливає на початкову фазу вимови (*екскурсія*) наступного і взаємодіє з ним (т.зв. явище *коартикуляції*), що супроводжує взаємні зміни в основних артикуляційних типах – виникають варіанти звуків (алофони фонем). На вимову звука, окрім сусіднього фонетичного оточення, достатньо впливає і його позиція в слові, і розташування щодо наголосу [187, с. 195]. В основному, прийнято розрізняти фонетичні зміни у мовленнєвому потоці за типами (позиційні зміни (зумовлені розташуванням звука в слові) та комбінаторні (виникають через взаємодію звуків)) і видами (*редукція, вокалізація; акомодация, асиміляція, дисиміляція, дієреза* (як різновид *гаплогія, афєреза, синкопа, апокопа*), *епентеза, протеза, метатеза, субституція* (як різновид *гіперизм*)).

Зауважмо, більшість мовознавців розрізняють два типи звукових змін (*позиційні і комбінаторні*), натомість І. Ющук пропонує розширити їх до чотирьох (долучає ще *фонетично не зумовлені та спонтанні*) [211, с. 79–83]. Цей поділ вимагає більш детального аналізу, оскільки, на нашу думку, є не зовсім виструнченим з уваги на диференціацію С. Бєвзєнка, який вважає *фонетично не зумовлені та спонтанні* форми змінами звуків у процесі історичного розвитку мови

[8, с. 82–87]. Тому надалі будемо дотримуватися запропонованої вище класифікації фонетичних процесів і зупинимося детальніше на характеристиці кожного із них.

Мовознавці констатують значну різноманітність звукових змін в українському діалектному просторі. Й. Дзензелівський переконаний, що в характері “тих чи інших звукових змін виявляється досить виразна диференціація окремих говіркових груп” [63, с. 117–118]. Звукові зміни як важлива складова діалектної фонетики потребують скрупульозного вивчення.

4.1. Позиційні звукові зміни

Такі зміни звуків, які виникають внаслідок впливу загальних умов вимови, а саме: позицією щодо наголосу (стосується системи вокалізму), розташуванням на початку/кінці слова чи складу, у позиції відкритого/закритого складу (властиве для системи консонантизму).

Тільки в ненаголошеній позиції через зменшення напруженості й тривалості вимови всі голосні в українській мові набувають значних якісно-кількісних змін – зазнають *редукції* (від лат. *reductio* ‘повернення, відсунення, відведення назад’), тобто видозмінюються внаслідок послаблення, скорочення їхнього звучання. Основним наслідком *редукції* складу Л. Прокопова вважає зниження контрасту між артикуляцією приголосних і наступним голосним – відбувається більш суцільно нерозчленована вимова цілого складу [164, с. 507]. Прийнято розрізняти *редукцію кількісну* (виявляється в зменшенні довготи і сили вимови ненаголошених голосних зі збереженням притаманного тембру звука) і *якісну* (передбачає не тільки зміну довготи і сили ненаголошених голосних, а й утрату деяких ознак свого тембру) [8, с. 80; 187, с. 213–214]. До найтипівіших змін *якісної редукції* належать такі позиції: 1) ненаголошений [e] звужується і наближається до [и] або [і] (між м’якими приголосними): з[e^uле]ний, ок[райеⁱц’]; 2) ненаголошений [и] розширюється і наближається до [e]: в[и^eсо]кий, [ми^eс’ливе^uц’]; 3) ненаголошений [o] перед складом з наголошеним [y] та [і] звужується і наближається до [y]: [ро^yзум]ний, [со^yп’ілка]; 4) для ненаголошених [y] та [і] на початку слова або в позиції після голосного перед приголосним можлива артикуляція як нескладових [ǔ], [ǐ]: [ǔ]зяти, а[ǔ]диторія;

[i]ване. Позиційна редукція послідовно взаємодіє із комбінаторною зміною – гармонійною асиміляцією голосних (див. про це нижче).

Позиційні зміни консонантів відтворює термін *вокалізація* приголосних, під яку потрапляють звуки [ɐ] та [ɨ] залежно від розташування у слові (складі). На початку слова (складу), у середині слова (кінці складу) у позиції після голосного перед приголосним, а також в абсолютному кінці слова (складу) після голосного сонорні набувають більшої звучності – *вокалізуються* – і стають нескладовими [ʏ], [i]: *ʏм 'іс'тити, коʏба'са, знаʏ, їм'в'ірно*.

У лемківських говірках переселенців, як і в літературній українській мові, послідовно фіксуємо вокалізовані форми: *ʏб'ран'а* ‘одяг’, *ʏ'датис''а* ‘вдатися’, *ʏ'чынок, ʏра'зити, з'найти, 'в'ід:аї*.

4.2. Комбінаторні звукові зміни

Під ними розуміють фонетичні зміни звуків у процесі мовлення, зумовлені їхнім оточенням (попередній звук впливає на наступний або навпаки). Як наслідок такої взаємодії двох суміжних звуків – зміна одного із них якісного чи кількісного характеру. До основних видів комбінаторних змін якісного характеру належать: *акомодація, асиміляція, дисиміляція*, а кількісного характеру: *спрощення, подовження і стягнення*.

Дієреза, або *спрощення* (від гр. διάρεσις ‘розрив, поділ’) – це фонетична зміна, що полягає в утраті звука чи цілого складу слова для полегшення вимови: а) [здьн] > [здн] > [зн], [ждьн] > [ждн] > [жн], [лньц] > [лнц] > [нц], [рдьц] > [рдц] > [рц], [рньч] > [рнч] > [нч], [сльн] > [слн] > [сн], [стьл] > [стл] > [сл], [стьн] > [стн] > [сн], [стьц] > [стц] > [сц], [скьн] > [скн] > [сн], [зкьн] > [зкн] > [зн] (закріплено в українській орфографії як наслідок занепаду надкоротких голосних ь, ъ). Наявні, і форми, в яких спрощення відбувається в усній формі, а не відтворено на письмі (утворені від основ чужоземного походження [стн] > [сн], [нтс'к] > [нс'к], [нтств] > [нств], [стс'к] > [с'к]; власне українські [стч] > [сч] > [шч], [стц'] > [с'ц'], у числівниках [стн] > [сн], [стд] > [сд] > [зд], [стс] > [сс] > [с:]). Українська мова зберігає і винятки, де відсутня дієреза

і в усній формі, і на письмі [187, с. 210–211; 61, с. 140]; б) опущено голосний [і] на початку слова у словах типу *гра, сповідь, Гнат, Сидір* [8, с. 77];

Різновидом *дієрези є гаплогія* (від гр. γάπλος ‘простий’ і λογος ‘слово, вчення’) – явище, що є наслідком дисиміляції приголосних і полягає у випаданні одного складу з двох суміжних однакових або подібних. Різновидом *гаплогії* називають *афезу, синкопу, апокопу*. *Афеза* (від гр. αθηρέσις ‘випадіння’) полягає у випаданні кількох звуків або окремого ненаголошеного голосного при збігові з іншими голосними на початку слів чи на зіткненні морфем переважно складних слів [8, с. 78; 188, с. 87]. Наявність *афези*, в основному, в північноукраїнському діалектному ареалі аргументовано нерозвиненістю *протетичних* (вставних) звуків, а відсутність *афези* в багатьох південно-східних діалектах – здатністю збереження в них сполучень голосних [63, с. 89–90]. В українських говорах *афезі* піддається початковий голосний [о] і в “акаючих” говірках [а] (поширена в північній смузі – у більшості поліських говорів, трапляється і на Львівщині, Тернопільщині, Закарпатті, Вінниччині): *не днимай, до дного* ← *не однімай, до одного*; *таже* ← *та адже*. У досліджуваних північнолемківських говірках явище *афези* не зафіксовано.

Синкопа (від гр. συκοπή ‘скорочення’) – випадіння звука або кількох звуків у середині слова під час швидкого темпу мовлення. Найчастіше відбувається у тих формах, що часто вживані, тому з півслова можуть бути зрозумілими. [67, с. 538]. У досліджених говірках існує тенденція до скорочення або стягнення деяких слів, але не в такому обсязі, як це записав понад століття тому І.Верхратський: *мож* ‘можна’, *хцеме* ‘хочемо’, *т'іл'о* ‘тільки’, *кститис'а*. Знаходимо паралельне вживання слів із синкопою і без неї: *к'іл'о* і *к'іл'ко* ‘тільки’. Варто звернути увагу на те, що в багатьох формах, у яких інші українські діалекти фіксують синкопу, у лемків там вона відсутня: пор. лемк. *с'вато* і пнбуков. *с'ато* ‘свято’.

Апокопа (від гр. ἀποκοπή ‘відсікання’) – відкидання одного або кількох звуків у кінці слова внаслідок акцентно-фонетичних процесів, що спричиняють скорочення слова. У північнолемківських говірках відбувається втрата кінцевого [и] в дієсловах наказового способу 2-ої ос. одн.: *бер* ‘бери’, *воз* ‘вози’, *роб* ‘роби’.

Субституція (від лат. substitution, від substituo ‘підставляю, замінюю’) – це фонетична зміна, що здебільшого стосується запозичених слів, у яких мовець замінює невідомий звук іншим подібним, властивим для рідної мови, напр. грецький звук [φ] в українській мові відтворюють звуки [п], [кв], [х]: *Пилип, Степан, квасоля, Хома*.

Унаслідок типового для говірок процесу зіткнення діалектів і їх взаємодії поширеним у діалектному мовленні є один із різновидів *субституції* – *гіперизм*, або *гіперкоректність* (від лат. префікса hyper ‘над, надміру’) – це нерегулярна фонетична зміна, що полягає у невмотивованому виправленні звуків у словах, які мовець визначає як діалектизми (свої чи іншодіалектні), з метою відтворення нормативних форм, які, проте, виявляються “правильними” лише в уявленні мовців, а насправді є помилковим відхиленням від норми. Вивчення цього явища дуже важливе для розуміння міжмовних та міждіалектних контактів, оскільки *гіперизм* виникає зіткненні мов, діалектів, окремих говірок чи в місцях переселення з ареалу поширення інших груп говорів, де найяскравіше виявляється їхня контрастність та глибина протиставлення [8, с. 79; 63, с. 120–121; 50, с. 90–91].

В українських діалектах зафіксовано гіперичні зміни голосних і приголосних. У системі вокалізму виділяють такі три різновиди гіперизмів: 1) гіперичне “окання” як наслідок відштовхування від “укання” (охоплює ареал говірок слобожанських (північну частину Луганщини) та південноподільських); 2) гіперичне “окання” як наслідок відштовхування від “акання” (зафіксовано в правобережнополіських та нижньонадприп’ятських говірках); 3) гіперичне “ікання” відповідно до нормативних [о] та [е] (засвідчено на українсько-польському та українсько-білоруському суміжжі). У системі консонантизму найважливіші гіперичні зміни зводять до: 1) вимови [pʲ] замість [p]; 2) пропущення етимологічних [в], [г] внаслідок прагнення не допускати протези [в] та [г]; 3) вживання [ф] на місці [х] чи [хв] як наслідок намагання уникати діалектних форм із цими приголосними [63, с. 121].

Явище *гіперизму* детально проаналізовано в працях Л. Булаховського [14, с. 198], Й. Дзендзелівського [63, с. 120–121], Т. Назарової [139], І. Ходикіної [201, с. 60] та ін.

У північнолемківських переселенських говірках (територія поширення – Правобережжя) гіперизмів практично не зафіксовано, оскільки І.Ходикіна вважає, що різноманітні інтердіалектні змішування та інтердіалектні контакти в ареалі північних та південно-східних діалектів зумовлюють виявлення на Лівобережжі та півночі України тих фонетичних процесів, що в інших українських діалектах є лише на стадії зародження [201, с. 60–61]. Як поодинокі приклади гіперизмів досліджених говірок можна назвати такі: *обр|коса* ‘абрикоса’, *опе"л"сина* ‘апельсин’; *фа|листий* ‘хвильовий’, *фа|лити* ‘хвилювати’, *|ф'іртка* ‘хвіртка’, *ф'іст* ‘хвіст’, *|фостик* ‘хвостик’.

4.2.1. Акомодація

Під акомодацією (від лат. *accomodatio* ‘пристосування’) розуміють взаємне пристосування вимови безпосередньо двох сусідніх звуків (*контактна* позиція у слові) різних типів, тобто голосний пристосовується до суміжного приголосного або навпаки. За напрямом акомодація може бути *прогресивною* (екскурсія наступного звука пристосовується до рекурсії попереднього) або *регресивною* (рекурсія попереднього – до екскурсії наступного) [8, с. 77; 187, с. 197; 164, с. 13]. За ступенем вияву акомодація є *неповною*, оскільки голосні і приголосні належать до різних звукових типів і, як правило, повністю один до одного пристосуватися не можуть [164, с. 13]. Для сучасної української мови більш наочною є акомодація голосних до приголосних, аніж приголосних до голосних. [187, с. 197]. Основними виявами акомодації голосних до приголосних вважають: 1) *назалізацію* ([м], [н], [н'] частково надають носового тембру вимови сусіднім голосним в прогресивному або в регресивному напрямках, як також прогресивному і регресивному одночасно; між двома носовими приголосними голосний піддається повній назалізації), 2) “*i-подібну*” вимову (м'які приголосні впливають на вимову [а], [о], [у], [є] так, що голосні вимовляємо подібно до артикуляції звука [і] – язикове тіло спрямовано вгору до твердого піднебіння і вперед), 3) *посування вперед/назад* (задньоязикові [г], [к], [х] дещо змінюють суміжні голосні [і], [и], [є], ніби “посуваючи” назад їхню вимову; передньоязикові [д], [д'], [т], [т'], [з], [з'], [ж], [ц], [ц'], [ч], [з], [з'], [ж], [с],

[с'], [ш], [н], [н'], [л], [л'], [р], [р'] частково “відтягують” наперед початкову або кінцеву фазу вимови голосних [а], [о], [у]; приголосних до голосних: 1) *пом'якшення* губних ([б], [п], [в], [м], [ф]), передньоязикових шиплячих ([ж], [ш], [ʒ], [ч]), задньоязикових ([г], [к], [х]) і гортанного ([г]) перед [і], 2) *лабіалізацію* (огублення) всіх приголосних перед [о], [у]. Акомодація консонантів відбувається тільки в регресивному напрямку [187, с. 197].

У говірковому мовленні лемків-переселенців приклади акомодації, в основному, збігаються із поданими вище позиціями в нормативній українській мові.

4.2 2. Асиміляція голосних і приголосних

В українській лінгвістиці розуміють асиміляцію (від лат. *assimilatio* ‘уподібнення’) як фонетичну зміну артикуляційного і акустичного характеру, що виникає внаслідок накладання звуків одного типу: голосний уподібнюється до голосного, приголосний – до приголосного в слові чи на межі слів. Асиміляція за напрямом може бути *прогресивною* і *регресивною*, за відстанню – *контактною*, або *суміжною* (асиміляції піддаються сусідні звуки) і *дистантною*, *несуміжною* (звуки взаємодіють на відстані), за ступенем вияву – *повні* (обидва суміжні звуки стають однаковими) і *неповні*, або *часткові* (під час такого типу асиміляції один звук уподібнюється до іншого тільки за певною артикуляційною чи акустичною ознакою, напр. дзвінкістю/глухістю, твердістю/м'якістю та ін.), за *обов'язковістю* – *обов'язкова* і *необов'язкова*, або *факультативна* (прийнято зараховувати деякі вияви асиміляції за м'якістю). Прийнято розділяти асиміляції голосних (послідовно взаємодіє із *редукцією* голосних) і приголосних.

Асиміляція голосних є дистантною, оскільки уподібнюються голосні суміжних складів, а саме: 1) ненаголошений [е] перед складом з наголошеними [и], [і], [у] підвищує свою артикуляцію і уподібнюється до [и]; 2) ненаголошений [и] перед наголошеними [е], [о], [а] обнижує свою артикуляцію і уподібнюється до [е] або й чергується з [е]; 3) ненаголошений [о] перед складом з наголошеним [у] уподібнюється і ще більше стає огубленим, а перед наголошеним [і] стає більш закритим і частково може наближатися до [у].

Асиміляцію приголосних розрізняють за: а) дзвінкістю (“глухий +дзвінкий”) / глухістю (“дзвінкий +глухий”); б) за місцем і способом творення (відбувається між приголосними, однаковими за місцем творення, але різними за способом творення звука); в) за твердістю (“м’який +твердий”) / м’якістю (“твердий +м’який”). Для сучасної української літературної мови найбільш властивою є регресивна асиміляція, значно рідше – прогресивна і, як правило, відбувається між приголосними звуками [8, с. 75–76; 187, с. 198–208; 164, с. 33].

Асиміляція за дзвінкістю (“глухий +дзвінкий”) / глухістю (“дзвінкий +глухий”). У говірковому мовленні лемків-переселенців послідовно відбуваються асиміляційні процеси приголосних у різних позиціях. Одзвінчення глухих зафіксовано в досліджених говірках перед: 1) дзвінким приголосним у середині слова та в міжслівній позиції: *Ve^uлигден, н’йа^d:ес’ат, ’вир’із_бык, йаг_дуб*; 2) сонорними: *’болид_н’а го’лова, йаг_виво’зыли, наж_нар’ід, н’риймуд_в_ш’колу, таг_’мусит ’быти*; 3) голосними: *в_л’із_’ідут, йаг_’оген, таг_’у_нас ’было*. Оглушення дзвінких відбувається: 1) перед глухим на межі морфем та слів: *го’луска, жи’л’іско, ’лышка* ‘ложка’, *мо’туска, ’банскый, наймо’лотшыї, б’лиско; ’ноп’ім ’хижоў, с тритце’того ’року*; 2) в абсолютному кінці слова: *грип* ‘гриб’, *м’ім* ‘мед’, *’морос* ‘мороз’, *’об’ім* ‘обід’, *плух, ’пор’іх, р’іх, с’’л’ім* ‘слід’, *с’’л’уп* ‘шлюб’. Наведені приклади підтверджують наявність в досліджених говірках одзвінчення глухих в усіх можливих позиціях (і перед наступним дзвінким, і сонорним, і голосним). Оглушення дзвінких, що не є нормою української літературної мови, також є властивим для говіркового мовлення лемків-переселенців. Це явище, підтримане, в основному, нормативною мовою і діалектами, з якими контактують респонденти, послідовно зберігається, не зазнаючи істотних змін.

Залежно від позиційного поєднання та артикуляційної взаємодії фонем звуковий склад слів у мовленнєвому потоці може зазнавати асимілятивних чи дисимілятивних змін. Для аналізу в північнолемківських переселенських говірках, як і в інших говорах української мови, характеру звукового вияву сполук “дзвінка перед наступною глухою” і “глуха перед наступною дзвінкою”, необхідно детально

вивчити, як реалізуються ці сполуки в різних позиціях, а саме: на початку слова, на межі префікса і кореня, у середині слова, в абсолютному кінці слова та на межі двох слів [197, с. 75].

У досліджуваних говірках кореляцію за дзвінкістю : глухістю утворюють такі пари: /б/ : /п/ (¹бити: ¹пити, ¹роба : ¹ропа ‘сукровиця’), /в/ : /ф/ (¹в’іра: ¹ф’іра), /д/ : /т/ (дам : там), /д’/ : /т’/ (¹д’іло : ¹т’іло), /з/ : /с/ (¹зан’і ‘перед тим як’: ¹сан’і ‘сани’), /з’/ : /с’/ (¹з’ірка: ¹с’ірка), /ж/ : /ш/ (¹цикати ‘віддавати борг частинами’ : ¹шкати ‘дзвеніти’), /г/ : /х/ (гу¹кати: ху¹кати), /г’/ : /к’/ (¹г’іўка ‘дівчина’ : ¹к’іўко ‘скільки’), /ж/ : /ш/ (¹жыто: ¹шыто).

Сполучення фонем “глуха + дзвінка” виявлено у позиції середини слова: ве¹лигден, ¹л’і¹жба; на межі двох слів: ¹брад ¹жыў, ¹голоз ¹в’ту’а, йаг в’іночок, ¹колиз’буў, таг бо¹гато, сн’іб ¹жыта, йаг з ме п’ришили. Поєднання фонем “глуха + сонорна” – у позиції середини слова: брад¹рура, с¹ведры; на межі двох слів ¹наж л’іс, р’іг за¹роком, йаг бы, йаг выво¹дили, йаг мы с’¹а доби¹рали. Одзвінчення в сполуці “глуха + голосна” в поодиноких випадках відбувається на початку слова: ¹горсет та на межі двох слів: й’¹д’оттал’, йаг ¹у нас, таг бо¹гато.

З наведеного вище матеріалу можемо стверджувати, що в досліджуваних говірках послідовно зберігається зовнішнє та внутрішнє *sandhi*.

Під “сандгі” в мовознавстві розуміють асимілятивні зміни звуків на зіткненні морфем та слів у реченні, які зумовлюють комбінаторні варіанти фонем. Цей термін використовували у своїх працях І. Зілинський [89; 85, с. А 205], І. Панькевич [151, с. 116], Я. Рудницький [173], М. Пшеп’юрська (називає *sandhi*) [170, с. 129–131], І. Керницький (*sandhi*) [94, с. 105] та інші мовознавці. На противагу нормативній українській вимові внаслідок комбінаторних змін (регресивна асиміляція) на значному діалектному обширі (Надсяння, Лемківщини, Бойківщини на захід від Опору та Закарпаття, в основному, на захід від Ужа), подібно до інших слов’янських мов, а саме: польської, чеської, нижньолужицької, болгарської та словенської [214, с. 113], часто наявний процес оглушення дзвінких або традиційне одзвінчування глухих перед наступним дзвінким, яке можливе навіть у позиції перед сонорними й голосними звуками, як і в польській (краківській) та словацькій мовах. Залежно від

позиції приголосних, що зазнають змін, розрізняють зовнішнє (на межі компонентів складного чи цілого слова) та внутрішнє (на стикові морфем усередині слів) уподібнення за глухістю.

На основі карт АУМу лінгвогеографи окреслили ареал, який умовно можна визначити як територію послідовної асиміляції за дзвінкістю/глухістю, що охоплює надсянські, лемківські, північно-західну частину бойк., південно-західну частину закарп., підляські та холмські говірки; часткових змін зазнають приголосні в гуцульських, зхподіл., покут.-буков. та вол. говірках, причому в маргінальній смузі зафіксовано паралельне функціонування ш || ж, д || т, б || п, г || х [103, с. 149]. На решті діалектної території зміни в зовнішній та внутрішній фонетиці такі: глухі одзвінчуються лише перед дзвінками; дзвінки оглушуються в абсолютному кінці слова та перед глухими приголосними [103, с. 148]. Тому О. Костів вважає, що для пояснення асимілятивних процесів важливо з'ясувати його причини, серед яких така: “концентрація експіраторної сили на наголошеному складі зумовлює підсилення напруги голосових зв'язок у сусідстві із наголошеним складом (причина міжслівної асиміляції), а також пришвидшення темпу мовлення, що могло сприяти занепаду кінцевих дзвінких, їх якісному перетворенню в глухі відповідники. Крім того, в абсолютному кінці слова діє тенденція до збереження цілісності структури слова, адже слабша напруга дзвінких у кінці слів могла сприяти їх занепадові та руйнуванню структури самого слова” [103, с. 154–155].

Лемківським, як і надсянським та бойківським на захід від р. Опору й закарпатським говіркам – особливо на захід від р. Уж, в яких дзвінкість приголосних у позиції кінця слова втратилась, властиве одзвінчення всіх кінцевих приголосних перед наступним дзвінким приголосним, сонорним чи голосним (*таг богато, таг мало, таг обдурив*). Такі асимілятивні зміни Ю. Шевельов називав “сандгі дзвінкого типу” [207, с. 614]. Зауваживши, що ця риса є властивою для словацьких і південно-західних польських (щонайменше від XVI ст.) говірок, автор “Історичної фонології української мови” констатував, що в західноукраїнських діалектах сандгі фіксують від XVII століття (найдавніші записи походять від 1607 року у Фольварській грамоті

солтиса Мироловича [151, с. 116]), а це свідчить, про шляхи його проникнення із заходу [207, с. 614].

Одностайними є мовознавці щодо ареалу, де найпоспідовніше відбуваються асимілятивні процеси, а саме – це та діалектна територія, що простягається на українсько-польському міжмовному суміжжі [103, с. 148]. Беззаперечним доказом є карти АУМу, за якими можна простежити межі поширення цього явища [103, с. 148]. Про “сандгі дзвінкого типу” в північно-західній частині бойківських говірок писав Я. Рудницький [173]. М. Пшепюрська-Овчаренко зафіксувала в надсянському ареалі всі прояви “сандгі”, а саме оглушення дзвінких у таких позиціях: кінця слова, перед наступною глухою в середині слова, за винятком перед [к] (тоді внаслідок прогресивної асиміляції послідовно *к* виступає як *г*: *Пазга, с'тежга*) [170, с. 130]. У своїй праці про діалектне мовлення Надсяння вона підкреслила, що в розвитку міжслівного “сандгі” надсянські говірки пройшли найдалі (глухі одзвінчуються перед усіма дзвінкими, сонорними й голосними), проте зазначила, що на півдні та сході можливі і хитання з уваги на темп мовлення [170, с. 131]. Цю рису в українських говірках Румунії засвідчили дослідники І. Робчук та М. Павлюк, котрі зауважили, що в закарп., гуц. та буков. говірках у кінці складу перед глухими і в кінці слова відбувається часткове або повне оглушення дзвінких, зафіксували, що в говірках Добробужі така зміна в позиції кінця слова є непослідовною [142, с. 36–37].

У лемківських говірках на “сандгі” звернули увагу І. Зілинський [89; 85, с. А 205], І. Панькевич [151, с. 116], І. Керницький [94, с. 104–105] та інші мовознавці в оглядових працях з діалектології [напр. 63, с. 106–108].

Важливі спостереження щодо “сандгі” в лемківських говірках висловив І. Зілинський в одній зі своїх праць “Про т.зв. сандгі в українській мові” [89]. Під *sandhi* розуміє одзвінчення кінцевого глухого попереднього слова перед початковим дзвінким приголосним або голосним наступного, тобто наявне одзвінчення глухих приголосних на зіткненні слів і морфем: *б'рад іде, наж л'іс, голоз в'іту'а, тат бо'гато, ріт за роком* [89, с. 306–307]. На підставі матеріалів із 64 сіл 25 повітів Галичини та із кількох сіл Буковини й Закарпаття учений визнав, що “далеко йдуче “sandhi”, котре зрештою не всюди виступає цілком послідовно й місцями або не раз і

в індивідуальній вимові виказує різні хитання, обіймає, загально беручи, говори закарпатських і галицьких Лемків, Замішанців і т.зв. долівський (себто надсянський) говір в долині р.Сяну” [89, с. 308]. І. Зілинському вдалося зафіксувати всі прояви сандгі при дослідженні говірки с. Явірки, що їх детально описує в праці, у якій проаналізовано говіркове мовлення одного села [85, с. А 205]. Учений зауважував, що говори слов’янських мов мають різні стадії розвитку цього явища [248, с. 118–119]. Зокрема у карпатських говірках, як і в інших українських, в одзвінченні глухих можуть брати участь не тільки дзвінки, а й сонорні приголосні, голосні і напівголосні *ʝ* та *ʝ̣* [197, с. 76].

Дослідник південнолемківських говірок І.Панькевич, вважаючи сандгі за польсько-словацький вплив [150, с. 171], констатував, що міжслівна асиміляція приголосних наявна в лемківських говірках по обох схилах Карпат і разом з іншими своїми рисами посунулася далі на схід аж до р. Уж [151, с. 116].

Цікаві зауваги щодо асимілятивних процесів подав І. Керницький [94]. Під час опрацювання “Мови вйтівських книг с. Одрехова” дослідник зафіксував, що прийменник *изь* писарі, якщо сумнівались, як написати, то подавали поруч 2 прийменники *з – с* (*з с права, з с тецею*). Писарі одрехівської канцелярії дотримувалися етимологічного правопису, писали дзвінки навіть там, де мав бути глухий: *сиродство, чвердка* [94, с. 105].

Із проаналізованих аудіотекстів можна зробити такі висновки: в говірковому мовленні різних за віком переселенців із Північної Лемківщини наявне зовнішнє та внутрішнє *sandhi*.

Оглушення дзвінких відбувається в таких позиціях:

1) перед глухим на межі морфем та слів: *го¹луска* (Рад.), *з¹рутка*, *жи¹л’іско*, *ко¹лотка*, *л¹ышка*, *мо¹туска*, *па¹р’інкы*, *с¹тешка*, *й¹анко*, *й¹астр’ін* (Шк., Ястр., Тич.), *б¹анскый*, *наймо¹лотшыї*, *т¹аишкый*, *б¹лиско*; *п¹рийти до по¹р’атку*, *н’иш¹ тупий*, *поп’им¹ хижоў*, *м’іх¹ прийти*, *с тритце¹ того року* (Тих., Щвк.);

2) в абсолютному кінці слова: *грип* ‘гриб’, *зам’уш* ‘заміж’, *м’ім* ‘мед’, *морос* ‘мороз’, *об’ім* ‘обід’, *плух*, *пор’іх*, *р’іх*, *с’л’ім* ‘слід’, *с’л’ун* ‘шлюб’; *п’ім пор’іх* ‘під поріг’.

Озвінчення глухих зафіксовано перед:

1) дзвінким приголосним у середині слова та в міжслівній позиції: *Ве^ллиден, н'йа^д:ес'ат, 'вир'із 'буд'ак, йаг 'дуб, йаг 'д'ід, лыж бы* ‘лише б’, *н'і^ж 'буде* ‘ніч буде’;

2) сонорними: *'болид н'а го'лова, йаг виво'зыли, 'йаг йем с''п'іваў, наж* *'нар'ід, н'із 'вел'кыї* ‘великий ніс’, *п'рйїмуд в ш'колу, таг 'мусит 'быти, тиг 'л'уде'ї*;

3) голосними: *в л'із 'ідут, йаг 'оген, таг 'у нас 'было, ход' 'Андр'иї 'п'іде* ‘хоча б Андрій піде’.

Варто наголосити на реалізації фонемі /в/ у різних позиціях в слові з огляду на асиміляцію приголосних щодо голосу. Із зафіксованих форм (*ф'с'акы, фсе с''а с''м'і'йали, ф 'хыжах, ф со'лом'і, ф коли'санкы*) робимо висновок, що, як і в південно-західній частині діалектного обширу, носії північнолемківських говірок фонему /в/ на початку слова реалізують звуком [ф]. Натомість у середині та кінці слів послідовно вимовляють звук [ў]: *д'іў'чата, поўби'рали с'а, ца'р'іўна, ро'дич'іў, 'лишыў'хату*.

З наведених позицій щодо наявності сандгі бачимо, що представники північнолемківських переселенських говірок його зберігають, причому озвінчення глухих наявне в усіх можливих позиціях (і перед наступним дзвінким, і сонорним, і голосним). Оглушення дзвінких, що не є нормою української літературної мови, також є властивим для говіркового мовлення лемків-переселенців. Явище сандгі, підтримане, в основному, нормативною мовою і діалектами, з якими контактують респонденти, послідовно зберігається, не зазнаючи істотних змін.

Спостерігаємо також і зворотну зміну – процес послідовного оглушення дзвінких у середині слова, в абсолютному кінці слова та на межі двох слів.

У позиції межі префікса і кореня в досліджуваних говірках /в/ у префіксах-прийменниках перед глухими реалізується як [х] чи [ф]: *хт'опити, х'перед; х 'пол'у* ‘в полі’, *х ка'нав'і, х ко'мор'і, х 'соб'і, х т'і 'хиж'і; ф'шиткы, 'фм'ати*. За нашими спостереженнями, під впливом діалектного оточення носії північнолемківських говірок можуть використовувати паралельно і діалектну, і українську літературну

форму: *х ка'нав'і і в ка'нав'і, ф'чора // ф'чера // в'чора*. Фонема /з/ у такій позиції реалізується як глухий [с]: *с х'маром, с'центра, с'п'іску, с кос'турком*.

У позиції середини слова дзвінки оглушуються у позиції перед /к/: *б'лиско, б'л'уска, 'лышка* ‘ложка’, *м'йахко, 'ниско, 'н'ішка, 'р'ітко, с'лиско, с''т'ашка, 'т'ашко*. Дзвінки приголосні у позиції абсолютного кінця слова оглушуються: *'берех, л'ім* ‘лід’, *'морос, 'пор'іх, р'іх, хл'ін*. Оглушуються кінцеві дзвінки приголосні одного слова перед початковими глухими наступного слова: *'назад^м'с'уда, 'серед^м'села*.

Із наведених прикладів бачимо, що в північнолемківських говірках послідовно відбуваються процеси одзвінчення глухих і оглушування дзвінких фонем у різних позиціях.

Асиміляція за твердістю (“м'який +твердий”) / *м'якістю*. У сучасній українській мові найбільш палаталізованими є середньоязикові [д'], [т'], [н'], [л']. М'які приголосні [з'], [с'], [ц'], [р'], [й] мають менший ступінь палаталізації. Окрему категорію становлять довгі пом'якшені приголосні [с':], [з':], [ц':], [ж':], [ч':], [ш':], які більшість дослідників окремими фонемами не вважають. Інші приголосні (губні, шиплячі, задньоязикові) частково палаталізуються у позиції перед [і] [156, с. 485].

Уподібнення приголосних за м'якістю знаходимо в працях багатьох українських мовознавців різного часу, зокрема, в І. Зілинського [248, с. 134–137], Л. Прокопової [169, с. 50–53], Ю. Карпенка [92, с. 36–46] та в інших загальних чи спеціальних лінгвістичних публікаціях. Явище палаталізації в північнолемківських говірках почали описувати ще на початку минулого сторіччя. Найґрунтовнішу інформацію про це черпаємо із монографій І. Верхратського [252, с. 60–65], І. Зілинського [248, с. 134–137], праць польських мовознавців: З. Штібера [238] та “Граматика лемківського языка” Г. Фонтаньського і М. Хомяк [195, с. 26–29, 32], а також із багатьох інших праць, що стосуються досліджень у царині діалектної фонетики лемків.

Асиміляція приголосних щодо м'якості, в основному, має регресивний характер. Відомо, що під асиміляційний вплив за м'якістю підпадають передньоязикові [д], [т], [з], [ц], [з], [с], [н], [л] у позиції перед м'якими приголосними цієї групи, а в деяких

випадках і перед губними [186, с. 215–216]. Це явище властиве практично всім українським діалектам та літературній мові [63, с. 111].

Деякі мовознавці виділяють кілька ступенів палаталізації, зокрема у I категорії називають [д, т, н, л], у II – [с, з, ц, *ʒ*] [169, с. 50]. Приголосні [д, т, н, л] пом'якшуються перед приголосними своєї групи до повної палаталізованості; перед консонантами [с, з, ц, дз] – меншою мірою, а перед усіма іншими нетвердими ([р], задньоязиковими, гортанним та губними) зовсім не пом'якшуються (як виняток О. Синявський називав: *відьма*, *боротьба*, пов'язуючи таку м'яку вимову із походженням слів). Приголосні II категорії [с, з, ц, *ʒ*] ширше здатні сприймати асиміляційний вплив – ступінь палаталізації наближається до категорії м'яких фонем, адже [с, з, ц, *ʒ*] пом'якшуються і перед приголосними своєї, і попередньої групи, і перед [р], і перед губними [б', п', в', м'], навіть у позиції, коли між приголосними, що підпадають під асиміляцію за м'якістю, наявний третій консонант (напр., *ос'т'р'іў*) [169, с. 50].

Із проаналізованих аудіотекстів у північнолемківських переселенських говірках послідовно фіксуємо асиміляцію приголосних за м'якістю передньоязикових [д], [т], [л], [н], [*ʒ*], [ц], [з], [с] перед наступним м'яким цієї ж групи і [*ʒ*], [ц], [з], [с] перед наступним пом'якшеним. У межах цієї групи палаталізація відбувається при поєднанні таких звуків:

1) [д] перед [д'і] (*од':і'л'ін'а* ‘відділ’, *од':іл'но* ‘відокремлено, окремо’), [т'і] (*од'т'і'нити*), [т'а] (*од'т'ати*), [н'і] (*н'ід'н'іб'йа* ‘піднебіння’; *г'ід'ні*, *лад'ні*, *с'н'ід'ні* ‘нижній’; *дуд'ніти* ‘гудіти’; *чуд'ні* ‘дивно’), [н'а] (*зах'ід'нак*, *студ'на*; *Великод'на* (Р.в.), *зруд'на* (Р.в.), *д'на* (Р.в.); *розвид'натис'а*), [н'] (*полуд'новий*), [л'і] (*н'ід'лісок* ‘фіалка лісова (бот.)’), [л'а] (*б'йд'ла*, *б'йд'лата* ‘худоба’, *б'йд'лачки* ‘екскремент рогатої худоби’, *ганд'лар* ‘торгівець’, *зад'ла*, *д'ла*), [л'у] (*ганд'лувати* ‘торгувати’);

2) [т] перед [н'і] (*кут'ні* ‘кутовий (зуб)’, *остат'ні* ‘останній’, *предостат'ні* ‘передостанній’, *нут'ні* ‘добрий’, *самот'ні* ‘одинокий’, *істот'ні* ‘вагомо’, *окрут'ні* ‘жахливо, страшенно’), [н'а] (*літ'на* *вода* ‘вода кімнатної

температури', *шат'н'а* 'гардероб', *дре'ву(і)т'н'а* 'приміщення для дров', *ро'б'іт'н'а* 'майстерня', *жит'н'анка* 'солома житня', *п'ут'н'а* 'відро дерев'яне'), [л'і] (*прес'в'іт'л'ін'а* 'рентген, флюорографія'), [л'а] (*б'ут'л'а* 'пляшка', *д'от'л'а* 'допоки', *п'от'л'а* 'до цих пір', *выс'в'іт'л'ати* 'проекувати, показувати (кіно)'), [л'у] (*пет'л'уваний* 'питльований (хліб)'), [л'е] (*ат'л'ета* 'атлет', *кот'л'ет*), [л'] (*петл'о'вана* 'борошно, мілко змелене'), [ц'і] (*от'ц'і* 'мн. священник'), [ц'а] (*в'іт'ц'а*, *от'ц'а* '(Р.в.) священник', *кут'ц'а* '(Р.в.) хлів для свиней'), [ц'] (*в'іт'ц'ове* 'батьки');

3) [л] перед [л'а] (*Гол'андийа* 'Голландія'), [л'е] (*гол'ен'дерчык* 'голландець');

4) [н] перед [д'а] (*ме'ри(е)н'д'а* 'їжа пастухів'), [т'і] (*ц'вахы д'ла гон'т'іу* 'дерев'яні дощечки для покрівель'), [н'і] (*д'іўка на вы'дан':і* 'дівчина-наречена'), [ц'і] (*дере'ван'ц'і* 'черевики з дерева'), [ц'а] (*Ан'ц'а* 'Ганна'; *в'ін'ц'а* '(Р.в.) вінок', *г'ін'ц'а* '(Р.в.) гонець', *гре'б'ін'ц'а* '(Р.в.) гребінець', *зам'ішан'ц'а* '(Р.в.) людина, яка живе не там, де народилася', *з'в'ірін'ц'а* '(Р.в.) звіринець', *меш'кан'ц'а* (Р.в.), *м'ізин'ц'а* '(Р.в.) мізинець', *м'лин'ц'а* '(Р.в.) жорна ручні (для зерна)', *оба'ран'ц'а* '(Р.в.) бублик', *х'ован'ц'а* '(Р.в.) вихованець', *чу'жин'ц'а* '(Р.в.) іноземець', *ша'лен'ц'а* (Р.в.)), [ц'у] ((Р.в.) *тан'ц'у* 'танець'), [ц'] (*Ван'ц'о* 'Іван'), [з'і] (*ін'з'ін'ер* 'інженер'; *б'рын'з'і* '(Д.в.) сир овечий солоний', *з'ун'з'і* '(Д.в.) людина млява, лінива', *рин'з'а* 'шлунок телячий'); [з'а] (*б'рын'з'а*, *з'ун'з'а*, *рин'з'а*);

5) [з] перед [д'і] (*газ'д'іўство* 'господарка', *г'воз'д'ік* 'гвоздика'), [т'і] (*роз'т'ік* 'місце поділу дороги'), [н'а] (*же'л'із'н'ак* 'горщик кухонний (чавун.)', *лаз'н'а* 'лазня', *б'лаз'н'а* '(Р.в.) клоун'), [л'і] (*з'л'і(у)ст* 'злість', *ф'ренз'лі* 'торочки'; *роз'л'із'лі* 'неміцний, нетривкий'; *роз'л'і'чати* 'розрізняти'; *нез'лі* 'непогано', *з'лі* 'погано'), [л'а] (*мазак* 'помазок (для гоління)', *замерз'л'акы* 'бурульки льодяні (на деревах)', *мерз'л'ак*, *за'мерз'л'ак* 'людина чутлива до холоду', *пенз'л'а* '(Р.в.) пензель '), [л'у] (*байз'л'у* '(Р.в.) безлад'), [ц'а] (*мо'роз'ц'а* '(Р.в.) іній'), [ц'] (*близ'ц'і* 'близнята'), [з'і] (*з'з'і'ватис'а* 'знущатися');

б) [с] перед [т'і] (*пос'т'іл'*, *с'т'іна*), [т'а] (*неш'чес'т'(ц')а* 'нещастя', *об'ійс'т'(ц')а* 'садиба, двір', *гос'ц'(т')а* '(Р.в.) гість'; *с'т'ати* 'відтяти'), [т']

(*в'шес'т'ох* ‘вшістьох’, *Кос'т'* ‘Костянтин’), [н'і] (*кус'н'ір* ‘кушнір’, *роз'яс'н'ін'а* ‘роз’яснення’, *с'н'іг*, *с'н'іго'вищ'а* ‘дощ зі снігом і вітром’, *с'н'ідан'а* ‘сніданок’, *с'н'іте* ‘зерно без зародків’, *запл'іс'н'іти* ‘запліснявити’, *с'н'ідати*; *к'рас'н'і* ‘гарно’, *нао'мис'н'і* ‘навмисно’), [н'а] (*ка'пус'н'ак*, *уро'чыста* *л'н'іс'н'а* ‘гімн’), [л'і] (*вис'л'ід* ‘результат, наслідок (праці)’, *с'л'ід*; *мис'л'іти* ‘думати’; *дос'л'іўний* ‘буквальний’, *дос'л'іўно* ‘буквально’), [л'а] (*мас'л'ак* ‘маслюк (*гриб*)’, *л'мас'л'ар* ‘продавець масла’, *мас'л'анка*), [л'у] (*с'л'усар* ‘слюсар’, *л'мис'л'у* ‘думаю’), [л'е] (*с'л'е'пота* ‘сліпота’, *с'л'епий* ‘сліпий, незрячий’), [ц'і] (*к'ін'ски* *выс'ц'іги* ‘скачки кінні’), [ц'а] (*часо'пис'ц'а* ‘*Р.в. від*’ ‘*Р.в.* журналіст’);

7) [ц] перед [н'і] (*ц'н'ін'а* ‘туга’), [л'а] (*л'гыщ'л'а* ‘*Р.в.* відловлювач собак’, *ш'нищ'л'а* ‘*Р.в.* шницель’);

8) [з] перед [л'і] (*ф'ренз'л'і* ‘торочки’).

Асиміляція приголосних за м’якістю зафіксовано лише в середині слів. На стиках морфем вона, як правило, не відбувається. Як виняток становлять слова, у яких кінцевий *д* префіксів *від-*, *нід-* перед *д'*, *т'* та кінцевий *з* префіксів *з-*, *роз-*, *без-* перед *з'*, *с'*, *й* зазнає асиміляції за м’якістю [63, с. 111]. Із ілюстрованого діалектного матеріалу можна побачити, що в лемківських переселенських говірках [д], [з] перед зазначеними вище м’якими приголосними на зіткненні морфем також асимілюється: *од':і'лити*, *п'ід'т'ати*, *од'т'а'нути*, *з'с'і'датис'а* тощо.

Прогресивну асиміляцію за м’якістю приголосного *с* в колишньому прикметниковому суфіксі *-ьск-* після м’яких приголосних зафіксовано і в більшості українських говорів, і літературній мові: *коростеньськыи* → *коростен'ськыи* → *коростен'с'кыи* [73, с. 222]. За аналогією зазнали пом’якшення *з*, *ц* у суфіксах *-зк-*, *-цк-*, що внаслідок асимілятивних змін виникли на основі *-ск-* [73, с. 222]. Отже, приголосні *с*, *з*, *ц* перед [к] у суфіксах *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-* пом’якшились під впливом попереднього м’якого приголосного. У досліджуваних північнолемківських говірках не було зафіксовано прогресивної асиміляції щодо м’якості [с], яка має місце у прикметниковому суфіксі *-ск-* після м’яких сонорних приголосних [л’], [н’], [р’]: *ан'г'ел'скій* ‘англійський’, *ап'тыкар'скій* ‘аптечний’, *ко'вал'с'кій*, *л'ін'скій* ‘торішний’,

пол'с'киї, с'вин'скиї ‘свинський’, *йангол'ск'її* ‘ангельський’. Зауважмо, що під впливом літературної мови наявні у мовленні лемків-переселенців уже і паралельно вживані форми із суфіксом -с'к-: *л'в'івскиї* і *л'в'іус'киї*, *укра'їнскиї* і *укра'їнс'киї*.

Палаталізація [ʒ], [ц], [з], [с] в обстежених говірках відбувається і при поєднанні таких звуків:

1) [ʒ] перед [в'і]: *ʒ'в'ін*, *ʒ'воўты ʒ'в'іночки* ‘наперстянка великоцвітна (бот.)’;

2) [ц] перед [в'і] (*ц'в'іт*, *ц'в'іток*, *ц'в'ірчок* ‘цвіркун’; *одц'в'істи*), [в'а] (*ц'в'ак*, *ц'в'ашкы* ‘цвях’);

3) [з] перед [б'і] (*з'б'ігти* ‘про молоко’, *з'б'ір* ‘сходка’, *з'б'іж':а* ‘зерно’), [в'і] (*з'в'іс'тити*, *з'в'і'дати* ‘спитати’, *з'в'ір*, *з'в'і'рина*, *з'в'іздар* ‘астроном’, *з'в'ізда* ‘зоря’, *з'в'і'дал'ник* ‘знак питання’), [м'і] (*з'м'і'на*, *з'м'і'тати*), [р'і] (*з'р'і'катис'а*, *з'р'ілії*);

4) [с] перед [п'і] (*с''н'іў*, *с''н'і'вак*, *с''н'ід* ‘низ’, *с''н'іўбе'с''ідник*, *с''н'іл'нота*; *с''н'ід'н'її* ‘нижній’, *с''н'і'шній* ‘швидкий’; *ус''н'і'шно*), [в'і] (*с'в'і'доцтво*, *пос''в'ідка*, *с'в'і'телко*, *с'в'і'жина*, *с'в'і'чка*; *с'в'і'жій*, *с'в'і'товий*; *зас'в'ід'чити*), [в'а] (*с'в'аче'нина* ‘пасха, освячена в кошику’, *с'в'а'точний*), [м'і] (*выс''м'і'уван'а* ‘висміювання’, *зас''м'і'чений* ‘засмічений’, *с''м'і'т'ниско* ‘смітник’, *с''м'і'т'а* ‘сміття’, *ус''м'і'х* ‘посмішка’, *нес''м'ілії*, *с''м'ілії*), [х'і] (*с''х'ід*), [к'і] (*с''к'іл'ко*).

Зауважмо, П. Житецький уважав, що найбільш здатним до асиміляції за м'якістю є приголосний [с] [169, с. 51]. Тому й очевидна з наведених вище прикладів сполучуваність *с* не лише із передньоязиковими, а й деякими губними та задньоязиковими. Властивою для досліджуваних переселенських говірок є дорсально-палатальна вимова [з], [с], [ц], [ʒ], яка не є притаманна літературній нормі, але в лемківських говірках послідовно зберігається у мовленні всіх поколіннях, підтримана такою ж артикуляцією у надсянських і наддністрянських говірках [71, с. 118].

У багатьох говорах м'якість, що постала внаслідок асиміляції, зберігається і перед повністю стверділим у діалектах приголосним *в* [63, с. 111]: *с''вато, с''ватий, ц''вах*.

Не асимілюються за м'якістю: 1) передньоязикові приголосні [д], [т], [л], [н] перед наступним м'яким [р] та напівпом'якшеними губними, задньоязиковими і шиплячими, напр.: *дві* – [д в'і], *інші* – і[н ш'і], *полків* – по[л к'і]в, *халві* – ха[лв'і], *тр'ох* – [тр'о]х, *тріска* – [т р'і]ска, *дряпати* – [др'а]пати; 2) приголосний [д], що належить до префікса, перед [з], [с]: *відсіяти* – ві [д с і]яти, *надзірковий* – на [д з і]рковий; 3) губні, задньоязикові, фарингальний, шиплячі та [р] перед будь-яким м'яким чи напівпом'якшеним приголосним: *тутешні* – тUTE[ш н і], *торгі*[в л а], [х л і]в, па[р н і].

Наявна і зворотна ситуація. Чергування м'яких приголосних із твердими є наслідком регресивної асиміляції за твердістю. Вона виявляється в тому, що м'який приголосний, потрапляючи в позицію перед твердим, уподібнюється до нього за відповідною ознакою. Типовим виявом цього явища є тверді приголосні перед [н], що репрезентує суфікс *-н-* у прикметниках твердої групи: *мі*[д'] – *мі*[дн]ий, *блаки*[т'] – *блаки*[тн]ий.

На окрему увагу заслуговує послідовний вияв фонем */л'/* у подібних умовах, а саме: *пості*[л'] – *пості*[л'н]ий, [протокол] – протоко[л'н]ий, *сті*[л] – *насті*[л'н]ий.

Щоправда, як зазначають дослідники, тільки [л] частіше зберігає твердість: [втулиц'і], [снілиц'і]. У деяких випадках пом'якшення [л] може спричинитися до зміни слова: [галуц'і] – [гал'ц'], [палуц'і] – [пал'ц'і], [булиц'і] – [бул'ц'і].

Шиплячі приголосні [ж], [ч], [ш] перед м'якими [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [н'], [л'] вимовляються м'яко: *побож'н'і, ви'ш'н'а, порож'н'і, точ'н'і*.

Приголосні [д], [т], [з], [с], [ц], [з'], [н] перед м'якими чи пом'якшеними приголосними пом'яшуються: *рад'іс'к', нут'н'а, з'в'ір, н'нс'л'а, ц'в'іт'ок, з'в'іно'к, д'в'ір, сн'іг*.

У досліджених північнолемківських переселенських говірках виявлено щодо палаталізації приголосних такі закономірності поєднання приголосних:

передньоязикові приголосні перед наступним м'яким своєї групи, а також [ʒ], [ц], [з], [с] ще й перед [р], губними [б], [п], [в], [м], задньоязиковими [к], [х] та гортанним [г] зазнають асиміляції за м'якістю; в основному, відсутня прогресивна асиміляція щодо м'якості [с] у прикметниковому суфіксі -ск-, хоча спорадично мовці паралельно вживають форми із суфіксом -с'к-, що свідчить про щонайменше деякий вплив нормативної української мови.

4.2.3. Дисиміляція

Під *дисиміляцією* (від лат. *dissimilatio* 'розподібнення') розуміють фонетичну зміну, яка полягає в розрізненні артикуляції двох ідентичних або подібних звуків у межах слова. Дисиміляція, протилежна до *асиміляції*, може бути за напрямом прогресивною і регресивною, за відстанню – *контактною* і *дистантною*. У сучасній нормативній мові дисиміляція зафіксована на письмі і є явищем історичного процесу (напр., [к↔т] → [хт]; [к↔р] → [хр]; [ч↔н] → [шн]; [дт], [тт] → [ст]; [с] + [ш] → [ш↔ш] → [шч]; [з] + [ш] → [ж↔ш] → [жч]; [р]↔[р] → [л]...[р]; [р]↔[р] → [р]...[л]), натомість це явище є більш поширеним у діалектному континуумі [187, с. 208–210; 166, с. 131–132].

У досліджених говірках зафіксовано паралельне використання форм [кт] і [хт] → [хт]: *доктор* і *дохтор*, *никто* і *нихто*; [р...р] і [р]↔[р] → [р]...[л]: *сребро* і *срибло* 'срібло'. Дисиміляція наявна в невеликій кількості лемківських форм у позиціях [мн] → [в(ў)н], [мв] → [нв], [чт] → [шт], [гш; хш] → [кш]: *шуўни* (< шумный) 'гарний, вродливий', *транвай* 'трамвай', *шtiri(i)* 'чотири', *лекше* 'легше', *лекшиї* 'легший', *тикше* 'тихіше', *сукишиї* 'сухіший'. Засвідчені в попередніх діалектологічних працях інші приклади дисимілятивних лемківських слів на сьогодні не занотовано в мовленні переселенців, що, очевидно, свідчить про щонайменше деякий вплив української літературної мови [63, с. 114]. Можна констатувати, на противагу нормативній формі, відсутність дисиміляції [к↔р] → [хр] у словах (при збігові трьох приголосних додатково відбувається ще й спрощення): *крест*, *кститис'а*, *крестоносец*; тільки в одному похідному зафіксовано паралельне вживання *кстини* і *хрестини*.

Дисиміляція приголосних у сполучі [д'б] засвідчена в лубенських говірках, у частині західнокарпатських та східнослобожанських [63; 251, к. № 331 (М. Онишкевич); 26, с. 101]: *свай(т)ба, свадба, свал(р)ба* [258, с. 56].

4.2.4. Епентеза

Епентезу (від гр. ἐλένθεσις ‘вставка’) прийнято кваліфікувати як фонетичну, протилежну *діерезі*, зміну, що полягає в появі неетимологічного звука між двома іншими для полегшення переходу між вимовою різних звуків. В українській літературній мові, на відміну від західнослов'янських, нормативним вважають епентетичний [л] у групах [бл], [пл], [вл], [мл], [фл]. Вставні [в] та [й] наявні у словах, на зразок *навук* (<ïà@÷èíà), *компані[йа]* (від італ. *compagnia*); у розмовному стилі – [в] і [й]: *кака[в]о* ‘какао’, *фі[йа]лка* ‘фіалка’ [8, с. 78; 211, с. 81]. На ще один епентетичний приголосний звертає увагу С. Бевзенко, який наголосив, що в східнослов'янських мовах виник вставний [т] у слові *зустріч* (<засрѣти) і похідних від нього. Окрім епентетичних приголосних, в українській літературній мові наявні і вставні голосні [о], [е] (пор. ст.-рус.: *вѣтръ, земля, рѣта* і укр.: *вітер, земля, рота*) [62, с. 160].

В українських діалектах епентеза значно ширша за літературну: 1) замість [й] у позиції перед [а] (графічна **я**) (<ѣ) після [м] часто з'являється вставний [н]: *мн'асо, памн'ат, мн'аг'киї*, а після стверділих [б], [в], [п] – епентетичний [л]: *жабл'ачиї, здо\роўла, р'ін\лах*; 2) після [р] у позиції перед [а] (графічна **я**) (<ѣ) наявний вставний [й]: *рйа\биї*; 3) у позиції перед [і] (<и) після ствердіння [б], [в], [п] зафіксовано вставний [й]: *бйїлиї, чулув\йїк* ‘чоловік’, *пйїр'а* ‘пір'я’, а після [м] – епентетичний [н]: *замн'ї\тати, мн'іс'іц* ‘місяць’; 4) в запозичених словах при збігові приголосних з'являються вставні [в] чи [й] – *раді[в]о* ‘радіо’, *ті[йа]тер* ‘театр’ [8, с. 78; 63, с. 102–106; 62, с. 160].

У досліджених північнолемківських говірках зафіксовано епентетичні зміни (*одра\бл'ати* ‘відробляти’, *одроблене, пол\убл'ат, зловл'ат, зломл'ат, спл'ат, топ\лений* ‘переплавлений’, *здра\ўла* ‘здоров'я’; *памн'а\тати, памн'ат, мн'ата, мн'ати, мн'атниї, мн'асар* ‘м'ясник’, *мн'а\систий, мн'а\хко, мн'а\гон'к'її*,

мн'аў'кати; рїох'тати ‘рохкати’; *в'ітор* ‘вітер’, *ор'кестор*, *м'етер*, *Олек'сандер*), а переселенцям із західних теренів Північної Лемківщини такі форми притаманні без епентези (*лов'їат*, *л'уб'їат*, *лом'їат*, *траф'їати* ‘потрапляти’, *то'пени* ‘переплавлений’, *здрав'а* ‘здоров'я’; *нам'ат*, *м'аг'іц'к'їй* ‘м'ягенький’, *м'ако/м'аг'іс'о* ‘м'яко’, *вим'а* ‘вим'я’).

На противагу сучасній літературній мові в говірковому мовленні занотовано відсутність протетичного [в] у словах *п'аук* (<і̀à@÷èíà) ‘павук’, *п'аучына* ‘павутина’; як також наявність протетичного [й] в запозичених, частково підтримане нормативними формами: *комеди[йа]нт*, *коміси[йа]*; *радійо*, *[ф'і'йа]лка* ‘фіалка’.

4.2.5. Протеза

Протезою (від гр. *πρόθεσις* ‘додавання’) називають таку фонетичну зміну, що полягає в приєднуванні неетимологічного звука до початкового в слові. Протеза, на думку Й. Дзендзелівського, – це засіб усунення збігу голосних між словами [66, с. 499]. В українській мові наявні протетичні приголосні [в], [г], [й] та голосні [і], [и] (для усунення збігу приголосних [рж], [мл]). Протетичні звуки по-різному репрезентовано в українських діалектах: вони часто вживані в більшості говорів південно-західного наріччя, натомість інші українські говори мають значно меншу схильність до їх використання [63, с. 91]. Порівняно з літературною мовою українські говори мають низку відмінностей щодо використання протези:

а) збільшується кількість протетичних приголосних – їх є 5: [в], [г], [й], [ў], [л]: *ўтава*, *лотава* ‘отава’;

б) замінено літературне протетичне [г] на [в]: *горіх* → *воріх*, *гострий* → *вострий*;

в) замінено літературне протетичного [в] на [г]: *вуж* → *гуж*, *гухо* → *вухо*;

г) наявні протетичні приголосні у словах, в яких протеза відсутня в літературній мові: *горати* чи *ворати* ← *орати*, *гоко* чи *воко* ← *око*;

г) відсутні протетичні приголосні у словах, в яких протеза наявна в літературній мові: *оріх* ← *горіх*, *острий* ← *гострий*;

д) опускаються приголосні [в], [г], які надумано вважають за протетичні: *орох* ← *горох*, *орона* ← *ворона*.

Грунтовні відомості про явище протези в діалектному чи історичному аспектах можна почерпнути із праць Й. Дзензелівського [63, с. 90–96], Я. Закревської [76], Ю. Шевельова [207, с. 571–581] та ін.

У досліджуваних північнолемківських говірках наявне, в основному, безпротезне оформлення слів, які в сучасній літературній мові мають протетичні приголосні: в **іменниках**: *'астр'аб* ‘яструб’, *'ор'і'х* ‘горіх’, *'ос'* ‘вісь’, *'Осип* ‘Йосип’ (але *'Йевка* ‘Єва’), *'уц'а* ‘вівця’, *'угел'* ‘вуглина дерева’, *'угол* ‘ріг будівлі, куток приміщення’, *'уд'ка* ‘вудка’, *уж* ‘вуж’, *уз'дечка* ‘вездечка’, *уз'лики* ‘мн. від вузлик’, *'уйко* ‘дядько’ [ЗКДА, вип. 3, с. 122], *'уйчына* ‘дружина матиного брата’, *'улиї* ‘вулик’, *у'лиц'а* ‘вулиця’, *ухо* ‘вуха’, *'уц'а* ‘вівця’, *уш* ‘воша’; **прикметниках**: *'остриї* ‘гострий’ (*выост'рениї* ‘загострений’ – навіть при збігові голосних); **займенниках**: *он* ‘він’, *'она* ‘вона’; **числівниках**: *'осмиї* ‘восьмий’, *осем'нац'ет* ‘вісімнадцять’, *осем'дес'ат* ‘вісімдесят’, *осем'сто* ‘вісімсот’; **прислівниках**: *'узко* ‘вузько’.

Зафіксовано паралельні не- і протетичні форми: *'осем* || *в'ісем*.

Прийменник чи префікс *від* послідовно реалізується як *од(т)*: *од'б'іл'ач* ‘відбілювач’, *'одб'ір* ‘відбір’, *од'влечи* ‘відволікти’, *од'гва'рити* ‘відговорити’, *од'дыти* ‘відійти’, *од'г'неска* ‘відтепер’, *од'права* ‘відправа’, *од'т'ати* ‘відрізати’.

У говірковому мовленні лемків-переселенців поряд із нормативною формою спостерігаємо і слова з опусканням псевдопротетичних [в], [г], що належать до кореня: *'озму* (здебільшого || *'возму*) ‘1 ос. одн. від *взяти*’, *'удити* ‘вудити’.

Зафіксовано також випадки, коли під сильним впливом протези [г], у словах замінено непротетичний (етимологічний) звук [в] на [г]: *г'зим'і* ‘взимку’, *г'л'ім'і* ‘влітку’, *г'мерти* ‘вмерти’, *г'мити* ‘вмити’.

Протеза послідовно наявна в словах, у яких вона відсутня в нормативній українській мові: *га'варийа* ‘аварія’, *Гаме'рика*, *гаме'рицк'ій* ‘американський’, *'Ганц'а* ‘Анна’, *'гарфа*, *'гарф'ар*, *'гиндик*, *гин'дичка*, *гин'д'ата*, *гин'дичый*, *г'ійе'рогл'іф*, *г'ін'дійск'ій* ‘індійський’, *'Г'інди'їа* ‘Індія’, *г'індус* ‘індієць’, *г'іс'торі'їа* ‘історія’, *Г'іш'пан'їа* ‘Іспанія’.

Протетичних голосних на початку слова [i] та [и] у досліджуваних говірках зафіксувати не вдалося: *р̣ѣа* ‘іржа’, *р̣ѣа* в’іти ‘іржавіти’, *р̣̣жати* ‘іржати’.

У говірковому мовленні, на протигагу літературному стандартів, збережено давню протезу *й* у числівника *йеден* ‘один’ і всіх похідних: *йеденадце’теро* || *йеденас’теро* ‘одинадцятро’, *йеде’настий* ‘одинадцятий’, *йеде’настка* ‘одинадцятка’, *йеде’нацет* ‘одинадцять’, *йе’динак* ‘одинак’, *пойе’динчый* ‘одинарний’, *йе’динка* ‘одиниця’.

4. 2. 6. *Метатеза*

Під метатезою (від гр. *μετάθεσις* ‘переміщення’) розуміють фонетичну зміну, що полягає в нічим не зумовленому переміщенні, взаємній перестановці звуків і складів у слові для більш зручної вимови або внаслідок “народної етимології” (заміна маловідомих лексем на слова зі зрозумілішою для мовця, хоча помилковою, етимологією). Таке звукове явище притаманне для запозичених чи маловідомих, етимологічно непрозорих, слів, інколи трапляється і у власне українських формах. Розрізняють метатезу за відстанню: 1) *контактна*, або *суміжна* чи *проста* (переставляються сусідні звуки), 2) *дистантна*, або *взаємна* (перестановка звуків на відстані), 3) *ускладена* (одночасно переставляються і суміжні, і несуміжні звуки) [65, с. 307]. Форми з метатезою найбільш властиві для діалектного мовлення, причому найбільше їх в південно-західному наріччі [63, с. 117–118].

Явище метатези в літературному і діалектному проявах досліджували Л. Булаховський [15], І. Верхратський [5], Д. Бандрівський [3; 4], Й. Дзендзелівський [63; 9], Ю. Шевельов [207, с. 122–125, 129–131, 375, 624, 947–950], Г. Шило [208, с. 78] та ін.

У північнолемківських переселенських говірках вдалося зафіксувати такі слова з метатезою: *ку’растра* (від коластра) ‘молозиво’, *коп’рива* ‘кропива’, *те’резбий* ‘тверезий’, *ту’тен’ший* ‘тутешній’, *чепе’риця* ‘печериця’. Як і в літературній українській мові, відбулася метатеза в словах: *’друшл’ак* (від нім. *durchschlag*), *та’релик* (від нім. *teller*) ‘тарілка’. У цьому ж світлі цікавою формою є лексема *гмла* ‘імла’, у якій на місці можливої літературної протези [i] відбито явище

метатези (< мъгла). Послідовно респонденти вживають незметатезовані форми, які не піддаються цьому явищу навіть під впливом літературного відповідника: *пове́ресло* (< *povertzi ‘пов’язати’, а літературний, очевидно, зберігає форму від *pervezslo) ‘перевесло’; *боднар* (< *bьdnarь) ‘бондар’, *медв’ід* (< *медвѣдь) ‘ведмідь’.

Висновки до Розділу 4

1. Проаналізовано позиційні і комбінаторні звукові зміни в північнолемківських говірках переселенців.

2. У межах позиційних змін виявлено редукцію голосних і приголосних, вокалізацію. На підставі зібраного матеріалу з’ясовано, що як і в літературній українській мові, послідовно простежено вокалізовані форми.

3. Наявність у досліджених говірках одзвінчення глухих у всіх можливих позиціях (і перед наступним дзвінком, і сонорним, і голосним). Оглушення дзвінких, що не є нормою української літературної мови, також є властивим для говіркового мовлення лемків-переселенців. Це явище, підтримане, в основному, нормативною мовою і діалектами, з якими контактують респонденти, послідовно зберігається, не зазнаючи істотних змін.

4. В аналізованих північнолемківських переселенських говірках виявлено щодо палаталізації приголосних такі закономірності поєднання приголосних: передньоязикові приголосні перед наступним м’яким своєї групи, а також [ʒ], [ц], [з], [с] ще й перед [р], губними [б], [п], [в], [м], задньоязиковими [к], [х] та гортанним [г] зазнають асиміляції за м’якістю; в основному, відсутня прогресивна асиміляції щодо м’якості [с] у прикметниковому суфіксі *-ск-*, хоча спорадично мовці паралельно вживають форми із суфіксом *-с’к-*, що свідчить про щодалі більший вплив нормативної української мови.

Основні положення розділу знайшли відображення в таких публікаціях: [32; 36; 42; 44].

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше залучено до наукового обігу унікальні експедиційні записи зв'язного мовлення носіїв північнолемківських говірок, зроблені впродовж 20 років. Здійснено опис звукової системи сучасних говірок в умовах переселення на західноукраїнські терени. Взято до уваги вплив іншодіалектного середовища (передусім наддністрянського) та літературної мови на мовлення північнолемківських говірконосіїв.

1. Комплексного аналізу північнолемківських говірок на всіх мовних рівнях на сьогодні не існує, хоча наукові студії різнопланово репрезентують досліджуваний ареал. Опрацьовані джерела дають підстави для опису лемківського говору в синхронії та діахронії. До вивчення фонологічно-фонетичних динамічних процесів у північнолемківських переселенських говірках залучено найвагоміші мовознавчі студії додепортаційного періоду (І. Верхратський, І. Зілінський, Й. Шемлей) та післядепортаційного періоду (від повоєнного часу і дотепер), серед яких розвідки українських дослідників (Д. Бандрівський, С. Панцьо, Г. Ступінська, Н. Лісняк, А. Хуснутдінов та ін.), об'єктом зацікавлення яких є мовлення лемків, переселених здебільшого на західноукраїнські землі, та польських науковців (Я. Рігер, М. Лесів, У. Левицька, М. Онишканич-Ковальська), які обстежують населені пункти історичної Лемківщини.

2. Унаслідок депортацій середини ХХ ст. втрачено компактність функціонування лемківського говору. На сьогодні інтенсивно зменшується кількість діалектоносіїв, які вільно володіють говіркою своїх прабатьків. Однак виявлено і випадки, коли особи різного віку свідомо її опанували, незважаючи на значні асимілятивні процеси, спричинені впливом української літературної мови та “чужого” діалектного середовища.

Діалектоносіїв умовно можна об'єднати в такі групи: а) у яких досі послідовно збережено говіркові риси (особи найстаршого віку, які оволоділи говіркою ще до або відразу після переселення і мали змогу вільно спілкуватися нею, перебуваючи в новому мовному оточенні, а також особи, які її вивчили свідомо); б) у яких

говіркова система розхитується щораз більше (особи середнього і молодшого поколінь, які відповідно до здобутої освіти, професійної діяльності, фактичного проживання в місті чи селі чітко розмежують у певній комунікативній ситуації діалектні особливості та літературний стандарт, здатні перемикати код / субкод, унаслідок чого в умовах монолінгвізму звукові риси можуть поступово піддаватися інтерференції); в) які не володіють рідною говіркою (особи різного віку, які ідентифікують себе лемками, але не знають говірки через різні лінгвальні і позалінгвальні чинники (політика “непрестижного” діалекту, ЗМІ, умови навчання чи праці тощо)).

3. Виявлення міри збереження / занепаду диференційних звукових рис у сучасних північнолемківських переселенських говірках стало можливим завдяки зіставленню праць додепортаційного періоду з авторською фонотекою. Це дало змогу простежити в межах різних вікових груп стійкість уживання парокситонічного наголосу, специфічних звуків [ы] та [л̣], дорсально-палатальної вимови [з'], [ц'], [с'] тощо.

4. Для мовлення ареалу Північної Лемківщини характерні два типи наголошування: західний (наголос на складі, другому від кінця слова, т.зв. парокситонеза) і східний (з рухомим наголосом). До аналізу залучено західний тип наголошування, що дав змогу простежити збереження / занепад акцентуаційних форм на передостанньому складі. Щодо походження лемківської парокситонези підтримуємо концепцію Л. Коць-Григорчук, за якою це явище – наслідок українсько-польської співдії.

5. Сучасне обстеження північнолемківських говірок переселенців засвідчує, що система голосних фонем налічує 7 одиниць: /i/, /и/, /e/, /ы/, /o/, /y/, /a/, які в наголошеній позиції реалізуються звуками [a], [o], [y], [e], [и], [ы], [i] і є головними виявами відповідних фонем. У ненаголошеній позиції зафіксовано різні варіанти голосних, за винятком /a/, /y/, які в будь-якій позиції реалізуються у своєму головному вияві.

Система приголосних досліджуваних говірок містить 32 фонем, 22 з яких тверді: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /џ/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /џ/, /г/, /к/, /х/,

/г/ і 10 м'яких: /д'/, /т'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /з'/, /л'/, /н'/, /р'/, /й/. Аналіз звукових полів приголосних фонем структуровано відповідно до їхнього поділу за місцем і способом творення, за рухом язика до твердого піднебіння.

б. Вплив чужого оточення, у якому перебувають лемки-переселенці, поступово спричинює зміни мовного і позамовного характеру, пов'язані з інтеграцією в нові реалії життя. У перші післядепортаційні роки значну роль відіграв і психоемоційний чинник: у підсвідомості діалектоносіїв через дихотомію свій / чужий сформувалося меншовартісне самосприйняття, яке супроводжувалося свідомим ухилянням від послуговування рідною говіркою, тому в лемків другого та третього поколінь стало особливо відчутним стирання діалектних фонетичних рис. У зв'язку із щорічним зменшенням типових носіїв-вихідців з історичної Лемківщини, представники четвертого покоління зовсім не мають змоги чути живе мовлення. Відповідно лише свідоме опанування говірок уможливорює їхнє функціонування на сучасному етапі буття. Проведене дослідження на основі аналізу мовлення різних вікових груп, які послуговуються рідною говіркою, дає підстави ствердити, що фонологічно-фонетичний рівень надалі залишається найбільш стійким до змін.

Застосування запропонованої методики вивчення фонологічно-фонетичного рівня північнолемківських говірок переселенців, а також створення унікальної фоно- й текстотеки зумовлює **перспективу** дослідження в такому аспекті всього діалектного простору України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Спеціальна література

1. Ажнюк 1999 – Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ : Рідна мова, 1999. 450 с.
2. Асіїв Л., Пілецький В. Фонетика і фонологія української мови. Збірник практичних, тестових і контрольних завдань. Вид. друге. Львів, 2015. 360 с.
3. Бандрівський Д. Говірки Підбузького району Львівської області. АН УРСР. Ін-т сусп. Наук. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 104 с.
4. Бандрівський Д. Т. Деякі особливості говірки лемківських переселенців у с. Липівці на Дрогобиччині. *Діалектологічний бюлетень*. Вип. VIII. Київ, 1961. С. 94.
5. Бачинська Г. В. Антропонімікон переселенців з Польщі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2001. 18 с.
6. Бачинська Г. В. Найпоширеніші моделі прізвищ українських переселенців з Польщі. *Національна наукова конференція, присвячена 150-річчю від дня народження Івана Верхратського*. Тернопіль, 1996. С. 39.
7. Бачинська Г. В. Прізвища прикметникового типу українських переселенців з Польщі. *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ, 1995. С. 21–23.
8. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. С. 74–81.
9. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 248 с.
10. Брага І. І. Перемикання кодів: основні напрями соціолінгвістичних досліджень. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія “Філологія. Соціальні комунікації”*. 2012. Т. 25 (64). № 1. Ч. 1. С. 238–242.
11. Бугера І. Лемківський словничок: Доповнення до словничка М. Приймака. *Рідна мова*. Варшава, 1938. Ч. 3. С. 139–143.
12. Бугера І. Найчастіше вживані німецькі слова в лемківському говорі. *Рідна мова*. Варшава, 1934. Ч. 8. С. 349–352.

13. Бугера І. Цікаві лемківські слова. *Рідна мова*. Варшава, 1933. Ч.3. С. 153.
14. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Київ: Радянська школа, 1959. Вид. 2-ге. 307 с.
15. Булаховський Л. З історичних коментарів до української мови. *Метатеза. Мовознавство*. Т. VIII. Київ, 1949. С. 46–51.
16. Буряк М. Дещо про лемківський діалект. *Наше слово*. №34 (471). Варшава, 1965. С. 5.
17. Бучацький В. Лемківщина і Лемки: історично-побутова монографія. Торонто, 1961. С. 5.
18. Вагилевич Іван. Лемки – мешканці Західного Прикарпаття / пер. укр. Івана Красовського. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1965. №4. С. 76–79.
19. Вадяк В. Во-ва чи ло-ла? *Наше слово*. №35 (472). Варшава, 1965. С. 5.
20. Верхратський І. Говір замішанців. *ЗНТШ*. Т. 3. Львів, 1894. 489 с.
21. Верхратський І. Знадоби до пізнання угороруських говорів. *Говори з наголосом сталим*. *ЗНТШ*. Т. 40. Кн. 2. Львів, 1901.
22. Вірхнянська А. ы чи и. *Наше слово*. № 51 (2472). Варшава, 19 грудня 2004. С. 5.
23. Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. *Prešov: EXCOs.r.o.* Т. I. 1981, Т. II. 1989, Т. III. 2001.
24. Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою) – (відбитка з Записок Історично-Філологічного Відділу. Кн. IV. С. 80–144.). Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1923. 67 с.
25. Герман К. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті. *Фонетика і фонологія*. Чернівці: Рута, 1995. 392 с.
26. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок. Монографія. Луганськ: Альма-матер, 2005. 592 с.
27. Глуховцева К. Д. Методи й прийоми вивчення діалектного мовлення. *Лінгвістика. Збірник наукових праць. Луганський національний університет ім. Т. Шевченка*. № 3 (24). Частина 1. Луганськ, 2011. С. 5–11.

28. Глуховцева К. Д. Фонетичні риси лемківської говірки. Східнословобожанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини: науково-навчальний посібник. Луганськ, 2006. 109 с.

29. Гнатюк М. Вплив мовного середовища на говіркове мовлення переселених лемків (на матеріалі записів із Львівщини). *Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Випуск 12*. Донецьк: ДонНУ, 2004. С. 379–383.

30. Гнатюк М. Динаміка акцентної системи українських північнолемківських переселенських говірок. *Ukrajínistika – minulost, přítomnost a budoucnost III : jazyk (Україністика: минуле, сучасне, майбутнє III : мова) / editoři: Halyna Myronova, Oľhana Čmelíková. Kolektivní monografie věnovaná 20. Výročí zahájení výuky ukrajinštiny jako studijního oboru na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. Brno, 2015. С. 151–158.

31. Гнатюк М. В. Дорсально-палатальний вияв фонем /з'/, /с'/, /ц'/ у північнолемківських переселенських говірках. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 64. Ч. II. Львів, 2017. С. 215–221.

32. Гнатюк М. Кореляція за дзвінкістю/глухістю в північнолемківських говірках. *Тези стендових доповідей семінару: “Мовне й культурне явище в діалектному просторі”*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. С. 5–6.

33. Гнатюк М. Лексикографічне опрацювання лемківського говору. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць)*. Випуск 8: Збірник пам'яті професора Василя Добоша. Ужгород, 2005. С. 47–52.

34. Гнатюк М. Лексичні особливості північнолемківських говірок переселенців. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 34. Ч. II. Львів, 2004. С. 147–153.

35. Гнатюк М. Лемківські говірки у працях І. Зілинського. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 30. Львів, 2003. С. 107–112.

36. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: асиміляція приголосних за твердістю / м'якістю в контексті граматик С. Смаль-Стоцького й

Ф. Гартнера. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Випуск 26. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 34–39.

37. Гнатюк М. В. Північнолемківські говірки крізь призму українсько-польських фонетичних студій. *IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство. Збірник наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України)*. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. С. 293–304.

38. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: особливості наголошування. *Zbiór raportów naukowych. "Trendy współczesnej nauki"*. (29.08.2013 – 31.08.2013). Gdańsk: Wydawca: Sp. z o.o. "Diamond trading tour", 2013. Część 5. S. 65–68.

39. Гнатюк М. Повноголосся в північнолемківських переселенських говірках. *У силовому полі мови. Інні Петрівні Чепізі. Серія "Не все сплива рікою часу..."*. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2011. С. 71–75.

40. Гнатюк М. Реалізація фонем /ы/ в північнолемківських переселенських говірках. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті / укладачі Панцьо С. Є., Свистун Н. О. Studia methodologica*. Випуск 27. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 66–70.

41. Гнатюк М. Реалізація фонем /л/ у північнолемківських переселенських говірках. *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 5. С. 534–551.

42. Гнатюк М. "Сандгі" в північнолемківських переселенських говірках. *Діалектологічні студії. 7*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. С. 115–122.

43. Гнатюк М. Сучасний стан говірки переселених лемків. *VivatAcademia: Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції молодих учених-філологів*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 183–185.

44. Гнатюк М. Терміни на позначення фонетичних процесів: теоретичний і практичний аспекти (на матеріалі північнолемківських переселенських говірок).

Вісник Національного університету “Львівська політехніка”: Серія “Проблеми української термінології”. Львів, 2012. № 733. С. 166–173.

45. Головацкий Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Ч. I–III. Москва, 1878. С. 728–739.

46. Горбаль М. Іщи раз о бріхатім “ы”. *Наше слово*. № 11. Варшава, 13 березня 2005. С. 5.

47. Горбач О. Лемківські говірки. *Енциклопедія українознавства* / ред. В. Кубійович. НТШ. Том 4. Париж–Нью-Йорк, 1962. С. 1281–1282.

48. Горощак Я. Перший лемківско-польській словник. Легніца : Сондажове видання, 1993. 247 с.

49. Гринів О. Етногенез українців західного регіону як спростування концепції політичного русинства. *Народознавчі зошити*. Львів, 1998. № 3. С. 256.

50. Гриценко П. Гіперизм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 90–91.

51. Гриценко П. Лемківський говір. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 287–288.

52. Гриценко П. Надсянський говір. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 357–359.

53. Гриценко П. Основні риси подільського говору. *Поділля. Історико-етнографічні дослідження*. Київ : Доля, 1994. С. 74–81.

54. Гриценко П. Ю. Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій. *Діалекти в синхронії та діахронії*. Київ, 2014. С. 145–153.

55. Гоч М. Я тыж в справі букви ы. *Наше слово*. № 7. Варшава, 13 лютого 2005. С. 5.

56. Демський М. Голос мовознавця. *Наше слово*. № 29 (1930). Варшава, 17 липня 1994. С. 4.

57. Денисюк В., Гнатюк М. Матеріали до бібліографії лемківських говірок. *Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. С. 301–322.

58. Дзвінка М. Ци так гадаме, як пишеме? *Наше слово*. № 5 (338). Варшава, 1963. С. 5.
59. Дзвони Лемківщини. *Часопис Всеукраїнського Товариства "Лемківщина"*. №2 (38). Тернопіль, 2003. С. 1.
60. Дзендзелівський Й. О. Діалектна взаємодія української мови з іншими слов'янськими в Карпатському ареалі. Доповідь на VII Міжнародному з'їзді славистів (Варшава, серпень 1973). Київ, 1973. 31 с.
61. Дзендзелівський Й. О. Дієреза. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 140.
62. Дзендзелівський Й. О. Епентеза. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 160.
63. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ч.1. Фонетика. Ужгород, 1965. 126 с.
64. Дзендзелівський Й. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Ужгород, 1958–1993. Ч. I–III.
65. Дзендзелівський Й. О. Метатеза. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 307.
66. Дзендзелівський Й. О. Протеза. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 499.
67. Дзендзелівський Й. О. Синкопа. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 538.
68. Дзядик В. Ци ліпше без змін. *Наше слово*. № 39 (476). Варшава, 1965. С. 5.
69. Дуда І. Українско-лемківський словник. *Дзвони Лемківщини. Часопис Всеукраїнського Товариства "Лемківщина"*. №4 (61). Тернопіль, 2007. С. 4.
70. Жилко Ф. Т. Говори української мови. Київ: Радянська школа. 1958. 172 с.
71. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ: Радянська школа, 1966. 307 с.
72. Житецкий П. Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія. Кієвъ, 1876. 376 с.

73. Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови: Фонетика. Київ: Наукова думка, 1979. С. 293.

74. Жовтобрюх М. А. Приголосні в українському усному літературному мовленні. *Закономірності розвитку українського літературного мовлення*. Київ : Наукова думка, 1965. С. 56.

75. Жовтобрюх М. А. Фонема. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С.699.

76. Закревська Я. В. Явища протези в західних говорах української мови. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т.IV. С. 66–73.

77. Залеський А. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 156 с.

78. Залеський А. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ, 1977. С. 50–95.

79. Залеський А. М. Фонетична система сучасної української літературної мови в її зв'язках з народними говорами. *Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів (тези доповідей і повідомлень)*. Київ : Наукова думка, 1972. С. 15–16.

80. Залеський А. Найбільш Західний український говір. *Культура слова*. Вип. 33. 1987. С. 68–71.

81. Зілинський І. Взаємовідносини між українською та польською мовами. *Відбитка із Записок НТШ*. Т. 155. Львів, 1937. С. 14.

82. Зілинський І. Географія української мови. *Географія України і суміжних земель* / укл. і ред. Кубійович В. Краків–Львів, 1943. С. 344.

83. Зілинський І. Границі бойківського говору. *Літопис Бойківщини*. Ч. 10. Самбір, 1938. С. 75–87.

84. Зілинський І. Карта українських говорів з поясненнями. *Праці Українського Наукового Інституту*. XIV. Варшава, 1933. 20 с.

85. Зілинський І. Лемківська говірка с. Явірок. *Lud Słowiański*. Т. III. 2 А. Kraków, 1938. С. А178–А212.
86. Зілинський І. Питання про лемківсько-бойківську границю границю. *Lud Słowiański*. Т. IV. Z. I. Kraków, 1938. С. А78–А79.
87. Зілинський І. Праці про говірки Лемківщини (від Попраду до Ослави) / вступ та ред. М. Лесів. Горлиці: Об'єднання лемків, 2008. 256 с.
88. Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів. *Записки НТШ*. Т. 117–118. Львів, 1914. С. 333–375.
89. Зілинський І. Так зване “sandhi” в українській мові. Cracoviae, 1927. S. 301–311.
90. Іщенко О. С. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2012. 220 с.
91. Іщенко О. Інвентар звуків у діалектах: до проблеми витоків української мови. *Український глотогенез – Український глотогенез: Матеріали Міжнародної наукової конференції*. Житомир : “Полісся”, 2015. С. 92–116.
92. Карпенко Ю. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
93. Карпенко Ю.О. Фонетика. Фонологія. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. Київ : Альма-матер, 2006. С. 7–110.
94. Керницький І. М. Фонетичні особливості мови в'їтівських книг XVI–XVII ст. села Одрехови в порівнянні з сучасними лемківськими говорами. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ, 1961. Т. IV. С. 83–106.
95. Кобирино Г. Деякі особливості наголошування іменників у закарпатському говорі (на матеріалі марамороських говірок). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (зб. наукових праць)*. Ужгород, 2016. Вип. 21. С. 88–91.
96. Ковалик І. І. Історичні зміни диференційних ознак системи голосних фонем у давньоруській і українській мовах. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. № 1. Львів, 1963. С. 83–90.

97. Коковський Ф. Доповнення до “Лемківського словничка” М. Приймака. *Рідна мова*. Варшава, 1935. Ч. 2. С. 74–76.
98. Коковський Ф. До словника назов народніх одягів. *Рідна мова*. Варшава, 1933. Ч. 3. С. 111–112.
99. Коковський Ф. Лемківські слова. *Рідна мова*. Варшава, 1933. Ч. 7. С. 249–250.
100. Колодійчик В. Збережімо прийдешнім поколінням лемківський діалект. *Наше слово*. № 28 (1929). Варшава, 7 липня 1994. С. 4.
101. Колодійчик В. Збережімо прийдешнім поколінням лемківський діалект. *Наше слово*. № 29 (1930). Варшава, 17 липня 1994. С. 4.
102. Костів О. Ареал обниження наголошених голосних переднього ряду в сучасних лінгвогеографічних дослідженнях. *Діалекти в синхронії і діахронії*. Київ, 2014. С. 280–284.
103. Костів О. Динаміка в системі консонантизму говірок південно-західного наріччя. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 38. Ч. I. Львів, 2006. С. 147–156.
104. Коструба П. П. Про систему приголосних фонем сучасної української літературної мови. *Питання українського мовознавства*. Кн. 5. Львів, 1962. С. 112–121.
105. Коструба П. Фонетика сучасної української літературної мови : курс лекцій для студентів філологічного факультету. Част. I. Львів, 1963. 100 с.
106. Коструба П. Фонологічна система української літературної мови. *Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика*. Київ : Наукова думка, 1969. С. 249–250.
107. Коць-Григорчук Л. М. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. Нью-Йорк-Львів, 2002. 268 с.
108. Криницький С. Хто ми – лемки, яка наша доля? *Наше слово*. № 41. Варшава, 12 жовтня 2003. С. 5.
109. Кровицька О. Особливості функціонування звертання у лемківських народних піснях. *Studia Methodologica : альманах* / уклад. С. Є. Панцьо,

Н. О. Свистун. Тернопіль: ТНПУ, 2009. Вип. 27: Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. С. 83–86.

110. Ксенич А. Одповід рецензентови и не лем йому. *Наше слово*. № 50 (2471). Варшава, 12 грудня 2004. С. 5.

111. Кубійович В. Лемки. *Енциклопедія українознавства* / за ред. В. Кубійовича. НТШ. Том 4. Париж–Нью-Йорк, 1962. С. 1275–1280.

112. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. Бібліографічний покажчик НАН України ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1999. 360 с.

113. Куцинда В. Документи Державного архіву Львівської області про переселення і депортацію українців та поляків. *Депортації українців та поляків: кін. 1939- поч. 50^х років*. Національна Академія Наук, Інститут Українознавства. Львів, 1998. С. 92–96.

114. Лавер В. Фраземика українских диалектов карпатского региона : автореф. дис. ...д-ра філол. наук : 10.02.01. Киев, 1992. 50 с.

115. Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. Братислава, 1991. 556 с.

116. Латта В. П. Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии. *Sbornik filozofickej fakulty univerzity Komenskeho. Philologica*. Рос. X. Братислава, 1958. С. 112–113.

117. Лемківщина. Земля – люди – історія – культура / ред. Богдан О. Струмінський. *Записки НТШ : Історично-Філософічна Секція*. Том 206. Ч. 1. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1988. С. 467–483 (569 с.).

118. Лесів М. Дослідження лемківських говірок від середини XIX до кінця XX ст. *Праці про говірки Лемківщини (від Попраду до Ослави)*. Горлиці, 2008. С. 19–46.

119. Лесів М. Збірка віршів Якова Дудри. *Наше слово*. № 44 (2465). Варшава, 31 жовтня 2004. С. 5.

120. Лесів М. З історії лемківського говору. *Наше Слово*. № 74 (275). Варшава, 1961. С. 4.

121. Лесів М. Лемківський говір в художній літературі. *Наша культура*. № 1 (81). Варшава, 1965. С. 4.
122. Лесів 2003 – Лесів М. Мова народної пісні про виселення 1947 року з Лемківщини. *Діалектологічні студії*. 3. : Збірник пам'яті Ярослави Закревської. Львів, 2003. С. 242–246.
123. Лесів М. Наукова конференція в Тернополі. *Наше слово*. № 23 (2705). Варшава, 7 червня 2009. С. 8.
124. Лесів М. Основні характерні особливості системи лемківських говірок. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті / укладачі Панцьо С. Є., Свистун Н. О. Studia methodologica*. Випуск 27. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 15–29.
125. Лесів М. Про вимову “л” у лемківських говірках. *Наше слово*. № 42 (479). Варшава, 1965. С. 4.
126. Лесів М. Розвідка про мову лемківських весільних пісень. *Наше слово*. № 26 (724). Варшава, 28 червня 1970. С. 4.
127. Лесів М. Українські говірки в Польщі. Варшава: Видавництво “Український архів”. 1997. 496 с.
128. Лесів М. Фонетична транскрипція чи правопис. *Наше слово*. № 6. Варшава, 6 лютого 2005. С. 5.
129. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) : Наукове видання. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 328 с.
130. Лизанець П. До питання про мадяризми в лемківському говорі. *Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія мовознавча*. Ужгород, 1965. С. 71–75.
131. Мартинова Г. І. Середньонаддніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : Монографія. Черкаси: Тясмин, 2003. 368 с.
132. Матвіяс І. Г. Особливості фонетичної системи в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Мовознавство*. № 4. 2011. С. 16–21.

133. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ: Наукова думка, 1990. 168 с.
134. Мешко Т. Лемки України: тужитимуть за минулим чи підуть уперед? *Молода Галичина*. № 117 (7971). 13 листопада 2001 року. С. 3.
135. Микитюк О. Іван Верхратський – діялектолог. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 34. Ч. II. Львів, 2004. С. 137–141.
136. Михальчук К. П. Нарѣчя, поднарѣчя и говори Южной Росіи въ связи съ нарѣчіями Галичины. *Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-русскій край* / под ред. П. Чубинского. С.-Петербургъ, 1877. Т. 7. Вып. 2. С. 453–512.
137. Москаленко А. А. Нариси історії української діалектології. Одеса, 1961. С. 11–12.
138. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби) / Глушко М., Хомчак Л. Львів, 2017. 592 с.
139. Назарова Т. В. Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*. Київ, 1961. Вип. VIII. С. 18–30.
140. Народні пісні з Галицької Лемківщини. Тексти й мелодії / зібрав, упорядкував, пояснив Ф. Колесса. *Етнографічний збірник НТШ*. Т. XXXIX–XL. Львів, 1929. С. LIV–LV.
141. Підсумки дискусії. *Наше слово*. № 42 (479). Варшава, 1965. С. 5.
142. Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Діалектні тексти. Едмонтон. Львів. Нью-Йорк. Торонто, 2003. 784 с.
143. Панцьо С. Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995. 125 с.
144. Панцьо С. Лемківський фольклор як джерело дослідження діалектного словотвору. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. Чернівці, 2000. С. 136–140.
145. Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). Частина перша. Тернопіль, 1997. 56 с.

146. Панцьо С. Особливості іменникового словотвору в лемківському діалекті. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка: Серія мовознавство*. Тернопіль, 2001. С. 45–50.

147. Панцьо С. Про граматичний механізм субстантивації у словотвірних похідних. *Записки Кіровоградського державного педагогічного університету: Серія філологічні науки (мовознавство)*. Вип. 36. Кіровоград, 2001. С. 16–20.

148. Панцьо С. Словотвірний розряд назв осіб жіночої статі у лемківському діалекті. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник праць Ужгородського університету*. Вип. 11. Ужгород, 2000. С. 161–166.

149. Панькевич І. Відношення південнокарпатських говорів української мови до всіх інших українських говорів і передовсім до північнокарпатських. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1937. Т. 106. 19 с.

150. Панькевич І. До питання генези українських лемківських говорів. *Славянская филология*. Москва, 1958. Т. II. С. 164–199.

151. Панькевич І. Нарис історії українських закарпатських говорів. Частина перша. Фонетика. Т. I. Praha: Universita Karlova ve státním pedagogickém nakladatelství, 1958. 131 s.

152. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей (з приложенієм 5 діялектологічних мап). Част. I. Звучня і морфологія. Прага, 1938. С. 1–180.

153. Пачева В. М. Українські говірки запорізького Надазов'я : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2002. 19 с.

154. Пиртей П. Лемківські говірки. Фонетика і морфологія / за ред. В. Гойсак. Горлиці, 2013. 199 с.

155. Пискач О. Акцентуація суфіксальних іменників-назв осіб чоловічої статі в закарпатському говорі. *Перспективи розвитку сучасної науки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : МЦНД, 2018. 76 с.

156. Півторак Г. П. Приголосні звуки. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 484–485.

157. Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. Київ: Наукова думка, 1988. 277 с.
158. Пілецький В. Дискусійні питання української фонології в працях Івана Ковалика. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Випуск 64. Ч. I. С. 232–237.
159. Постіл-Яруга М. “Мам я жену з Магуры”. *Наше слово*. № 9. Варшава, 27 лют. 2005. С. 5.
160. Потебня А. Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи. Воронежъ, 1871. 134 с.
161. Приймак М. Лемківський словничок. *Рідна мова*. Варшава, 1934. Ч. 10. С. 450.
162. Приймак М. Лемківський словничок. *Рідна мова*. Варшава, 1934. Ч. 11. С. 495–498.
163. Присташ Я. Бортнянський лемківський словник. *Наше слово. Культура*. №23. Варшава, 04.06.2017. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/bortnjanskij-lemkivskij-slovník> (дата звернення: 01.02.2020).
164. Прокопова Л. І. Акомодация. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 13.
165. Прокопова Л. І. Асиміляція. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 33.
166. Прокопова Л.І. Дисиміляція. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 131–132.
167. Прокопова Л. І. Диференційна ознака. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 133.
168. Прокопова Л. І. Приголосні звуки. *Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика* / за заг.ред І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1969. С. 167–171.
169. Прокопова Л. І. Приголосні фонемі сучасної української мови. Київ, 1958. 112 с.

170. Пшеп'юрська-Овчаренко М. Мова українців Надсяння / вступ та ред. М. Лесів. Перемишль: Перемиський відділ Об'єднання українців у Польщі, 2007. Т. XI. 300 с.

171. Рабій-Карпинська С. Бойківські говірки. *Збірник статей* / вступ та ред. М. Лесів. Перемишль: Перемиський відділ Об'єднання українців у Польщі, 2011. Т. XVIII. 186 с.

172. Рігер Я. Становисько і зріжницювання “русинських” діалектів в Карпатах. *Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski. Instytut Filologii Polskiej, 1994. С. 39–65.

173. Рудницький Я. Важливі ізофони на півночі центральної Бойківщини (з мапкою). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1938. Ч. 10. С. 93–99.

174. Рудницький Я. З фонетики бойківського говору. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 7. С. 6–9.

175. Русин-Лемко [Астряб М.] Нькаторыи слова уживаны вь щоденной Лемковской Бесѣдѣ. *Временник Ин-та Ставропигійського з Місяцесловом на год простий 1873*. Львів, 1872. С. 121–122.

176. Руснак Н., Руснак Ю. Фонетико-граматичні особливості говірки села Южинець Кіцманського району Чернівецької області. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал (АПСНІМ)*. Чернівці, 2019. № 1(21). С. 23–26.

177. Самійленко С. П. Фонетичні особливості говірок Запорізької області. *Діалектологічний бюлетень*. Київ, 1956. Випуск VI. Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. С. 89–97.

178. Сердега Р. Л., Сагаровський А. А. Українська діалектологія: навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.

179. Скаб М., Хуснутдінов А. Зміни у вокалічній системі говірки жителів Шляхтовської Русі, переселених на Тарнопілля. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті* / Укладачі Панцьо С. Є., Свистун Н. О. *Studia methodologica*. Випуск 27. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 49–53.

180. Скляренко В. Г. Неповноголосся. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 378.
181. Скляренко В. Г. Повноголосся. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 458.
182. Струмінський Б. Про походження лемків з мовознавчої точки бачення. *Зб. на пошану проф. д-ра Володимира Янева. Науковий збірник*. Т. 10. Український Вільний університет. Мюнхен, 1983. С. 840.
183. Ступінська Г. Ф. Загальна характеристика природи лемківського фраземікону. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка: Серія мовознавство*. Тернопіль, 1999. Ч. 2. С. 48–56.
184. Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000. 20 с.
185. Ступінська Г. Ф. Гумор у фразеології лемківського говору української мови. *Świat Humoru*. Opole, 2000. S. 225–228.
186. Сучасна українська літературна мова : Вступ. Фонетика: підручник / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1969. 436 с.
187. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсеєнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. Київ: Знання, 2010. С. 194–215.
188. Тараненко О.О. Гаплогія. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 87.
189. Тихий Ф. Замітки до лемківського словника. *Рідна мова*. Варшава, 1938. Ч. 6. С. 265–268.
190. Торонський А. Русини-лемки [електронний ресурс]. *Зоря Галицкая* як альбом на год 1860. Додаток до “Лемківського календаря 2000”. 55 с. URL: <http://lemko.org/pdf/toronski.pdf> (дата звернення: 01.02.2020).
191. Торчинська Н. М. Українська діалектологія : навчальний посібник. Хмельницький, 2017. 158 с.
192. Тоцька Н. М. Система голосних фонем української мови. *Мовознавство*. Київ: Наукова думка, 1983. № 5 (101). С. 16–23.

193. Тоцька Н. М. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Київ: Вища школа, 1995. 151 с.
194. Українська мова. Енциклопедія / ред. В. М. Русанівський. НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: "Укр. Енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2000. 750 с.
195. Фонтанській Г., Хомяк М. Граматыка лемківського язика. Катовіце: Вид-во Шльонського університету, 2000. 188 с.
196. Фроляк Л. Ідіолект як частина говірки. *Лінгвістичні студії*. Вип. 10. Донецьк: ДонДУ, 2002. С. 206–210.
197. Фроляк Л. Корелятивна система приголосних за дзвінкістю/глухістю у східно степових говірках. *Діалектологічні студії*. 5: *Фонетика, морфологія, словотвір* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. С. 75–86.
198. Фроляк Л. Середній [л] у східностепових говірках Донеччини. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. № 12 (44) грудень. Луганськ, 2001. С. 52–61.
199. Фроляк Л. Українські східностепові говірки Донеччини. Дрогобич: Посвіт, 2013. 400 с.
200. Фроляк Л. Формування звукового ряду фонем /a/ у говірках Донеччини. *Лінгвістичні студії*. Вип. 8. Донецьк: ДонДУ, 2001. С. 248.
201. Ходикіна І. І. Фонетичні зміни у говірках Північного Приазов'я. *Актуальні питання слов'янської філології: лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. Праць* / відп. ред. В. А. Зарва. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. Вип. XII. С. 56–62.
202. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. 324 с.
203. Чемеркін С. Г. Типологія фонологічних систем західнополіських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1995. 24 с.
204. Чучка П. П. Деякі акцентологічні особливості говірок околиці Ужгорода. *Доповіді та повідомлення: матеріали першої Ужгор. міжвуз. конф., присвяч.*

вивченню карпат. говорів / відп. ред. Й. О. Дзендзелівський. Ужгород: Вид-во УжДУ, 1958. Сер. філол. № 3. С. 59–62.

205. Чучка П. П. Система голосних у говірці села Баранинці, Ужгородського району. *Наукові записки. Діалектол. зб.* / відп. ред. С. П. Бевзенко. Львів: Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1955. Т. XIV. С. 141–160.

206. Чучка П. П. Фонетичні зміни в південнокарпатських говірках околиці Ужгорода. *Наукові записки. Діалектол. зб.* / відп. ред. С. П. Бевзенко. Ужгород, 1957. Вип. 2. Т. XXVI. С. 55–76.

207. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / перекл. з англ. Вакуленка С., Даниленка А. Харків, 2002. 1054 с.

208. Шило Г. Ф. Південно-західні говори на північ від Дністра. Львів: Львівський державний педагогічний ін-т, 1957. 254 с.

209. Шумицька Г. Словотвір агентивних назв у північнолемківських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць.* Ужгород, 2000. С. 245–252.

210. Шумицька Г. Словотвір апелювативних іменників у північнолемківських говірках української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород, 2001. 19 с.

211. Ющук І. П. Українська мова. Київ: Либідь, 2004. С. 79–83.

212. Ястремська Т. Діалектний простір Галичини: говірки української мови. *Українська мова в Галичині: історичний вимір* / відп. ред. Я. Ісаєвич та ін. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. С. 55–106.

213. Hnatyuk M. Prevailing tendencies of North Lemkian resettled dialects in Western Ukraine: phonetic aspect. *Humanities & Social Science: Proceedings of the 4th International Conference of Young Scientists. HHS-2013.* Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2013. Electronic edition on CD-ROM. P. 78–79.

214. Dalewska-Greń H. Języki słowiańskie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 668 s.

215. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny. Wrocław: Ossolineum, Wyd-wo PAN, 1957. 164 s.

216. Lehr-Spławiński T. Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej. Kraków, 1928. S. 20.

217. Łesiów M. Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej. *Slavia Orientalis*. Polska Akademia Nauk Komitet Sławianoznawstwa. Rocznik XXII. Nr. 1. Warszawa, 1973. s. 67–78.

218. Lewicka U. Sytuacja językowa ukraińskich przesiedleńców ze wsi Terka. *Język mniejszości w otoczeniu obcym* / pod redakcją Janusza Riegera. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe “Semper”, 2002. S. 183–200.

219. Lewicki Josef. Grammatik der Ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien. Przemyśl, 1834. S. IV–V.

220. Małecki M., Nitsch K. Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Kraków, 1934. S. 104–110.

221. Onyszkanycz-Kowalska M. Sytuacja gwary łemkowskiej i ukraińskiego języka literackiego w Rzepedzi. *Język mniejszości w otoczeniu obcym* / pod redakcją Janusza Riegera. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe “Semper”, 2002. S. 201–206.

222. Rabiejówna Z. Dialekt Bojków. *Sprawozdania z Czynności Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. Kraków, 1932. № 6. S. 15–29.

223. Rieger J. Granice dialektalne i gwary przejściowe (na przykładzie gwar bojkowskich). *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich*. Lublin, 1993. S. 229–232.

224. Rieger J. Jeszcze o miękkości / twardości wygłosowego ć w gwarach ukraińskich. *Słowianie Wschodni. Między językiem a kulturą*. Kraków, 1997. S. 239–246.

225. Rieger J. Jeszcze o wpływach polskich i słowackich na gwary łemkowskie (z problematyki słownictwa). *Studia linguistica memoriae Zdislaw Stieber dedicata*. Wrocław, 1982. S. 151–157.

226. Rieger J. Kwestionariusz „łemkowski” Zdisława Stibera (rekonstrukcja, zapisy). Wrocław, 1989. S. 209–233.

227. Rieger J. Leksyka środkowej Łemkowszczyzny (materiały do słownika łemkowskiego). *Acta Universitatis Lodzensis. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*. Seria I. Z. 51. Łódź, 1979. S. 97–130.

228. Rieger J. Określenie zon w gwarach łemkowskich s pogranicze łemkowsko-bojkowskiego. *Slawistyczne studia językoznawcze*. Wrocław, 1987. S. 299–307.
229. Rieger J. Zapożyczenia węgierskie w ukraińskich gwarach karpatskich w świetle geografii językowej. Wrocław, 1986. S. 217–225.
230. Rieger J. Z historii dialektu Łemków. Chronologia przejścia –nn– w –ln–. *Slavia Orientalis*. № 2. 1965. S. 247–250.
231. Rieger J. Z toponomastyki bojkowskiej i łemkowskiej. *Slavia Orientalis*. T. 15. 1966. S. 95–100.
232. Rieger J. Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie. Semper, 1995. 256 s.
233. Rudolf-Ziółkowska E. Pogranicze łemkowsko-bojkowskie w świetle faktów językowych. *Języki mniejszości i języki regionalne*. Warszawa, 2003. S. 473–483.
234. Stieber Z. Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. Łódź, 1956–1964. Zeszyt I–VII.
235. Stieber Z. Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia. Wrocław, 1982. 115 s.
236. Stieber Z. Materiały akcentowe dawnej Łemkowszczyzny. *Slavia Orientalis*. Nr 2–3. 1959. S. 115–121.
237. Stieber Z. Sposoby powstawania słowiańskich gwar przejściowych. *Prace Komisji Językowej PAU*. Kraków, 1938. N. 27. 46 s.
238. Stieber Z. Świat językowy słowian. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. 499 s.
239. Stieber Z. Systemy konsonantyczne dawnej Łemkowszczyzny. *Studia linguistica In honorem Thaddaei Lehr-Splawiński*. Warszawa, 1963. s. 313–319.
240. Stieber Z. Systemy wokaliczne dawnej Łemkowszczyzny. *Slavia Orientalis*. T. 2/XXIX. 1959. s. 207–211.
241. Stieber Z. Toponomastyka Łemkowszczyzny. Łódź, 1949. 113 s.
242. Stieber Z. Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków. *Świat językowy słowian*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. s. 474–479.
243. Stieber Z. Wschodnia granica Łemków. *Sprawozdania z Czynności Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. T.40 (XL). Nr. 8. Kraków, 1935. S. 247 (мапа).

244. Stieber Z. Z fonetyki historycznej dialektu Łemków. *Świat językowy słowian*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. s. 448–463.
245. Szemlej J. Z badań nad gwarą łemkowską. *Lud Słowański*. T. III. z. 2. Kraków, 1934. S. A161–A178.
246. Wolnicz-Pawłowska E. Łemkowskie badania profesora Zdisława Stiebera. Zdisław Stieber (1903–1980). *Materiały i wspomnienia / pod redakcją Doroty K. Rembiszewskiej*. Warszawa, 2013. s. 47–58.
247. Zilyns'kyj Ivan. A Phonetic Description of the Ukrainian Language. Harvard, 1979. 212 p.
248. Ziłyński Jan. Opis fonetyczny języka ukraińskiego. *Prace Komisji Językowej Polskiej Akademji Umiejętności*. № 19. Kraków, 1932. 168 s.
249. Ziłyński J. Samogłoski nosowe w gwarze wsi Krasna w powiecie krośnieńskim. *Prace Filologiczne*. XII. Warszawa, 1927. S. 375–394.
250. Ziłyński J. Współczesny stan ukraińskiej dialektologii. *Lud Słowiański*. T. 1. Zesz. 2. Kraków, 1930. S. 296–306.

II. Джерельна база

251. АУМ – Атлас української мови: у 3 т. / ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. Київ: Наук. думка, 1988. Т. II : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 1988. 520 с.
252. Верх. – Верхратський І. Про говор галицьких лемків. *Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 5. Львів, 1902. 489 с.
253. Гліб. – Українські говірки південно-західного наріччя / упоряд. Н. М. Глібчук. Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 238 с.
254. Гнат.² – Гнатюк М. В. Записи від представників лемківських говірок (с. Шкляри Сяноцького повіту (тепер РП)). *Говірки південно-західного наріччя української мови / упоряд. Н. М. Глібчук*. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 155 с.
255. Гнат.¹ – Гнатюк М. В. Записи лемківських пісень до практичного заняття №15 про лемківський (західнокарпатський) говір. *Практичні завдання з української*

діалектології (для студентів філологічного факультету) / Уклала Н. М. Глібчук. Львів: ЛДУ, 1998. С. 27–28.

256. ГУМ – Говори 1977 – Говори української мови : збірник текстів / за ред. Т. В. Назарової. Київ : Наук. думка, 1977. 592 с.

257. ДуГ. – Дуда 2014 – Дуда І. Лемківський гумор. Тернопіль: Астон, 2014. 392 с.

258. ДуС. – Дуда І. Лемківський словник. 26 000 слів. Тернопіль: Астон, 2011. 376 с.

259. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982.

Т. 1 : А – Г / укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 1982. 632 с.

Т. 2 : Д – Копці / укл. : Н. С. Родзевич та ін. 1985. 572 с.

Т. 3 : Кора – М / укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 1989. 552 с.

Т. 4 : Н – П / укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 2003. 656 с.

Т. 5 : Р – Т / укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 2006. 704 с.

Т. 6 : У – Я / укл. : Г. П. Півторак та ін. 2012. 704 с.

260. ЗКДА – Загальнокарпатський діалектологічний атлас. Варшава, 1991. Вип. 3. 184 с.; Львів, 1993. Вип. 4. 182 с.

261. ЗСЛА – Загальнослов'янський лінгвістичний атлас. *Серія фонетико-граматична*. Варшава, 1994. Вип. 3. 164 с.

262. ЛС – Бігуняк А., Гойсак О. Лемківський словничок. URL: <http://www.lemko.org/lemko2/slovnyk.html> (дата звернення 17.12.2020)

263. Мур. – Муриянка П. (Трохановський П.) А я знам азбуку. *Лемківській буквар*. Варшава–Легніца, 2003. 105 с.

264. Панц. – Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). Тернопіль: Джура, 2009. 108 с.

265. Пирт. – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / упорядкування й підготовка до друку Є. Д. Турчин. Івано-Франківськ, 2004. 364 с.

266. СПЛЛГ 2015 – Словник прикметникового лексикону лемківських говірок / укл. С. Є. Панцьо, Н. І. Лісняк. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 232 с.

267. Ступ. – Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок / за ред. Г. Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.

268. Турч. – Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині. Львів: Українська академія друкарства, 2011. 384 с.

269. Hojs. – Hojsak O. Słownik gwary łemkowskiej wsi Wysowa (opracowali Madina Aleksiejewa, Janusz A. Rieger). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2018. 150 s.

270. Rieg. – Rieger J. Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne. Wydział “ARTES Liberal” Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, 2016. 262 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гнатюк М. Лемківські говірки у працях І.Зілинського. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 30. Львів, 2003. С. 107–112.
2. Гнатюк М. Вплив мовного середовища на говіркове мовлення переселених лемків (на матеріалі записів із Львівщини). *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Донецьк*, 2004. Вип. 12. С. 379–383.
3. Гнатюк М. Лексичні особливості північнолемківських говірок переселенців. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 147–153.
4. Гнатюк М. Лексикографічне опрацювання лемківського говору. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. пр. Ужгород*, 2005. Вип. 8: Збірник пам'яті професора Василя Добоша. С. 47–52.
5. Гнатюк М. Реалізація фонем /ы/ в північнолемківських переселенських говірках. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. Studia methodologica / укл. Панцьо С. Є., Свистун Н. О. Тернопіль*, 2009. Вип. 27. С. 66–70.
6. Гнатюк М. Терміни на позначення фонетичних процесів: теоретичний і практичний аспекти (на матеріалі північнолемківських переселенських говірок). *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”: Серія “Проблеми української термінології”*. Львів, 2012. № 733. С. 166–173.
7. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: асиміляція приголосних за твердістю / м'якістю в контексті граматик С. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера. *Волинь-Житомиричина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2015. Вип. 26. С. 34–39.
8. Гнатюк М. В. Дорсально-палатальний вияв фонем /з'/, /с'/, /ц'/ у північнолемківських переселенських говірках. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 64. Ч. II. Львів, 2017. С. 215–221.

9. Гнатюк М. Динаміка акцентної системи українських північнолемківських переселенських говірок. *Ukrajiništika – minulost, přítomnost a budoucnost III: jazyk (Україністика: минуле, сучасне, майбутнє III: мова)* / ed. H. Myronova, O. Čmelíková. *Kolektivní monografie věnovaná 20. výročí zahájení výuky ukrajinštiny jako studijního oboru na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. Brno, 2015. С. 151–158.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Гнатюк М. Сучасний стан говірки переселених лемків. *Vivat Academia: матеріали I Всеукр. наук. конф. молодих учених-філологів* (м. Львів, 25–26 квітня 2001 р.). Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 183–185.

11. Гнатюк М. Повноголосся в північнолемківських переселенських говірках. *У силовому полі мови. Інні Петрівні Ченізі. Серія “Не все спливає рікою часу...”* (м. Київ, 26 травня 2009 р.) / Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ, 2011. С. 71–75.

12. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: особливості наголошування. *Zbiór raportów naukowych. “Trendy współczesnej nauki”*. (Gdańsk, 29–31.08.2013). Gdańsk: Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2013. Część 5. S. 65–68.

13. Hnatyuk M. Prevailing tendencies of North Lemkian resettled dialects in Western Ukraine: phonetic aspect. *Humanities & Social Science: Proceedings of the 4th International Conference of Young Scientists. HNS-2013* (м. Львів, 21–23 листопада 2001 р.). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2013. Electronic edition on CD-ROM. P. 78–79.

14. Гнатюк М. В. Північнолемківські говірки крізь призму українсько-польських фонетичних студій. *IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство: зб. наук. статей (До 100-річчя Національної академії наук України)* (м. Київ, 25–27 червня 2018 р.) / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. С. 293–304.

15. Гнатюк М. Кореляція за дзвінкістю/глухістю в північнолемківських говірках. *Мовне й культурне явище в діалектному просторі: тези стендових доп.*

семінару (м. Львів, 26–27 квітня 2007 р.). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. С. 5–6.

16. Гнатюк М. Записи лемківських пісень до практичного заняття № 15 про лемківський (західнокарпатський) говір. *Практичні завдання з української діалектології (для студентів філологічного факультету)* / уклал. Н. М. Глібчук. Львів: ЛДУ, 1998. С. 27–28.

17. Гнатюк М. Записи від представників лемківських говірок (с. Шкляри Сяноцького повіту (тепер РП)). *Говірки південно-західного наріччя української мови: зб. текстів* / упоряд. Н. М. Глібчук. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. С. 132–148.

18. Денисюк В., Гнатюк М. Матеріали до бібліографії лемківських говірок. *Діалектологічні студії*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. № 7: Традиції і модерн. С. 301–322 (1,53 д.а.) (*Особистий внесок здобувач: укладання бібліографії дослідження лемківського говору (0,75 д.а.)*)

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. Гнатюк М. Реалізація фонем /л/ у північнолемківських переселенських говірках. *Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. пр.* Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 5. С. 534–551.

20. Гнатюк М. “Сандгі” в північнолемківських переселенських говірках. *Діалектологічні студії*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. № 7. С. 115–122.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Всеукраїнська наукова конференція “Лукія Гумецька – незабутні імена української науки” (Львів, 2001, очна форма участі).

2. Діалектологічний семінар “Актуальні проблеми сучасної діалектології” (*Засідання 7: “З історії діалектології: школи, постаті, проблеми”* (Львів, 2003); *Засідання 8: “Фонетика, морфологія, словотвір”* (Львів, травень 2004); *Засідання 10: “Мовне й культурне явище в діалектному просторі”* (Львів, квітень 2007);

Засідання 11: “Говори південно-західного наріччя у слов’янському контексті” (Львів, 15–16 травня 2008); *Засідання 14*: “Традиції та новаторство в сучасних діалектологічних студіях” (Львів, 4–5 жовтня 2012); *Засідання 16*: “Книжки про слова. Історична та діалектна лексикографія” (Львів, 14–15 вересня 2017), *Засідання 17*: “Актуальні проблеми діалектології” (Львів, 10–11 жовтня 2019)) (очна форма участі).

3. Читання, присвячені 80-річчю з дня народження професора Василя Івановича Добоша (Ужгород, жовтень 2004, очна форма участі).

4. Міжнародна наукова конференція “Українська мова в часі і просторі” (Львів, листопад 2004, очна форма участі).

5. Всеукраїнська наукова конференція “Діалектне суміжжя як об’єкт мовознавчих досліджень” (Умань, 24–25 жовтня 2007, очна форма участі).

6. IV Міжнародна наукова конференція “Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір” (Ужгород, 3–5 травня 2008, очна форма участі).

7. Міжнародна наукова конференція “Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби” (Чернівці, 19–21 лютого 2009, очна форма участі).

8. Міжнародна діалектологічна конференція “Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті” (Тернопіль, 2–3 квітня 2009, очна форма участі).

9. Наукові читання, присвячені пам’яті Інни Петрівни Чепіги (Київ, 26 травня 2009, очна форма участі).

10. Міжнародна наукова конференція “Українська мова поза межами України” (Люблін, Польща, 8–9 грудня 2011; 24–25 жовтня 2013; 22–23 жовтня 2015) (очна форма участі).

11. VII Міжнародна конференція для студентів, аспірантів та кандидатів наук “Україна протягом століть. Карпатський регіон: історія, мова, культура” (Горлице, Польща, 10–11 травня 2012, очна форма участі).

12. XII Міжнародна наукова конференція “Проблеми української термінології СловоСвіт 2012” (Львів, 27–29 вересня 2012, очна форма участі).

13. Міжнародна науково-практична конференція “Тенденції сучасної науки” / Międzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja “Trendy współczesnej nauki” (Польща, Гданськ 29–31 серпня 2013, заочна форма участі).

14. IV Міжнародна конференція молодих вчених HSS-2013: Гуманітарні та соціальні науки (Львів, 21–23 листопада 2013, очна форма участі).

15. Міжнародна наукова конференція “Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов’янський контекст” (Київ, 31 березня–1 квітня 2014, очна форма участі).

16. Міжнародна наукова конференція “Україністика – минуле, сучасне, майбутнє” (Брно, Чехія, 26–27 травня 2015, очна форма участі).

17. Міжнародна наукова конференція “Походження й розвиток української мови та її говорів” (Житомир, 12–14 листопада 2015, заочна форма участі);

18. Міжнародна наукова конференція “Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології. До 30-річчя Чорнобильської трагедії” (Київ, 10–13 квітня 2016, очна форма участі).

19. Всеукраїнська наукова конференція “Іван Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми (присвячена 110-ій річниці від дня народження професора Івана Ковалика)” (Львів, 26–27 жовтня 2017, очна форма участі).

20. IX Міжнародний конгрес українців “Національна академія наук України за 100 років: здобутки, втрати, перспективи розвитку” (Київ, 25–27 червня 2018, очна форма участі).

21. Засідання Мовознавчої комісії НТШ (Львів, 28 березня 2019, очна форма участі).

Рис. Б. 1 Карта Лемківщини (додепортаційний період) (Автор Ровенчак І., 2002)

Рис. Б.2. Карта (Обстежені населені пункти на територіях Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей)

ІНДЕКС АНАЛІЗОВАНИХ СЛІВ

Запропонований перелік репрезентує транскрибовані форми, які розглянуто в практичних розділах дисертації. Варто наголосити, що наголос не проставлено з уваги на особливість представників північнолемківських говірок наголошувати лексеми на складі, другому від кінця слова.

- абецадл^о* ‘абетка’
абиде
аб^нсол’утн’і ‘абсолютно’
абьшито
ав’ійаційа
аванцувати ‘дати завдаток’
аг’ітаційа
агенційа ‘агентство’
агресійа ‘агресія’
агрест ‘агрус’
агри^с ‘агрус’
агу ‘звертання до немовляти’
айагже ‘авжеж’
айстри(і)йацкіі
акурат ‘якраз’
акуратн’і ‘акуратно’
ал’армувати ‘бити на сполох’
ал’бо ‘або’
ал’бум ‘альбом’
ал’гебра ‘алгебра’
ал’еган’ско’ ‘вишукано’
амон’ачкы ‘тістечка з додаванням амонію’
Ан’ц’а ‘Ганна’
ангел’ск’і ‘ангельський’
ангеу
анг’ел’ск’і ‘англійський’
андруты ‘вафлі’
анетдот
анизашто ‘нізащо’
аниодкал’ ‘нізвідкіля’
анк’етови ‘анкетний’
апл’ікаційа
аптыка ‘аптека’
аптыкар’ский ‘аптечний’
аптыкарск’і ‘аптечний’
аптыкарск’іі ‘аптечний’
арештувани ‘арештований’
артиста ‘художник, митець’
астр’аб ‘яструб’
астрийаб ‘яструб’
ат’л’ета ‘атлет’
атак ‘серцевий напад’
атрамент ‘чорнило’
аўдиторійа
аўстри(і)йак
аўстри(і)йачка
Аўстрия
аўстрийацк’і ‘австрійський’
аўтобусова стацийа ‘автовокзал’
аўтобусовий ‘автобусний’
афини^с ‘чорниці’
ачеї ‘може, можливо’
б’іве
б’ібкы і б’іб’ачкы ‘послід (козячий, кролячий та ін.)’
б’ібула ‘промокальний папір’
б’іда
б’ідак
б’ідачыско ‘бідняк’
б’ідос’а ‘убогість’
б’іжмувати ‘сварити, лаяти’
б’іжынец ‘утікач із сталого місця проживання’
б’іл’а
б’іл’іс’і ‘білесенький’
б’іл’іц’к’і ‘білесенький’
б’іл’іти
б’іл’іц’к’іі ‘біленький’
б’іл’ши
б’іла сп’ідниц’а
б’ілії
б’ілток

- б'імбати* 'звисаючи, хитатися в різні боки (про китиці в одязі та ін.; байдикувати)
б'ін'чати 'гудіти, бриньчати (про муху, комара)
баїз'л'у (Р.в.) 'безлад'
баїзел' 'шум, безлад'
баваган 'безлад'
бавамутити 'збивати з пантелику'
бабратис"а 'бовтатися руками в чому-небудь рідкому'
бадан'а 'медичний огляд'
баз"а 'вербова гілка'
баз"ка 'вербова гілка'
базаровий ден 'базарний день'
байусы 'вуса'
бал'кон
бануйу 'сумую'
бапскый
бахкати
бедро
без 'бузок'
безвстыдний 'безсоромний'
безкарн'і
безу 'Д.в. від без 'бузок''
берег
березина 'березовий гай'
березн'ак 'березовий гай'
берес"ц'а 'Берестя – назви високих гір'
берест 'береза'
берех
беречыс"а 'берегтися'
бес"іда 'бесіда, розмова'
бес"ідлівый 'говіркий'
бес"ідливи 'говіркий, балакучий'
бес"ідувати 'говорити'
бечати 'мекати'
бз"ік 'дивакуватість'
бз"ікувати 'дуріти, психувати'
бик
бики
бискуп 'єпископ'
бити 'бити'
бити головою до с"т'іни 'перебувати в розпачі'
бл'уска
бл'агати
бл'ыха
благов'ішчын'а 'Благовіщення'
блз'н'а (Р.в.) 'клоун'
блеск 'блиск'
близ"ц'і 'близнята'
блиско
блыха 'блоха'
блыхы (мн) 'блоха'
богатий 'багатий'
богач 'багач'
богачка 'багачка'
бодай-дагде 'будь-де'
бодак 'чортополох'
бодача 'будяччя'
боденка 'дерев'яна посудина, в якій роблять масло'
боднар 'бондар'
Боже вам заплат
Боже вам зап'ят
Боз'ус" 'шанобливо-пестливе до Бог'
Боз'ус"о 'шанобливо-пестливе до Бог'
боіско
болид н'а голова
болит
болото
бонбоньы 'карамель'
борода
бородач
борозда
боронити
бортак 'дурень'
борыкатис"а 'боротися з кимось'
боса походиwa
босоркан'а 'чаклунка'
бс'гацкый
брадрура 'духовка'
бранзол'етка 'браслет'
брати
бреза 'береза'
брезина 'березовий гай'
брєнчати 'бряжчати'
брєскнути 'скисати (про молоко)'

<i>бридше</i> ‘від огидно’	<i>быти</i> ‘бути’	
<i>бришыско</i> ‘пузо, великий живіт’	<i>бычыско</i> ‘великий бугай’	
<i>брови</i>	<i>в канав’і</i>	
<i>бронзовий</i> ‘коричневий’	<i>в л’із ідут</i>	
<i>брудитис’а</i> ‘забруднюватися’	<i>в’ідел’ець</i> ‘виделка’	
<i>брын’з’а</i>	<i>в’іделець</i> ‘виделка’	
<i>брын’з’і</i> (Д.в.) ‘сир овечий солоний’	<i>в’ідросла</i>	
<i>брытоў</i> ‘бритва’	<i>в’ід^мкл’адуйец’а</i>	
<i>брычка</i>	<i>в’із</i>	
<i>буз’енина</i> ‘вуджене м’ясо’	<i>в’іл</i>	
<i>буз’ик</i> ‘будильник’	<i>в’іл</i>	
<i>буазен</i> ‘легковажний’	<i>в’ін’ця</i> (Р.в.) ‘вінок’	
<i>буду бес’ідуваў</i> ‘розмовлятиму’	<i>в’інець</i>	
<i>буз’ко</i> ‘лелека’	<i>в’іра</i>	
<i>бул’а</i>	<i>в’іс’н’а</i> ‘вишня’	
<i>булі</i>	<i>в’ісем</i> ‘вісім’	
<i>була</i>	<i>в’іт’ця</i>	
<i>булка</i>	<i>в’іт’ця’ове</i> ‘батьки’	
<i>булка</i>	<i>в’ітор</i> ‘вітер’	
<i>булка</i>	<i>в’іў</i>	
<i>бул’ці</i> (Д.в.)	<i>вагон</i> ‘вагон’	
<i>бул’ці</i> (Д.в.)	<i>вадитис’а</i> ‘сваритися’	
<i>бур’а</i>	<i>вакаціі</i>	
<i>буракы</i>	<i>вал’ця’оўн’а</i> ‘прокатний завод’	
<i>бурачаний</i>	<i>Ван’ця’о</i> ‘Іван’	
<i>бурачковиї</i>	<i>Ванця’о</i> ‘Іван’	
<i>бурачок</i>	<i>варгы</i> ‘губи’	
<i>бурачыско</i>	<i>вата</i>	
<i>бур’яви</i> ‘сіруватий, рябий’	<i>векшатис’а</i> ‘збільшуватися’	
<i>бут’л’а</i> ‘пляшка’	<i>вел’кий</i> ‘великий’	
<i>буў</i>	<i>вел’ийа</i> ‘Святвечір’	
<i>буц’ікы</i> ‘черевики зі шкіри’	<i>вел’икый</i>	
<i>буыха</i> ‘блоха’	<i>Велигден</i> ‘Великдень’	
<i>быд’л’а</i>	<i>вел’ийа</i> ‘Святвечір’	
<i>быд’л’ата</i> ‘худоба’	<i>великий</i>	
<i>быд’л’ачкы</i> ‘екскремент рогатої	<i>Великод’н’а</i> (Р.в.)	
худоби’	<i>великий</i>	
<i>быд’латко</i>	<i>великих</i> (Р.в.)	
<i>бык</i> ‘бик’	<i>вентроба</i> ‘утроба’	
<i>быкы</i> (мн.)	<i>вера</i> ‘справді’	
<i>была</i>	<i>верба</i>	
<i>было</i>	<i>веретено</i>	
<i>бырва</i> ‘брова’	<i>верешчати</i> ‘викрикнути, ГОЛОСНО	
<i>бырви</i> (мн.)	плакати’	

веритис"а ‘кривитися (про дошки,
двері та ін. дерев’яні вироби)’

вес

вес"іл'а ‘весілля’

весевий

веселиї

весеуо

вечур ‘вечір’

вечер

вечора (Р.в.)

взипы ‘навпаки’

виџын'а

вид'ат

вид'іло

вид'іти ‘бачити’

видно

ви'ш'н'а

вил'ожіу

вим'а ‘вим’я’

випаово

випас

вир'ачыти ‘витріщити’

вир'іб

вир'із буд'ак

вис'л'ід ‘результат, наслідок (праці)’

витан'а ‘вітання’

витати ‘вітати’

вити (напр., гніздо)

витручати ‘виштовхати’

вихл'анувати

вл'ада

влада

владар

влечис"а ‘волоктися, тягнутися’

вмитис"а

воїна

воїско

вовосы ‘волосся’

воџкий

вод'аниї

вода

воз"ат ‘3 ос. мн. мин. часу від возити’

возме ‘3 ос. одн. від взяти’

возмеме ‘1 ос. мн. від взяти’

возмете ‘2 ос. мн. від взяти’

возмеш ‘2 ос. одн. від взяти’

возму ‘1 ос. одн. від взяти’

возмут ‘3 ос. мн. від взяти’

воли

волосы

волы ‘мн. від вил’

воробел' ‘горобець’

ворожил'а ‘чаклун, -ка’

ворожка

ворона

ворота

воук

воуки

врата ‘царські ворота (в церкві)’

вт'ук ‘втік від втекти’

втулиці

вуйчина ‘дружина дядька по матері’

вчера

вчора

вшес"т'ох ‘вшістьох’

вшес'т'ох ‘вшістьох’

вы

выва ‘вила’

выбавити ‘виняньчити; порятувати
кого-небудь’

выбагливий ‘вибагливий’

выберати

выблагати ‘виблагати’

выборыкатис"а ‘виплутатися, вийти із
скрутного становища’

вываџати ‘розпрягати’

выгода

выдра

выдых

выжмыкати ‘випрати вручну’

выздоровити ‘видужати’

вызерати ‘виглядати’

вызнаний

выїе

выкапаний отець ‘вилитий батько’

выкошений

выл'апати ‘розкрити таємницю’

выладувати ‘вивантажити’

- вылогы* ‘лацкани (шевське)’
вым’ір ‘розмір’
вымацкати ‘вибрати хлібом (рештки
 страви)’
выострениї ‘загострений’
вып’іс’н’ав’іли ‘виснажений,
 неродючий (про ґрунт)’
выпочнутис’а ‘виспатися,
 добре відпочити’
выратуватис’а ‘врятуватися’
вырубати
выс’м’іуван’а ‘висміювання’
выс’н’і ‘верхній’
выс’в’іт’л’ати ‘проектувати,
 показувати (кіно)’
выслизгуватис’а ‘вислизати’
выти (напр., вовком)
вышло
вышмарйати ‘викидати’
вышн’ії ‘верхній’
выштуркати ‘виштовхати’
г листопад’і
г листопад’і
г_березн’у
г_болот’і
г_вод’і
г_дырвах
г_зимл’і
г_л’іт’і
г_м’іст’і
г_не’д’іл’у ‘в неділю’
г’ід’н’і
г’ійерогл’іф
г’ін’ц’а (Р.в.) ‘гонець’
г’індійск’ії ‘індійський’
Г’інди’їа ‘Індія’
г’індійанин ‘індієць’
г’індус ‘індієць’
г’ірка
г’історі’їа ‘історія’
Г’ішпан’їа ‘Іспанія’
гавушкы
- габоритис’а* ‘сваритися, жити в
 незгоді’
гаварийа ‘аварія’
гад’ука
гал’ка ‘нижня жіноча сорочка’
гал’ушкы
галушкы
гал’ц’
гал’ц’і
Гамерика
гамерицк’ії ‘американський’
гамулец ‘гальмо’
ган’ба ‘сором’
ганд’л’ар ‘торгівець’
ганд’л’увати ‘торгувати’
Ганц’а ‘Анна’
гарф’ар
гарфа
гас’ат ‘3 ос. мн. від гасити’
гача ‘лоша’
гвар’ат ‘говорять’
гвечыр ‘увечері’
гвид’іти ‘побачити’
гвоїти ‘увійти’
гводне ‘вдень’
гвосени ‘восени’
гд’і(о)вец ‘вдівець’
гдарити
гдова ‘вдова’
гелма ‘каска’
геца ‘витівки, жарти’
гзим’і ‘взимку’
гинд’ата
гиндик
гиндичка
гиндичый
Гіндиїа
гісторіі
гл’іт’і ‘влітку’
гладкый
глава ‘очільник, напр., церкви’
гладити ‘вигладжувати (про льон);
 вирівнювати’
гладка шк’іра
глапити ‘спіймати’

гловиско 'велика голова'	госени 'восени'
глубок'їй	господар'я (Р.в.) 'господар'
гмерла	гостина 'частування з якоїсь нагоди'
гмерти 'вмерти'	го'лубка
гмеруїй	гр'ау'чати 'кричати'
гмити 'вмити'	гр'їх
гмитис'а	гр'їхи
гмитис'а	греб'їн 'гребінь'
гмл а 'імла, туман'	греб'їн'ц'а (Р.в.) 'гребінець'
гмла 'імла'	гребеник 'гребінь'
гн'іздо	гречаний 'гречаний'
гнес'н'ї 'сьогоднішній'	гри'ш'ити
гної'юка	грип 'гриб'
гночы 'вночі'	грих 'грїх'
гонуз 'гілляка'	гродилос'а
Гол':андийа 'Голландія'	гродилос'а 'народилося'
гол':ендерчык 'голландець'	грошы
голова	груд'н'а (Р.в.)
головатыї	грутка
головач 'особа з великою головою'	грызота
головиско 'велика голова'	грызти
голод	грымит 'гримить'
голод'ї'юка 'голодомор'	г'ядити 'вигладжувати (про льон)'
голос	г'ярила 'говорила'
голосн'їйше	г'ясний
голосник 'радіо'	г'ястител' 'власник'
голуз 'гілляка'	губи
голуска	губы
гор'ачка 'температура'	гукати
гор'ачо	гурма
гор'ачыї 'гарячий'	гус'а 'пташа гуски'
гора	гус'л'ї 'мн. скрипка'
горизнач 'горілиць'	гус'тан'а 'гойдання на гойдалці'
горит	гыбнути 'гинути'
горйач 'дуже гарячий; спека'	гыка 'бадилля'
горйачи 'гарячий'	гыркати 'сердито покрикувати'
горйачка 'жар, підвищення температури тіла'	гырм'їти
горн'а	гырмит 'гримить'
горох	гыртан
горох'ї'юка 'гороховий суп'	гыртан' 'гортань'
горск'їй 'гірський'	гыц'л'а (Р.в.) 'виловлювач собак'
горстка	гыцел' 'виловлювач собак'
гор'юо	г'е'з' 'гедзь'
гос'ц'(т')а (Р.в.) 'гість'	Г'ен'а 'пестл. Євгенія'

- г'еометри́я*
г'ергон'і́я 'жоржина'
г'ерок 'чоловічий піджак'
г'естка 'призбираний шов'
г'ешефт
г'іта́зы 'аґрус'
г'імназі́я
г'імнасти́ка
г'і́нс
г'і́йка 'дівчина'
гадан'а 'говоріння'
газ'д'і́ўство 'господарка'
газда
газдин'а
газди́йка 'господарка'
газдувати 'господарювати'
газета 'газета'
газови 'виготовлений з тонкої, прозорої тканини'
гал'арета 'желе'
гал'опом 'дуже швидко'
гамба 'рот, губи'
гамбус"а 'пестливе до *гамба* – рот, уста'
ганц 'цілком, зовсім'
ганч 'вада, недолік'
ганчувати 'критикувати'
гардло 'горло'
гарло 'горло'
гатункови 'якісний, сортовий'
гаўтан 'ледащо'
гачі 'підштанники'
гачы 'підштанники'
гв'ізда
гва́з'ати 'розмазувати, розмішувати що-небудь'
гварантувани 'гарантований'
гваўтувати 'голосно кричати'
гвоз"д'і́к 'гвоздика'
гвоз'д'і́к 'гвоздика'
гвыч 'риба з великою головою'
гл'а 'для'
гл'анцпап'і́р 'наждачний папір'
гл'анцу́вати
- гм'і́на* 'волость'
гматвати 'плутати'
гнит 'гніт'
гныра 'марудна, повільна людина'
гнырати 'повільно робити'
гол'гати 'булькотіти, ковтаючи, п'ючи рідину'
гонт 'покрівельний матеріал'
гонтар 'гонтар'
гонты
горсет 'корсет'
гр'і́бы 'мн. від гриб'
грайцар 'дрібна розмінна монета в Австро-Угорщині'
грамолитис"а 'незграбно вмощуватися'
граната 'гранат'
гранатови 'темно-синій'
гратул'увати 'вітати'
гратчасті́й 'клітчатий'
граты (мн.)
графка 'шпилька'
греўхнути 'гепнути, впасти'
гrecнист 'ввічливість'
грибы 'білі гриби'
грипа 'грип'
трис"і́к 'манні крупи'
трис"і́кова мука 'питльоване борошно найвищого сорту'
грошы 'гроші'
грунт
гу 'до, біля'
гу́з'і́кы
гу́зик 'гудзик'
гуз'і́к 'гудзик'
гуздратис"а 'повільно робити'
гуля 'опуклість'
гума́кы 'гумові чоботи'
гумел'а́йз 'гумовий клей'
гурбитис"а 'морщитися'
густ 'естетичний смак'
гуфруванка 'гофрована спідниця'
гуфрувати 'гофрувати, збирати в складки'
гывтати 'ковтати'

гыгнути 'вмерти'
 гынгнл'ави 'кволий'
 гыргы 'плечі'
 гыўт 'ковток'
 гыўтати 'ковтати'
 д'іточий 'дитячий'
 д'ак
 д'акувати
 д'в'ір
 д'івоцк'і 'дівочий'
 д'івочка 'дівчина'
 д'івчыско
 д'іло
 д'ім
 д'іркы
 д'іти
 д'ітин'ство
 д'ітина
 д'іўка
 д'іўка на выдан':і 'дівчина-наречена'
 д'іўча 'дівчина'
 д'іўчата
 д'л'а
 д'н'а (Р.в.)
 даї ми 'мені'
 дайак 'якось'
 дайака 'яка-небудь'
 дайеден 'деякий'
 дайу
 дака 'яка-небудь'
 даколи
 дакому 'Д.в. від дехто'
 дакотрий 'декотрий'
 дал'еко
 дала
 далека
 далеко
 далечына 'далечінь'
 дам
 даў
 дахто
 дача
 дачому 'Д.в. від дещо'
 дашок
 дашто

два
 дваццатеро 'двадцятеро'
 двацц:ет 'двадцять'
 дзвер'і
 дев'атдес''ат 'дев'яносто'
 дев'аты 'дев'яті'
 дев'ят 'дев'ять'
 декл'арацыйа
 ден
 ден'
 дерев'ан'ц'і 'дерев'яні черевіки'
 дерев'яний
 деревл'аний
 дерево
 дере'ўл'ана
 дере'ўл'аний 'дерев'яний'
 дере'ўл'аний
 держак 'ручка для інструментів
 (столярське)'
 дес''ат
 де'ўят 'дев'ять'
 з'в'іно́к
 з'ун'з'а 'людина млява, лінива'
 з'ун'з'і (Д.в.)
 дидн'а 'вдосвіта'
 дим
 дихати
 днес 'сьогодні'
 до плену
 дої'ж'іўка 'дощова вода'
 добр'і
 добрис''і 'добресенький'
 довко'уа 'навколо'
 догнеска 'до сьогодні'
 догоры 'вгору'
 дозв'іл
 дозволу (Р.в.)
 дозерати 'доглядати'
 доін'а
 дойеден 'кожний'
 доказуйу
 доктор
 допра'уды 'дійсно'
 дорога 'невелика дорога'

дорогий
 дороги
 дорожсызна 'дорожнеча'
 дос'л'іуний 'буквальний'
 дос'л'іуно 'буквально'
 доставиме
 дот'л'а 'допоки'
 доўг'і
 дохтор
 драга
 драгий
 дражка 'невелика дорога'
 древіаній
 древо
 древу(і)тн'а 'приміщення для дров'
 дриб'іс'' 'дуже дрібний'
 дриб'іс''і 'дрібнесенький'
 дриб'іс''о 'дрібнесенько'
 дроб'азок 'дріб'язок'
 дрова
 дровно 'колода, шматок дерева'
 друшл'ак
 дрыл'атис''а 'штовхатися'
 дуб
 дуби
 дубы
 дуд'н'іти 'гудіти'
 дужо
 духы
 душа
 дыкта 'фанера'
 дым
 дырва 'дрова'
 дыргнути
 дырчати 'гуркотіти'
 дыхавыц'а 'астма'
 Ева 'Єва'
 евакуаційа 'евакуація'
 евакуаційни 'евакуаційний'
 евакуйувани 'евакуйований'
 евакуйувати 'проводити евакуацію'
 еванг'ел'ск'ій 'євангелський'
 Евангелійа 'Євангеліє'
 евангелиста 'євангеліст'
 европейск'ій 'європейський'

Ег'іпт 'Єгипет'
 ег'іптск'ій 'Єгипет'
 егзам'ін 'екзамен'
 егоїіста 'егоїст'
 езуїта 'езуїт'
 ейже 'та невже ж?'
 ел'еганцк'ій 'елегантний'
 ел'ектрика 'електрика'
 електрика
 ем'ітраційа
 енерг'ічний 'енергійний'
 енциклопедійа 'енциклопедія'
 ерудита 'ерудит'
 естрадовий 'естрадний'
 етер 'хім. ефір'
 етик'ета 'етикет'
 ж'інки (Р.в.)
 жаба
 жадны 'жоден'
 жал'
 же(о)лудок 'шлунок'
 жебрак
 жебы 'щоб; якби'
 жегнатис''а 'прощатися'
 жел'із''н'ак 'кухонний горщик (чавун)'
 жел'із''н'ак 'горщик кухонний (чавун.)'
 желудок
 жена
 женатий
 женатый
 жил'іско
 жит'а
 жит'н'анка 'соллома житня'
 жити
 жито
 жнец 'жнець'
 жсовудок 'шлунок'
 жогати 'шпигати, колоти'
 жолоб
 жолудок 'шлунок'
 жомб 'вибоїна на дорозі, заповнена водою'
 жоўтиї

<i>жоўты</i>	<i>з'в'іночкы</i>	‘наперстянка	<i>з'л'і</i>	‘погано’
	великоцвітна (бот.)’		<i>з'л'і(и)ст</i>	‘злість’
<i>жр'ідоўо</i>	‘джерело’		<i>з'р'ікатис'а</i>	
<i>жугран'а</i>	‘дорікання’		<i>з'р'іліі</i>	
<i>жук</i>			<i>з'с"ідатис"а</i>	
<i>жывц"ом</i>	‘живцем’		<i>за тым</i>	‘отже’
<i>жыйе</i>			<i>забавитис"а</i>	‘забаритися’
<i>жыйеш</i>			<i>забанувати</i>	‘засумувати’
<i>жыйу</i>			<i>забила</i>	
<i>жыйут</i>			<i>забыли</i>	
<i>жыла</i>			<i>забыти</i>	‘забути’
<i>жыт'а</i>			<i>зав'ішениі</i>	
<i>жыт'і</i>			<i>завеземе</i>	
<i>жыто</i>			<i>завиванец</i>	
<i>жыўц"ом</i>	‘живцем’		<i>заўсе</i>	
<i>жычыти</i>			<i>загартатис"а</i>	‘загорнутися’
<i>з"ів'яліі</i>	‘зів'ялий’		<i>загас'е</i>	
<i>з"іл'а</i>	‘зілля’		<i>заглавок</i>	‘подушка’
<i>з"ат'</i>			<i>загововок</i>	‘подушка’
<i>з"б'ігти</i>	‘про молоко’		<i>заголовок</i>	‘подушка’
<i>з"в'ідал'ник</i>	‘знак питання’		<i>загор'ідка</i>	
<i>з"в'ідан'а</i>	‘запитання’		<i>загадатис"а</i>	‘задуматися’
<i>з"в'ідати</i>	‘спитати’		<i>загуздратис"а</i>	‘затриматися через свою
<i>з"в'ідатис'а</i>	‘запитувати’			неорганізованість’
<i>з"в'ізда</i>	‘зоря’		<i>зад'л'а</i>	
<i>з"в'іздар</i>	‘астроном’		<i>задуже</i>	
<i>з"в'ізdochка</i>	‘зірочка’		<i>заідати</i>	
<i>з"в'ір</i>			<i>заіды</i>	‘виразки в кутиках рота’
<i>з"в'ір'атник</i>	‘звірінець’		<i>заізд</i>	‘двір для зупинки подорожніх’
<i>з"в'ірина</i>	‘звір’		<i>заісти</i>	
<i>з"в'іринец</i>			<i>зай'е'ц</i>	
<i>з"в'істити</i>			<i>закал'ец</i>	
<i>з"імати</i>	‘впіймати’		<i>закалец</i>	‘глевкий шар хліба тощо’
<i>з"імн'акы</i>	‘картопля’		<i>закрутил'о</i>	
<i>з"істи</i>	‘з'їсти’		<i>закрутило</i>	
<i>з"л'і</i>	‘зле, погано’		<i>закырваўленіі</i>	‘закривавлений’
<i>з"м'іна</i>			<i>зал'ити</i>	‘водойу’
<i>з"м'ітати</i>			<i>зам'іст</i>	‘натомість’
<i>з"б'іж':а</i>	‘зерно’		<i>зам'ішан'ц'а</i>	(Р.в.) ‘людина, яка живе
<i>з"б'ір</i>	‘сходка’			не там, де народилася’
<i>з"в'ірин'ц'а</i>	(Р.в.) ‘звірінець’		<i>зам'уш</i>	‘заміж’
<i>з'в'ір</i>			<i>замаіти</i>	
<i>з'з'іватис'а</i>	‘знущатися’		<i>замерз'л'ак</i>	‘людина чутлива до
<i>з'ірка</i>				холоду’

замерз'л'акы ‘бурульки льодяні (на деревах)’	здраўл'а ‘здоров’я’
замрочити	здраво ‘розумно’
замуж	здравый
зан'і ‘перед тим як’	здыхати
заоб"сервувати ‘зауважити’	зелений
запал'ін'а гарла ‘мед. ангіна’	зеленина ‘зелень’
запл'іс'н'іти ‘запліснявити’	зеленого
запозжычати ‘запозичувати’	зело
заполокати	земл'а
запор'іске	зима
запр'ажений	злато
запр'ажу	зловл'ат
запрова́жын'а	зломл'ат
зараб'ати ‘заробляти’	злотий
зарадити ‘порадити’	злото
заручытис"а	зме"тана ‘сметана’
зар'адити ‘організувати (про захід)’	змеркнутис"а ‘сутеніти’
зас"в'ідчыти	змучуватис"а ‘змучитися’
зас"м'ічений ‘засмічений’	змыдлений ‘змилений’
зас"ц'ігати ‘застібати (про гудзики)’	знаў
зас'орбати	значок
заси ^е л'ати	значын'а
засмотритис"а ‘задивитися’	знец"ін'ін'а ‘знецінення’
заснуваній	зо собом ‘зі собою’
зат'агўас'а ‘затяглася’	зоwоte
затаіти	зод'іж ‘одяг’
зафундувати ‘пригощати за свій кошт’	зозадy ‘позадy’
зах'ід'н'ак	зол'ото
захл'амл'ено	золотий
захован'а ‘поведінка’	золото
зашкл'ити ‘засклити’	зор'а
зб'іж'а	зо ^y зул'а
зберечы	зоўс"ади ‘звідусіль’
збрескўо ‘починає киснути молоко’	зошыти
зв'ізда	зробила
зверха ‘зверху’	зуб
звичаі	зуфалій ‘зухвалий’
звучни ‘дзвінкий’	зуфал'ство ‘зухвальство’
зглуп'іти ‘втратити розум’	і́жын'а
згўадити ‘знищити’	ігла ‘голка’
зденервувані ‘знервований’	ігўа ‘голка’
здоровый	ідеа
здрав'а ‘здоров’я’	ідеі (Р.в.)
	ідийота ‘ідіот’

- ізвечера ‘увечері’
 ізпоранку ‘вранці’
 іздити ‘іздити’
 ізол'аційа
 і^їдло ‘їжа’
 ікра
 іл'н'ани ‘лянний’
 імен'а
 імено ‘ім'я’
 імн'а
 імперії
 ін'з'ін'ер ‘інженер’
 ін^ж‘ін'ер ‘інженер’
 інакшій
 інакшы
 іначы ‘інакше’
 іне^ї
 інеї
 інтел'іг'енціі (Р.в.)
 інтел'іг'енційа
 інформаційа
 інчи(ї)
 інчыраз ‘не тепер’
 істи ‘істинний, справжній’
 істн'ін'а ‘існування’
 істніти ‘існувати’
 істот'н'і ‘вагомо’
 іхати
 ішли
 ішчы ‘ще’
 йас"н'ітис"а ‘ясніти, сяяти’
 йайце
 йаюва ‘ялова (про корову) – та, що не
     дає приплоду’
 йабл'ін ‘яблуня’
 йабл'інка ‘яблунька’
 йаб"ко ‘яблуко’
 йаб"чанка ‘компот із сушених яблук’
 йав'ір
 йавору
 йагн'а
 йагода
 йагоды
 йагўы
- йаг бы
 йаг в'іночок
 йаг вивозыли
 йаг выводили
 йаг д'ід
 йаг дуб
 йаг йем с"п'іваў
 йаг мы с"а добирали
 йаг оген
 йаг у нас
 йаг-буд ‘як-небудь’
 йадро
 йадўовец ‘ялівець’
 йазик
 йазык ‘язик’
 йакоси ‘якось’
 йако-тако ‘так-сяк’
 йакус'
 йакым
 йакыса
 йакыси ‘якийсь’
 йал'іўка
 йалиц"ови ‘ялиноквий’
 йалиц'ови ‘ялиноквий’
 йаличка ‘ялинка’
 йаловий ‘нетільний’
 йама
 йанго(е)л ‘ангел’
 йангол'ск'ій ‘ангельський’
 йапко
 йарец ‘ячмінь’
 йарина ‘городина, овочі’
 йармарок
 йармо
 йарок
 йарчани ‘ячмінний’
 йас"ок ‘маленька подушка;
     великозерниста квасоля’
 йастр'ін
 йафыри ‘чорниці’
 йашиц'а ‘ячня’
 Йевка ‘Єва’
 йегомос"ц' ‘шанобливе звертання до
     священника’
 йеден ‘один’

<i>йеденадцетеро</i> ‘одинадцятеро’	<i>кавови</i> ‘бежевий’
<i>йеденастеро</i> ‘одинадцятеро’	<i>кади</i> ‘куди; яким шляхом’
<i>йеденастий</i> ‘одинадцятий’	<i>кадиси</i> ‘кудись’
<i>йеденастка</i> ‘одинадцятка’	<i>кады</i> ‘куди’
<i>йеденацет</i> ‘одинадцять’	<i>каждий</i>
<i>йединак</i> ‘одинак’	<i>каждого</i>
<i>йединка</i> ‘одиниця’	<i>каждому</i>
<i>йедна</i>	<i>кажды</i> ‘кожні’
<i>йеднаковий</i> ‘однаковий’	<i>кажеме</i>
<i>йедно</i>	<i>казаў</i>
<i>йедної</i>	<i>казалі</i>
<i>йедного</i>	<i>кал'ендар</i>
<i>йеднол'іток</i>	<i>кал'ісоны</i>
<i>йедному</i>	<i>кал'ошы</i>
<i>йедны</i> ‘одні’	<i>кам'ізел'ка</i> ‘жилетка’
<i>йедным</i>	<i>кам'ін</i>
<i>йедныма</i>	<i>кам'ін:и</i> ‘керамічний’
<i>йедных</i>	<i>камера</i>
<i>йелен</i> ‘олень’	<i>капел'ух</i>
<i>йелиц'а</i> ‘ялина’	<i>капел'уш</i> ‘капелюх’
<i>йенза</i> ‘вередун’	<i>капус'н'ак</i>
<i>йета</i> ‘адже, та ж, тож’	<i>капус'ц'ани</i> ‘капустяний’
<i>й"дот:ал'</i>	<i>капус'н'ак</i>
<i>йоїк</i> ‘зойк’	<i>капус'ц'ани</i> ‘капустяний’
<i>йодованій</i>	<i>карку</i> ‘Д.в. від карк ‘потилиця’
<i>йоїчати</i> ‘стогнати’	<i>категорія</i>
<i>йудити</i> ‘підбурювати’	<i>кача</i> ‘качєня’
<i>к'ерпц'і</i> ‘чобітки’	<i>качур'яви</i> ‘кучерявий’
<i>к'ін</i>	<i>кашы</i>
<i>к'ін'ски выс'ц'іги</i> ‘скачки кінні’	<i>кв'іти</i>
<i>к'іс'а</i> ‘держак коси’	<i>кв'ітувати</i> (про жито)
<i>к'іс'н'ава</i> ‘тиснява’	<i>квас'н'ави</i> ‘кислуватий’
<i>к'іс'н'ави</i> ‘тіснуватий (про одяг, взуття)’	<i>квас'н'іти</i> ‘скисати (про молоко)’
<i>к'іселиц'а</i>	<i>квасне</i> ‘кисле’
<i>к'іт</i>	<i>квасній</i>
<i>к'іўко</i> ‘скільки’	<i>квашын'а</i>
<i>к'іўкы</i> ‘мн. від кілок’	<i>квітнути</i> ‘квітнути’
<i>корот'іс'і</i> ‘коротенький’	<i>кі'селиц'а</i>
<i>ка(о)жди</i> ‘кожний’	<i>кім</i>
<i>кабат</i> ‘спідниця’	<i>к'істо</i> ‘тісто’
<i>каблуки</i>	<i>клеіти</i>
<i>кавал'ец</i>	<i>кли'ін'а</i> ‘поклейка’
<i>кавалец</i> ‘шматок’	<i>кли'іти</i> ‘клеїти’
	<i>клуб</i>
	<i>ковотити</i> ‘розмішувати’

<i>ковотов</i> ‘предмет для розмішування і товчення картоплі’	<i>крестоносец</i>
<i>кобаса</i>	<i>крешчениї</i> ‘охрещений’
<i>ковал'с'киї</i>	<i>кри^ечати</i>
<i>когут'ачий</i> ‘півнячий’	<i>криїука</i>
<i>когутикы</i>	<i>крила</i>
<i>коз'її</i> ‘козячий’	<i>кричаў</i>
<i>кол'ежанка</i> ‘подруга’	<i>кропишо</i> ‘моросило’
<i>колачы</i> ‘калачі’	<i>кропива</i>
<i>колиз'буў</i>	<i>крухый</i>
<i>колосочки</i>	<i>крыло</i>
<i>колотка</i> ‘колодка’	<i>кстины</i>
<i>ком</i>	<i>кститис'а</i>
<i>ком'ісиі</i>	<i>кук'елка</i> ‘калач’
<i>комедийант</i>	<i>кукаўка</i> ‘зозуля’
<i>ком'ісиія</i>	<i>кукел'ка</i> ‘батон, калач’
<i>копиц'а</i>	<i>кукеўка</i> ‘батон, калач’
<i>коприва</i> ‘кропива’	<i>кул'агы</i> ‘милиці’
<i>копыл'ак</i> ‘байстрюк’	<i>кул'аме</i> ‘шкутильгаємо’
<i>копыл'ча</i> ‘позашлюбна дитина’	<i>куля</i>
<i>копыто</i>	<i>кум</i>
<i>кора</i>	<i>кумар</i>
<i>корова</i>	<i>кумарка</i> ‘комаха’
<i>коровы (Р.в.)</i>	<i>купений</i>
<i>короста</i>	<i>курастра</i> (від коластра) ‘молозиво’
<i>короткый</i>	<i>кус'ц'ок</i> ‘трішки’
<i>кос'ц'ани</i> ‘кістяний’	<i>кус'н'ір</i> ‘кушнір’
<i>кос'ц'ол</i> ‘римо-католицький храм’	<i>кус'ц'ок</i> ‘трішки’
<i>Кос'т</i> ‘Костянтин’	<i>кут'н'її</i> ‘кутовий (зуб)’
<i>коса</i>	<i>кут'ц'а (Р.в.)</i> ‘хлів для свиней’
<i>косиме</i>	<i>куфа</i> ‘про гладку, неповоротку жінку’
<i>косите</i>	<i>куфер</i> ‘валіза’
<i>костурка</i>	<i>куферок</i> ‘валіза з дощок чи фанери; скриня’
<i>кот'л'ет</i>	<i>кучерикы</i> ‘кучері’
<i>ко'гут'а</i>	<i>кыватис'а</i> ‘гойдатися’
<i>ко'рова</i>	<i>кыдати</i>
<i>кочан</i> ‘качан’	<i>кым</i>
<i>крайовий</i> ‘вітчизняний’	<i>кып'іти</i>
<i>крас'н'ї</i> ‘гарно’	<i>кырвавий</i>
<i>крас'н'ї</i> ‘гарно’	<i>кырвавити</i> ‘кривавити’
<i>красота</i>	<i>кырваво</i> ‘криваво’
<i>крашанка</i> ‘крашанка’	<i>кырвавый</i>
<i>кресло</i> ‘крісло’	<i>кырд'їл'</i> ‘отара, гурт (овець, гусей, качок)’
<i>крест</i>	<i>кыртина</i> ‘купка землі, нарига кротом’

<i>кыртыц'а</i> ‘кріт’	<i>ліопатам'і</i>
<i>кырчати</i> ‘видавати звуки кр-р-р; кричати при небезпеці (про курей)’	<i>ліубы</i> ‘задня частина каблуків’
<i>кырчыт</i> ‘видає звуки кр-р-р; кричить при небезпеці’	<i>ліуны</i> ‘лушпиння’
<i>кыршына</i> ‘крихта’	<i>ліыпа</i>
<i>кыршыти</i> ‘кришити’	<i>лаїдак</i> ‘негідник, нероба’
<i>кыс'іл'</i>	<i>лаґеній</i> ‘завантажений’
<i>кысел'</i>	<i>лад</i>
<i>кытайка</i> ‘китиця, жмуток ниток і под., зв'язаних з одного кінця докупи, є прикрасою, оздобою чого-небудь’	<i>лад'н'і</i>
<i>кышен'а</i> ‘кишеня’	<i>ладувати</i> ‘вантажити’
<i>кышкы</i>	<i>лаз'н'а</i> ‘лазня’
<i>л'в'івс'киї</i>	<i>лаз'н'а</i> ‘лазня’
<i>л'в'івскый</i>	<i>лан</i>
<i>л'в'іўс'киї</i>	<i>ланцушок</i> ‘ланцюжок’
<i>л'егом'іны(а)</i> ‘ласощі, смачна їжа’	<i>лапа</i>
<i>л'ел'ійови</i> ‘фіолетовий’	<i>лахы</i> ‘одяг’
<i>л'іґба</i>	<i>лег'іс''</i> ‘невідм. легенький’
<i>л'івак</i>	<i>лег'іс''і</i> ‘легесенький’
<i>л'ід</i>	<i>лег'іс''о</i> ‘легенько’
<i>л'ізти</i>	<i>лег'іц'к'ії</i> ‘легенький’
<i>л'ін</i>	<i>легкомыс''н'і</i> ‘легковажно’
<i>л'ін'скії</i> ‘торішній’	<i>легкомысний</i>
<i>л'ін'ух</i>	<i>лег'комыс''н'і</i> ‘легковажно’
<i>л'іс</i>	<i>лед</i> ‘лід’
<i>л'іт</i> ‘лід’	<i>ледв'іц'ко</i> ‘ледве-ледве’
<i>л'іт'н'а</i> вода ‘вода кімнатної температури’	<i>ледиўка</i> ‘ожеледиця’
<i>л'ічытис''а</i> ‘лікуватися’	<i>ледови</i> ‘льодовий’
<i>л'онґу</i> ‘1 ос. одн. від льондати ‘пити понад міру’	<i>ледоўн'а</i> ‘холодильник; мерзлота, нестерпний холод’
<i>л'убйат</i>	<i>ле"г'ейда</i> ‘ледар’
<i>л'уде"ї</i> (Р.в.)	<i>лекше</i> ‘легше’
<i>л'уз'ний</i> ‘вільний, зайвий’	<i>лекшиї</i> ‘легший’
<i>ладувати</i> ‘вантажити’	<i>леліі</i> ‘від лілія’
<i>лаўкы</i> ‘мн. від лавка’	<i>лем</i> ‘лише’
<i>лемкы</i>	<i>лемк'іўс'к'і</i> ‘лемківський’
<i>лен</i> ‘льон’	<i>лемко</i>
<i>ліс'т'а</i>	<i>лемкы</i>
<i>лісиц'а</i>	<i>лен</i> ‘льон’
<i>ліс'т'а</i>	<i>лес</i> ‘ліс’
	<i>летит</i>
	<i>летиш</i>
	<i>леў</i>
	<i>лечу</i>
	<i>лижв'ар</i>
	<i>лижвар'а</i>

<i>лин</i>	<i>м'іс"ац</i>
<i>липец</i> ‘липень’	<i>м'іс'ац</i>
<i>липц"ови</i> ‘липневий’	<i>м'істо</i>
<i>липц"овий</i> ‘липневий (напр., про мед)’	<i>м'ім</i> ‘мед’
<i>лис</i>	<i>м'ітла</i>
<i>лис'т'а</i>	<i>м'іх</i>
<i>лис"т'а</i> ‘листя’	<i>м'іх прийти</i>
<i>лис'їўкы</i> ‘лисички (гриби)’	<i>М'іхал</i>
<i>лист'а</i>	<i>м'іхыр</i> ‘пухир’
<i>листок</i>	<i>м'ішкы</i>
<i>листопад</i>	<i>м'ішок</i>
<i>лити</i>	<i>молод'іс"і</i> ‘пестлива форма до молодий’
<i>лихо</i>	<i>м'џуритис"а</i> ‘мружитися’
<i>лишка</i> ‘лисиця’	<i>м'їд</i>
<i>лишыў хату</i>	<i>м'їст</i> ‘міст’
<i>л'ін</i> ‘лінь’	<i>маве</i>
<i>л'іс</i>	<i>мазак</i> ‘помазок (для гоління)’
<i>лов'ят</i>	<i>майеток</i> ‘майно’
<i>лом'ят</i>	<i>майовий</i> ‘травневий’
<i>лотава</i> ‘отава’	<i>майка</i>
<i>лоша</i>	<i>маковина</i> ‘стебло маку’
<i>лубы</i> ‘задня частина каблуків’	<i>мал'іс"і</i> ‘малесенький’
<i>лу^опата</i>	<i>мал'ованкы</i>
<i>лупы</i> ‘лушпиння’	<i>мал'овидло</i> ‘косметика; малюнок’
<i>льос</i> ‘талант’	<i>мал'ен'к'і в'ікна</i>
<i>лыж_бы</i> ‘лише б’	<i>мал'ина</i>
<i>лыжвы</i> ‘лижі’	<i>малина</i>
<i>лыжка</i> ‘ложка’	<i>малы</i>
<i>лыкати</i>	<i>маринуваний</i>
<i>лыпа</i>	<i>мас"л'аңка</i> ‘рідина, яку отримують після збивання сметани у вершкове масло’
<i>лысий</i>	<i>мас'л'ак</i> ‘маслюк (гриб)’
<i>лысого</i>	<i>мас'л'анка</i>
<i>лышка</i> ‘ложка’	<i>мас'л'ар</i> ‘продавець масла’
<i>л'ана</i> ‘базіка’	<i>масл'о</i>
<i>л'ахы</i> ‘поляки’	<i>масло</i>
<i>М(Н)икол'унц"о</i> ‘Микола’	<i>мат'ір</i>
<i>м'іс"ачок</i> ‘пестлива форма до місяць’	<i>матери</i>
<i>м'аг'іс"о</i> ‘м'яко’	<i>материйа</i>
<i>м'аг'іц'к'ій</i> ‘м'ягенький’	<i>махам</i>
<i>м'ако</i>	<i>махат</i>
<i>м'асо</i>	<i>махаши</i>
<i>м'їй</i>	
<i>м'ід</i> ‘мед’	
<i>м'ізін'ц'а</i> (Р.в.) ‘мізинець’	

<i>мац''</i> ‘дуже маленький’	<i>мн'ати</i>
<i>мац'іц''киї</i> ‘маленький’	<i>мн'атний</i>
<i>мачанка</i> ‘підлива’	<i>мн'аўкати</i>
<i>мачати</i> ‘умочувати’	<i>мн'ахко</i>
<i>медв'ід</i> ‘ведмідь’	<i>моводиї</i>
<i>ме́жа</i> ‘межа’	<i>мовоко</i>
<i>межа</i>	<i>мого</i>
<i>мел'одії</i>	<i>могти</i>
<i>мел'одийа</i>	<i>моїм</i>
<i>мене</i>	<i>моїма</i>
<i>мерз'л'ак</i>	<i>моїа</i>
<i>мери(е)н'д'а</i> ‘їжа пастухів’	<i>моїе</i>
<i>метер</i>	<i>моїого</i>
<i>мешкан'ц'а</i> (Р.в.)	<i>моїому</i>
<i>мешкати</i>	<i>моїу</i> ‘ж.р. мій’
<i>ми</i>	<i>мокро</i>
<i>миша діўчина</i>	<i>мол око</i>
<i>мише</i>	<i>молод'іж</i> ‘молодь’
<i>мила п'ідлогу</i>	<i>молода</i>
<i>мис'л'іти</i> ‘думати’	<i>молодиї</i>
<i>мис'л'у</i> ‘думаю’	<i>молоко</i>
<i>Михал</i>	<i>молоточок</i>
<i>Михаў</i> ‘Михайло’	<i>молочарн'а</i> ‘молочний цех’
<i>миша</i>	<i>мому</i>
<i>м'істо</i>	<i>мордеґа</i> ‘страждання, мордування’
<i>мйаг'іс''і</i> ‘м'якенький’	<i>мороз</i>
<i>мйаг'іс''о</i> ‘м'якенько’	<i>мороз'ц'а</i> (Р.в.) ‘іній’
<i>мйахк'іст</i>	<i>морока</i>
<i>мйахко</i>	<i>морос</i> ‘мороз’
<i>младенец</i>	<i>моста</i>
<i>младиї</i>	<i>мосуритис''а</i> ‘супитися, хмуритися (про людину)’
<i>млака</i> ‘калюжа’	<i>мотовыво</i> ‘пристрій, на який намотували пряжу’
<i>млин'ц'а</i> (Р.в.) ‘жорна ручні (для зерна)’	<i>мотуска</i>
<i>млинок</i> ‘кухонна машинка для мелення кави, горіхів тощо’,	<i>мочариско</i> ‘велике болото’
<i>млода</i>	<i>мўака</i> ‘калабаня’
<i>млодиї</i> ‘молодий’	<i>мулоко</i>
<i>млойіти</i> ‘нудити’	<i>мўодиї</i>
<i>мн'агон'к'її</i>	<i>муха</i>
<i>мн'асар</i> ‘м'ясник’	<i>мухы</i>
<i>мн'асистий</i>	<i>мы</i>
<i>мн'асо</i>	<i>мыдличка</i> ‘коробка для мила’
<i>мн'ата</i>	<i>мыдло</i> ‘мило’
	<i>мыдўо</i> ‘мило’

- мырчати* ‘бубоніти (під ніс)’
мыс"л'ат ‘думають’
мыт'а ‘миття’
мыти
мыш
н'урка ‘пірнути, скочити у воду вниз
головою’
н'ан'о ‘батько’
н'ан'ове ‘батькове’
н'іж ‘буде’
н'іж
н'із вел'кыі ‘великий ніс’
н'імец
н'іхот ‘ніготь’
н'ічка
н'іш тупий
н'ішка
н'ус ‘мин.ч. 3 ос.одн. від нести’
на до'роз'і
на мому
на ноз'і
на твоім
на чел'і ‘на чолі’
на'стол'і
найвес"іл'иш ‘найвеселіший’
наймолотшый
наб'іло
набоі
набрызгають
наволоки ‘шнурівки до взуття’
надокучливиі
наж ‘ліс’
наж ‘нар'ід’
назад^m ‘с'уда’
найенчатис"а ‘настогнатися’
нак'іл'о ‘наскільки’
наконец ‘нарешті’
нам'іст ‘замість’
намелениі
намйаг'ко ‘рідко, некруто (про варене
яйце)’
намйаст ‘замість’
намыдлити ‘намилювати’
нан'еб'еско ‘блакитним кольором’
- наобл'ікати* ‘понадягати багато одягу’
наодмаш ‘з розмаху’
наоколо ‘довкола’
наомис'н'і ‘навмисне’
наос"л'ен ‘навмання’
наостатку ‘наприкінці, наостанку’
наострени ‘нагострений’
наострити ‘нагострити’
наочары ‘окуляри’
нап'іучерев'ікы ‘мешти’
нап'іхоту ‘пішки’
нап'ішо
написано
напйекно ‘геть-чисто, зовсім’
напол'ігати ‘наполягати’
напоминати ‘нагадувати’
напомпувати ‘накачати води, яка йде
з-під землі по трубах’
напопрени ‘наперчений’
напоприти ‘наперчити’
напотемкы ‘в п'ітьмі’
напохапкы ‘похапцем’
напочекан'у ‘терміново, негайно
відразу’
напраўйати ‘ремонтувати’
напродаі ‘для продажу’
напучыти ‘на(з)дути (кишечник)’
нарабйати ‘наробляти’
нарабувати ‘награбувати’
нараз ‘зараз, за одним разом’
нарайіти ‘порекомендувати’
нарвани ‘запальний, невірноважений’
нарид ‘народ’
нарикати ‘нарікати’
нарисуваниі
нарож'ин'а ‘народження’
нарозумйати ‘повчати’
нарос"ц'іж ‘навстіж (напр. про двері)’
нас"ін'а ‘насіння’
нас"ічы ‘насікти’
насилу
наскрептани ‘очищений від
лушпиння’

<i>наскрептати</i>	‘начистити	сирої	<i>нурка</i>
картоплі’			<i>нурца</i>
<i>насмарувани</i>	‘намащений’		<i>нус</i> ‘нести’
<i>насмарувати</i>	‘намастити	жиром,	<i>об’ат’а</i> ‘обійми’
маслом’			<i>об’аул’ін’а</i> ‘оголошення’
<i>насп’ілку</i>	‘спільно’		<i>об’ід</i>
<i>наспак</i>	‘навпаки’		<i>об’ійс’т’(ц’)а</i> ‘садиба, двір’
<i>настарчыти</i>	‘настачити’		<i>об’ірвус</i> ‘обідранець’
<i>начас</i>	‘вчасно’		<i>об’іт</i> ‘обід’
<i>нашым</i>			<i>обаватис’а</i> ‘сумніватися’
<i>не</i>			<i>обар’ан’ц’а</i> (Р.в.) ‘бублик’
<i>него</i>	‘Р.в. від він’		<i>обачытис’а</i> ‘схаменутися’
<i>недаўній</i>			<i>оберечы</i> ‘зберегти’
<i>нез’лі</i>	‘добре, непогано’		<i>обзыр’ати</i> ‘перевіряти’
<i>нез’лі</i>	‘непогано’		<i>обл’аст</i>
<i>не’лехко</i>	‘важко, складно’		<i>обл’аштувати</i>
<i>нейе</i>	‘нема’		<i>облакы</i> ‘хмари’
<i>нел’ехко;</i>			<i>област</i>
<i>неприйател’</i>	‘ворог’		<i>облачко</i> ‘вікно’
<i>нервус</i>	‘нервова людина’		<i>облечын’а</i> ‘одяг, білизна’
<i>нес’м’ілії</i>			<i>оболочина</i> ‘пошивка’
<i>несу зо_собом</i>	‘несу зі собою’		<i>оборона</i>
<i>неумыс’н’і</i>	‘ненавмисне’		<i>об’цас</i> ‘каблук’
<i>нец’кы</i>	‘ночви’		<i>обрабйати</i> ‘доробляти’
<i>нешчес’т’(ц’)а</i>	‘нещастя’		<i>обрус</i> ‘скатертина’
<i>низ’іц’ко</i>	‘низенько’		<i>обры́жын’а</i> ‘огида’
<i>низ’іс’і</i>	‘низенький’		<i>обрыдити</i> ‘викликати огиду’
<i>низ’іс’о</i>	‘низенько’		<i>обрыпатис’а</i> ‘оббитися, поколупатися
<i>никто</i>			(про піч, стіну тощо)’
<i>ниско</i>			<i>обу́ачко</i> ‘хмарка’
<i>ниточки</i>			<i>обут’а</i>
<i>нихто</i>			<i>обцен’гы</i>
<i>нич</i>	‘нічого’		<i>обчернити</i>
<i>ничыі</i>			<i>обырвы</i> ‘брови’
<i>нишчыти</i>			<i>оген</i>
<i>н’іч</i>			<i>огн’а</i>
<i>нов’іс’і</i>	‘новенький’		<i>огородец</i> ‘невеликий за розміром
<i>нога</i>			город’
<i>ногом</i>			<i>огрі’ван’а</i> ‘опалення’
<i>ногы</i>			<i>огурок</i>
<i>ножы</i>			<i>од гнеска</i> ‘відтепер’
<i>нонашко</i>	‘хресний батько’		<i>од пол’а</i>
<i>нос’ат</i>			<i>од хоробы</i>
<i>нужда</i>			<i>од’:іл’ін’а</i> ‘відділ’

од':іл'но 'відокремлено, окремо'
 од':ілити
 од'т'анути
 од'т'ати
 од'т'інити
 одб'іл'ач 'відбілювач'
 одб'ір 'відбір'
 одберач пис'ма 'адресат'
 одбытис'а 'відбутися'
 одв'ідати
 одвлечи 'відволікти'
 одводити 'відводити'
 одган'ати
 одгварити 'відговорити'
 одгрызти
 оддавати 'віддавати'
 оде(д)жа 'одяг'
 оде́жа
 оджывіятис''а 'харчуватися'
 одзнака 'значок'
 одзыў
 одказати 'відмовити'
 одкал' 'звідки'
 одкал'си 'звідкись'
 одкарміати' 'відгодовувати'
 одкрывати
 одкрыт'а 'відкриття'
 одмыкати
 одпочити 'відпочити'
 одправа 'відправа'
 одпровадити
 одрабл'ати 'відробляти'
 одречы 'відповісти'
 одроблене
 одс''в'іжувати 'відсвіжувати'
 одс''ічы 'відсікти'
 одсподу 'знизу'
 одсыпати
 одт'ати 'відрізати'
 од^мпороти
 од^мпровадити
 од^мхылити
 од^мц'в'істи 'відцвісти'
 одц'в'істи

одыйти
 одыйти 'відійти'
 ожеледина
 ожи^енитис''а
 озеро
 озму '1 ос. одн. від взяти'
 окопистий 'повний (з верхом)'
 окрут'н'і 'жахливо, страшенно'
 окут'а 'обковування'
 Ол'га 'Ольга'
 ол'ій 'олія'
 ол'ійарск'ій 'олійний'
 Олександр
 Олена 'Ольга'
 олива 'олія'
 олуўко 'олівець'
 он 'він'
 он де'' 'ось там'
 она 'вона'
 онде
 оне 'це, оце'
 они 'вони'
 Онуфер 'Онуфрій'
 онучы 'мн. онучі'
 оны
 оп'іўночы 'опівночі'
 опал'ін'а 'опалення'
 опалати 'віяти'
 опалачка 'віяло'
 опалений 'припалений вогнем'
 опар'уўу 'обшпарювати'
 опата 'лопата'
 оперезати
 опл'іча 'жіноча сорочка до пояса'
 ор'і'х 'горіх'
 ор'іх
 ореў
 орихови 'горіховий'
 оркестор
 Орко 'Орест'
 ос' 'вісь'
 ос''ідли 'який постійно проживає на певному місці'
 ос''ін' (осени 'Р.в. від осінь')

<i>ос'м'ишытис"а</i> ‘поставити себе в смішне становище’	<i>п'ін'аз'і</i> ‘гроші’
<i>ос'ми^ей</i>	<i>п'ісок</i>
<i>оселедец</i> ‘оселедець’	<i>п'істунка</i> ‘нянька’
<i>осем</i>	<i>п'іт_пор'іх</i> ‘під поріг’
<i>осемдес"ат</i> ‘вісімдесят’	<i>п'іўдруга</i> ‘півтора’
<i>осемка</i>	<i>п'іўперек</i> ‘навпоперек’
<i>осемнац:ет</i> ‘вісімнадцять’	<i>п'ічн'іти</i> ‘збільшуватися обсягом від насичення водою’
<i>осемсто</i> ‘вісімсот’	<i>п'ішки</i>
<i>Осип</i> ‘Йосип’	<i>п'ішло</i>
<i>осмиї</i> ‘восьмий’	<i>п'ішло прахом</i> ‘назавжди’
<i>осмы</i>	<i>п'ішоў</i>
<i>остат'н'ії</i> ‘останній’	<i>п'ішы</i> ‘пішки’
<i>остриї</i> ‘гострий’	<i>п'іад:ес'ат</i>
<i>острис"</i> ‘дуже гострий’	<i>п'ут'н'а</i>
<i>острис"і</i> ‘гострий, гостресенький’	<i>па'ц'урки</i>
<i>остроз'кый</i>	<i>паїка</i> ‘частка’
<i>острозкый</i>	<i>пал'ін'а</i> ‘палення’
<i>от:ал'</i> ‘звідти’	<i>пал'інка</i> ‘горілка’
<i>от'ц'а</i> (Р.в.) ‘священник’	<i>пал'ец</i>
<i>от'ц'і</i> мн. ‘священник’	<i>палец</i>
<i>отде</i>	<i>палц'і</i> (Д.в.)
<i>отец</i>	<i>пал'ц'і</i> (мн.)
<i>отпов'ідати</i> ‘відповідати’	<i>пам'ат</i>
<i>охоронити</i>	<i>памйат</i>
<i>оцет</i> (в'іцту ‘Р.в. від оцет’)	<i>памн'ат</i>
<i>очы</i> ‘мн. від око’	<i>памн'атати</i>
<i>п(й)ец</i> ‘піч’	<i>пампух</i>
<i>п'атдес"ат</i>	<i>папендек'ел'</i> ‘картон’
<i>п'ігулка</i> ‘таблетка’	<i>пар'іпки</i> ‘(мн.) парубок’
<i>п'ід</i> ‘горище’	<i>пас</i> ‘ремінь’
<i>п'ід'н'іб'ія</i> ‘піднебіння’	<i>пасла</i>
<i>п'ід'т'ати</i>	<i>пасок</i>
<i>п'ідбиўка</i> ‘пасероване борошно як заправка до страви’	<i>патык</i>
<i>п'ідгартати</i> ‘підсипати землею стебла картоплі’	<i>паук</i> ‘павук’
<i>п'ідзерати</i> ‘підглядати’	<i>паучына</i> ‘павутина’
<i>п'ідзол'увати</i> ‘прибити підметки’	<i>пах</i> ‘запах’
<i>п'ідли</i> ‘підлий’	<i>пац"оркы</i> ‘коралі’
<i>п'ідл'ісок</i> ‘фіалка лісова (бот.)’	<i>пац"уркы</i> ‘коралі’
<i>п'ідлиўка</i>	<i>пац'а</i>
<i>п'ідсипало с'а</i> муку	<i>пе'рогы</i>
<i>п'ін'аз"</i> ‘монета’	<i>пеїсы</i>
<i>п'ін'аз"і</i> ‘гроші’	<i>пе"санка</i>
	<i>пекар</i>

пекар'а
 пеленати
 пелехатий 'кудлатий'
 пенз'л'а (Р.в.) 'пензель'
 пер'іг
 перко 'пір'їнка'
 перо 'пір'їна'
 перс"т(е)ник
 перс"ц'ін (Р.в. одн. перстен'а)
 'перстень'
 першы
 пес
 пес"ц"ох 'розпещена дитина'
 пестка 'кісточка'
 пестраки 'ластовиння'
 пет'л'уваний 'питльований (хліб)'
 петл'ована 'борошно, мілко змелене'
 петл'увани 'просіяний – про борошно
 дрібного помолу'
 петл'увати 'молоти і просіювати
 борошно дрібного помолу'
 пеўниц'а 'погріб, льох'
 пех 'невдача'
 пец 'піч'
 печ'інка
 печариц'а 'печериця'
 печарка 'печериця'
 печат 'печатка'
 печиво 'печиво'
 печи'нка 'печінка'
 печы 'пекти'
 пі'рина
 пийачыско 'згруб. до пияк'
 пил'ник 'напилок'
 пил'ка
 пироги
 пис'мо
 писатис"а 'мати прізвище'
 писемно 'письмово'
 пити
 пиўка
 пишеме
 пишу
 пишут
 пишчаў(л)ка 'сопілка'

пишчок 'свисток'
 піст
 піти
 пйаний
 пйат
 пйатка
 пйон 'висок, прилад для вимірювання
 вертикальності'
 пл'іт
 пл'ан:уї 'поганий, марний, чужий'
 пл'ани
 план:уї 'поганий, марний, чужий'
 плахта
 плеч'атий 'плечистий (про людину)'
 плух
 пльвак 'плавець'
 по вод'і
 по крыйому 'крадькома'
 по хлоп'і 'по чоловікові'
 повава 'стеля'
 повуденок
 побити
 побож'н'і
 побутовий
 повересло 'перевесло'
 повересуо 'перевесло'
 повоўын'а
 под'іў
 подабатис"а 'подобатися'
 пожыточний
 пожычка 'позика'
 поз"в'ірскы 'по-звірячому'
 поз"омкы 'лісові суніці'
 позаочы 'позаочі'
 поздраўл'ін'а 'вітання'
 познати 'впізнати'
 пойединчый 'одинарний'
 покус 'потрохи'
 покус"ц'іц'ка 'потрішечки'
 покус"ц'ок 'потрохи'
 покырышитис"а 'покрышитися'
 пол'с'киї
 пол'убл'ат
 пол'овина

пол'оскати
 по-лемк'їўскы
 полом'ін (плом'ін, -мени) 'полум'я'
 полоскати
 полотенеце
 полоти
 полотно
 полуд'н'овий
 полум'я 'полум'я'
 помал'іс'і 'помаленьку'
 помалы 'повільно'
 помац'іц'кы 'помалу'
 помыі
 помыток 'ганчірка'
 понечас'і 'згодом'
 поп'іл
 поп'іт хижоў
 поп'іў 'попіл'
 попадаво
 попел
 попл'антати 'сплутати'
 пополудн'і
 попр'у 'Д.в. від попер 'чорний перець'
 попревертати 'поперевертати'
 поперед 'повз'
 поприятати 'поприбирати'
 попытаний 'навіжений'
 пор'іх
 пор'адок
 пор'іх
 пораіти 'порадити'
 порайіти 'порадити'
 поратунок 'порятунок'
 пориг 'поріг'
 порйадити 'порядкувати'
 порйадн'і 'гарячкувати; зопалу робити
 що-небудь'
 порйадн'і 'порядно'
 порож'н'і
 пороз'шмарйани 'розкиданий'
 пороснени 'порослий'
 порох'іўник 'легкий плащ'
 порохн'авий 'гнилий'
 порохнина
 порохниц'а 'гниле дерево'

порошыско 'великий порох на дорозі'
 порпл'і 'лупа'
 порткы 'чоловічі штани'
 порунтувати 'пошкодити'
 поруча 'перила'
 пос'в'ідка
 пос'ідит 'посидить'
 пос'ійати 'посіяти'
 пос'ц'іл' 'постіль'
 пос'т'іл'
 постаўничка 'підсвічник'
 пострйамбани 'обторочений,
 обтріпаний по краях (про
 тканину)'
 посуха 'засуха'
 пот'ігати 'потягати'
 пот'л'а 'до цих пір'
 потаргани 'розірваний'
 поташ 'сода'
 поті'м
 потихы 'потихеньку'
 потл'а 'до цього місця, досі'
 потрафити 'посміти, наважитися'
 поўбирали с'а
 поўмерали 'повмирали'
 поўотно
 почекаї
 пошто 'навіщо'
 пр'а'жа
 пр'іходили
 пр'атачка 'прибиральниця'
 пражене молоко 'варене молоко'
 праотец 'прабатько'
 прах
 прац'уйут
 прел'ікатис'а 'переодягатися'
 предм'іс'ц'а 'передмістя'
 предовшыткым 'передусім'
 предостат'н'ій 'передостанній'
 преконатис'а 'переконатися'
 прес'в'ітл'ін'а 'рентген'
 прес'в'ічувати 'просвітлювати'
 прес'н'івати 'переспівати'

прес'в'іт'л'ін'а 'рентген,
 флюорографія'
 престрашылас'а 'налякалася'
 прет.ым 'раніше'
 приїде
 приїмуд в школу
 прийти до пор'атку
 приву'с 'привіз'
 призвычайн'а
 приїзд
 приїхати
 прин'ус 'мин.ч. до принести'
 припасуйу 'І ос.одн. від припасувати
 'підігнати під розмір'
 прис'вачати 'присвячувати'
 прис'ігати 'присягати'
 пришїа 'прийшла'
 продукційа
 проїхати
 промовец
 пропагандиста 'агітатор'
 прос'ат
 прос'ц'іс'і 'простенький, рівний'
 прос'ц'іс'о 'простенько'
 прос'ц'ух 'простак'
 пїахта 'рядно'
 пудел'ко 'коробка'
 пудеїко 'коробка'
 пул'арес 'гаманець'
 пуст 'пусти'
 пустий
 пустка
 пут'н'а 'відро дерев'яне'
 пут'н'її 'добрий'
 пїуг
 пух
 пчола
 пшеница
 пшеницу
 пырскати
 пырич 'фурункул'
 пыскатий
 пыскувати 'неввічливо розмовляти'
 р'абыї
 р'асний

р'іт_за роком
 р'ітко
 р'іх
 р'абыї
 р'ад
 р'адок
 р'асний
 р'іх
 р'ічка
 рад'іс'к'
 рад'іст
 радийо 'радіо'
 рад'ійо
 рак
 рамы
 раса
 рата 'оплата частинами'
 ратувати
 рїа 'іржа'
 рїав'іти 'іржавіти'
 рев'ізійа
 рем'ін 'ремінь'
 ржаўчина
 ржати 'іржати'
 рїзати
 риб'ар 'рибалка'
 риб'арство 'риболовля'
 риднути 'ріднути'
 рижни 'різний'
 рижниц'а 'різниця'
 ризанка 'локшина'
 риї 'рій'
 рик 'рік'
 рика 'ріка'
 рин'з'а 'шлунок телячий'
 рис'ік 'грифель, крейда'
 рити
 риїни 'рівний'
 рїадити 'керувати'
 рїаўк 'крик'
 рїаўчати 'кричати'
 рїохтати 'рохкати'
 роб'ілі
 роб'іт'н'а 'майстерня'

<i>роба</i>	<i>рыхтувати</i>
<i>рогы</i>	<i>р'ук</i> 'говорив'
<i>родак</i> 'родич'	<i>р'аса</i>
<i>родинатис''а</i> 'родичатися'	<i>с костурком</i>
<i>родич</i> 'іу'	<i>с п'іску</i>
<i>родиче</i> 'батьки'	<i>с тритцетого року</i>
<i>родиче</i> 'мн. від родич'	<i>с хмаром</i>
<i>роз'л'ізлиї</i> 'неміцний, нетривкий'	<i>с центра</i>
<i>роз'л'ічати</i> 'розрізняти'	<i>с''а</i> 'себе'
<i>роз'т'ік</i> 'місце поділу дороги'	<i>с''а</i> 'ся'
<i>розвид'н'атис'а</i>	<i>с''ады-тады</i> 'сюди-туди'
<i>розво</i> <i>џу</i> 'розчиняти'	<i>с''ако-тако</i> 'сяк-так'
<i>розвожу</i> 'розвозити'	<i>с''аг</i> 'метровий відрізок деревини, розділений надвоє чи начетверо'
<i>роздор'іж</i> 'а	<i>с''аду</i>
<i>роз^{жс} з''амати</i> 'розім'яти, напр., спину'	<i>с''арчыти</i> 'падати дуже дрібними краплями (про дощ)'
<i>розйас'н'ін'а</i> 'роз'яснення'	<i>с''ачытис''а</i> 'просочуватися, витікати дрібними краплями'
<i>розмаітій</i>	<i>с''в'ати</i> 'святий'
<i>розмаіты</i> 'різні'	<i>с''в'аточни</i> 'святковий'
<i>розмаріі</i>	<i>с''в'ачени</i> 'святий'
<i>розмл'ацкати</i> <i>компер'і</i> / <i>гнул'і</i> /	<i>с''в'аченина</i> 'святий, великодня їжа'
<i>бандуркы</i> 'розім'яти картоплю'	<i>с''в'ато</i>
<i>рок</i>	<i>с''в'аточній</i>
<i>ропа</i> 'нафта-сирець'	<i>с''в'аченина</i> 'пасха, освячена в кошику'
<i>рос''іу</i> 'юшка з вареного м'яса'	<i>с''в'іжи</i> 'свіжий'
<i>рос'іл</i> 'юшка з вареного м'яса'.	<i>с''в'іжиї</i>
<i>роса</i>	<i>с''в'іжина</i>
<i>рубец</i> 'рубець'	<i>с''в'іжы</i> <i>овочы</i>
<i>рудеро</i> 'слово без певного змісту'	<i>с''в'іжына</i> 'дичина'
<i>руж</i>	<i>с''в'із'іс''і</i> 'свіженький, свіжесенький'
<i>ружа</i> 'троянда, рожа'	<i>с''в'іт</i> 'світ'
<i>ружовий</i>	<i>с''в'ітелко</i>
<i>ружово</i> 'рожево'	<i>с''в'ітити</i>
<i>рук</i>	<i>с''в'ітліиц'а</i>
<i>рука</i>	<i>с''в'ітовий</i>
<i>рукы</i> <i>свербл''ат</i>	<i>с''в'іч:ыти</i> 'свідчити'
<i>рул'он</i> 'рулон'	<i>с''в'ічка</i>
<i>рускый</i>	<i>с''в'ічын'а</i> 'свідчення'
<i>рухы</i>	<i>с''вато</i> 'святий'
<i>рыба</i>	<i>с''ваточни</i> 'святковий'
<i>рыбар</i>	<i>с''вачын'а</i> 'освячення'
<i>рыбар'а</i>	<i>с''і</i> <i>џын'а</i> 'сидіння'
<i>рыж</i> 'рис'	
<i>рык</i> 'рев'	
<i>рынва</i>	

с''ідем ‘сім’
с''ідити ‘сидіти’
с''ім
с''імдес''ат
с''імнадцет
с''імнац:ет ‘сімнадцять’
с''імнац:етеро ‘сімнадцятеро’
с''імсто ‘сімсот’
с''іно
с''ітк'іўка ‘волейбол’
с''к'іл'ко
с''л'ід
с''л'ім ‘слід’
с''л'уп ‘шлюб’
с''м'іве
с''м'ілії
с''м'ім'а ‘сміття’
с''м'ім'арка ‘лопатка для сміття’
с''м'ітниско ‘смітник’
с''м'іх ‘сміх’
с''м'ішн'і ‘смішно’
с''н'івак
с''н'іваме
с''н'іванка ‘пісня’
с''н'івати
с''н'ід ‘низ’
с''н'ід'н'ії ‘нижній’
с''н'ідниц''а
с''н'іл'нота
с''н'іў
с''н'іўбес''ідник
с''н'ішний ‘швидкий’
с''т'ашка
с''т'іна
с''упати ‘сідати (дитяче мовлення)’
с''х'ід
с''ц'ікатис''а ‘казитися, лютувати (про людину)’
с''ц'ус ‘штабель, рівно складений ряд дров’
с'агы ‘метрові дрова’
с'в'ідоцтво
с'ідити
с'ірка
с'л'епий ‘сліпий, незрячий’

с'л'епота ‘сліпота’
с'л'ід
с'л'ім ‘слід’
с'л'усар ‘слюсар’
с'н'іг
с'н'іговиц''а ‘дощ зі снігом і вітром’
с'н'ідан'а ‘сніданок’
с'н'ідати
с'н'іте ‘зерно без зародків’
с'п'ід'н'ії ‘нижній’
с'п'ідник ‘нижня спідниця’
с'т'ати ‘відтяти’
с'т'іна
сажа ‘сажа’
сало ‘сало’
сал'он ‘салон’
сало
сам'іс''і ‘саменький’
сам'іц''кії ‘самісінький’
сан'і ‘сани’
санкы
сведры
свин'а
свин'ский ‘свинський’
своб'ідно ‘вільно’
свого
своїм
своїма
своїх
своїа
своїе
своїого
своїой ‘своєї’
своїому
своїу ‘ж.р. свій’
свому
сел'о
село
семії
семого
середина
серед'' села
серна ‘косуля’
сесії ‘цей’

<i>сестра</i>	<i>соб'ї</i>
<i>сесы 'ці'</i>	<i>сокыра</i>
<i>си'л'</i>	<i>солов'її</i>
<i>син</i>	<i>соловеїко</i>
<i>син'її</i>	<i>солод^ткыї</i>
<i>си^ол'ничка</i>	<i>солонина 'свинне сало'</i>
<i>сирота</i>	<i>сонечко</i>
<i>ситко 'ситечко для проціджування рідини'</i>	<i>сорока</i>
<i>скалка</i>	<i>сорокатиї 'строкатиї'</i>
<i>скалка</i>	<i>сп'їшити</i>
<i>сквершчок 'цвіркун'</i>	<i>спілиц'ї</i>
<i>скеўко 'скло для лампи'</i>	<i>спл'ат</i>
<i>скисўе</i>	<i>споткати 'зустріти'</i>
<i>сколомутити</i>	<i>справуван'а 'поведінка'</i>
<i>скор'ї</i>	<i>справуватис''а 'вести себе пристойно'</i>
<i>скора 'шкіра'</i>	<i>спухўе</i>
<i>скорїани 'шкіряний'</i>	<i>сребро 'срібло'</i>
<i>скоштовати 'скуштувати'</i>	<i>срибло 'срібло'</i>
<i>скупар 'жадібна людина'</i>	<i>ст'їл</i>
<i>скупар'а (Р.в.)</i>	<i>ст'їў</i>
<i>скупитис''а</i>	<i>стари'ст</i>
<i>сл'абїї</i>	<i>старожытнїї</i>
<i>сл'ово</i>	<i>старос''їїна 'найстарша свашка на весіллі'</i>
<i>слабїї</i>	<i>стешка</i>
<i>слез'' 'оселедець'</i>	<i>стичн'ови 'січневий'</i>
<i>слез' 'оселедець'</i>	<i>стойу</i>
<i>слизгавиц''а 'ожеледиця'</i>	<i>сторона</i>
<i>сли'згавиц'а 'ожеледь, ожеледиця'</i>	<i>стоўчыс''а 'розбитися (про посуд)'</i>
<i>слиско</i>	<i>стр'амба 'клаптик'</i>
<i>слиўкы 'чорнослив'</i>	<i>стр'їл'ати</i>
<i>слов'їк</i>	<i>стр'їлек'її 'стрілецький'</i>
<i>словакы</i>	<i>стр'їлец 'стрілець'</i>
<i>слово</i>	<i>стр'їча 'зустріч'</i>
<i>слоїк 'скляна банка'</i>	<i>страна</i>
<i>слота 'сльота'</i>	<i>стратитис''а 'загубитися'</i>
<i>слуп 'стовп'</i>	<i>страшити 'лякати'</i>
<i>слыза 'сльоза'</i>	<i>стрык</i>
<i>смак</i>	<i>студ'н'а</i>
<i>смалец</i>	<i>стыд</i>
<i>смерек 'смерека'</i>	<i>стырчати 'виступати'</i>
<i>смотр'атс''а 'дивляться'</i>	<i>сук'еңка</i>
<i>сн'їг</i>	<i>сукишїї 'сухішїї'</i>
<i>совонина 'солонина'</i>	<i>сўово 'слово'</i>
	<i>сўоїк 'скляна банка'</i>

<i>сус'ід</i> ‘сусід’	<i>твойу</i> ‘ж.р. твій’
<i>сўуга</i> ‘наймит’	<i>твому</i>
<i>сўужыти</i> ‘працювати, найнявшись на роботу’	<i>тел'а</i>
<i>сух'іс'і</i> ‘сухенький’	<i>тераз'н'і</i> ‘теперішній, сучасний’
<i>сух'іс'о</i> ‘сухенько’	<i>теребити</i> ‘очищати’
<i>сушены</i>	<i>терезбиї</i> ‘тверезий’
<i>сх'існувати</i> ‘скористатися чимось’	<i>тес'ц'о</i> ‘тесть’
<i>схал'іти</i> ‘змарніти’	<i>тес'ц'ова</i> ‘мати дружини’
<i>сход^тка</i> ‘зустріч’	<i>ти</i> ‘тобі’
<i>сцукрытис'а</i> ‘зацукруватися (про мед)’	<i>тиг_л'уде'ї</i>
<i>сын</i>	<i>тиг'ер</i> ‘тигр’
<i>сыр</i>	<i>тикше</i> ‘тихіше’
<i>сытій</i>	<i>тис'ача</i> ‘тисяча’
<i>сыўзы</i> ‘сльози’	<i>тих'іс'і</i> ‘тихесенький’
<i>т'ўтка</i> ‘тітка’	<i>товочыти</i> ‘м'яти, топтати’
<i>т'ажкый</i>	<i>тоб'і</i>
<i>т'аш^{жс}ко</i>	<i>тож</i> ‘також’
<i>т'ашко</i>	<i>тон'іс'і</i> ‘тонесенький’
<i>т'ашкый</i>	<i>тон'іц'кий</i> ‘тоненький’
<i>т'іло</i>	<i>топелец</i> ‘потопельник’
<i>т'ін</i>	<i>топени</i> ‘переплавлений’
<i>т'іс'ача</i> ‘тисяча’	<i>топлениї</i> ‘переплавлений’
<i>т'іўна</i> ‘тільна (корова)’;	<i>торы</i>
<i>та</i> ‘ж.р. до той’	<i>тоту</i>
<i>таг_мусит быти</i>	<i>тоты</i> ‘ті’
<i>таг_богато</i>	<i>точ'н'і</i>
<i>таг_у_нас было</i>	<i>традиції</i>
<i>тады-с'ады</i> ‘туди-сюди’	<i>транвай</i> ‘трамвай’
<i>такий</i>	<i>тратити</i>
<i>такы</i>	<i>трафити</i> ‘влучити’
<i>там</i>	<i>трафйати</i> ‘потрапляти’
<i>тамтот</i>	<i>трафйатис'а</i> ‘траплятися’
<i>тан'ц'у (Р.в.)</i> ‘танець’	<i>трафл'у</i> ‘1 ос.одн. від трафити ‘потрапити, влучити’
<i>тарелик</i> ‘тарілка’	<i>трет'ому</i>
<i>тарелик</i> ‘тарілка’	<i>трйох</i> ‘трьох’
<i>твого</i>	<i>турецке</i>
<i>твоім</i>	<i>тутен'шиї</i> ‘тутешній’
<i>твойа</i>	<i>ты</i>
<i>твое</i>	<i>тыж</i> ‘теж’
<i>твойого</i>	<i>тырмосити</i>
<i>твойому</i>	<i>тыц'о</i> ‘тільки, лише’
<i>твойу</i>	<i>т'а</i> ‘тебе’
	<i>у:ка</i> ‘лука’

- уйко 'материн брат'
 уйчина 'дядина, дружина материного брата'
 уйчынин 'належний дружині материного брата'
 уб'іч (мн. убочы) 'узбіччя, схил гори'
 убран'а 'одяг'
 убыти 'убувати, зменшуватися в кількості'
 уважн'і 'уважно'
 угел' 'вуглина; вугілля'
 углуб'ін'а 'заглиблення'
 углубіатис"а 'заглиблення'
 угол 'ріг будівлі, куток приміщення'
 угынатис"а 'ухилитися'
 удишо 'гачок для риболовлі'
 удити 'вудити'
 уд^тка 'вудка'
 уж 'вуж'
 ўз"аў
 ўз'ала
 уз'іс"і 'вузесенький'
 уз'кый
 узалежнени 'залежний від кого-небудь'
 узда 'вуздечка'
 уздечка 'вуздечка'
 узел 'вузол'
 узко 'вужько'
 узкый
 узлики 'мн. від вузлик'
 уз^к'ії
 уідливо
 уйко 'дядько'
 уйтис"а 'зійти, минутися без осуду'
 уйчына 'дружина материного брата'
 Україна
 українец
 українка
 українс'кий
 українский
 ул'иц'а 'вулиця'
 ули 'вулик'
 улиц"а
 улиц'а 'вулиця'
 умыс"н'і 'навмисне'
 умысни 'навмисний'
 ўотава 'отава'
 ўпасти^е
 ўперт'ух 'вперта людина'
 упрашати 'упрошувати'
 ўрано
 урватис"а 'обірватися'
 урвител' 'зірвиголова'
 уро́жай 'урожай'
 уро́жайни 'врожайний'
 урочыста п'іс'н'а 'гімн'
 ўс"ади 'усюди, скрізь'
 ус"м'іх 'посмішка'
 ус"п'ішно
 усунутис"а 'зникнути, відійти з поля зору'
 ўсыпа 'напірник для пошиття перини, подушок'
 уўц'а 'вівця'
 уўчар 'вівчар'
 уферма 'вайло, неохайний'
 ухати 'вухатий'
 ухо (ушко) 'вухо'
 уц'а 'вівця'
 уцтиви 'чесний, сумлінний'
 уцтивіст 'чесність, сумлінність'
 учар 'вівчар'
 учар'а (Р.в.)
 учарн'а 'вівчарня'
 ўчера
 ўчес"н'і 'своєчасно, вчасно'
 учи 'овечий'
 ўчора
 учынок 'доброчинство'
 учител'ове 'учитилеве'
 уш 'воша'
 уша 'воша'
 ушко ўын'а 'пошкодження'
 ушыви 'вошивий'
 ф_колисанкы
 ф_солон'і
 ф_хыжах

- ф'ізол'а 'квасоля'
 ф'ізола 'квасоля'
 ф'ійак'ер 'каре́та, легкий екіпаж'
 ф'ійалка 'фіалка'
 ф'ійаукови 'бузковий, світло-фіолетовий'
 ф'іл'іжаңка 'маленьке горня́тко для кави'
 ф'іра
 ф'іраңгы 'тюль'
 ф'ірчак 'цвіркун'
 ф'іст 'хвіст'
 фават 'шматок'
 файка 'люлька'
 фал'а 'велика хвиля'
 фал'ат 'шматок, окраєць'
 фал'дистий 'зі складками'
 фал'дувати 'збирати у складки';
 фал'ды 'складки (про одяг)'
 фалат 'шматок, окраєць'
 фалд 'складка на одязі'
 фалдистий 'зі складками'
 фалдувати 'збирати у складки'
 фалистий 'зі складками'
 фаме(і)лийа 'прізвище'
 фамел'ийа 'родина'
 фамелийа 'родина'
 фарб'арн'а 'фарбувальня'
 фарбувани 'фарбований'
 фастригувани 'наметаний'
 фастригувати 'наметати'
 фасувати 'регулярно щось отримувати, напр. заробітню плату, пенсію; безкоштовно отримувати матеріальні цінності'
 фаўды 'складки (про одяг)'
 фаховец 'фахівець'
 Фец''о 'Федір'
 ф'іртка
 фл'егма 'мокротиння'
 фол'увати 'бруднити (одяг, білизну)'
 форн'ір 'дерев'яна стрічка, якою обклеюють столярні вироби'
 фоса 'рів'
 фосы 'мн. рів'
- фраірка 'дівчина'
 фрайір 'залицяльник, коханий'
 фрайірка 'любка, кохана'
 францувати 'поганий, важкий, несприятливий'
 фрас 'нечиста сила'
 френ'л'і 'торочки'
 френз'л'і 'торочки'
 фризура 'зачіска'
 фс''ади 'усюди, скрізь'
 фс''ак'і
 фс''акы
 фсе_с''а с''м'ійали
 фт'ати
 фузийа 'рушниця'
 фукати 'дмухати'
 фундуван'а 'пригощання за свій кошт'
 фурделити 'хурделити'
 фурт 'постійно, безперестанку'
 фусы 'осад; кавова гуща'
 футерко 'шубка'
 футрина 'дверна чи віконна рама'
 футро 'хутро'
 фучан'а 'сопіння, буркотіння'
 фучати 'сопіти, буркотіти'
 фчера
 фчес''н'і 'своєчасно, вчасно'
 фчи'ла
 фчора
 фишиткы
 х_канав'і
 х_кв'ітн'у
 х_комор'і
 х_пол'у 'в полі'
 х_соб'і
 х_т'і хиж'і
 х'існувати 'користуватися, споживати що-небудь'
 хабуз'а 'хмиз, бадилля'
 хата
 хахул'ати 'кутати, одягати когось надто тепло'
 хв'ійати 'хитатися, колихати'

- хвоста
 хемийа ‘хімія’
 хитрувати
 хл’їб
 хл’їбус” ‘пестл. до хлїб’
 хл’їп
 хлопч’їско
 хлопчыско
 хлопы
 хован’ц’а (Р.в.) ‘вихованець’
 ховати ‘нянчити дитину’
 ход ‘їди’
 ход’їлі
 ходиwa
 ходиwo д’їўча
 ходиў
 хороба
 хороми
 хорувати ‘хворїти’
 хоругоў ‘корогва’
 хперед
 хрестины
 хрин ‘хрін’
 христити
 хтопити
 хукати
 хўон ‘чоловік’
 хўончыско ‘хлопчина’
 хусточка
 хчити
 хыба
 хыбал’ ‘хіба; якщо тільки’
 хыботати ‘колисати’
 хыжа ‘хата’
 хырбет
 хырл’авиї ‘кволий’
 ц”в’їгати ‘видавати свистячі звуки,
 вимахуючи батогом’
 ц”в’їкла ‘буряк’
 ц”в’їркун ‘зоолог. коник’
 ц”в’їрчати ‘цвіркати (про коника)’
 ц”в’їтна недїля ‘Вербна недїля’
 ц”в’їтник ‘квітник’
 ц”в’їток ‘квітка’
 ц”в’їчын’а ‘спорт. вправа’
 ц”в’їчытис”а ‘спорт. вправлятися’
 ц”в’акати ‘цямкати’
 ц”в’ах ‘цвях’
 ц”в’їркати ‘цвірінькати’
 ц”в’їт
 ц”в’їчени ‘муштрований’
 ц”в’їчын’а ‘навчання, вишкіл’
 ц”в’їчыти ‘навчати, вишколювати’
 ц”вак ‘цвях’
 ц”вачок ‘цвяшок’
 ц”екав’їст ‘цікавість’
 ц”їдило
 ц”їле
 ц”їлиї ‘цілий’
 ц”їлком ‘зовсім’
 ц”їна
 ц”їнка ‘дит. курчатко’
 ц”упати ‘цілувати’;
 ц”в’ак
 ц”в’ашкы ‘цвях’
 ц”в’їрчок ‘цвіркун’
 ц”в’їт
 ц”в’їток
 ц”в’їтók
 ц”вахы дл’а гон’т’їў ‘дерев’яні дощечки
 для покрівель’
 ц”екави ‘швидкий, охочий’
 ц”екаво ‘цікаво’
 ц”їwe
 ц”їwiї
 ц”їл⁽⁶⁾’їс”к’ї ‘цілесенький’
 ц”їл’їст ‘цілість’
 ц”їл’увати
 ц”їл’е село
 ц”їле
 ц”н’їн’а ‘туга’
 ц”укати ‘дорїкати’
 цапнути ‘схопити, впіймати’
 цар’їўна
 цверкати ‘циркати, витискувати
 струмїнь молока’
 цебул’а ‘цибуля’
 цебул’овиї ‘цибуляний’
 цел’тови ‘брезентовий’
 цементувани ‘цементований’

- цера* ‘колір обличчя’
церквы
церков ‘церква’
церкоў ‘церква’
ци ‘чи’
циганити ‘говорити неправду’
цизорик ‘кишеньковий складаний ніж’
цик
цикати ‘віддавати борг частинами’
циментувани ‘цементований’
цинамон ‘кориця’
цирк’ел’ ‘циркуль’
цифруватис"а ‘чепуритися, гарно по-
 святковому одягатися’
цма ‘пільма’
цнутис"а ‘сумувати, тужити’
цок
цомпел’ ‘бурулька льоду, що звисає з
 даху’
цуг ‘відтулина, тяга повітря димаря;
 протяг’
цуглі ‘вудила, повіддя коня’
цудоўн’і ‘чудово’
цудоўни ‘чудовий’
цук’ер ‘цукор’
цук’еркы ‘цукерки’
цук’ерничка ‘цукорниця’
цук’ерок ‘цукерка’
цукати
цукоркы ‘цукерки’
цукрити ‘цукрувати’
цукритис"а ‘цукруватися’
цукриц"а ‘цукровий діабет’
цундры ‘розпатлане волосся’
ц’ук ‘недопалок’
ц’укати ‘докоряти’
чайка
чан
час
час од^тчасу ‘періодично’
часопис'ц'а (Р.в.) ‘журналіст’
чв’ірка ‘четвірка’
чешо ‘чоло’
чеберчати ‘брязкати’
чейже ‘адже’
чекул'ада ‘шоколад’
чел’о ‘чоло’
чело ‘чоло’
чеперати ‘кривоногий’
чепериц'а ‘печериця’
чепец ‘очіпок’
червене ‘червоне’
червений ‘червоний’
червец ‘червень’
черев’ік ‘черевик’
черевитис"а ‘кришитися’
черниц’і
черниці
чесати ‘чесати’
чи’сл’а
чи’сл’ити
чісто ‘чисто’
чкода
чкоўа
члі апати
члапакы ‘завелике взуття’
чловек
чо(ш)тырдес'ат ‘сорок’
чоло
чолов’ік
чубец
чубрина ‘чуприна’
чубрина ‘чуприна’
чуд’н’і ‘дивно’
чудерн’і ‘чудернацько’
чудерни ‘дивний’
чу’ї
чудн’і ‘дивно’
чужин'ц'а (Р.в.) ‘іноземець’
чужый
чут'а ‘інтуїція’
чутити ‘виводити кого-небудь з
 неприємного стану’
чыі
чыіой ‘чисі’
чыіого
чын
чыр'анка ‘обмін’
чыс'ц'іс'і ‘чистенький’

- чыс"ц'іс"о* ‘чистенько’
чытати
ш'істдес'ат ‘шістдесят’
шавата ‘салатка’
шайка ‘ємність на воду’
шал'інови ‘пошитий із тонкої вовняної тканини’
шален'ц'а (Р.в.)
шапка
шат'н'а ‘гардероб’
шацуван'а ‘оцінювання, визначення вартості’
шацувати ‘оцінювати, визначати вартість’
шваг'ер ‘брат дружини’
шварготати ‘говорити нечітко іноземною мовою’
шестий ‘шостий’
шестого
шістнадцет
шістнаста
шити
ші"здес"ат
ші"стка
шк'ел'ко ‘скло від лампи’
шк'елко ‘скло від лампи’
шклити ‘склити’
шкло ‘скло’
шкова
школа
шкр'абачка ‘картопличистка’
шкрип'іло
шл'іцу ‘Д.в. від шліц ‘поріз, складка (кравецьке)’’
шл'ус ‘годі, кінець!’
шл'уфка ‘кільце зі шкіри чи металу, що служить для підтримування кінця ремня’
шлем ‘шолом’
шмар'ати ‘кидати’
шмигати ‘жбурляти’
шмугл'увати ‘займатися незаконним перевезенням товару за кордон і торгівля ним’
шпарувати ‘заощаджувати’
шниц'л'а (Р.в.)
шопа
шостий
шоўк
шоўковий
шп'ічастий ‘гострокінцевий (вежа, ніж)’
шпаровити ‘ощадливий’
шпарувати ‘заощаджувати’
шпары
шпик ‘кістковий мозок’
шпил'кови ‘хвойний’
шпйегувати ‘шпигувати, стежити’
шпул'ка ‘катушка ниток’
шруб"ка ‘шуруп’
штафетний ‘естафетний’
штахеты ‘решітка, огорожа’
штири(i) ‘чотири’
штириста ‘чотириста’
штирнасти ‘чотирнадцятий’
што
штора ‘щоразу’
шторца ‘сторч’
штоси ‘щось’
штрека ‘залізнична колія’
штруксу ‘Д.в. від штрукс ‘вельвет’’
штубак ‘тупоголовий, який не має бажання вчитися’
штукувани ‘зроблений зі шматків; доточений’
штуркнути ‘штоувхнути’
штурпак ‘погане, незручне, примітивне чи надломлене знаряддя праці’
штыр'і ‘чотири’
штырдес"ат ‘сорок’
штырикантови ‘чотиригранний’
штыр'іох ‘чотирьох’
штырнасти ‘чотирнадцятий’
шу(ў)н'і ‘гарно’
шугай ‘хлопець’
шудратис"а ‘чухатися, потирати своє тіло’
шума ‘піна на молоці’
шумит

шуўні ‘вродливий, гарний’
 шуўні ‘гарно’
 шуфел'ка ‘совок, лопатка’
 шч'ес"т"а
 шчес"т"а ‘щастя’
 шчєсливи ‘щасливий’
 шчитка
 шчупл'и ‘худорлявий’
 шчырист ‘щирість’
 шыба ‘скло у віконній рамі’
 шыа
 шыло
 шыны
 шыти
 шыўо
 яґби
⁽ⁱⁱ⁾іздити
 (о)бырвы ‘брови’
 (по)ц"іл'увати ‘цілувати’
 самот'н'іі ‘одинокий’
 з"в'акати ‘жувати’
 з"в'андати ‘набридливо буркотіти’
 з"ібон'іти ‘мерзнути’
 з"ін'чати ‘дзижчати, гудіти’
 з"іргнути ‘повісити’
 з"об ‘дзьоб’
 з"обати ‘дзьобати’
 з"опка ‘пляма, цятка’
 з'аз"о ‘дідусь’
 з'в'ін
 з'опка ‘плямка, цятка’
 звонар
 зигар ‘наручний годинник’
 зикати ‘дзвеніти’
 вада ‘велика, гарно оброблена скриня
 для зберігання одягу’
 ванц ‘ланцюг’
 вапыско ‘велика лапа’
 ваўка ‘лавка’
 ваўкы ‘мн. від лавка’

Список інформаторів

Подаємо прізвища респондентів за абеткою. Якщо доступний відеозапис на YouTube, то подаємо на нього покликання. Кількість типових носіїв говірок щороку зменшується, проте в роботі подаємо лише рік їхнього народження.

1. Ардан Ярослава, 1937 р.н., місце народження (мц. нар.) – с. Поляни Суровичні, Кроснянський повіт, місце проживання (мц. прож.) – с. Чишки, Пустомитівський р-н, Львівська обл. (<https://www.youtube.com/watch?v=mp1Vyx2S-ug>)

2. Байса Андрій, 1937 р.н., мц. нар.– с. Радоцина, Горлицький повіт, мц. прож. – с. Зимна Вода, Пустомитівський р-н, Львівська обл.

3. Брода Єва, 1925 р.н., мц. нар. – м. Горлиці, Малопольське воєводство, мц. прож. – с. Лучка, Тербовлянський р-н, Тернопільська обл.

4. Варянюк Анна, 1929 р.н., мц. нар. – с. Вороблик, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Струтин, Золочівський р-н, Львівська обл.

5. Ватащак Анатоль, 1937 р.н., мц. нар. – с. Радоцина, Горлицький повіт, мц. прож. – м. Монастирська, Тернопільська обл.

(<https://www.youtube.com/watch?v=RPPnkltOMDY>)

6. Галайда Катерина, 1922 р.н., мц. нар. – с. Тилява, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Дрогобич, Львівська обл.

7. Головач (Тиханьська) Катерина Василівна, 1929 р.н., мц. нар. – с. Мілик, Новосандецький повіт, мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл.

8. Курило Гриц, 1937 р.н., мц. нар. – с. Нова Гута, Монастирський р-н, Тернопільська обл., мц. прож. – м. Долина, Івано-Фанківська обл., батьки зі с. Висова, Горлицький повіт.

(https://www.youtube.com/watch?v=iiLs_4HHZcQ)

9. Гурей Костянтин, 1936 р.н., мц. нар. – с. Солотвини, Новосандецький повіт, мц. прож. – м. Монастирська, Тернопільська обл.

10. Гурей (Пеляк) Стефанія, 1930 р.н., мц. нар. – с. Солотвини, Новосандецький повіт, мц. прож. – м. Монастириська, Тернопільська обл.

11. Дем'янчик (Васильчак) Марія, 1939 р.н., мц. нар. – с. Ганчова, Горлицький повіт, мц. прож. – с. Нова Гута, Монастирський р-н, Тернопільська обл.

12. Дзяма Степан, 1946 р.н., мц. нар. і мц. прож. – с. Рудне, Львівська обл., батьки зі с. Воля Цеклинська, Ясельський повіт.

13. Дуда Ігор, 1940 р.н., мц. нар. – с. Ганчова, Горлицький повіт, мц. прож. – м. Тернопіль.

14. Іляш Петро, 1935 р.н., мц. нар. – с. Балутянка, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Моршин, Львівська обл.

15. Землянська Катерина, 1928 р.н., мц. нар. – с. Вороблик, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Басівка, Пустомитівського р-ну, Львівська обл.

16. Землянська Марія, 1923 р.н., мц. нар. – с. Вороблик, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Липники, Пустомитівського р-ну, Львівська обл.

17. Коновал Василь, 1927 р.н., мц. нар. – с. Біла Вода, Новоторзький повіт, мц. прож. – с. Липники, Пустомитівський р-н, Львівська обл.

18. Костура (Тиханьська) Ольга, 1950 р.н., мц. нар. і мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл., батьки зі с. Мілик, Новосандецький повіт.

19. Котис Анна, 1944 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Куликів, Жовківський р-н, Львівська обл.

20. Котис Анастасія, 1921 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Тербовля, Тернопільська обл.

21. Котис Іван, 1905 р.н., мц. нар. – с. Посада Яслиська, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Львів.

22. Котис Михайло, 1931 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Калуш, Івано-Франківська обл.

23. Котис Олена, 1944 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Струтин, Золочівський р-н, Львівська обл.

- 24. Котис (Пасербик) Анна**, 1907 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Львів.
- 25. Котис Ярослав**, 1951 р.н., мц. нар. – с. Струтин, Золочівський р-н, Львівська обл., мц. прож. – м. Львів, батьки із сіл Посада Яслиська і Шкляри
- 26. Криницький Степан**, 1936 р.н., мц. нар. – м. Криниця, Малопольське воєводство, мц. прож. – м. Івано-Франківськ.
- 27. Кузяк (Олесевич) Меланія**, 1932 р.н., мц. нар. – с. Богуша, Новосандецький повіт, мц. прож. – м. Львів.
- 28. Курдило Роман**, 1950 р.н., мц. нар. і мц. прож. – м. Львів, батьки зі сіл Дальова і Зиндранова, Кроснянський повіт.
- 29. Курило Григорій**, 1953 р.н., мц. нар. – с. Нова Гута, Монастирський р-н, Тернопільська обл., мц. прож. – м. Долина, Івано-Франківська обл., батьки зі с. Висова, Горлицький повіт. https://www.youtube.com/watch?v=iiLs_4NHZcQ
- 30. Максимович (Хутко) Марія**, 1952 р.н., мц. нар. – м. Монастирська, Тернопільська обл., батьки зі сіл Сквіртне і Ганчова.
- 31. Маргін Микола**, 1932 р.н., мц. нар. – с. Сквіртне, Горлицький повіт, мц. прож. – м. Долина, Івано-Франківська обл.
- 32. Меньський Василь**, 1925 р.н., мц. нар. – с. Мілик, Новосандецький повіт, мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл.
- 33. Меньська (Тиханьська) Стефанія**, 1928 р.н., мц. нар. – с. Мілик, Новосандецький повіт, мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл.
- 34. Мишковська Анастасія**, 1919 р.н., мц. нар. – с. Мисцова, Ясельський повіт, мц. прож. – с. Сокільники, Пустомитівський р-н, Львівська обл.
- 35. Москаль Петро**, 1937 р.н., мц. нар. – с. Висова, Горлицький повіт, мц. прож. – с. Нова Гута, Монастирський р-н, Тернопільська обл.
- 36. Музика (Тиханьська) Ольга**, 1990 р.н., мц. нар. і мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл., родичі зі с. Мілик, Новосандецький повіт.

37. Неїлик Галина, 1951 р.н., мц. нар. і м. прож. – с. Новосілки, Перемишлянський р-н, Львівська обл., батьки із с. Чорноріки, Кроснянський повіт.

38. Паприкаш Іван, 1957 р.н., мц. нар. і м. прож. – м. Свірж, Перемишлянський р-н, Львівська обл., батьки із с. Посада Яслиська і Воля Нижня, Кроснянський повіт.

39. Паприкаш Олеся, 1954 р.н., мц. нар. і м. прож. – м. Дунаїв, Перемишлянський р-н, Львівська обл., батьки із с. Воля Нижня, Кроснянський повіт.

40. Ропецький Володимир, 1953 р.н., мц. нар. – с. Маріямпіль, Галицький р-н, Івано-Франківська обл., мц. прож. – м. Львів, батьки зі с. Тилич, Новосандецький повіт.

41. Русенко Іван, 1937 р.н., мц. нар. – с. Красна, Новоторзький повіт, мц. прож. – м. Львів.

42. Савчук (Котис) Параскевія, 1936 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Сівка Калуська, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.

43. Семенко (Котис) Марія, 1929 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Львів.

44. Сорока (Гойняк) Лариса, 1957 р.н., мц. нар. – м. Монастирська, Тернопільська обл., мц. прож. – м. Тернопіль, батьки з м. Криниця, Малопольське воєводство.

45. Скірчак (Котис) Параскевія, 1907 р.н., мц. нар. – с. Воля Вижня, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Басівка, Пустомитівський р-н, Львівська обл.

46. Скірчак Петро, 1929 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – м.Теребовля, Тернопільська обл.

47. Скірчак Стефан, 1906 р.н., мц. нар. – с. Королик Волоський, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Басівка, Пустомитівський р-н, Львівська обл.

48. Тиханьська (Бобак) Ольга Василівна, 1935 р.н., мц. нар. – с. Щавник, Новосандецький повіт, мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл.

49. Тиханьський Стефан, 1934 р.н., мц. нар. – с. Мілик, Новосандецький повіт, мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл.

50. Цуприк Анна, 1951 р.н., мц. нар. і м. прож. – м. Львів, батьки із с. Граб, Ясельський повіт.

51. Хутко (Забавська) Іванна, 1932 р.н., мц. нар. – с. Сквіртне, Горлицький повіт, мц. прож. – м. Монастирська, Тернопільська обл.

<https://www.youtube.com/watch?v=-8cCDkdmKHw>; <https://www.youtube.com/watch?v=NМ-WeSr3rqs>

52. Швягла Ярослав, 1939 р.н., мц. нар. – с. Завадка Риманівська, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Соکیلники, Пустомитівський р-н, Львівська обл.

53. Шиманський Йосиф, 1950 р.н., мц. нар. і м. прож. – с. Воля-Баранецька, Самбірський район, Львівська обл., мама зі с. Свіржова Руська, Ясельський повіт.

54. Шипак Петро, 1934 р.н., мц. нар. – с. Яслиська, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Куликів, Жовківський р-н, Львівська обл.

55. Шипак (Скірчак) Ольга, 1931 р.н., мц. нар. – с. Шкляри, Кроснянський повіт, мц. прож. – с. Басівка, Пустомитівський р-н, Львівська обл.

56. Шкварно (Теліщак) Пелагія, 1906 р.н., мц. нар. – с. Астрибик, Новосандецький повіт, мц. прож. – с. Доброводи, Монастирський р-н, Тернопільська обл. <https://www.youtube.com/watch?v=MJmmBxUUqbo>

57. Щерба Павло, 1926 р.н., мц. нар. – с. Дальова, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Львів.

58. Щерба Параскевія, 1928 р.н., мц. нар. – с. Дальова, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Львів.

59. Югас Андрій, 1932 р.н., мц. нар. – с. Воля Вижня, Кроснянський повіт, мц. прож. – м. Пустомити, Львівська обл.

ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ (ВИБІРКА)

Діалектні записи є цінним свідченням “живого” мовлення типових представників говірок на певному часовому зрізі. Унікальними стають на сьогодні діалектні дані тих говірок, що тривалий час перебувають у нетипових умовах через відсутність компактного ареалу поширення, інтеграцію в нове середовище проживання, інтенсифікацію асимілятивних чинників, щорічне зменшення носіїв говірок. У пропонованій вибірці подаємо тексти, на основі яких можна простежити особливості говіркових рис, а також створити певне уявлення про духовний і матеріальний світ лемків-переселенців різних вікових груп.

Ардан Ярослава, 1937 р.н.,
місце народження – с. Поляни Суровичні,
Кроснянський повіт, місце проживання – с. Чишки,
Пустомитівський р-н, Львівська обл.

Нас ў родин'і 'было йеди'нацат / йа йе з родини наймо'лочша / 'мен'і 'было найл'іпше бо ме'не 'шитки л'убили йак наймен'шу / йак за'баўка // т'риц'ат два 'роки р'ізниц'і / найс'тарши / ў 'мене буў 'сестри сын на штир'нац'ім 'рок'іў с'тарши од 'мене // ў 'сорок п'ят'ім 'роц'і пере'везли нас на О'дешчину / ў 'сорок 'с'ом'ім при'їхали зме з ро'динойу на Тарно'п'іл'шчину / Ос'таніе //

'Села [те, що зараз на території Польщі] 'дуже 'мало с'а ос'тало // ўс'о спол'а'чене / 'церква йе та шо с'тавили / з'реко-като'лицка 'була / но п'раўл'ат 'они на с'п'ілку с пол'аками / то 'Пол'ани Мос'т'іўс'к'і // хыж 'мало шо / 'сид'ат шче 'хыжы с'таре дереўл'ане / шо 'йешче стаўлене до 'воїни / 'але йе ўже 'дуже но'вых хыж // йе пол'аки / а йе 'лемки спол'а'чени // там 'може три ш'тири ро'дини 'йаке бес'і'дуйут по сво'йому // там дес сто но'мер'іў чи сто 'дес'ат // то так йуж 'хыжа од 'хыжи да'леко // там йе 'р'ічка / но 'она не йест 'така йак 'была ко'лиси / 'пол'а 'шитко позарос'тало 'л'ісами тер'ниноў //

Ми теж йак 'першиї раз на с'вое под'в'ір'я п'рийшли / то теж / там 'шитко йуж зниш'чене / ну і каим тут 'деси 'маіе 'бути с'тудн'а на под'в'ір'у / 'было опса'ж'ене живо'плотом // 'было брат барз 'л'убиў сад'іўниц'твом // нис'тало нич // с

'тогу живо^плота ос^талис'а два ве^ликих 'дерева / 'решта 'шитко позр'ізу^вали // н'і
'йаблун' / ўс'о ўс'о ўс'о! / 'нема н'і'чого //

- А що мали там?

'Йаблун'і / кор'ч'і смо^родина по^ричка / ў^шитко 'було //

- А малина?

Ма^лина 'було ў 'л'іс'і // ма^лина / йа^годи ў 'л'іс'і 'были // з^риби 'шитки 'були // но
'були 'б'іл'і з^риби / 'были ро^з'іки / 'были голу^б'ін'ки / ко^зар'і // на 'зиму су^шили бо
то не 'було шоп закри^вати // су^шени і ро^з'іки 'были ква^шени //

...

- Що пам'ятаєте зі страв?

'Дома то 'было мас^тил'о / 'оно 'могло 'быти з з^рибами / 'але 'йешче з мо^лока /
'йаїц'а і ку^с'т'ічки 'му^кы // 'води там не 'было / на мо^лоц'і 'было // га^лушкы с
'тертих бан^дурок // а га^лушкы 'л'убл'у барз і 'нав'іт' час од 'часу 'робл'у со^б'і 'дома /
'шитки зо мноў 'йід'ат //

...

Про господарство

За^ходиў 'были 'с'іни / на^л'іво 'була ве^лика 'хата / с 'тойі 'хати 'была д^руга
'инша 'хата / і на п^раву с^торону тиж / 'была ве^лика 'хата і 'была 'мен'ша 'хата //
посере^дин'і то так 'была йак кла^доўка / то там быў и м^линец / ше 'зерна мо^лоло //

Ў^дома 'была госпо^дарка // 'кури т^римали 'пеўн'і 'качки і 'гуски 'може / 'в'іўц'і
ко^рови / йа не знам чи 'были 'кон'і // 'орне 'поле 'було / ба^гато / л'іс буў / пасо^виска
'были с'іно^коси 'были // на^прот'іў нас не 'було хыж / на^прот'іў нас 'такіі 'берех /
'берех / за бе^регом 'ішли 'пол'а / а той 'берех быў зарос^ченій ў^с'акими к^р'акы /
де^рева ў^с'аки // 'росли ў^с'аки 'дик'і 'корчи //

...

- Яка у вас церква була і яка віра?

Ў нас 'церква 'была 'дуже 'гарна / муро^вана / бо дереў^л'ана зго^р'іла / 'она 'йешче
йест // там при^ходе кс'он^з п^равит / почер^гово с пол'аками // з^реко-като^лицка /

дес' 'пот'ім на'чали заво'дити / 'перет 'самою в'ї'ноюу 'бат'ушки п'рийшли / то на'чало то 'вони там // 'лемки ў осноу'ному 'були з'реко-като'лики //

Байса Андрій, 1937 р.н.,
місце народження – с. Радоцина, Горлицький повіт,
місце проживання – с. Зимна Вода, Львівської обл.

Та по'суха 'така / ні'чо с'а не ўро'дило та і 'пот'ім п'ід 'ос'ін' йї'дем до'дому / ўт'ї'кайем // то ми ш'їст' 'нед'їл' с' К'ірово'з'рада доу Л'вова 'п'їшки йшли / 'п'їшки / ше 'возом 'їїхали / ше в'їз 'мали / ш'їст' 'нед'їл' // і п'рийшли / і н'ї 'соб'ї 'їїсти н'ї т'її худо'бин'ї 'їїсти // а ме'н'ї доу ш'коли тре'було хо'дити / а ни 'будеш хо'дити бо не'ма ў ч'їм // йа ку'рови нас / о'то 'ос'їн' Поу'к'рова / пам'ї'тайу 'перед Поу'к'ровоюу ми с'уди п'рий'їхали / йа нас коу'рови там ў тих 'корчах / ко'рова там шос' со'б'ї огри'зала / йа'кус' ту су'ху т'раву // а йа бос'а'ком / бос'а'ком / йак йа то ни захво'р'їў шо йа йа'к'їс' хву'роби не д'їс'таў // 'можете со'б'ї уйа'вити // кл'а'нус'а // ну а 'потим йа'кос' п'їў 'зими 'йа'кос' 'пере то'то // на д'ругий р'їк доу ш'коли / а йа 'дал'ше не 'майу ў ч'їм хо'дити / бос'а'ком 'б'їгаў до ш'коли // маў йа на ў'чител'ку та'ку т'рошка об'разу // йа п'ри'б'їг до ш'коли / а во'на по'бачила ме'не і бе'ре ту к'нишку тої Бук'вар / і та дво'р'ї йа сто'їу 'босїї а 'она 'мен'ї по'казує шо с'а ў'чити і йа зноу на'зат // а йа так 'думайу хот' би ме'не зак'ликала хот' доу 'тогоу кори'дору шоб йа хот' т'рошки 'ноги з'їг'р'їў // і йа зноу бос'а'ком на'зад а 'було дес' так б'їш йак п'їў к'їлометра до ш'коли // йа бос'а'ком по т'їм сн'їгу // то не до пов'їдан:'а / йак со'б'ї 'тото з'гадам то йе страх 'Божиї / страх 'Божиї // за шо то 'нар'їд так с'а то'то ви'терп'їў // а 'пот'ім / йа так 'ходиў / з'б'ратом с' по'к'їйним нам ку'пили чере'в'їкы / 'їедн'ї чере'в'їкы / в'їн хо'диў 'рано до ш'коли до о'б'їда / а йа по о'б'їд'ї //

...

Йак не 'було 'т'ашко т'рудно 'але йа'кос' 'л'уди 'жили / ту'жили за тим с'войїм 'р'їдним к'райом / хоу' там 'т'ашко / до 'м'їста т'риц'ят' п'ят' к'їло'метр'їў 'було / ду 'Горлиц' / то 'саме б'лишче 'було ду 'Горлиц' // а 'моєє 'село до Ж'дин'ї 'дев'їт' к'їло'метр'їў //

...

– На Кіровоградщині разом селили родини з вашого села?

Та де! / ʸ'p'ізних 'селах! // та ви шо! / ʸ'p'ізних 'селах! / там ʸ' село по д'в'і по три ро'дини росе'л'али // йа'к'і ха'ти // нам об'і'ц'али // там де ми 'жили жи'ю зас'тупник голо'ви кол'госпу // то ʸ' од'н'їй к'ім'нат'і жи'ю в'ін / 'його 'жена і 'дочка з д'ї'тином / а ʸ' друг'і к'ім'нат'і 'жили ми // уйа'в'їт' со'б'ї йак то 'можна // а ʸ' До'нецьк'їй 'области то ко'лис' 'була С'тал'їнска / повесе'л'али / бо там м'їй 'вуйко / так і 'лиши'ю / то ʸ' зем'л'анках 'жили / ʸ' зем'л'анках // йак 'їєдна 'ж'їнка росказу'вала / ʸ' зем'л'анци / 'мали ко'рову / дес' там йа'кес' 'було 'дери'во / при'їйа'зали ду'дери'ва 'коло 'тойї зем'л'анки ко'рову / а на 'рано ви'ход'ат' / 'кост'ї / во'ўки 'з'їли ко'рову // то 'каже / вс'о позб'ї'ралис'а / тлу'мачки на плеч'ї і т'у т'у т'у п'їшли // там стра'їне 'були во'ўки ʸ' тих сте'пах //

Галайда Катерина, 1922 р.н.,
мц. нар. – с. Тилява, Кроснянський повіт,
мц. прож. – м. Дрогобич, Львівська обл.

...

Про православну церкву в Тильові

'Была // хто їй пос'тави'ю / ча'со'їн'а / 'церква 'была роз'бита / бо фронт // бо фронт роз'би'ю // йе // то'та / што 'стуйет / о 'стуйет /а то што 'була дере'їяна / то 'їпала 'кул'а / і су'с'їдс'ка / там в'їт з'ї 'сватом 'бл'аху про'дали / 'шибко де'рева по'про'дали / фунда'мент зараз по_в'їїни / по_в'їїни / за'брали п'їд 'сво'їу 'хижу // то' было ʸ' час'ї 'в'їїни // по_в'їїни // там в'їд 'церкви 'было хрест і обгоро'їєно // 'шибко розо'брали / але 'церква не зго'р'їла / там 'їкони / іко'ностас пок'рал'ї // а де йа знам / шо там с'ї'тало / 'т'їл'ко знам / же розоб'рал'ї / про'дал'ї 'шибко / аж 'пот'їм н'їц не знам // ц'ї 'крал'ї / ц'ї за'били / пола'мал'ї // н'їц про то не знам / не хо'дила // а 'перше кул'ї'їани по'чали пере'ходити до право'сла'їя / ʸ' Те'л'ов'ї за'чали // йа ше 'була ма'лен'ка // шо йа там знам // не знам н'їц // знам 'т'їл'ко / же 'була 'в'їїна / бо мойа 'мама / зоста'вали по'л'аки і укра'їїнці 'церкву ту муро'вали 'кл'уч'ї не хо'т'їли 'дати / 'пот'їм шо ро'б'їл'ї йа с'а тим не інт'ересу'вала / ше ди'тина // а пам'їа'тати хто з право'сла'їних хо'ди'ю мо'литис'а на 'конку / там де будо'ви // 'церкви не 'было / з'ї с'поду бу'ю склеп / голо'ва ко'пера'т'їву / 'пот'їм за склепом 'была 'така 'їєдна

'тал'а і 'друга // п'ін 'мешкаў / а тут 'була 'кухн'а / а на 'гор'і / то буў дом / а на 'гор'і ми одпраў'л'али 'пару' рок'іў / 'поки не побуду'вали 'церкоў // то 'якраз 'сцена / то там буў кз'онз / там одпраў'л'аў / а тут ста'р'і 'л'уди си'д'іли / яа там ку'мойу 'брала // 'мала там іко'ностас ў часоў'н'і // 'ўшистка 'мали / як ў 'церкв'і // там одпраў'л'аў / а 'пот'ім там 'тал'а / там кс'онз му'зику / ве'с'іл:'а / а йуш 'пот'ім 'церква 'була / то там де 'церква 'була ча'совн'а / то там йуш 'было ве'с'іл:'а / му'зика з'рала ў т'іі 'сам'іі 'зал'і // то 'було як хо'д'ілі до муро'ван'іі 'церкв'і / то там була за'бава //

...

Як выходила заміж

- К'іл'ко с ти 'мали 'рок'ів/як оже'нили?

Деў'ят'нади'ц'ат' // то дес' 'було ў 'сорок 'перш'ім // коли ми с'а же'нили // ми ў соро'ков'ім восе'ни же'нили // яа 'мала 'мати деў'ят'нади'ц'ат' // за Ад'р'і'я / з 'того 'самого 'села // з 'того 'самого 'села 'муйі 'мами 'мали хрест / як 'п'ішли при'брали 'д'іти / бо 'мойа Стриж'ко / а 'мойа 'тета / 'мого 'тата 'сестра / не 'мали 'д'ітеі // і брат си ўз'аў по 'брат'і / а 'мойа 'тета ўз'ала си теж по 'брат'і // ми 'былі 'так'і прибр'ан'і / 'д'іт'ми с'а поже'нили //

- Чи с ти 'сам'іі 'його вподо'бали / чи вас спару'вали?

Но ми с'а з'нали по су'с'ідств'і // ми с'а з'нали // он 'йому по'в'іли // бо там 'было нас дв'і // по 'систр'і і по 'брат'і 'былі / яа 'была по 'брат'і / а друга 'д'іўка 'була по 'сестр'і // ну і 'они 'йому по'в'ілі / 'котру 'хочеш / то си 'бери // чи то'ту чи то'ту // але в'ін по'вол'уў ме'не і ми с'а поже'нили // по'вол'уў 'мене як 'тамту //

...

Перед в'ійною

'Перед 'в'ііном хо'дили / а 'пот'ім йуш як 'н'імец п'рограў // то ж 'пот'ім 'була гра'н'іца загост'рена // а ў 'час'і 'в'ііни // но-но яа не пам'ятам 'к'іл'ко 'рок'іў 'бло / чи р'ік чи два 'в'іліно 'было // то яа 'была теж за гра'ниц'ом // отво'рили то 'н'імци 'пришли ту ў трид'ц'ат' деў'ят'ім 'роци // то без пе'репусьтки без н'і'чого 'можна 'было хо'дыти але яа 'доўгий час 'того не пам'ятам //

- Чи пам'ятаєте до кого ходили с ти на словака?

Йой / та ту зразу Пол'анка / Вишн'а / Нижн'а / пот'ім О'ковиці / пот'ім то'та С'видн:ик / Струбкоу / тада де ми ходили // а ў Володимир'ов'і ми були на од'пуст'і // а ў Володимир'ов'і йест такий великий образ і там велика церква йест / на Здвига йак свато рус'ке йе / Здвига // то там була ц'іла процес'ія // п'ін / л'уде // не'кура з нашого села / хто хот'іў / тої ішоў / тої / 'були ў церкв'і / там ночували по л'уд'ах / нас там роселили по л'уд'ах на Володимир'ов'і і на д'руге з поворотом // кот'рого то року ў котр'ім час'і то 'было // то 'было пе'ўно ў трид'ц'ат' деў'ят'ім // а Двига / то хто йест // то син / то восе'ни йест / то йе с'в'ато Здвижен'а Св'а'того Х'реста // і пот'ім такий великий образ йест // і тої образ йе засло'нений / пот'ім го звонили то туди / йаг ми 'були на тої с'лужби / там хур сп'і'ваў // тої словенский ми там 'был'і // то'то 'было ў трид'ц'ат' деў'ят'ім роц'і / йак с'а в'їна за'чала // то не називалос'а / же йдете ў такий од'пуст // то'то 'было ми ішли на Жимка то с'і називайе / Жимка // то раз на р'ік йшли // но то'то раз 'был'і / а не до 'того час'і не 'был'і / ан'і пот'ім швидше не 'был'і // то ж не в'іл'но 'было // йак н'імци 'пришли // а то шо загра'ниц'у хо'дыл'і / то ішче перед воїном ходили і пот'ім йуш по воїн'і // але пот'ім пил'нували / словаки пил'нували // на пол'ск'ій сторо'н'і пол'аки пил'нували йуш // пот'ім н'імци про'грали // а на там'т'і сторо'н'і / словаки // а ї'можна було іти / не тре'було пере'пустки // але не йуш // за н'імц'а / йак не 'було пере'граў / то пот'ім то йуш огран'іч'іл'і // але видиши йа пот'ім 'была / йак йа 'была / треба 'было па'шпорт / не па'шпорт / доводу на гра'ниц'у і та пу'стили // ў час'і за н'імц'а // йуш по н'імц'у // за пол'ака // то 'было за словака / то мож купити 'было на д'іти / таке р'іжне р'іче // там 'були гарни / там 'было на д'ітеї гарни р'ічи на словаках //

- То с те переважно йшли на Бар'в'інок?

Через Бар'в'інок на гра'ници ми с'а замел'дували / таке даш // то'то не в'іл'но // но і 'можна вим'ін'ети наш чи гроши на ко'рону // розум'іш // то мож 'было сто злотих розм'ін'ати чи дв'іста // то 'было таке огран'іч'ин'е на ко'рону // а кронам'і куп'іш шо т'і т'реба 'було // моя Йеўка 'была теж на словаках з ат'ом / на мотор'і нав'іт' // йак там 'было? // по'д'ібно / йак і ми // по-словацки чи по-

ру¹синскы // ро¹с¹ійскы не / ру¹синскы // ¹тайак ми // але ¹має ¹так ¹і с¹лова ¹іниши / там с¹і ўби¹райут ў ко¹ротк¹і сп¹ід¹ниці / так широко // і там на сло¹ваках ¹была гра¹ниціа / ¹їедна ¹вода їде ў там¹ту сто¹рону / а ¹друга ў то¹ту сто¹рону // не ¹в¹іриў / йак ¹была о¹лева од¹ного року і йак х¹мура то¹та ре¹ве / то така о¹лива була / же та о¹лива не ¹п¹ішла на сло¹вак¹іў / то ¹було за¹л¹ало ¹шибⁿко // то так ¹було же з ¹л¹іса к¹л¹оци ¹несла ¹вода но¹сила до по¹л¹ак¹іў // така ¹лива ¹була // наро¹била ш¹коди // а ти ¹кажеж // не¹леж^xко ¹было // ¹пот¹ім йак с¹і о¹д¹:ала за ¹н¹іміц¹а //

...

Оповідь про дитинство

Йа т¹і ¹пов¹ім / йа с¹а ўро¹дила ¹тис¹ача деў¹йатсот ¹двадц¹ат¹ ¹друг¹ім ¹семого ¹марца ў Те¹л¹ов¹і // йа зос¹тала си¹рота на два¹надц¹ат¹ ¹рок¹іў од ¹мами / йа ¹жила при ¹сестр¹і / при ш¹вагр¹і // ¹тато жиў / але ¹тато ¹так ¹і ¹були ¹добр¹і / же во¹ни // не хо¹т¹іли / з ¹д¹іўком ¹другом ¹мал¹і / то ¹дуже с¹і мноў не інтер¹ісу¹вал¹і // йа ¹була ¹барзо ¹нин¹зи / мном так ро¹били / йак ¹кон¹ом / і ¹йісти ¹жалували // йа не раз ¹гор¹ко попла¹кала / шо йа так йуш ¹мала ¹смутку / і так¹ім гово¹рила / ¹мамо чо ти ме¹не ли¹шила / ¹чого йа с¹і так ¹мучу / ¹забер ¹мен¹і з¹і ¹собом // так ¹т¹ажко ¹було //

- Чи мали старших братів?

Н¹іц / йа ос¹татн¹а ¹була // ¹моєа ¹сестра ¹была на¹старша / то ¹Кас¹ін¹а // то йа ¹мала ш¹іс¹т¹ ¹рок¹іў йак ¹вона с¹і о¹д¹:ала // а ¹пот¹ім то¹та с¹і друга в¹ід¹:ала / шо м¹іж ¹нами три¹нац¹ат¹ ¹рок¹іў руз¹ниці / то ¹вона йак то ¹кажут¹ ¹сестра ¹ўс¹уди ¹несла / ¹была ¹зам¹іст¹ ¹мами / ¹вона ¹дуже хору¹вала / ¹ц¹іле ¹жит¹:а то ¹тифус / то ¹пов¹ід / то ди¹тина / а йа ¹шибко / ¹треба ¹було хл¹іб ¹печи / йа ¹мала два¹надц¹ат¹ ¹три¹надц¹ат¹ ¹рок¹іў / йа ўже хл¹іп ¹пекла // ¹треба ¹було ¹йісти зго¹товити / ¹треба ¹було по¹рати на ¹р¹іц¹:и // а л¹уд ¹такий буў / прору¹бали / ¹ц¹іли на т¹ім ¹л¹од¹і / сто¹йала м і ¹прала м / ¹була переморо¹зилас¹а / хо¹т¹іла м / ¹Йурку куп м ¹і ¹такий лах / ти си¹рота / ти не ¹мушиш так ўби¹рати / йак маиш ¹маму і ¹тата // йа на за¹баву / йа гова¹р¹у / ¹Йурку дай м ¹і ¹грошеї на за¹баву // іди до ¹тата // ¹п¹ішла м до ¹тата // ¹тато йа не мам / йа не ¹газда йуш / ¹п¹ішла м до ¹Йантка / йа не ¹газда // ¹д¹іўка ¹газда / ¹жена ¹його ¹дати ¹дес¹ант¹ ¹цент¹іў на за¹баву // йа ¹п¹ішла до су¹с¹ідки там до їед¹нойі / а ¹вона ¹пот¹ім до мого ¹тата / ¹стриїку а ви чо не воз¹мете дроў і

продати і д'їуча тиску не дати дес'ант'цент'їу на забаву? // їа не мам забаву / н'ї
 дес'ант'цент'їу // тоді м їуш прихо'дило так / же їуш була м б'їл'їша то так //
 на поле м хо'дила ц'їлії тижден' / до полудн'а / пот'їм до школи / н'їдросла
 ху'добу пасла / пот'їм на пол'у там поче'сала / на пот'їчку вз'єла / н'їшла до
 школи / пришла з і школи на пол'у з коро'вами // а їак ўже була їуш б'їл'їша / мала
 чотир'нади'ат'рок'їу / п'їат'нади'ат'рок'їу / то їа їуш ро'била через тижден' з
 ними ў пол'у / при с'їн'ї чи при жнивах / что было // а хо'диў хлоп'чис'ко їейї на
 поле / то в'їн буў на ш'їст'рок'їу в'їд мене мо'лодишї / то тато брали коней /
 їого / ху'добу / їшли пот'їм їуж з ху'добом ц'їлії тижден' їого пил'ну'вали /
 по'в'їл'ї в'їн не вертаў // п'риїшла не'д'їл'а же на н'ого мургл'ї / в'їн н'їшоў / тато
 с'їли на кон'а / н'їшли з ху'добом / а їа мус'їла їти з коро'вами / через тижден'
 пасти / через не'д'їл'у їа // то їак їа їшла з тими коро'вами / їак їа г'їрко
 пла'кала / то Пан їуш зна / же їа ў не'д'їл'у не мушу'бути в'їл'на / через тижден'
 зноў пас'тух / а ў не'д'їл'у пас'туха не было / і так хо'дила м їеди'нади'ат'рок'їу / до
 в'їс'їм'нади'ат'рок'їу ху'добу пасла / їеди'найцат'рок'їу ху'добу м пасла // через
 тижден' зноў пасла / ў не'д'їл'у // пот'їм ўже мала м в'їс'їм'нади'ат'рок'їу / чи то
 ўшїстко було ў Тел'ов'ї // ўшїстко ў Тел'ов'ї // пот'їм они так // ў трид'ц'ат'
 деўїат'їм роци хо'дили загра'ниц'у тото було в'їл'но / бо то приїшли н'їмци і ту
 гра'ниц'а була од'во'рена і гандл'ували // так же но'сили / а з Чехосло'вак'їу зноў
 но'сили і прода'вали / гендл'ували // то їа зос'тала з татом ў'дома / то тре'було
 бу'раки док'їн'чити во'сени / фа'сол'у вибрати / їак ж то зр'обити / а они обид'воїе
 швагер з сестром хо'дили за гра'ниц'у гендл'ували // і там були таки с'ведри /
 красні таки / то було так / а тут бу'зички / і т'ї с'ведри таки були гарні і шїбки
 хлопи / не одна хо'дила / ц'їле село хо'дило / поку'пили т'ї с'ведри / знаш так гарно //
 їа го'вору вуйно куп м'ї тот с'ведер / не ку'пила // а їак пот'їм н'їшли за гра'ниц'у /
 то шїбно хлопи су'с'їди купували д'їт'ам і шїбно на н'ого говарат так / Кас'ка
 ў'дома зос'тайє / шїбно роб'ї ко'рову і мениш'ї д'їти / і ў пол'ї // то чом її не купи //
 швагер і купиў / купиў тої с'ведер / їа пару раз на соб'ї мала але пот'їм же то с'ї
 ока'зало / Кас'ї мама захво'р'їла // їуш была захво'р'їла / і їа н'їшла до неї // во'на
 м'ї ўз'їла до себе д'їти були ма'лен'ки // про'сила же б їа її там пома'гала // але

то го'вар'і так / 'сестри не маиш 'добр'і / то 'зостант' у' мене // 'яа зос'тала там / на'старши 'сестри // на'старши // 'яа була мо'лодша // на'старша Ма'рис'а / се'ре'душча Ева / а 'яа 'Кас'ка // ну 'яа 'п'ішла 'пот'ім до то'ї 'сестри на 'зиму / і 'яа 'йуш тот с'ведер м'і схо'вали // 'йуш м'і не 'дали тот с'ведер // 'яа 'пришла /а она 'яа т'і тот с'ведер не дам / 'як 'п'ішла // 'тато / не 'давай // 'яа воз'му 'яалоўку на торг / п'родам і с'ведер 'купл'у д'іўча'тис'ку // і так же 'пот'ім м'і то'ї с'ведер 'прин'іс мі хлоп'чис'ко / на'нашко до 'мой'ї 'сестри 'старшо'ї 'сведер 'в'ід:аў / але 'пов'ім / 'як було з бутам'і // 'ў нас буў шеўц // 'такі' буў шо а'б'ийак'і 'бути 'робиў або 'бл'узкі 'гарни 'робиў / але на два 'злоти 'були до'рожчи 'ў 'того 'як 'ў 'того // і 'яа на 'св'ата не 'мала м'бут'іў / 'яа го'вару / 'Йеўку / куп м'і 'бути / 'вона го'вари / дес' ро'бити /то с'і на'зиваў 'Брайа / то'ї Бом'бески? // і 'грош'і м'і дала на заў'даток / 'треба 'було заў'даток // 'дала м'і фа'сул'і / і там 'пару 'к'іл'а // 'яа про'дала / і 'яа то'то на заў'даток 'мала // і там су'с'іда 'йедна го'вар'іт / не 'давай до 'Брайі / 'Брайа не 'роб'і / ти 'йуш д'іўча'тис'ко / хоч п'ят'надцат' чи ш'іс'надц'ат' 'рок'іў 'мала / 'йуш не пам'йентам / до Колум'їадс'кого // ну 'яа 'п'ішла до Колум'їас'кого / браў два 'злоти / але 'робиў 'гарно // а то 'такі 'були 'гарни шо по'лички заги'нали // 'така 'була 'мода / але 'яа с'і не приз'нала 'дома // аж 'пот'ім 'як 'п'ішли на 'йармарок з па'ц'ат'ом і 'перед св'ат // 'яа го'вору 'Йурку 'яа не до 'Брайі 'дала зро'бити 'бути а 'ў Колум'їас'кого / бо 'Брайа не р'обит' 'гарни // с'і обра'зила але шо зр'обл'ат' / про'пало // а 'яа 'йуш так / ко'рову покор'мила / мол'ока зава'рила 'як 'п'рийдут з тор'говиц'і // то 'була с'туд'ін' // 'яа так 'стойу 'коло' кухн'і / 'пришли до 'хижи / не прино'шайут 'бути // а 'вона 'ў сн'і'гу ли'шила / а 'яа 'бар'зо / де 'бути // а Колум'їс'кого ми не при'несли // так м'і 'йуш то'то /н'іц то н'іц // 'бути 'ў 'с'ін'ох // 'йуш 'была зла же 'яа 'дала там де во'на не ка'зала // до 'Гар'жа // 'того шо 'мали в'ін був 'ў 'кужні / кле'паў 'ў 'кужні 'ц'ілі' р'ік // ми ху'добу хо'вал'і / 'свин'і ж ми хо'вал'і // 'ў нас не 'було же б не 'було 'гроше'ї // 'был'і // ну і 'пот'ім так 'было же прихо'дило 'йуш ве'с'іл:'а / та же 'яа 'йуш 'мала м с'і же'нити // ну то 'йуш' была 'сестра се'редн'а / 'Кас'а /ну і 'пот'ім ве'с'іл:'а 'они ро'били // 'они ве'с'іл:'а ро'били / але ж то 'лахи' такі 'мала же 'т'іл'ко-т'іл'ко / там 'ладу нам 'дали зро'бити // пе'рин'ц'а теж 'так'і 'були 'як'і // бо то не

було кому / мами ж не было // на тій перині було біле // ну і потім то так
 в'їла: а зробили / бо вже р'атуї // німці ўсорков'ім роци не було вудки / треба
 було с'а старати аби з німці вудки купити // там їйшло було // але було
 поправин / тож сад'їк і вудки не було ниц // їуш не було кому с'ї за'н'ати / знаш //
 але пов'їм як було з перином // не як їа зостала маму / мала м два нац'атиї р'їк
 // ну і во'ни ме'н'ї так зробили перин'ц'а невеличке / таї п'їд тим перин'ц'ат'ом
 спали // не спала м хижи // ў ко'м'їрци та'к'її / же ў н'її с'а не па'лило / ў студен'її /
 в'їкна замер'зен'ї // там не було кухн'ї ан'ї огр'їван:'а / але як пот'їм же то с'ї
 ока'зало / моїа сестра дала м'ї коц // нап'їў'остриї та'киї з Арген'тини / з та'ких
 'острих // а то'ту перину дала с'вому газ'дов'ї / так с'а розлу'чили // газда на
 їедн'їм л'їжку п'їд моїом перином / она си на друг'їм л'їжку п'їд друг'ом перином
 / а їа п'їд тим ко'цом та'ким 'остром же си мерзну // їа п'їриїшла до с'воїї сестри
 наїстар'шойї / і го'вор'у їїї / Марис'ка їа за'мерзла м / коц та'киї во'ї'н'аниї 'остриї з
 о'вец что з Арген'тини при'нос / без о'ї'чини ў ко'м'їрци / їа буду мерзла // а она
 го'вар'їт / то си перину воз' // і ти знаш што їа зробила? // в'їн п'їд том перином
 спаў / швагер / а їа ўз'ала і ту перину з н'ого здерла // і го'вор'у / хо'чити си окремо
 с'пати то си перину купте / а не п'їд сїр'їтском // їа п'їд ко'цом мерзну а ви си
 о'бойе п'їд перином // за два дни перина була / мати їого ше жила / п'їрїа
 гу'тала / о'ї'чину купили / і маў с'воїу // їа кажу д'їл'с'а на дес'а'теро / але же б їа
 мерзла п'їд ко'цом ў ко'м'їрци / а ви ў хижи при п'їецу спали п'їд моїом сїр'їтском
 перином / то так не буде // то с'а було / чут' м'а не за'бил'ї / то'ту перину з н'ого
 здерла / але му'с'їла м бо була б за'мерзла // а же їа мала та'ке жит:'а / пот'їм /
 же як с'ї о'д'ала // п'їшла їуш ти'ж там на то'то зашла в'їїна / зашла в'їїна
 шибко зго'р'їло //

Головач (Тиханьська) Катерина Василівна, 1929 р.н.,
 місце народження – с.Мілик, Новосандецький повіт,
 місце проживання – с. Доброводи
 Монастирського р-ну Тернопільської обл.

там на Стал'їнску ка'зали / же при'їхали дикы л'уде / же дикы л'уде з л'їс'їу /
 а їаг м'ї с'а поўби'їрал'ї до с'воїїх ўб'ран'їу / та аж хо'дили с'а ди'вити і ка'зали / на
 мене ца'р'їїна // же ца'р'їїна їа д'їїчина була / така мо'лода // їаг їем с'а ўб'рала

до 'горсета / 'до тої тибе'тової с'п'ід'ниці / 'таку виши'вану блуску / то му'с'іла м да'вати 'пот'ім тим д'і'ўчат'ім // там поўби'рали с'а т'рошкы // пол'і'тала / пол'і'тала 'соб'і і зноў д'ругу ўби'рала / бо 'они 'таке 'ани не ви'д'іли там // 'была 'б'іда 'така ст'рашне //

...

а йак хо'дили зме т'рактор 'т'агаў / а мы 'такы быў п'ричеп / а тут 'сапкы причеп'л'ане і т'рактор 'ішоў 'тоти 'сапкы три'мали сапку'вали коко'рузу // то ўс'о д'бут'а зме по'дерли / 'загнаў трак'тором а мы л'і'тали за тим // 'таке вс'і'л'аке 'было там зме пре'жили / а по'тому от':амал' мы т'і'кали за р'ік / при'хали зме ту на За'х'ідну і ту йуж 'дали нам 'пол'а і по'мали по'мали таг зме с'а ту остано'вили //

...

'н'ан'о звали / ни 'тато / по'мерли нам шче на За'ход'і // і мы з 'мамом п'й'а'теро нас 'было 'д'і'те'ї / мы йі'хали при'везли нас на Ста'л'інску 'област / 'те'раз До'нецка / 'перше 'была Ста'л'інска / і там нас 'дали до 'такої 'хаты п'ід^м со'ломом / 'н'іскої / што д'вер'і 'так'і / 'с'ін'і нам зр'об'іли зо со'ломы / 'жебы 'на дв'ір 'на нас с'н'іг не 'кур'іў і не 'дуло // і там зме пре'жили р'ік // ходили зме на р'оботу // хо'дила м за при'цепом / сапку'вали / т'рактор 'т'агаў / а мы 'п'ішком / три'мали 'сапкы і так зме л'і'тали 'ц'ілії ден' // по'дерли зме д'бут'а 'йаке то зме 'мали / 'босо йуж по'тому // ка'зали же ту на за'х'ідн'і 'буде 'л'і'ше / же 'ту при'й'хали 'л'уде та 'майут 'хаты / а мы там лем ў 'таких 'будах с'і'дили / бо п'ід^м со'ломом // там 'была 'б'іда 'вел'ка / там фронт при'ходиў 'даўно // ту по'дороз'і 'т'і'л'ко шо зме на 'плечах за'несли д'вадцет к'іло'метр'іў і шче наї'меншій брат маў два і п'іў 'рока і шче 'його т'реба 'было 'нести бо не м'іг 'іти 'п'ішкы / а мы з 'мамом / 'тата зме не 'мали // так по'тому зме при'й'хали ту // ту не 'было / де 'жыти / с'і'дили зме п'ід^м 'таком 'шо'пом // по'тому нам йак п'ришоў г'ночи дошч / а 'да'ху

не 'было / лем 'така 'буда с 'крайом і так з 'ме 'тото поли'шали вс'о там / а поўт'ікали до / 'такыі быў клуб / і там до того' клубу // за 'тот час псы нам по'йіли / по'ровер'тали 'тото 'йідо / шо з 'мы 'мали і так з 'ме б'і'д'или ст'рашне // нас 'было п'д'теро 'д'ітеі / то йа ўже 'была с'тарша / а тр'ох х'лопц'іў 'было 'мен'шых / і 'мама хо'дили по 'жебрах / по 'хатах про'сили // йа раз 'п'ішла 'тоже нам'йатам йаг йем 'п'ішла по 'жебрах по 'сел'і // і ў 'йедн'іі 'хат'і 'біл'ат 'хату / 'кажут / ти мо'лода 'така / то ти 'ходиш / а йа 'кажу та 'даіте йа 'буду б'і'лыти / бо йа ў'м'іўу вс'о // і так 'б'і'ше 'м не 'п'ішла / а 'мама хо'дили // і нас 'було п'д'теро / так ми 'тото бес 'тата / бо 'тато нам по'мерли ше на За'ход'і // нам 'тоти с'войі / 'дака ро'дина тр'оха нам по'ма'гали // а йак т'равы 'йіли / а бур'йаны // на 'Зелены с''в'ата 'коло 'церквы быў 'обх'ід^м с 'про'цес'ійом / а мы 'были на 'лан'і зби'рали з 'ме ш'чавел' / 'мама на'с'іклы / бо ў нас на 'Зелен'і с''в'ата 'вел'кыі п'разник быў / та мы 'ножом / не тре 'было то з 'ножом ро'б'іти / н'іц'с''ічи // 'мама нам на'с''ікли / она за'л'айе 'водом / 'тото нам с'кысло і не 'было што ва'р'іти // в 'церкв'і 'обх'ід^м / а мы 'были на 'лан'і зби'рали з 'ме той ш'чавел' зноў д'руге 'жебы нам 'того нава'рили і так з 'ме б'і'дили ст'рашне / аж по'тому по'мали по'мали 'дали нам 'пол'а / мы 'тото обраб'йали тр'оха з 'ме 'мали с'вого 'зерна та і хо'дили по 'заро'б'ітках / то ко'пати бара'бол'у / то са'пати і таг з 'ме пре'жили // по'тому быў 'колгосп і ў кол'госп'і з 'ме ро'б'ілі // і так што з 'ме пот'ім с'а йуж до'жили / што знам 'было 'л'ішше // но 'те'раз йуж бы 'было 'л'ішше 'жыти / но таг же ж мы с'тары //

...

з 'от:ал' 'была йем ў 'Пол'шчы там і 'наша 'хата // ми 'жыли так од 'села три к'ілометры / 'было ў нас штир'нацет хат так 'коло 'л'іс'іў // ў'куп'і 'было ш'тыр'і 'хаты // йаг ме п'ришли с'а поди'вити то 'такы йа'лиц'і д'руби ви'росли на тим / де 'хата / п'іў'ниц'а / 'хати не 'было / бо там ўже зго'р'іла // п'іў'ниц'а 'така 'была шо скле'п'ін':а 'тото с ка'м'ін':а / а не м с'а не поди'вила 'добр'і / бо м с'а бо'йала там де

дакы з'в'іри могли бути / коло ліса мы жыли // мы мали с'ім і п'іў гектара пол'а / п'іўтора гектара ліса / там на Заход'і // і мы там дуже добр'і жыли / гриби росли / яф'ыри / ягоди / черниц'і / малина // ўс'ого зми поназбиравали / насушили сї гриб'іў на зыму / тих ябл'ок наклали / ўс'ого зми мали / бринз'і наробили з овечого сыра // добре было там жыти / дуже нам добр'і там было жыти // ну а по'тому нас пресел'ыли / пресел'али нас нараз'і хто хт'іў / а по'тому му'сово / і ўс'іх нас повиво'зили //

...

п'іўтора к'ілометра было од нас / ми ходили ўсе но'сили ягоди / гри'бы / там были пани / курорты ў нас были / была тота Шчава / така п'ід такым дахом // там п'анове приход'іли на курорта і п'іли тото / так пам'ятам с'такан і таком т'рубком / то с'ідали соб'і пили ліку'валис"а / ў нас были ліку'вал'ны воды / были аж тр'іаки воды / шо ліку'вал'ны // і нам дако'ї жал' за тамт'іма наш'іма стра'нами / гри'б'іў ўс'іл'аких росло / з'в'іры ў т'отых лісах было // і так / зако'ї яа была два разы ў Пол'шчи //

...

нас за'везли пересел'или на Стал'інску област / тата йуж не было / бо тато нам змерли і ми з мамом б'ідакы п'ятеро д'ітей / хлопц'іў трох было мален'ких і яа чет'верта / а сестра вышла заму'ж / йуж в'ід'алас'а / і ми там жыли ў так'іі хат'і п'ід соломом по'тому зночи ц'ілу н'іч нас сторожу'вали бо не хт'іли нас пус'тити з'в'ітам / а мы заб'рали шчо могли до рук / ш'іче на'молотч'ій маў два і п'іў рока та й ш'іче його т'реба было нести // ішли зме т'рицет к'ілометр'іў п'ішком / с'к'іл'ко ми могли за'нести на п'лецах? //

...

Про село і річку

згоры села видно р'ічку Попрад // така ш'ірока р'іка / а на тим боц'і р'ікы жыли ми укра'їнц'і / т'оты руснакы нас н'іби звали / а по тамт'ім боц'і по д'ругым Чехосло'вак'ія / словакы жыли // они такы были л'уде ма'їже яа і мы / лем т'роха мова інакша йіх т'рошка была // переходили з мо і через р'іку мож было

п'рейти так ж / де п'литшиа 'вода / то так // а йак 'така 'была шир'ока / то 'такый м'іст быў / шо на тот м'іст т'реба 'было п'ропуск 'мати / бо там 'была Сло'вакийа / а ту 'была 'Пол'шча //

...

Про будову хати на Лемківщині

'вигл'ад / дереу'йаний // выг'л'ады дереу'йаны // із де'рева 'были 'хаты / 'хыжи з ме з'вали / п'ід гон'тами накр'ыти / 'або п'ід бл'а'хами / під бл'а'хом / п'ід гон'тами / п'ід^м соломом не 'было / не было ў нас солом'йаных хат //

так 'файно вигл'а'дала што йак 'было 'заіти до неї / йак п'рийшоў 'такты до нас там / та з ме му ка'зали / а чом не ідете 'дал'і? // та де бы йа та'кыма но'гами там і'шоў // йак мы так ч'іс'тен'ко ў 'хат'і 'мали / п'ід'лога 'была б'ілен'ка ви'мыта 'така йуж аж 'жоўта / ў 'хатах / 'мали з ме шчикату'рену 'хату / 'файно об'разы / ф'іранкы на 'в'ікнах / 'шафа ў 'хат'і / св'іт'лиц'а і пе'карн'а // пе'карн'а з'вали 'тому што с'а си'д'іло г н'і і ва'рило 'йісти / і 'йілос'а там / ст'іл быў / постел'і 'были с'пали // а д'руга 'хата 'была / з'вали св'іт'лиц'а / там ўже 'малы 'лахы 'такты на с'в'а'точны там 'шафа 'была / і 'тоти постел'і 'л'ішка постелены так / там шо с'а не с'пало там пе'рины 'новы / по'душок / так 'файно з ме 'мали // сад 'вел'ки з ме 'такты 'мали / с'ливкы / 'йабка / з'рушкы // йа 'была два раз ў 'Пол'шчи / то раз йем 'была там с'а посмот'рити то лем так 'л'ісом йуж з'росло ўс'о і так // ў пе'карн'і шпар'г'еты / хл'і'бови п'іец с'а заў / а 'тото 'кухн'а ту та шпар'г'еты з'вали / ш'парг'ет // 'были 'горц'і / не ба'н'акы / а 'горц'і // н'іж / коc'туркы у нас не 'было //

Гурей Костянтин, 1936 р.н.,
місце народження – с.Солотвини,
Новосандецький повіт, місце проживання –
м. Монастириська Тернопільської обл.

Про школу на Лемківщині

в 'йедним кл'ас'і ўчыли с'а 'пару кл'ас'іў // зо'шытиў мы не 'малы / а 'малы 'дошку і пы'салы ри'с'іком / 'рыс'ік то та'к'е йак бы по'в'істи / йак с бата'рейки ў'з'ати цей 'вуг'іл' і по 'дошц'і / по 'матов'ій 'дошц'і пи'саты ри'с'іком // 'зошыти мы

ма́йже ни ма́ли / к'ны́жка там 'была йед'на на 'дек'і́лка / а перш'важно ў'чител'
'читаў / там пов'і'дали / то ї так //

А чи карали дітей?

ой ка'рвали! // ше ї 'добре ка'рвали / йак би шос' та'ке // йа сам 'нав'іт' д'іс'таў
'дек'і́лка // 'палка / 'начит' ў'чител' маў та'ку па'лиц'у / і вот йак йа нислух'н'аніі буў
а'бо наш'кодиў / на по'руч'і або на 'гору в 'кут'і кл'а'каты // 'били 'сил'но 'нав'іт' / йа
би ска'заў 'начит // то так не'мож пов'іс'ты / ну йак ни 'виўчыў урокы / то 'п'ісл'а
у'рок'іў / 'п'ісл'а за'н'ат' зальшалы 'жебы ў'чытыс'а // ну а по'том ко'рову 'пасты //
ў нас госпо'дарка йак вам по'в'істы 'була не 'дуже аш 'вел'ка // ну 'було с'к'і́лки дес' /
чо'тыры ко'ровы / дв'і 'пары 'коней / та'з'іна / тої кур було 'поўно // буў с'луга йа'кіі
ро'біў 'начит / на госпо'дарц'і // а 'тато ф'і́якру'ваў // буў / 'пара 'коней /
ф'і́як'ерки / а ў 'зиму 'санкы //

Що таке фіякерка?

ф'і́як'ерка / а во то йак'шо 'коло 'Оперного те'атру 'воз'ат' т'і ф'і́акры / то
ф'і́акры 'начит' / то ф'і́акры // та'кіі 'пов'із / і 'кон'і / 'начит' // то ф'і́як'ерка /
ну 'зам'ісц' так'с'і // 'зарас так'с'і / а 'ран'че то ни 'було 'машин / 'али то та'ко
ф'і́якрами 'начит //

Розповідь про вечорниці

йак по'чаўс'а / почи'наўс'а п'іст р'із'д'в'аніі / то бу'лы ве'чыркы / 'начит ў'сел'і //
там зби'ралис'а ўс'і 'ж'інкы п'р'асты а'бо п'лести / ну і х'лопц'і там прихо'дили /
'начит / то // ве'село 'було / 'начит // але п'йанкы там ни 'було / там ни 'пылы /
жарту'валы / та'далы / про с'войу 'б'іду / чи хва'лилис'а / і так 'дал'ше / но а йак же
ш 'перид с''в'атами / то йуж 'были / так во йак ска'зати // то зро'были та'кыі
об'р'ад / хо'дили х'лопц'і / 'д'іти / та'к'і // кол'аду'вали / пропов'і'дали / йак би
вер'теп //

Гурей (Пеляк) Стефанія, 1930 р.н.,
місце народження – с.Солотвини, Новосандецький повіт,
місце проживання – м. Монастириська Тернопільської області

Про прикрашання ялинки

нап'рим'ір / 'ц'іліі п'іст ста'райут'с'а 'д'іти назби'рати со'б'і / шоб чим 'мати
ўб'рати йа'лынку / то пот'рафילו // ў нас нап'рим'ір було 'вос'меро д'і'тей / а'ле йак

поста'виў ў ко'робку чеко'л'аду йа'кус' там на йа'линку / йі 'н'іхто не 'рушиў / 'н'іхто
 йі не 'рушиў // о'на сто'йала / аж п'рийшло на С"в'а'тій 'веч'ір / пред 'вечором /
 'п'ішоў брат на с'вое / до с'вого 'л'ісу / і пери'важно ви'рубували йа'линку / ни
 сме'речка / а йа'лынка // йа'лынку / і то'ту йа'лынку при'носиў до хыж / ў 'хыжы йі
 ўби'рали // ўб'рали йа'лынку / на 'кождй йа'лың"і 'мало 'буты два'найц'іт с"в'ічочок
 // спеці'йал'ні с"в'ічечкы 'были с та'ком п'ідс'таўком / шо во'на с"а ўпи'нала / та йак
 'терас шо мы 'в'ішамы 'лахи / 'але оно ж 'мало та'к'е гн'із'дечко роб'лене / і ў тым
 гн'із'дечку 'было спеці'йал'не на с"в'ічку //

...

Про миття на річці перед Святвечором

но то'д'і 'перид 'самом ве'чер'іом вечер'ом 'д'іти ўс'і 'бос"і // нас от 'хыжы до
 'р'ічкы / 'було 'метр'іў т'риста / то ми ле'т'іли 'бос"і по сн'і'гу 'митис'а / п'ід / на
 'гучку / бо там 'вода 'тече / назив'алы 'гучок та'кіі во / там с'а п'ід тим 'гучком
 'мылы // йака бы не 'была темп'ера'тура / ўшыт'ке 'д'іти ле'т'іли 'босимы /
 приле'т'ілы до хыж / ноги ст'р'іпалы на д'і'духу / ўже при'несли до хыж 'д'ідух
 со'лomu // но і ст'р'іпалы 'ногы / 'ногы па'шылы / 'але 'д'іты 'былы зд'раво / н'іхт
 н'і'кому ни пош'кодило // і так ўже с'і'дали тоў'д'і до ве'чер'і //

...

Про відсутність дитинства на Лемківщині

'с'амого 'малку до 'самого 'того 'д'іти ни 'мали д'і'тин'ства / н'і'якого / бо
 'кожде 'мало св'іі о'боў'язок і с'вое за'н'ат'а // от 'нав'іт' не 'можу 'соб'і та'к'е
 зга'дати 'жебы йа / 'така 'була ўсе за'баўка 'Шукам-'пукам / 'тераз шо ўгл'а'дайут /
 то йа с'а не 'мала ко'ли п'і'ти ба'вити / бо 'булы 'менч'і за 'мене 'д'іти / йа 'мала йіх /
 йа н'і'коли не 'мала 'в'іл'ност'і та'койі йак йа по'вин:а 'була йійі 'мати // йак 'тераз
 'наш'і 'д'іти / шо 'майут / до п'ят'нацат' 'рок'іў 'воно 'нима н'і'чого / н'і'якого
 о'боў'яску // а 'тод'і н'е // і од:а'валис'а 'дуже с'коро / п'ят'нацат ш'іс'нацат 'рок'іў
 / ішла ў чужы'ну / на д'руге 'село / на д'ругу госп'одарку / ўс'о / то ди'тинс'тво по
 ўс'ому //

...

А було, що не жінка йшла до чоловіка в хату, а навпаки?

'Р'ітко 'дуже // 'она йшла за не'в'істку / а в'ін йшоў за 'з'ат'а // 'але то було та'кого 'р'ітко // 'ў нас ни 'було та'кого / 'ў нас 'ўсе ста'ралис'а так шо ли'шалис'а // на'рим'ір нас було ос'меро / але 'кожде / 'кождому ста'ралис'а о'тото 'поле 'дати 'тоб'і / о'тото 'поле 'дати 'тоб'і / 'тото 'тоб'і / а тот с'а ли'шаў / 'добре // обо'ўйас'ково ли'шаўс'а 'дома х'лопец' // 'хыба бы ни 'було х'лопц'іў / 'ц'ілком бы 'сам'і д'іўчата / ото'д'і хтос' за 'з'ат'а // пери'важно ли'шали 'дома на госпо'дарц'і х'лопц'іў //

...

Про підготування до випічки хліба

о'то 'є хл'ін пери'важно 'некли / то 'є 'к'істо ви'м'ішували // 'ў нас на'рим'ір 'ніхто ни 'м'ішаў хл'ін рукамі // о'це 'була ло'патка йа'ком м'ішали // 'ў нас хл'ін буў йар'чаний / в'ін не буў та'киї гус'тій йак тут / пше'ничний / а в'ін буў 'р'ітчий / йо'го 'кождий ро'били // 'йак би 'дехто 'в:ид'іў жы 'дехто 'рукам 'м'ішат хл'ін то це би по'зор // то би на нас ка'зали 'ган'ба! // ну а 'к'істо роз'чын'увалы / 'йак з'выкло розч'ы'на'йут / а 'пот'ім п'ід'гушчувалы / а 'ўже викла'дали / викла'дали тут / она'лалы / тут 'ўже п'ідси'пали 'муку / клали ку'сок 'к'іста / она'лалы і на ло'пату до 'пеци са'ж'али //

...

Розповідь про кажанів

мыш'пергач / то 'є зви'чайний птах // в'ін 'л'ітат 'вечер 'п'іс'л'а за'ходу 'сон'ц'а і в'ін 'л'ітат 'дуже 'ниско 'пом'іж 'хыж'і // 'йаг в'ін 'заїде / фсе с'а с'м'і'йали з 'д'іўчат / не 'с'іди 'доўго / 'бо 'йак т'і той мыш'пергач за'л'ізе до во'лос'а / то 'пот'ім 'його не ви'т'агнеш // 'оны 'жыли п'ім стри'хами / пере'важно ф 'хыжах п'ім стри'хами // 'жыли 'т'іл'ки п'ім стри'хами / 'дуже бо'гато йіх 'жыло ф сто'долах / ф со'лом'і в 'л'уде"ї // 'оны 'были на по'доб'і 'совы / дн'ом не л'і'тали / дн'ом си'д'іли / а ве'чором л'і'тали і з'ночи // а зи'мойу йіх 'было 'менше за'м'ітно / 'може 'вони і л'і'тали ве'чорами / проле'т'іли та і 'п'ішли та і 'майже 'його не 'было 'видно //

..

Про будні

йаг д'іу'чата / то от четвер'га п'лели ко'с'ічки / бо 'мали 'волоз 'доўгий / ко'с'ічки п'лели / 'жебы быў куче'р'авіў 'волос // то т'реба 'было 'кожну ди'тину т'іў 'мам'і по'мити / поче'сати / зап'лести / а йаг 'была 'сестра с'тарша / то ўже п'лела 'йедна д'руг'іў / але то 'было 'таке 'жит'а // а 'мали нап'рим 'ір два'цет п'ят 'морг'іў 'пол'а / і поп'робуў / і зо 'шист ко'роў три 'рази дн'а видо'йти т'іў 'мам'і і 'п'іти на 'поле / і зро'бити 'чого там 'йе // ф коли'санкы б'рали ди'тину с:'о'бойу от са'мого 'малку на 'поле / к'лалі 'до той коли'санкы // чи 'оно пла'кало / чи н'іт / 'она 'мала 'т'іл'кы 'того 'часу / 'шоби 'його накор'мити / а 'решту 'оно йуж 'мало 'само 'найти йа'кысу 'соб'і за'баўку // і 'тому 'нашим 'л'уд'ам не 'було таг аж 'лежко / але 'р'іўно ж тим пор'іў'н'ати з 'нашим по'в'іт'р'ам і с тим 'шыткым / то 'зараз пор'іў'н'ан'а 'не" 'йе // 'може 'было 'само ф'і'зично 'т'ашче / але кул'тура 'была в нас // на 'кожде с"в'ато схо'дилис'а // 'л'уди нап'рим 'ір 'перед кож'ними р'ізд'в'аними с"в'атами схо'дилис'а / 'были ве'ч'іркы // 'кожній 'веч'ір 'ишли д'іу'чата / х'лопц'і // 'тота п'лела / 'тота виши'вала 'дашто / а 'кажда 'мала ро'боту / си'д'іли на 'тотих ве'ч'ірках і ф'с'акы ан'іт'доты пов'і'дали / йаг з'викла 'молод' / але ўже на 'тоты ве'ч'іркы 'мали п'раво не 'п'іти / а 'п'ішли на ро'боту йа'кысу //

Дем'янчик (Васильчак) Марія, 1939 р.н.,
місце народження – с. Ганчова, Горлицький повіт,
місце проживання – с. Нова Гута,
Монастирський р-н, Тернопільська обл.

Про страви

Но то да'йес'а 'киснути / т'реба к'васок 'мати бо йак са'м'і д'р'іж'ж'і / т'реба та йак 'пече хл'іп / тре ли'шити с'і к'васок 'жебы в'ін 'добре 'викис / 'тогоу 'к'іста но / 'жебы 'добре 'викис і так 'пот'ім 'добре к'ісе'лиц'у / бо 'йакби д'р'іж'ж'і во'на 'буде со'лотка / во'на 'буде ни'добра // ну і во'но по'кисне а 'пот'ім / 'рано / бо йа так 'даіу на н'іч ўсе 'жебы ви'к'ісло // то 'оно ви'к'існе 'пот'ім т'реба без 'марл'у про'ц'ідити / к'іп'ят'ку 'пот'ім ду 'того / але ду 'тойі 'мук'і в'іу'с'аної т'реба 'дати зо д'в'і 'ложки пше'ничнойі му'ки / а 'пот'ім про'ц'ідити / к'іп'ят'ку до'лити і поста'вити йак би на 'тих'ім та'к'ім / ле'ген'к'ім во'г'ні би во'на не пригор'ала // і ўс'о / і к'ісе'лиц'а //

- А тертяні пироги як роблять?

нат'рес'а бара'бол'і / т'рохи с'а 'йейі 'видусит / бо 'оно 'так'е р'ід'ке / с'а 'видусит / то ў'з'ати та'ку 'кул'ку / то 'йе 'с:ира / 'яа зо 'сира ўсе ро'била / 'сира до сере'дини // то 'так'е 'фаїне // сме'таном по'лити / на'кр'ити / во'ни в'ід'і'д'ут / і 'так'е м'а'гон'ке 'фаїне //

Дзяма Степан, 1946 р.н.,
місце народження і проживання – с. Рудно Львівської обл.
батьки зі с.Воля Цеклинська, Ясельський повіт

Розповіді про своє життя

Гово'рити шос по лем'к'іўскы / і ти теж знаш? / барз чи кус? // 'родиўс'а 'тис'ачу дев'ятсот 'сорок 'шест'ім 'роц'і ў Лу'ганск'ій 'области / Старо'б'іл'скый ра'йон / 'село О'мел'ково // там мы прожыли три м'і'с'ац'і / до'пок'ім 'тато з ро'дином ви'їхаў в:о'линску 'област' / там про'жили з'ми три 'роky // ў 'сорок деў'ят'ім 'роц'і приї'хали до Л'вова / до 'Рудна // з 'сорок дев'я'того 'року жи'йеме по 'нешній ден' ў 'Рудно //

...

- А родина ваша звідки походить?

Кра'к'іўска 'област / ну войе'вудство так / бу'деме бес'іду'вали йак 'оно 'йе / бо об'ласти не 'йе х 'Пол'шчи / а 'йе войе'вудство / 'пов'ім 'Йасло / 'село 'Вол'а Цек'л'ін'с'ка // то деў'ят'натцет к'іло'метр'іў од 'Йасла / од ра'йону // ту приї'хала і 'бабц'а 'была 'мойа / і 'мами 'мама і та'това 'мама // депорту'вали 'шыткых ту //

- А в котрому році була депортація?

ў 'сорок п'ят'ім 'роц'і 'была депар'тац'і'я // 'яа 'йуш з^е 'Пол'шчи 'ї'хаў / 'ї'хаў / з'родиўс'а на Укра'їні / а з^е 'Пол'шчи 'ї'хаў //

- А щось розповідали про депортацію?

айагже ж / п'ришли до 'хижы і по'в'іли / 'мате дв'і го'дини 'часу // шо 'можна 'було ў'з'ати ў 'руки? / нич // ўс'а госпо'дарка / шыт'ко 'йа'ке 'было на'жите // бо 'можна по'в'істи / же 'сотн'і л'іт / бо Лемк'іўш'чына / хриси'янс'ка дер'жава ши'че на сто д'вадцет п'ят 'рок'іў ско'р'іше 'была / 'йак 'Кийіўска Рус' // 'Кийіўска Рус' б'рала 'йе'пископ'іў д'ла 'вис'в'ачен'а Кийіўскої Ру'с'і б'рала з 'Лемк'іўш'чини /

так шо кул'тура там ¹была ¹дуже ви¹сока і на г'нешн'їй ден' ¹їе ¹висока кул'тура // ¹їїж ¹досит' ¹часто на ¹Лемк'їўски ¹ватри / с'ї ¹л'уди зїїж ¹айут з ¹ц'їлого с'в'їту / барз ¹їе ¹гарн'ї // на ¹зв'їчайнo ме¹н'ї ¹шитко по¹дабат / ¹їешиче би ¹така мож¹лив'їст' ¹была ¹їїздити ¹кажди р'їк / ¹было ¹ишиче ¹л'їнше / але не ¹їсе мож ¹прої¹хати / але ¹їак ¹їїду задово¹л'їн'а мам барзo ве¹лике //

– **То вас виселили спочатку в Луганську область?**

так о¹ни розим¹арили наш ¹нар'їд по ¹ц'їл'їй Укра¹їїн'ї // ста¹ралис'а так порозки¹дати / шоб ¹л'уде не мог¹ли с'а скомпану¹вати до¹купи / порозим¹арили / але ¹л'уде ¹такы ¹были шо з До¹нецкої області до Л¹вова коро¹вами ¹їїхали ¹таку дал' // ¹їїхали і доби¹ралис'а / бо ду¹мали же ¹вернутс'а ¹дом'їў / но так с'а не с'тало / ¹їак би с'а х¹т'їло / ¹але // ¹їїшиткы ¹виселили / ¹ц'їле ¹село // ¹наше ¹село ¹было ¹шитко на С¹ход'ї / а ¹пот'їм позїї¹жалис'а / наї¹б'їл'ше ¹їе на Тарно¹пол'у // то ¹кажут' / то ¹їе лем¹к'їўска сто¹лиц'а //

– **А хтось залишився на Сході ?**

не ¹їе н'їкого / не ¹їе абсо¹л'утно н'їкого / а не ¹їедно ¹живо ду¹ши там не ¹їе // ¹мене ¹было три ¹сестри і брат / пїї¹теро нас ¹было / ли¹шилос'а нас т¹роїе // ¹сестра ¹г'мерла / ¹їедна ¹мала ш¹тир'ї ¹рокы / ¹їедна ¹мала пїа¹десат // нас ли¹шилос'а т¹роїе / мам б¹рата з пїа¹десат д¹ругого ¹року / ¹сестру з пїа¹десат пїа¹того і ¹їа ¹с:орок шес¹того // ¹мама ¹мойа прожила в'їсем¹десат ¹маїже с'їм ¹рок'їў / ¹тато с'їм¹десат ¹їеден // ¹бабц'а ¹доўго ¹жыла / ¹мала в'їсем¹десат ¹в'їсем / а та¹това не знам ¹к'їл'ко ¹мала / бо на Во¹лин'у она ¹г'мерла / ¹їа ишиче бы¹їмали //

...

– **Кажуть, що лемки довго живуть...**

таг ¹їест / бо ¹їа мам ¹ц'оц'у / ¹їїї на г'нешни ден' дейа¹десат ¹семи р'їк і ¹їа вам ¹пов'їм она ¹їаг'їеде зо¹заду / то по¹дивишс'а / то би не ¹пов'їў же ¹їїї с'т'їл'ки ¹рок'їў / так ¹їеде / не ¹їеде як с'тара л'удина / а ¹їїде так барз р'їў¹н'їцко о так ¹ходить // ¹їедно ¹б'їда же не чуйе / не ¹чуйе б'їдна / а так ¹шитко ¹хоче з¹нати / ¹шитко пам'їатат / шо ¹было ¹г'моло¹дости // ¹їак п¹рїїдеш / то ¹буде пов'ї¹дала годи¹нами / ¹она ¹шитко пам'їатат / де¹їїа¹десат ¹семиї р'їк //

– **А як ви спілкуєтесь з братом і сестрою?**

а йак хо¹чеме / хо¹чеме по лем¹к'іўскы / хо¹чеме по укра¹їїнскы / мо¹жеме по¹пол'скы //

– **А де вони живуть ?**

а мы ¹шиткы ¹разом жи¹їеме // ¹моїа ¹хыжа / ¹сестри і б¹рата / ¹їеден р'ад ¹шитко //

– **Багато переселенців там є ?**

їе / їе дос / ў ¹Руднім їе дос // там ко¹лиси пан маў пар¹цел'їїу / пар¹цел'їїа то тери¹тор'їїа с'а нази¹вали / то там ¹жыли ¹маїже в'ісем¹десат пїат про¹цент'їїу ¹сами ¹лемкы // ¹жыли с'тари і ¹шиткы пог¹миралі йуш / не їе с'тарих / їе¹дина то ¹ц'отка / ¹їак'і деўїа¹десат ¹семи р'ік ¹ииче жи¹ва / а йуж с'тарих / то йуж не їе ¹н'ікого // ии¹че їе ро¹дина на Тарно¹п'іл'шчин'і / то по та¹тов'і ¹л'ін'їїі / а так ¹шиткы поотхо¹дили // йак ¹буде по лем¹к'іўскы / то буде так с'а бес'іду¹вало / Дз'ама Ш¹тефан / бо так пов'ідали з нас // їеише што?

...

– **Як ви сюди приїхали, то як сприймали тут лемків-переселенців?**

їа би не ¹пов'їў же по¹гано / нор¹мал'н'і / барз ц'і¹каво ¹їедно же ¹они ¹потим ¹сами наў¹чилис'а по лем¹к'іўскы бес'іду¹вати по нас // ¹лемкы ¹л'уди х'перты / ¹они с'а с'вого три¹майут // ¹добр'і пов'і¹дам? // йак ¹село ¹жыло / то ¹село ¹было йак ¹їедна ро¹дина // і то ¹кажде ¹село ¹было ¹таке / йаг ¹їедна ро¹дина // на ¹замок ш'тоси запе¹рати / ¹н'іхт нич не за¹пера // йак ка¹зали на с''к'ібку / аби пес не ¹заїшоў та ¹в'ітер не отвориў // зло¹д'їїі не ¹было / ¹была ¹дуже ви¹сока кул¹тура рел'і¹г'їїна // раз рел'і¹г'їїна кул¹тура ви¹сока / то йуш там ¹нихто не ¹може нич ўк¹расти / вихо¹ван'а не то //

...

– **А в радянські часи ходили до церкви ?**

а¹їакже ж / у нас там ¹була ¹церква / ¹была і їе // але сп¹рава ў т'ім / же то¹ти к'с'он¹зи ¹были с'таўленики каге¹бе / то ¹нар'ід до них с'а так не маў то теп¹лоти / бо ро¹зум'їў же / до с'пов'ід'і ¹л'уди не хо¹т'іли хо¹дити / бо ¹виспов'ідаш'а / а ¹заўтра нев'і¹домо / што з ¹тобом ¹буде // ¹але с'вої с''в'ата в'шиткы / ¹їакы ¹были /

шану¹вали і ша¹ну¹ють // те¹пер то ¹ус'ї зби¹райутс'а ¹ў ¹церкв'ї / ¹ма¹йем ¹ўже с¹во¹ю ¹церкву / гур¹туйутс'а // ¹ў ¹Рудн'їм ¹была правос¹лаўна ¹церква // ну ¹яа ¹ходи¹ў по ¹в'є¹л¹к¹ы¹х с¹"¹в'а¹т¹а¹х / на ¹Паску і на ¹Р'їздво // а ¹те¹пер хо¹ў ¹каждо¹ї не¹д'їл'ї бо мам с¹во¹ю ¹церкву і знам же / ¹як п'їдеш до спо¹в'їди шо кс'он' ¹зов'ї ¹пов'їш / то так о¹но і ¹буде // ¹ни¹х¹то там не / про¹б¹лем н'ї¹я¹ких не ¹будеш ма¹ў //

...

– Розкажіть про своє дитинство?

в п'їа¹десат тре¹т'їм ¹роц'ї ¹п'їшо¹ў до ¹першо к¹л'аси / ¹ў ш'їз¹десат чет¹верт'їм за¹к'їнчи¹ў ¹йеди¹нацет // ¹пот'їм с'а вчи¹ў у¹чилишча маши¹н'їст'ї електр¹овоз'ї // за¹к'їнчи¹ў п'їшо¹ў до ¹воїска / ¹воїску бы¹ў шо¹фером // а з ¹воїска п'їришо¹ў і так ¹п'їшо¹ў шо¹фером по ¹гнешн'ї ден' / ¹йуш ¹буде ¹сорок ¹рок'їў на ¹весну ¹як шо¹феру¹ю // по¹дабаца м'ї то¹та ро¹бота / бо ¹жебы ¹йей до¹бре ро¹бити / то т¹реба ¹йей л'у¹бити / пра¹ўда? // ¹ў ш'їз¹десат де¹ўйат'їм ¹роц'ї о¹жени¹ўс'а / два¹нацатого ¹червн'а // мам ¹сына с'їмдеса¹того ¹року / ¹дочку с'їмдесат тре¹того // мам пе¹теро о¹нук'їў / три хлоп¹чиска і дво¹їе д'їўча¹тисок / наїс¹тарша п'їатнацїтї¹л'їтна / наї¹менши иш¹че не ¹ходи¹т // ¹мо¹яа дру¹жина з ¹бойк'їў / а¹ле дос б¹лизко од ¹нашо гра¹ниці лем¹к'їўско не¹да¹леко // до ¹речи там ¹їе ¹село ¹Лисаво / те су¹с'їдн'є / то там т¹реба ¹было би иш¹че досл'ї¹дити / ¹они лем лем лем бес'ї¹дуйут і ¹таку ¹майут по¹зиц'їю т¹верду / ¹як ¹лемкы // там ¹як би ¹недай ¹Боже х¹тоси ¹чужси п'їришо¹ў і хот'їў ¹як¹кысу зро¹бити ¹б'їду / то ¹они зл'ї¹талис'а ¹як во¹рони ¹шиткы ¹йуш тут до¹їеден // а ¹як ¹буде ¹їїха¹ў ма¹шином / і ¹буде в'їд'їў же ти с¹тойїш / ¹жебы не ма¹ў де поса¹дити / то на дах т'а по¹са¹дит / а та не ¹лишит // ¹яа не досл'ї ¹ўва¹ў / ¹але ¹думам / же ¹они т'їж ¹майут ко¹р'їн'а ¹наше / ¹наше // чо¹ло¹в'їк ¹лемко / ¹ж'їнка лем¹кын'а / а ¹д'їти лем¹чата //

...

– А ми чули ще форму жіночу лемканя?

а сп¹рава х т'їм же ¹як і ¹ў ¹кажд'їм ¹сел'ї і на Укра¹їїн'ї ¹їе с¹во¹яа го¹в'їрка // в ¹їедн'їм ¹сел'ї бес'ї¹дуйут / ¹можут по¹в'їсти барз ¹до¹бр'ї / а з ¹їни¹їм ¹можут по¹в'їсти ¹дуже ¹до¹бр'ї // р'їз¹ниц'а ¹їе / не¹в'є¹л¹чка / но ¹але ¹їеден дру¹гого розу¹м'їє // з нас пов'ї¹дали ¹в'їкно / а з дру¹г'їм ¹сел'ї ¹выг¹лад //

Землянська Катерина, 1928 р.н.,
місце народження – с. Вороблик, Кроснянський повіт
місце проживання – с. Басівка Львівської обл.

мы жили в горах / у нас дуже було весело / дівчкы і пар'ібкы ходили
насти худобу // молодих хлопц'іу і д'іучат лишали насти худобу, а старши ішли
окремо / до них приходили пар'ібкы іще з другого села / та й було весело //
г не д'іл'у старалис'а / жебы мама і тато насли худобу / бо г не д'іл'у были
тан'ц'і // вс'і ішли на тан'ц'і // при'ехала музика з другого села // приходили на
тан'ц'і фрайре з других сел'іу // сам'і пар'ібкы не брали танц'у'вати д'івок //
т'іл'ки наши пар'ібкы виби'рали л'іпших д'івок / котра г м'іе гарно танц'у'вати /
была к'расна / котра така не задри'пана і давали йім танц'у'вати // тод'і коли
наши пар'ібкы ішли до них танц'у'вати / то йім тиж виби'рали і давали с'войіх
д'івок танц'у'вати // але было так / йака д'іука не мала кавал'ера / то могла
танц'у'вати йедин / другий танец / а котра мала / то с'а бо'йала / жебы йеі не
лиши'у // то так с'а знайомили і с'а од:а'вали / в'іно с'а звало //

Коновал Василь, 1927 р.н.,
місце народження – с. Біла Вода, Новоторзький повіт
місце проживання – с. Липники Львівської обл.

Про переселення на схід

При'ехали ту ў сорок п'ят'ім / ў сорок п'ят'ім // при'ехали ту на доўго // ма'іе
с та ш'іс'нади'ат рок'іу / як с ти ту при'ехали // та де ми з'нали же нас 'будут
виган'ати // при'ішли йак'і ком'ісари // при'везли нас там ў село // ў Зимній Вод'і
були с ти / намов'л'али запису'вати // та н'ікого та'кого не було // к'іл'ко л'удеі
зго'дилис'а з'і села ви'хати на сх'ід / п'іу' села // та дес' та дес' з'і сто 'родин
ви'хало // ў Нов'ім Сочу / ф'ірами в'ід'везли до Нового Сочу // то шо з'іс'тавили то
ўс'і на 'один поїзд / т'і шо з'і села // Ворохорог'радс'ка област' с'танц'і'я
Свердлоўка / те'пер Лу'ганс'ка / Лу'ганс'ка / та // Б'ір'у'ково // а ра'іон бу'у
Свердлоўс'кий // нас при'везли ў село / там было ш'іст' кол'госп'іу // то село було
в'елике // нас дали на кол'хозній дв'ір / там були тел'ата / то тел'ат дали до
'стайни / нам дали то'то пом'іж ха'тами / сестри брат ше молодш'і були // н'ан'о
і мама пла'калі // зле / жалували / же п'ішли // йак не жалували / ка'нешно / ў

Америку їздили і з'рош'ї зароб'л'ели шоб' поле купити д'їт'ам // н'ан'о до Америки два рази їздиў // їйхаў' поле купили // то було перед першої в'їної св'їто'вом чи по // ў два най'а'том знайу / а ше то йак'раз старшиї син наро'диўс'а // ў в'їну не знайу / не буду гово'рити //

Вакзал / то нас ц'ї'ганами називали / не л'уд'ми а циганами // бо ми йїхали на товар'н'аках / на плат'формах / де по'пало // ў Ж'миринц'ї ми були нам повит'а'гали / ў Хвостов'ї нам по'чали де цо' було / то пок'рали / бо то зло'д'її // а ми шо' мали / ў хуц'ї там ў йакес' шмат:'а заўйа'зали і то'то вирвали з рук / ми приїхали ту без н'ї'чого // де йака ко'п'їка с'а ос'тала / було приїйа'зане ту на г'руд'ах / то ше с'а хл'їба купи'ло / а так вихо'дило ўс'ако // вихо'дило так / же были таки' часи / же ми / йо'го тато ў Америци' были / але приїш'лос'а по' жебрах іти / а красти ми не йшли // виплакалис'а ми сл'о'зами по ве'чер'ах / але к'расти ми н'їхто н'ї'чо // така була ул'їца пуста / приїшла йедна пол'ка / вїеж'ала до Пол'шчи / а нас там су'с'їд пїат чи ш'їст' родин / приїшла і дивит'с'а / ми таки' обмур'цани / д'ети плачут / вуши по нас ход'ат // вона каже Матко Боска л'уди добр'ї / йак же ви будете жит' / може і м'а'таке н'їшченст'е чека там // н'їшла при'несла м'їд'ниц'у / при'несла ба'н'ак / наг'р'їла воду / по'мити то'то чут'-чут' // а пот'їм по'малу по'мало / тутай ми н'їшли г'рад'ку по'лоти / то ми н'їшли дес' бул'бу н'їдс'їкати / і так по'малу / ми аж йїхали з Дон'басу / Ворошило'град / тутай во Луганск // а наш р'їдний в'уїко / мам'їн брат / по'їйхаў' перед'нами дес' ў л'утому і ў пїат'ниц'у / вони там поўми'рали / йїх на ц'винтару не похоро'нили л'уди / бо ка'зали / же они май'ут тих / ко'го на ц'винтару не будемо хоро'нити / а похоро'нили йїх н'їд ц'винтар / н'їд муром / пїат' родин // йа пам'їатам же Паўла / в'уїко / Та'рас / П'ї'душко / Ол'у / д'ругого Шаўча'ка Г'вана / кума / і ц'ого / хто то там з'ними поїй'хаў' / баїка / но пїат' родин / то добре пам'їатам // ўми'рали і там / так просто' скинули ў йїаму і ўс'о / без н'їйаких / хоч би со'лому' були пос'лали йїм / і там н'їх'то нав'їт' / нема кому там // то було ў сорок шост'їм роц'ї // воно так / так / ў сорок шост'їм роц'ї на в'есн'ї / ко'нець л'утого' было // бо вони виїхали і че'кали там л'уди / а там ў т'їм Луганс'ку / то колишин'їй Ворошило'град / там с'а зос'тало но тої / шо не маў ко'п'їки і тої шо не маў кому ли'шити / ми було село Бер'ул'кове / а тих л'удеї дес'

С'тахове // приїхали приївезли нас ў тих вагонах / везли / двоє л'удей с'а загу'било по до'роз'і / Кодрат с'і за'зубиў і С'ім'і'л'ас Йева с'і загу'била // приївезл'і нас там / вис'іпали з тих гарб / приївезли нас до села / йак ми спо'чонтку 'кажем / ну ўс'о ўже посл'ідн'а 'ваша с'тану'їя / на Доу'бану'ї / висадили ўс'іх так йак тих ко'тоў / і приїхали до села / н'і хат н'і н'і'чого // до Бер'ул'кова йак ми приїхали / рано п'ід'ішоў той предс'ідател' / но і 'декого ў сел'со'вет / ў кон'тору / до п'ід'вали / таких йак 'парних там / 'декого 'нав'іт до 'церкви с'ілили // ми 'кажем ў 'церкв'і не со'гласн'і 'жити // без 'даху//

Костура (Тиханьська) Ольга, 1950 р.н.,
місце народження і проживання – с. Доброводи
Монастирського р-ну Тернопільської обл.,
батьки зі с.Мілик, Новосандецький повіт

їа з п'їад:е'сатого 'року на'ро'жен'а // ра'хуйу 'себе же їа лем'чыха / хо'ї їем наро'дилас'а не на Лемк'і'уш'чын'і / але 'мойі ро'дычи наро'дилис'а на Лемк'і'уш'чын'і / там 'жыли і о'т:амал' приїхали с'уда // таг їіх переселіли / таг їаг 'вуйко Ти'хан'скый нам розка'зуйе / шо добро'в'іл'но приму'сово // таг і 'нашых ро'дич'іў ту переселіли // 'оны страш'не пере'жы'вали за 'тото пере'селен'а // так пам'їатам / же наш 'тато 'не м'іг 'соб'і 'раду 'дати / там на 'Заход'і 'лишыў 'хату побуду'вану с 'цеглы / шче 'нав'іт' не 'добр'і недобуду'вану / бо ф соте'ринах 'ишче 'шоси там маў ро'бити // а ту приїхала 'ц'іла 'с'ім'їа до гли'н'аної 'хаты п'іт ст'р'іхом // 'тому гли'н'ану 'хату і їа пам'їатам // ну 'їакос" таг б'іду'вали // спо'чатку їаг і ўс'і б'іду'вали / але по'малы 'нашы ро'дичы побуду'вали 'хату 'л'іну / їаг на За'ход'і //

...

// їа 'была там на За'ход'і ў 'сел'і 'М'ілик // там нас 'дуже не друже'л'убно приїн'али 'тоты пол'акы шо / ў 'т'і'хат'і 'жш'їут / не х'т'ілі 'жыбы мы до 'хаты 'зашли / але в'с'отакы їа їім так ска'зала / 'кажу / м'ї 'тато на Укра'їн'і побуду'ваў 'б'іл'шу 'хату / йак 'тота што ту с'а ли'шыла / і п'рошу їей / 'жибы хоч поди'в'ітис'а до соте'рин // не їе 'чого с'а там ди'вити / 'каже м'і 'пол'ка // ну то 'добре 'кажу / 'мате ст'рашу / же мы вер'неме с'а ту 'до вас? // не 'майте ст'рашу / мы 'кажу 'л'іну 'маїем 'хату і ў 'даній час жи'їеме 'л'іше //

Про книжку “Лемківське весілля”

йа 'йешиче ц'і'каву істо'р'і'ю 'йедну рос'кажу // ше ф т'рицет п'йатому 'роц'і
 'видана к'нишка лем'к'іўске ве'с'іл'а // там ф 'тому лем'к'іўскому ве'с'іл'і за'писано
 ве'с'іл'а 'мойой 'мамы Анаста'с'ійі і 'тата 'Йанка / таг йаг называли ф 'Пол'шчы / і
 'йіхн'і 'ім'я 'йе 'Нац'а і 'Йанко ф к'нишці за'писано Ти'хан'скы // на'писаў 'тому
 к'нишку кс"онз Бу'тера // 'тота к'ниж'ка 'йе вы'дана ў д'руц'і // 'йе с'тара т'рицет
 п'йатого 'року 'видана ў Л'вов'і і 'йе перепе'чатана ў Івано-Фран'к'іўск'і д'рук'арн'і //
 'тота к'нишка 'йе ў му'зейу ў Монасти'рыску // в тато'вому 'сел'і быў к'с"онзом
 Бу'тера // 'такыі 'файныі мо'лодыі быў / рел'ігійу 'учыў // в'ін 'такыі быў 'мудрыі //

Курдило Роман, 1950 р.н.,
 місце народження і проживання – м. Львів,
 батьки зі с. Дальова і Зиндранова,
 Кроснянський повіт

Ваші батьки розповідали, як переселяли?

'було 'дуже ст'рашне перисел'ан'а / то'му шо ўже в'і'на / п'ішла / ко'ли ўже
 'н'імц'а 'майже с 'пол'с'койі тери'тор'ійі 'вигнали / ўже п'ішла в'і'на на 'зах'ім /
 'тод'і // Пере'мешл' ко'лис' буў укра'йінскыі // в'ін п'ід'писаў / опе'рац'ійа так і
 'назваў / опе'рац'ійа 'В'ісла // виселити вес' укра'йінскыі 'нар'ім // вес' кар'пац'кыі
 х'ырбет / выселити ў'шытких 'л'удеі / а на 'тото 'м'ісце 'дати / 'тото укра'йінск'і
 'земл'і / пол'акам / так і с"а с'тало // выселен'а 'було 'дуже ст'рашне // за п'іў
 го'дини / пол'іцеі на 'коне пери'йіхаў 'черис 'село / і 'т'іл'ко к'ричаў / п'іў го'дини 'даіе
 с"а до з'бору / што 'можна 'було ў'з'ати за п'іў го'дини на 'ф'іру? // зап'рагти 'кон'і /
 при'йіа'зати ко'р'ову до 'ф'іри / йа'к'іс' 'м'ішок 'зерна / ман'дур'ок / 'бул'бу /
 кар'топл'а // ну і 'тод'і 'мами ро'дич'іў / йа йуш по'в'ідаў / ви'везли аш на Пол'таўску
 // ў по'йіздах / де во'зили ху'добу / йі'хала і ху'доба і 'они с 'тими 'разом / с 'тими
 сус"і'ками // сус"і'ки то называли ск'рин'і / де три'мали 'лахи / бо 'тод'і 'шаф'іў ше
 ни 'було // ск'рин'а 'була то йак би дл'а 'лах'іў / а 'сус"ік де 'зерно / жиб с"а ни
 псу'вало / то 'було деру'йіаній сус"і'ки //

Про лемківське весілля

так само йак на ви'с'іл'ах / ко'ли лем'к'іўске ви'с'іл'а прихो'дыли то / об'р'ади
 'были / ко'жен 'танец' шос' с'а оз'начаў / йак мо'лода с'а з'берат до' ш'л'убу / пот'ім

йак шл'уб прохo'диў / 'пот'ім йак ве'с'іл'а прохo'дило // на ве'с'іл'у не та йак 'тепер
 'дуже / па'л'ункы наста'вили на ст'іл / і 'шипке п'йут / 'майут 'каждий св'їй 'тарел' //
 а 'тоді 'были лем'к'їўс'ке ве'с'іл'а / йак м'їй 'отец зга'дуваў / і 'мама / 'л'їтра па'л'ункы
 / ту ти'пер го'р'їлка / то во'ни нази'вали па'л'унка / 'л'їтра па'л'ункы то була на 'ц'їле
 в'їс'їл'а // йе'ден ма'лен'кий по'г'арек / йе'ден / ма'лен'ким пога'риком 'пили по к'ругу //

...

Про життя на Лемківщині

'коли мо'їй ро'дич'ї 'жили на Лемк'їўш'чин'ї / то в осноў'ному 'было 'выб'їр /
 пере'вага 'была / 'жебы 'д'їўку о'д'ати / йа'когос' 'найте кавал'ера йа'кий 'має 'поле
 // хто маў 'поле то м'їг 'бути...// так само і 'д'їўка 'нав'їт' крива гор'бата с''л'їна //
 йак'шо ро'дич'ї 'мали 'поле / то во'на 'вийшла 'зам'їш бо / 'была б'їдота // 'л'уди
 'ход'ат ў 'л'їсах // м'їй 'тато 'таже коли в'їн буў хлоп'чиском / р'їс / то ро'бот'їў
 та'ких не 'было / 'т'їл'ко шо до 'л'їсу хо'дыли / де'рева ва'л'ати ў йа'когос' 'пана / ну і
 в'їн там ко'п'їкы п'латиў / з'лотий / два з'лотих за ден' // то та'кы 'были
 зароб'їтки / 'була 'б'їда ст'рашна // 'од'ах в осноў'ному ро'били св'їй / зи'ма 'была
 'доўга / с ко'нопл'їў / 'л'ону / ўс'о 'було с'вое / т'кане / 'малы с'воїй та'кы с'танкы /
 руч'н'ї / і т'калы 'л':ан':е по'лотно / 'чисто 'л':ан':е / 'али во'но 'було 'дуже здо'рове //

Максимович (Хутко) Марія, 1952 р.н.,
 місце народження – м. Монастирська Тернопільської обл.,
 місце проживання – м. Львів
 батьки зі с.Сквіртне і Ганчова, Горлицький повіт

Лем'к'їўський боршч на с''вати 'вечер

чер'вены бу'ракы покра'йати на пл'ас'теркы / за'л'ати 'зимном 'водом / до'дати
 кус 'оцту / нак'рыти прикр'ывком і поста'вити ва'рити на 'вел'кий 'оген // а йак
 за'кыпит / то 'дале ва'рити на 'малим 'огн'у 'докл'а с''а не з'варит 'бурак // 'муку кус
 п'їдсма'жыти на 'сух'ї па'тел'ни / осту'дити / а 'потим 'добри росколо'тити з
 'водом коло'тоўц'ом і вы'л'ати до кип'л'ачого бу'рака 'жебы с''а зава'рило // 'тепер
 'дати б'їп'ковий 'листок / 'соли / 'попр'у ку'с'їс'о / 'цукру до с'маку / 'їшчы 'пару 'минут
 пова'рити і од'ста'вити на б'їк 'жебы с''а 'боршчик нас'тойаў // пода'вати го з
 тов'ченом бара'бол'ом // на дно 'мискы вык'ласти 'фаїно потоў'чену бара'бол'у /

за¹л¹ати ¹боршчом / а з¹верха ш¹chedро посы¹пати сма¹женом до рум¹йана ци¹бул¹ом /
на о¹л¹йу / ¹зато же ст¹рава ¹н¹існа //

Мишковська Анастасія, 1917 р.н.,
місце народження – с. Мисцова, Ясельський повіт
місце проживання – с. Сокільники, Пустомитівський р-н,
Львівська обл.

Казка про Івасика-телесика

жи¹у¹ соб¹ і д¹ідо і ба¹ба і не ¹было у ¹них д¹ітиї // ¹они ¹дуже ску¹чали // і ¹йедного
¹разу ¹пришла до ¹них ¹йедна ба¹ба по¹проситис¹а на ¹ні¹ч / ¹они ¹їй ¹пустили
переночу¹вати // ¹тоді ба¹ба ¹каже / ¹што вы ¹так¹ і ¹сумн¹і? / а ба¹ба з ¹д¹ідом ¹каже /
не ма¹йеме д¹ітиї // ба¹ба ¹їм ¹каже / не жу¹р¹іц¹:а / у вас ¹буде д¹ітина / ¹хлопчик і
на¹з¹вете го Івасик-телесик // і по¹пра¹йд¹і ¹уроди¹с¹а ¹ї них ¹хлопчик / і на¹з¹вали го
Іва¹сиком-теле¹сиком / і р¹іс в¹ін не ¹по д¹нях / а по ¹часах / ¹ур¹іс в¹ін ве¹ликий / Івасик
¹каже / мож я ¹н¹іду ¹рыбу і¹мати? // не хо¹т¹іли го ¹пусти¹чати / но пак го ¹пустили /
але по¹в¹іли / ¹жебы ни до ¹кого не при¹ла¹у¹л¹ува¹у / а лем ¹они го ¹будут кли¹кати /
Іва¹сику-теле¹сику / ¹приплин¹ до бе¹рега / то т¹войа ма¹т¹інка ¹тоб¹ і ¹істи при¹несла //
¹добре / ¹каже в¹ін і ¹н¹ішо¹у і¹мати ¹рыбу // на ¹об¹ід при¹несла му ¹істи і ¹каже //
Іва¹сику-теле¹сику / ¹приплин¹ / ¹приплин¹ до бе¹решка / т¹войа ма¹т¹інка ¹при¹шла /
¹тоб¹ і ¹їісти при¹несла // Івасик-телесик ¹учув і при¹лава¹у до бе¹рега // а то ¹у¹чула
¹в¹ід¹ма / і ¹йак ¹мама ¹н¹ішла / ¹тота ¹в¹ід¹ма по¹д¹ійшла до бе¹рега і ¹каже / Іва¹сику-
теле¹сику / ¹приплин¹ / ¹приплин¹ до бе¹решка / т¹войа ма¹т¹інка ¹при¹шла / ¹тоб¹ і
¹їіс¹тон¹ки при¹несла // в¹ін ¹припли¹у до бе¹рега / і ¹она го сх¹опила / по¹несла до ¹себе
¹дом¹ і¹у // ¹тоді ¹она ¹їому ¹каже // ¹наклад ве¹ликого ¹огн¹а / а ¹їа ¹н¹іду за сво¹їма
¹сест¹рами // ¹коли ¹она ¹н¹ішла / Івасик ¹накла¹у ¹оген // на ¹вечур при¹ходить ¹она і ¹каже
/ ¹сестри ¹мало с¹н¹із¹н¹ат с¹а / а ¹їа ¹док¹іт¹ з¹вар¹у ¹тебе // ¹с¹іда¹ї на ло¹пату //
¹с¹іда¹їе в¹ін і так і с¹ак / ¹їсе не¹добре / ¹в¹ід¹ма аж рос¹:ер¹дилас¹а і в¹ін ¹каже / ¹с¹іда¹ї
¹ты і ¹покаж¹ мен¹і / ¹йак ¹тото ¹їа ¹май¹у ро¹бити // ¹йак ¹т¹іл¹ки ¹с¹іла ¹она / а в¹ін ¹їїї і
¹вер до ¹пеца / а сам ¹зача¹у ут¹ікати // ¹чу¹є в¹ін ¹земл¹а дро¹жит / а ¹тото ¹в¹ід¹мы
¹ідут з ¹л¹іс // Івасик ¹вил¹із на ве¹лике де¹рево / а ¹они ¹при¹шли ¹під де¹рево і за¹чали
ка¹зати / з¹л¹із: де¹рева / а в¹ін ¹їм ¹каже / не з¹л¹ізу // ¹тоді ¹они за¹чали з¹ризти де¹рево
/ і ¹тоді за¹чали ле¹т¹іти ¹гуси-ле¹бед¹і // Теле¹сик ¹зача¹у ¹їїх про¹сити / ¹гуси-ле¹бед¹і /

'возте 'мене на кри'л'ата і по'нес'іт' 'мене до'дому // 'дам вам 'істон'ки і 'питон'ки // і
 ў'з'али 'они 'його / і по'несли / приле'т'іли 'они 'дом'іў // 'як уви'д'іли Іва'сика 'д'ідо з
 'бабоў / то барз зрад'іли // і ту'каз'ці 'конец / 'розбивс'а 'горнец //

Музика (Тиханьська) Ольга, 1990 р.н.,
 місце народження і проживання – с. Доброводи
 Монастирського р-ну Тернопільської обл.,
 родичі із с. Мілик, Новосандецький повіт

'ішчи мам б'рата // Ми'колу // 'йому 'рок'іў с'ім'нац'ат' / 'деси 'п'ішоў / 'не_знам /
 ў_оди'нац'атому клас'і с'а ў'чит // 'я на 'р'ік мо'лодша / ў_де'с'атому клас'і / 'мен'і
 п'іат'нац'ат' 'рок'іў // ме'не з'вати 'Ол'га І'ван'іўна Му'зика / з_тис'ача деўй'ацот
 деўй'аностого 'року //

– **А що ти робила на канікулах?**

в'ідпочи'вала // во'зила с'а на 'санках // кол'аду'вати хо'дила // з с'таршими
 сп'і'вали кол'ад'м'кы //

– **А як взагалі твої однокласники ставляться, що ти з лемківської родини?**

во'ни з'найут / але 'мовы не з'найут / п'і'тайуц'а 'як це назі'вайец'а / 'як це //

– **Чи вмієш уже варити їсти? І що саме? та ў'м'іу / боршч //**

– **А лемківські якісь страви? та не знам / га'лушкы с ка'пустоў //**

– **А як варити борщ? 'бурак 'дайес'а / з'ри'бы / ка'пуста / то'маты / ци'бул'а /
 за'жарка // боршч 'варимо ў ба'н'аку / а зап'раж'м'ку ў па'тел'н'і //**

– **А як ви її робите? с'мал'цу і ци'бул'і накра'йати / ци'бул'а мат почерво'н'іти /
 по'тому ви'л'ати 'дати до 'боршчу //**

Ропецький Володимир, 1953 р.н.,
 місце народження – с. Маріямпіль, Галицького р-ну
 Івано-Франківської обл., проживання – м. Львів,
 батьки зі с. Тилич, Новосандецький повіт

Про дитячі ігри

'Ігри 'были ел'е'ганс'к'е // з ми не 'мали ко'п'іюк / то зби'рали зме 'таки б'л'ашки //
 і з'рали зми на т'а'гачкы // так до с'т'іни быў / же 'она 'мала 'якнай'ближе по'пасти
 до 'купки тих б'л'ашок / зме так нат'агу'вали / 'нат'аг і так быў та 'як 'цонаў / быў і

'вони мали с'а поперевер'тати / 'тоти шо поперевер'талис'а 'были т'войі // то 'було та 'йакби т'вое 'майно / 'вигриши // 'потим з'рали смо 'таки 'зос'ки // з ко'жуха вир'ізу'валос'а ка'валец с'кори з 'шерс'т'ом / до неї с'а кле'йіло 'таку наї'т'ашчу ко'п'ію / 'йака 'была / 'так'і 'йешче аўст'р'іск'і // но і так 'ногом 'цокаў 'цокаў 'цокаў / хто наї'вейце // ну і мож 'было із'рати на п'ен'азі / але п'ен'азі не 'было то мІ с'а розраху'вали 'тими бл'аш'ками // 'пот'ім з'рали смо пе'кара // 'пекар // но так же 'было 'таких 'пару 'л'ін'іі / так с'кажем п'ят ш'іст / ну і от ос'татнойі 'л'ін'іі дес' с'а так за 'метр'іў 'дес'ат с'тойаў 'патик на центе'метр'іў п'ід'ес'ат зап'хانیі до 'земл'і // і зме з ос'татнойі 'л'ін'іі ки'дали // 'йеден на пе'кар'і с'тойаў пил'нуваў / 'такіі маў 'патик на 'метер / ну а ми з ос'татн'ойі 'л'ін'іі ки'дали і ста'ралис'а зми тра'фити до пе'кара // 'патик 'йакиі буў до 'земли штур'еніі на'зиваў 'пекар // і так зме шмар'али до 'того' пе'кар'а / і 'йак т'рафіў то тот што на пе'кар'і с'тойаў с'кор'і с'кор'і маў то'то зап'хати і обер'ігати 'жебы нихт го 'не збиў / тирк'нути да'кого тим па'тиком с'войім і з'бити доўди 'того пе'кар'а і тот с'таваў на пе'кар'а / а в'ін 'ішоў на 'л'ін'ію / прихो'диў // а 'йак с'а не ўдало ўла'пити / но то тот што збиў прихо'диў на 'л'ін'ію бліжє до пе'кар'а // 'потим ж'мурки ми с'а ба'вили // ж'мурки ба'вили з д'іўчатис'ками //

...

Небилиця про яблуко

До'рогы прийд'ател'і і прийд'ател'кы / о'пов'ім вам 'йедну 'байку // с'адте 'соб'і 'гард'і / 'буде ве'сево / а при 'к'інцы будете с'а три'мали в'шиткы 'за_бр'іх // ў_таким 'раз'і пога'н'аїме // 'зишлис'а до но'нашка мо'води фа'цети / ок'рутне шу'гаїі // с'вово за с'вово 'та_ї_сої бл'ан'ж'ут // по'в'ідайт_сої 'йеден 'на_пред дру'гого / 'йак с'а на'гадали / за'чалис'а пред но'нашком хва'лити // но'наш'кови што / в'ін с'тарій 'живан і о в'шитким знат / знат 'жит'а //

наї'молотиш'ыі по'в'ідат / 'йа мам в с'войім 'сад'і ок'рутну 'йаб'в'інку / 'родит барз 'гарды 'йаб'ка // сву'хайте / 'запр'аг 'йем 'кон'і до 'фури і зав'леклі 'кон'і 'тоту 'фуру м'і п'ід 'йаб'в'інку / 'тирк'нуў 'йем 'йаб'в'інку / 'йаб'вок на'ле'т'іво 'поўна око'писта 'фура // 'ото / но'нашку / мам 'йаб'в'інку //

окрутна справа / гардій сад / фест йаб'нка / каже нонашко // і на них с'а презирають і т'агнут соб'і п'іну зо смачним дуганом своєї роботи / випиш'чений своїма руками на своїй землиці //

не витримаю старий фацет / бо мат т'іж чим с'а похвалити // в мойім сад'і йе така округна йаб'в'інка / та йем запр'аг пару кон'і до фури і поїхаю до саду / н'ід тому йаб'в'інку што фест йаб'нка родит / тиркнуу лем йеден конар / йаб'нка йак полет'іли до дощок / то йем ледво виул'ук фуру з саду // фацет вдоволено с'а призриу на нонашка і на свого мовод'шого р'дака і прор'ік / ото йаб'в'інка / ото йаб'нка //

гард'і / барз гард'і / пов'іли нонашко і розг'нали руком густий дим од своєї голови // тепраз свухайте / фрайри / што йа вам пов'ім / ти і ти ішчи_сте смаркати і у_тим жит'у не вид'іли шуу'ного йаб'нка // а было то так / быу йем в сад'і і ви_зу же час пришоу на яб'нка / іду на обис'ц'а / зап'р'ігам шумны кон'і до гард'і спора_женого воза і вйо //

нонашко пушчат з тамбы перкатий дим і речут / пришоу йем к'ін'ми н'ід йаб'в'інку / прип'сувау воза / обшоу йем доокова дерева / ш'мариу позир на яб'нка / померкувау / йаг_буду с'а провадиу далей / набрау одваги // кон'і маво огнем не ди_хайут йаг_з'м'ийі / а йа_соі п'іну п'іпам // далей іду до йаб'в'інки / ш'мариу до'гори позир / тиркнуу йем йаб'в'інку / і до перуна летит велич йаб'нко // зава_маво м'і фуру / до ф'раса //

а на_му пек / і што_быво далей ? // нонашко с'а призрили на_нас с'вими о'чима і речут / ото / бет'ари / ото йаб'нко / вшитким йаб'нкам йаб'нко //

і што га_дайте // нонашко с'а з'м'іниу на т'вари і пов'ідають / х'воц'і / з йаб'нка вил'із х'робак і поій_м'і / га_диско / кон'і //

прийд'тел'і стра_тили гвар // нонашко п'от'агли свою п'іну / пустили перкатий дим і прим_зурили хитре своє око / ото йаб'нко / д'іт'вакы //

...

Про взаємодопомогу

То так ¹было же схо¹дилис'а ¹дома / ну ¹али ¹были ве¹ч'іркы то так не ¹просто / так с'а не схо¹дили ¹просто ¹жебы поси¹дити ¹соб'і по¹бавитис'а // а йак тере¹били куку¹рузу / во¹сени / п'ід ¹ос'ін' / ¹ал'бо йак ¹дерли ¹п'ірія / йуж ¹ўзим'і // о то ¹была і му¹зика і с'п'іви і ¹тан'ц'і // ¹ал'бо йак рихту¹вали ¹даке ве¹с'іл':а йуж дл'а ко¹госи // то¹то с'а ро¹било так не ¹йеден ден і не два / то прихो¹дило ¹м'іс'ац / два // то прихо¹дили там до ро¹дини / пома¹гали рихту¹вати // ¹в'іно ро¹били / йак с'а називало ¹ў нас / ¹придане // ¹ў то¹ти ¹роки то барз ¹было харак¹терне ¹таке же / не йак то¹та Само¹пом'іч ¹котра у Л¹вов'і / ¹помож ¹соб'і сам / а то ¹была ¹така ¹ўзайемо¹виручка / же ¹йеден дру¹гому по¹магаў і не ¹чекаў ¹коли хто // так с'а називало то¹лока // ¹л'ітом ¹могли і дв'і і три і ш¹тири ¹хати побуду¹вати // ¹я пам'йатам ¹былим ¹малий / то ¹ў нас ¹је там ¹така ¹клеїка ¹злина кус / з ¹йакої па¹лили ¹цеглу / но то ро¹билис'а ¹таки ¹йаами / і ¹злину так на сере¹дину с'а шма¹р'ало / ¹пот'ім ¹по н'їй так поси¹увало по¹ловом ¹або ¹даком ¹др'ібно с'іченем со¹ломом і / поли¹валос'а ¹водом і ¹ходиў сво¹йими нож¹ками / ¹ў нас ¹было ¹д'іти ¹йак'і хо¹дили і м'ісили но¹гами // бо ¹кон'а не ¹было / ¹ўшитко ¹было ¹ў кол¹госп'і / то с кол¹госпу не ¹дали ¹кон'а ¹жебы ти го так ¹водиў по ¹тому бо¹лот'і і в'ін вим'ішуваў // то хо¹дили з ¹нами і с¹тарш'і ¹л'уди / ¹тоти хо¹лошн'і ¹соб'і за¹качаў до ¹кол'ін / вишче ¹кол'ін / і так м'ісили зме ¹тоту ¹злину / ро¹били ¹потим ¹таки са¹мани / ¹форми ¹таки ¹были і на ¹сон'ц'і ¹тото с'а су¹шило // і так жи за ¹л'іто ¹ос'ін / так ¹покл'а ¹тепло ¹было то йуж ¹хата ¹могла ¹быти і на¹крита // ¹ўзайемо¹виручка ¹была поста¹ўлена на ¹перше ¹м'ісце / ¹йеден дру¹гого на ¹тил'о шану¹вали і пома¹гали // йак би не ¹тота ¹ўзайемо¹виручка то ¹йеден би ч¹ловек ¹пропаў //

Семенко (Котис) Марія, 1929 р.н.,
місце народження – с. Шкляри, Кроснянський повіт
місце проживання – м. Львів

¹Моя ¹мама м'і опов'ідала // йак в'ід:а¹валас'а ¹зам'іж за ¹мого ¹тата // з¹вати ¹йей ¹было ¹Ган'ца // ¹мойої ¹мамы ¹тато быў в Гамеріци два ¹роки на зароб'ітках і ¹прив'із ¹гроши / ¹осем сто ду¹л'ар'іў / бо ¹тоді ¹было так / же ¹котра ¹д'іўка ¹была до ви¹дан'а / то ¹мала ¹мати ¹гроши / бо б'іднойі ¹нихто ¹не ¹хт'іў

б'рати // 'тод'і бо'гато х'лопц'іу с'а сва'тало / але 'моїа 'мама ка'зала / што л'у'била
 йед'ного х'лопц'а з'і с'вого 'села // але 'тод'і 'нихто не 'дивиўс'а 'на_це // 'тод'і
 п'ришоў па'р'ібок з сус'ід'ного 'села / на'зиваўс'а 'Іван // 'мому д'і'дов'і 'дуже с'а
 спо'дабаў // 'Іван маў 'ішче два б'рат'а / Ва'сил'а і Анд'рїя // 'они с'а лі'шили
 си'роти / бо ро'диче 'їїхн'і с'коро поўми'рали // Й'ван быў найс'таршим // і м'ї'д'ідо
 'пов'іу 'мам'і / 'п'ідеш / 'Ган'цо / за І'вана / 'бо_в'ін хлоп 'гарнїй / здо'ровїй і чер'венїй
 / йак 'ружа // і 'буде 'тоб'і 'добре / 'будеш 'сама 'соб'і таз'дин'а / бо 'они си'роти і
 'будут т'а л'у'бити і пома'гати // 'на_тот 'час 'д'іти с'а слу'хали ро'дич'іу //
 таг_ 'моїа 'мама в'і'д:алас'а за 'мого 'тата // а йа_ 'ішче 'мала дв'і 'сестри / 'Нацку
 і Мар'ц'іку // і так с'а с'тало / што три б'рат'а оже'нилис'а на т'рїох 'сестрах //
 м'ї'д'ідо даў г'роши і 'моїа 'мама 'мали 'вел'ке таз'д'їўство // 'іштк'і ро'били 'разом /
 ўшес'т'ох / 'мали 'поле і 'л'іса 'в'ісем гек'тар'іу / ко'рови / 'кон'і / 'в'іуц'і // і 'таг_ 'было
 нам барз 'добре / ми д'ружно 'жили / 'йаг'би не виг'нали нас з р'ід'ного к'райу //

...

Про паску та великодній кошик

на Велитден 'паски 'пекли 'вел'кы / ви'сок'і йак ре'шета // 'кошик быў з д'вома
 криш'ками // до ко'шика к'лали 'паску / 'шинку / коў'баску / сир / 'йайц'а / с'іл // 'кошик
 быў 'т'аж'к'ий // 'тоўди б'рали ве'рето / зави'вали 'кошик до ве'рета і 'несли го на
 п'лечах до 'йедної 'хати // в'шытки 'л'уди зно'сили ко'шки до 'йедної 'хати // 'пот'ім
 при'ходиў п'ін і с''в'атиў 'паски // то 'было в су'боту // а г_не''д'ілу в'шытки 'ішли
 до 'церкви на С'лужбу 'Божу // вихо'дили з' 'церкви / 'л'уди кала'тали калатал'ками /
 'йак'і 'были у каж'дого і так спов'іш'чали / же Х'ристос 'Воскрес! //

Тиханьська (Бобак) Ольга Василівна, 1935 р.н.,
 місце народження – с.Щавник, Новосандецький повіт
 місце проживання – с. Доброводи
 Монастирського р-ну Тернопільської обл.

йа з 'дому п'і'салас'а 'Ол'а чи 'Ол'ка 'Бобак // м'ї' 'тато 'Васко буў / а 'мама
 'Мар'їа / йаг_ 'ў нас ка'зали // йа с т'риц'ет п'їа'того 'року // так 'само ро'ж'ена там /
 ф 'Пол'шчы / 'Новїй Санч / 'село Ш'чаўник // ос'тали з ме с'іро'там'і'' // 'такы

ма'лен'кы з ме 'были / йаг виво'зили ф т'і об'ласты // пой'хали с 'такым с'тарим ст'риком // о'т:амал' з'нову йа'коз' ме с'а 'ту доб'рали до Тарно'п'іл'ску / і таг жи'йеме // наз 'было дв'і ма'лен'кы / 'сестра 'была 'кус'ц'ок с'тарша / на два / ци на три 'рокы / 'были си'роты // нам 'было 'дуже 'т'ашко й'хати / і до д'і'д:ому наз б'рали / а ф тих ва'гонах йаг 'мы с'а доби'є'рали з'в'ітам // то 'на тых товар'н'аках / йак то 'даўно //

с т'ридцет п'я'того йа 'року / то [...] не пам'йатам / 'дес'ат 'рок'іў // не 'мали змо н'і 'хыжи с'войой // слу'жили зме / а 'пот'ім ми с'а повида'вали // му'чыли зме с'а //

...

Про питання внуків щодо Лемківщини

'нераз зв'і'дуйес:'а / 'бабо роз'каж'те / шо 'таке с'таре / шо та'дали / шо б'іду'вали / а йа т'роха са'ма ўже за'була // йаг з ме 'йісти х'т'іли / 'Боже / а де 'они та'ке з'найут? //

Тиханьський Стефан, 1934 р.н.,
місце народження – с.Мілик, Новосандецький повіт,
місце проживання – с. Доброводи
Монастирського району Тернопільської обл.

сын Ва'сил'а і Ве'рон'ійі // наро'жений 'тис'ач 'у дев'йацот т'риц:ет чет'верт'і'м 'роц'і' / ф 'сел'і 'М'ілик / 'район 'Новий Санч / Кра'к'іўскої 'област'і' / 'Пол'шчы // ф 'сорок п'ятим 'роц'і нас пересе'лили з'в'ітам // ка'зали / шо то добро'в'іл'но / але приму'совим по'р'ад'ком с'а выга'н'ало // за'везли нас наї'перше до С'тал'інску 'област / 'колис 'была / 'зараз До'нецка // там мы про'жыли р'ік / 'було ст'рашно 'п'ісл'а 'в'ійни / там б'і'дон'а // н'і'чого не 'было / 'мы поўт'і'кали 'назат с'у'да ў Добро'воды // по до'роз'і нас об'і'к'рали всих // і таг жи'йеме до з'нескы //

...

Про дерева, ягоди і мінеральну воду

были йа'лиц'і / бе'рези / 'дуба не 'было // йа'фыри / чер'ниц'і // ше ў нас там м'іне'рал'на во'да 'была // прот'і'кали ж'є'рела / мы йі нази'вали Ш'чава // та'ка шо газ та'кый 'сильний 'мала шо так не на'п'іўс'а з кер'ниц'і / 'мус'іў наб'рати ў гор'н'а / заче'каты шоб она троха / газ 'вышоў і так 'п'іват / так би зада'выла // то на Шчаў'нику 'было // на Шчаў'нику / і на М'і'лику //